

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΕΡΡΩΝ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1953

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΕΡΡΩΝ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1953

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Τὴν 21 Ἰουλίου π. ἔ. 1952 δμάς Σερραίων ἐπιστημόνων, καθηγητῶν Πανεπιστημίου, Ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ ἄλλων διανοουμένων ἐκ τῶν διαβιούστων ἐν Ἀθήναις, συνέπηξαν Σωματεῖον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «**Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία Σερρῶν-Μελενίκου**» τὸ ὁποῖον ἀναγνωρισθὲν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 12751)52 ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, κατεχωρήθη εἰς τὸ οἰκεῖον βιβλίον, τὴν 17 Φεβρουαρίου ἔ. ἔ. ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν 7244.

Κατὰ τὰ ἐν ἄρθρῳ 2ῳ τοῦ ἐγκριθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἑταιρείας, σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ περισυλλογὴ καὶ διάσωσις τοῦ Ἱστορικοῦ, Ἀρχαιολογικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὕλικου, ἡ μελέτη τῆς Λαϊκῆς τέχνης, τῶν κοινωνικῶν καὶ λοιπῶν ἐκδηλώσεων τοῦ παρελθόντος, ὡς καὶ ἡ περισυλλογὴ καὶ διατήρησις τῶν παλαιῶν ἐθίμων καὶ παραδόσεων, τῆς περιοχῆς ἐκείνης τῆς Μακεδονικῆς χώρας, ἡ ὁποία ἀπήρτιζε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τουρκοκρατίας Διοικητικῶς, τὸ διαμέρισμα (Σαντζάκιον) τῶν Σερρῶν μετὰ τῶν Καζάδων αὐτοῦ, ἤτοι Σερρῶν, Νιγρίτης, Ζίχνης, Σιδηροκάστρου, Πετριτίου, Μελενίκου, Νευροκοπίου καὶ Ρασλοκίου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ προηγουμένως ἐξεδηλώθη ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς ἰδιαιτέρας ἡμῶν Πατρίδος, καὶ ἐδημοσιεύθησαν κατὰ καιροὺς μελέται ἐκλεκτῶν συγγραφέων, πλὴν ὅμως ἡ κατὰ πάντα ἐξιέπαινος αὕτη προσπάθεια μεμονωμένων ἀτόμων, δὲν ἦτο οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ καλύψῃ τὸ τεράστιον ἱστορικὸν πεδῖον τῶν παντοίων πιυχῶν τοῦ βίου τῶν προγόνων μας, λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου καὶ ἰδιαιτέρως, λόγῳ ἐλλείψεως τῶν οικονομικῶν δυνατοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται διὰ μίαν εὐρείαν καὶ θετικὴν προσπάθειαν.

Πλουσία πνευματικὴ κληρονομία τοῦ παρελθόντος, ἐναπόκειται ἀνερευνήτος καὶ ἀμελέτητος εἰς τὰς βιβλιοθήκας.

Θησανροὶ καλλιτεχνικοί, τοὺς ὁποίους ἐπὶ αἰῶνας στοργικῶς διεφύλαξεν ἡ Σερραϊκὴ γῆ καὶ ἀπέδωκεν εἰς ἡμᾶς καὶ πάλιν, κατὰ κεινται εἰς ὕγρα καὶ εὐρωτιῶντα ὑπόγεια, περιφρονημένα καὶ ἐκτιθέμενα ἀλογίστως, εἰς τὴν ἀδυσώπητον φθορὰν τῶν στοιχείων τῆς φύ-

σεως. Κτίρια καὶ μνημεῖα μὲ τὴν σφραγίδα ἱστορικῶν ἐποχῶν, ἐγκαταλείπονται φθίνοντα καὶ ἀχρησιμοποίητα.

Ἴσως οἱ δύσκολοι καιροί, τοὺς ὁποίους διῆλθεν ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς μας, νὰ μὴ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἀρμοδίους, ὅπως στρέψουν τὴν προσοχὴν των περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἦδη ὅμως πᾶσα ὀλιγωρία καὶ ἀδιαφορία, πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ ὀλιγώτερον ἐγκληματική.

Ἡ σύστασις ὄθεν τῆς Ἑταιρίας μας, ἔρχεται νὰ πληρώσῃ μίαν ἐπιτακτικὴν καὶ ἄμεσον ἀνάγκην, ἵνα μὲ τὸ κῦρος καὶ τὰς δυνατότητας, τὰς ὁποίας θὰ διαθέσῃ σὺν τῷ χρόνῳ, ἐνδιαφερθῇ περὶ πάντων τούτων, καὶ ἀποτρέψῃ τὰ ἀνεπανόρθωτα.

Πλὴν τῶν ἄλλων μέσων, τὰ ὁποῖα θέλει χρησιμοποιήσῃ ἡ «Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Σερρῶν—Μελενίκου» πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τῆς, ἤχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως ἐκδώσῃ καὶ σύγγραμμα περιοδικόν, ὑπὸ τὸν τίτλον «**Σερραϊκὰ Χρονικά**», εὐγενῶς ἐκχωρηθέντα παρὰ τοῦ Ἑταίρου καὶ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρίας, κ. Πέτρου Πέννα, δεδομένου ὅτι οἱ σκοποὶ τοὺς ὁποίους ἔταξεν ἐκεῖνος διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πρώτου τεύχους, συμπύπτουσιν καὶ ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Ἑταιρίας.

Εἰς τὰς σελίδας τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» ἡ Ἑταιρία Ἡμῶν φιλοδοξεῖ νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν γραπτὸν μνημεῖον καὶ πᾶσαν σχετικὴν μελέτην, ὥστε ταῦτα νὰ καταστῶσιν θετικὴ καὶ προσιτὴ πηγὴ διὰ πάντα φιλόστορα καὶ φιλόμουσον μελετητήν.

Ἡ ὅλη ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ Περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος, ὡς καὶ ἡ ἐπιλογὴ καὶ κατὰξίς τῆς ὕλης, ἀνετέθη εἰς ἐπιτροπὴν ἀπαρτιζομένην ἐκ τῆς Ἀντιπροέδρου κ. Λιλίκας Χρηστομάνου Καλίνσκη, τοῦ Γεν. Γραμματέως κ. Πέτρου Πέννα καὶ τοῦ Ταμίου κ. Ν. Πέτροβιτς.

Ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Σερρῶν—Μελενίκου, ἐλπίζει ὅτι μὲ τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν συνδρομὴν ἀπάντων τῶν ἐν τῷ Νομῷ Σερρῶν, ὅσον καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις, Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλοις Σερραϊκῶν καὶ Μελενικίων, θέλει καταστῆ ὄργανισμὸς μὲ ἐπαρκῆ πνευματικά, ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ κεφάλαια, ἀνάλογος ἄλλων δημοιδῶν τοιούτων πνευματικῶν Σωματείων, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς τοὺς ὠραίους, μεγάλους καὶ Ἐθνικούς τῆς σκοπούς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11 Μαΐου 1953

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΙΜΩΝΙΑΗΣ

Ο ΜΑΚΕΔΩΝ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΟΛΥΖΩΪΔΗΣ

ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ, ΩΣ ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΚΑΙ ΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

“Υστερα από την άποτυχία της ‘Ελληνικής ‘Επανάστασεως τοῦ 1821, στις Παραδουνάβιες χώρες, στη Χαλκιδική και στη Νάουσα, είναι γνωστό πώς πολλοί από τους Μακεδόνες πολεμιστάς κατέφυγαν στην νότιο ‘Ελλάδα, όπου συνέχισαν τὸν ἀγῶνα μαζί με τους ἄλλους ‘Ελληνας, πολεμώντας εἴτε στη Μακεδονική Φάλαγγα, πού εἶχε συγκροτηθῆ τότε, εἴτε κάτω ἀπὸ ἄλλους ἀρχηγούς. (1).

Παράλληλα ὅμως πρὸς τοὺς πολεμιστάς ἐκείνους, πολλοὶ διανοούμενοι καὶ ἐπιστήμονες ἀπὸ τῆ Μακεδονία, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Θεσσαλία, τὰ Νησιά καὶ γενικά ἀπ’ ὅλα τὰ ὑπόδουλα μέρη, προσέφυγαν ἐπίσης στὴν ἀγωνιζόμενη ὑπόλοιπη ‘Ελλάδα, ἄλλοι γιὰ ν’ ἀποφύγουν τὴν προγραφή καὶ τὴν καταδίωξη τῶν Τούρκων, κι’ ἄλλοι γιὰ νὰ καταθέσουν ἀυθόρμητα κι αὐτοί, τὰ πνευματικά τους κεφάλαια, στὸν κοινὸν ἀγῶνα τοῦ Γένους, γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν τόσο μεγάλη καὶ αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη μορφωμένων ἀνδρῶν καὶ προπάντων ἀνδρῶν εἰδικευμένων στὰ Νομικά, στὰ Οἰκονομολογικά καὶ στὰ Διοικητικά, ὥστε ὅλοι ὅσοι ἀπ’ αὐτοὺς κατέβηκαν στὴν ‘Ελλάδα, χρησιμοποιήθηκαν

(1) **Ι. Φιλήμονος.** Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς ‘Ελληνικῆς ‘Επανάστασεως. Ἀθῆναι 1859-1861. Τόμοι Α—Δ.

Ν. Κοσμοῦλη. Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα. Τόμον 3. 1949—1942.

Ι. Βασδραβέλλη. Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας. 1796-1832. Θεσ/νίκη 1950—τοῦ ἴδιου. Ἡ Μακεδονικὴ Λεγεὼν κατὰ τὸ 1821, εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν «Μακεδονικῶν» τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν σελ. 77—107.

Ἄντ. Κεραμοπούλου. Οἱ Βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσιένα. (Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) Ἀθῆναι 1939.

Δημ. Μιρσουλῆ. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1821. Θεσσαλονίκη 1937.

ἀμέσως στή συγκρότηση καὶ στή λειτουργία τῆς νέας κρατικῆς μηχανῆς.

Σὲ μιὰ ἐπαναστατημένη χώρα, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερία τῆς, νὰ ἀποκαταστήσῃ καινούργια τάξη πραγμάτων, νὰ δημιουργήσῃ νέα διοίκηση καὶ νὰ βάλῃ τὰ θεμέλια ἑνὸς καινούργιου Κράτους, καταλαβαίνει ὁ καθένας πῶς ἐξίσου μὲ τοὺς πολεμιστάς, ἦταν χρήσιμοι καὶ ἀναγκαῖοι καὶ οἱ μορφωμένοι καὶ οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες, ποὺ μὲ τὶς γνώσεις τους θὰ συνέβαλαν στὴν ἐπιτυχία τοῦ κοινοῦ σκοποῦ καὶ στὴ θεμελίωση τῆς νέας πολιτείας.

Ἔτσι ἡ πρώτη συστηματικὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος εἶχε ἀνατεθῆ στὸ Φαναριώτῃ Μαυροκορδάτο, ἀμέσως μόλις κατέβηκε στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὴ Βλαχιά. Καὶ ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰ κυριώτερα διοικητικὰ στελέχη τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς τὰ χρόνια τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, οἱ Μάρκος Δραγούμης, Νικόλαος Δραγούμης, Γεώργιος Πραΐδης, Γεώργιος Λασσάνης, Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καὶ ἄλλοι λόγιοι Μακεδόνες, ποὺ εἶχαν σπουδάσει στὸ ἐξωτερό, γιὰ νὰ ἀναφέρω μερικὰ μονάχα ὀνόματα, ἀπὸ τὴ μεγάλη χορεία τῶν ξεχωριστῶν ἐκείνων λογίων ἀνδρῶν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα μ' ἐνθουσιασμό καὶ μὲ ριζωμένη καὶ ζωηρὴ τὴν ἰδέα τῆς ἐνιαίας Ἑλληνικῆς Πατρίδας. Ἀνάμεσα στοὺς θορύβους τῶν μαχῶν καὶ στοὺς καπνοὺς τῶν ἐρειπίων ἔδωσαν σάρκα καὶ ὄστα στὶς αἰώνιες παραδόσεις τῆς φυλῆς. Ὑπῆρέτησαν τὴν Πατρίδα μὲ πίστη καὶ ἀφοσίωση, παρὰ τὶς συχνές ἀπογοητεύσεις ποὺ ἐνοιώσαν ἀπὸ τὴ ψυχοφθόρα πολιτικὴ διαμάχη, σ' ἐποχὴ Ἐθνικῶν ἀγώνων. Καί, ἀφοῦ ἐξώδευσαν ὅ,τι σὲ πνεῦμα, σὲ ψυχὴ καὶ σὲ πλοῦτο εἶχαν, ἔσβησαν χωρὶς θόρυβο καὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὸν κόσμο φτωχοὶ καὶ λησμονημένοι.

Ἄν εἶναι ἀληθινὸ πῶς ὡς σήμερα δὲ γράφτηκε, ἡ σωστὴ, ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας, οὔτε καὶ ἔχει τονισθῆ ὅσο ἔπρεπε ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς συμβολῆς τῶν Μακεδόνων, στὴν τελικὴ εὐτυχὴ ἔκβαση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος, ἄλλο τόσο εἶναι ἀληθινὸ πῶς μένει ἀκόμα ἱστορικὰ ἀνερεύνητὴ ἡ πλευρὰ αὐτῆ τοῦ ἀγῶνος. Δηλαδή ἡ συμμετοχὴ τῶν Μακεδόνων λογίων στὴν πνευματικὴ, κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς ἀναγεννομένης Ἑλλάδος.

Ὁμολογῶ ὅτι τὸ θέμα εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο καὶ σπου-

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΟΛΥΖΩΪΔΗΣ
(1802 - 1873)

(Φωτογραφία εκ τῆς ἐλαιογραφίας τῆς ἀνηρη-
μένης εἰς τὴν ἀνθούσαν τοῦ Ἀρείου Πάγου)

δαίνο καὶ πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὶς δικές μου δυνάμεις. Εἶναι θέμα ποὺ ἀξίζει νὰ τραβήξῃ τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐκείνων ποὺ ἀσχολοῦνται πρὸ συστηματικὰ καὶ γενικώτερα μὲ τὴν Μακεδονικὴ ἱστορία.

Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ἐγὼ θὰ ἐπιχειρήσω σήμερα νὰ ἀνασύρω ἀπὸ τὴ λήθη τοῦ χρόνου μιὰ μονάχα ἱστορικὴ πτυχὴ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θέματος, μιλώντας γιὰ τὸν ὑπέροχο Μακεδόνα Ἄναστάσιο Πολυζωίδη μὲ τὴν ἐλπίδα πῶς κάποτε θὰ μοῦ δοθῇ εὐκαιρία νὰ μελετήσω καὶ νὰ παρουσιάσω τὴ ζωὴ καὶ ἄλλων ἐξαιρετικῶν Μακεδόνων τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Καὶ προτιμῶ νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὸν Πολυζωίδη, γιατί κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος τύπος λογίου Μακεδόνοσ τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ γιατί ἐτίμησε τὴν Μακεδονία, ὅσον ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας. «Βυθίσατε τὸν λὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου», ἔγραψε κάπου ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων Λάμπρος. «Εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν, διαλάμπουν πολλοὶ ἀξιομίμητοι χαρακτήρες. Οἱ δικασταὶ ἐκεῖνοι, ὁ Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦθελον καὶ ὑπὸ τὰς λόγχας τῶν χωροφυλάκων νὰ ὑπογράψουν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, εἶναι χαρακτήρες ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες δὲν συναντῶνται συχνά εἰς τὴν ἱστορίαν».

Ἄληθινά. Ἄν ἡ ἱστορία εἶναι τὸ καλύτερο μέσο γιὰ νὰ διαπαιδαγωγῆσῃ κανέναν τοὺς πολίτες καὶ γιὰ νὰ διαπλάσῃ καὶ διαμόρφωσῃ χαρακτήρες, ὁ βίος τοῦ Πολυζωίδη, εἶναι ἀπὸ τὰ σπάνια, ἂν ὄχι μοναδικὸ ἱστορικὸ ὑπόδειγμα ἀνθρώπου, πολίτου καὶ δικαστοῦ καὶ παράδειγμα ἀξίῳ γιὰ μίμησιν.

Οἱ σύγχρονοὶ τοῦ τὸν ἀπεκάλεσαν Νέον Ἀριστείδην. Καὶ ὅπως θὰ καταλάβῃ ὁ ἀναγνώστης, τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς ποὺ θὰ ἐξιστορήσω εὐθὺς ἀμέσως καὶ οἱ ἀντιλήψεις τοῦ γιὰ τὸ καθῆκον γενικά, ποὺ τὶς ἐφῆρμοσε κατὰ τρόπο εὐθὺ καὶ ἄκαμπτο, δικαιολογοῦν πληρέστατα τὴν χαρακτηριστικὴ αὐτῆ προσωνυμία. Γιατί πραγματικά, οὔτε ἡ ἀρχαιότερη, οὔτε ἡ νεώτερη ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ παράδειγμα ὁμοιοῦ, πρὸς τὸ ἀμερόληπτο καὶ ἀδέκαστο τοῦ Πολυζωίδη.

Ὁ Ἄναστάσιος Πολυζωίδης (¹) γεννήθηκε στίς 20 Φεβρουα-

(¹) Παλαιότερα συνέβαινε κατὰ συνήθειαν σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλ-

ρίου τοῦ 1802, στήν παράδοξη βυζαντινὴ πολιτεία τῆς βόρειας Μακεδονίας, τὸ ἱστορικὸ Μελένικον. (²).

Ὁ πατέρας του, Πολυζῶης Ἀναστασίου, ἦταν Σερραῖος. Ὅπως φαίνεται, ἐγκαταστάθηκε στὸ Μελένικο πολὺ μικρὸς, μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Λεόντιο, ὅπου ὡς Μητροπολίτης Ἀρχιεράτευσε ἀπὸ τὸ 1769 ὡς τὰ 1796, κι ἐκεῖ πῆρε γυναῖκα του, Μελενικία κόρη.

Εἶναι εὐκολονόητο πὼς ἡ κοινωνικὴ θέση τῆς οἰκογενείας τοῦ Πολυζῶιδη ἦταν μεγάλη καὶ ἔπαιξε πάντοτε πρωτεύοντα ρόλο στὰ Κοινοτικὰ πράγματα τοῦ Μελενίκου. Σὰν ἀδελφὸς τοῦ Ἀρχιερέα, ὁ πατέρας του ἦταν φυσικὸ νὰ εἶχε κάποιαν περισσότερο ὑπεύθυνη διαχείριση στὰ «Κοινά». Ἀλλὰ καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια, δηλαδὴ στὰ χρόνια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀνθίμου Β'. (1876-1820) ποὺ διαδέχθηκε τὸν ἀδελφὸ του Λεόντιο, στὸν Μητροπολιτικὸ θρόνο, τὸν βλέπουμε νὰ πρωταγωνιστῆ στὴ ὀργάνωση τῶν Κοινοτικῶν πραγμάτων.

Τὸ περίφημο «Σύστημα ἢ Διαταγαί», δηλαδὴ τὸ «Καταστατικὸ» Διοικήσεως τοῦ Κοινοῦ Μελενίκου, ποὺ ἐνέκριναν οἱ Μελενικιοὶ στήν πάνδημη Γενικὴ Συνέλευση τους, τῆς 1ης Ἀπριλίου τοῦ 1813, ἔχει ἀνάμεσα στὶς ὑπογραφεῖς τῶν προκρίτων καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Πολυζῶη Ἀναστασίου, καθὼς καὶ σωρὸ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Ἡ μόρφωση λοιπὸν τοῦ Πολυζῶιδη ἦταν ἀνάλογη καὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴ θέση, καὶ πρὸς τὶς οικονομικὲς δυνατότητες

λάδος, ὡς ἐπώνυμο νὰ ἀναφέρεται τὸ πατρικὸν ὄνομα. Ἔτσι καὶ ὁ Ἀναστάσιος ὁ γυὸς τοῦ Πολυζῶη μὲ τὴν προσθήκη τῆς καταλήξεως —ιδης ἔγινε Ἀναστάσιος Πολυζῶιδης.

(¹) Γιά δσοὺς θέλουσ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ Μελένικο παραπέμπουμε στὶς παρακάτω πραγματείες καὶ μελέτες.

Σπανδωνίδου Πέτρου. Μελένικος. Ὁ νεκρὸς Μακεδονικὸς Ἀκρίτης. Θεσ/κη 1930.—**Παγιαρῆς Μ.** Τὸ Μελένικον Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1908 σελ. 66-74.—**Πέννα Πέτρου.** Τὸ Κοινὸν Μελενίκου καὶ στὸ Σύστημα διοικήσεως του. Ἔκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1946.—**Πέννα Πέτρου.** Ἀνατολικομακεδόνες Ἀποικοὶ ἐν Αὐστρουγγαρία. Ἐφημερὶς «Καθημερινὴ» τῆς 12 Σεβρίου 1938.—**Πέννα Πέτρου.** Ὁ Καλαμβακίδης καὶ τὸ τυπογραφεῖο του. Περιοδικὸ «Ἡὼς» τεῦχος 29-30 Ἀθῆναι 1940 σελ. 40.—**Ταπεινοῦ Ἐλευθερίου.** Περί τῆς Μητροπόλεως Μελενίκου. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως 1894 σελ. 143 καὶ ἐπομ.—**Εὐαγγελίδου Τρύφωνος.** Νέα Ἑλλάς (κατὰ τὸν Μπαΐδεκερ) Ἀθῆναι. 1913 σελ. 155-157.—**Χατζηκυριακοῦ Γ.** Σκέψεις καὶ ἐντύπώσεις ἐκ περιοδείας. Ἀθῆναι 1906 σελ. 223-231.

πού ειχεν ἡ οἰκογένειά του. Γι' αὐτό, ἐκτός ἀπὸ τὴ φοίτησή του στὴ Σχολὴ τοῦ Μελενίκου, πού τὴν διηύθυνε ὁ Μετσοβίτης Ἄδὰμ Τσαπέκος, ταυτόχρονα ἔπαιρνε στὸ σπίτι ἰδιαίτερα μαθήματα ἱστορίας, Γεωγραφίας καὶ Λατινικῶν, ἀπὸ τὸ διάσημο Γιαννώτη δάσκαλο Χριστόφορο Φιλητᾶ, πού δίδασκε καὶ αὐτὸς ἐπίσης τὴν ἐποχὴν ἐκείνη στὴ Σχολή.

Ὅταν τελείωσε τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς τοῦ Μελενίκου, οἱ ὄγονοις του τὸν ἔστειλαν στὶς Σέρρες, γιὰ νὰ πάρῃ ἀνώτερα μαθήματα, ἀλλὰ προπάντων νὰ ἀκροασθῇ καὶ τὸ διάσημο Μακεδόνα διανοούμενο, τὸν Μηνᾶ Μηνωΐδη, πού ἀπὸ τὸ Μελένικο ὅπου δίδασκε πρὶν, (1) διορίσθηκε στὴ Σχολὴ τῶν Σεορῶν καὶ δίδαξε ἐκεῖ τέσσερα χρόνια, ἀπὸ τὰ 1815 ὡς τὰ 1819, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ συμπατριώτη του Μητροπολίτη Σερρῶν Χρυσάνθου (2).

Παρομοιωδῆς ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ Πολυζωΐδη γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὰ γράμματα, πού τὴν διетήρησε ὡς τὴν τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς του. Γιὰ τοῦτο, ἂν καὶ στερήθηκε ἐνωρίτατα τὸν πατέρα του, πού πέθανε στὰ 1817, τὸν ἐπόμενο χρόνο καὶ σὲ ἡλικία μόλις 16 χρόνων, ἔφυγε γιὰ τὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ συνεχίσῃ τίς σπουδές του.

Μάταια ἀγωγίσθηκε ἡ μητέρα του νὰ τὸν κρατήσῃ κοντὰ τῆς, καὶ σὰν μοναχοπαιδί νὰ διαχειρισθῇ τὴν τεράστια περιουσία πού τοῦ ἄφησε ὁ πατέρας του, μαζί μ' ἐκείνη πού κληρονόμησε ἀπὸ τὸ θεῖο του, τὸν Μητροπολίτη Λεόντιο. Ἡ φλόγα τῆς μαθήσεως δὲν τὸν ἄφηνε ἤσυχο. Τὸ ἀνήσυχο καὶ δημιουργικὸ πνεῦμα του, δὲν μποροῦσε νὰ καταδικασθῇ σὲ ἀδράνεια

(1) Τὸ ὅτι ὁ Μηνωΐδης, προτοῦ προσκληθῇ ἀπὸ τὸν Χρυσάνθο γιὰ νὰ διδάξῃ στὴ Σχολὴ τῶν Σερρῶν, δίδαξε στὸ Μελένικο, ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ «Κοινοῦ» Μελενίκου. Στὸ Κτηματολόγιο τοῦ «Κοινοῦ» τοῦ 1860, πού σώθηκε ἀπὸ τὴν καταστροφή καὶ βρίσκεται στὰ χέρια μας, καὶ στὸν Κατάλογο τῶν εὐεργετῶν τοῦ «Κοινοῦ» (σελ. 31) καταχωρεῖται ὅπ' αὐξ. ἀρ. 2 μὲ προσφορά 500 γροσίων καὶ ὁ «δοσιολογιώτατος διδάσκαλος Μηνᾶς». Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ «Κτηματολογίου» ὑπάρχει πίνακας τῶν «Κεκοιμημένων ἀφιερῶν καὶ Δωρητῶν τοῦ Κοινοῦ καὶ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλεως Μελενίκου» πού ἐμνημονεύοντο στὶς ἐκκλησίες. Μεταξὺ τῶν πρώτων, εἶναι καταχωρημένα ἐπίσης καὶ τὰ ὀνόματα «Ἀδάμου καὶ Μηνᾶ τῶν διδασκάλων» δηλαδὴ τοῦ Ἄδὰμ Τσαπέτου καὶ Μηνᾶ Μηνωΐδη.

(2) Βλέπε Πέννα Πέτρου. Ἱστορία τῶν Σερρῶν σελ. 141 Ἀθῆναι 1938. Ὁ Μηνωΐδης καὶ ὁ Χρυσάνθος, γεννήθηκαν στὸ Γραμματικὸ τῆς Ἐδέσσης.

καὶ νὰ ἀργοσβήσῃ στὸν περιορισμένον ὀρίζοντα τῆς ἀληθινὰ παράξενης ἐκείνης πολιτείας, πού ἦταν ἡ γενέτειρά του. Ἐφυγε λοιπὸν γιὰ τὴν πρωτεύουσα τῆς Αὐστρίας τὴν ξακουστὴ Βιέννη, ἀκολουθώντας κι ἀπὸ ἀταβισμό ἴσως τὴ μοῖρα τοῦ ἐκπατρισμοῦ, πού σ' ἐκείνα τουλάχιστον τὰ χρόνια, εἶχε πάρει μιὰν ἀνυπολόγιστη ἔκταση, ὠφέλιμη, μὰ καὶ σύγχρονα ἐπιζημία γιὰ τὸ Μελένικο, πού ἄδειαζε κάθε τόσο ἀπὸ τὰ πιὸ ζωντανὰ καὶ προσθευτικά στοιχεῖα.

Στὴ Βιέννη, ἀνάμεσα καὶ σὲ ἄλλους συμπατριῶτες του, πού ἦταν καὶ πολλοὶ καὶ εὐκατάστατοι ἐμπορευόμενοι, ἐγκατεστημένοι ἀπὸ καιρὸ, ⁽¹⁾ ἔμεινε ἓνα χρόνο, καὶ μὲ ζῆλο ἐπεδόθηκε στὴν ἐκμάθηση τῆς Γερμανικῆς γλώσσας. Ἔτσι μπόρεσε νὰ γραφῆ στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γοτίγγης, ὅπου ἐπὶ τέσσαρα χρόνια σπούδασε Νομικὰ καὶ Ἱστορίαν. Ἡ Γοτίγγη τότε ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πνευματικὰ κέντρα, ὅπου κατὰ προτίμησιν συνέρρειε καὶ ἡ σπουδάζουσα Ἑλληνικὴ νεολαία, καὶ ὅπου κατὰ τὸν ποιητὴ Α. Σούτσο :

*«Πολυζωῖδαι, Πήκκοι, Γεννάδιοι, Σχινάδες
καὶ Βαγορίδαι λόγιοι τοῦ γένους μας λογάδες
εἰς τὰς σχολὰς συνέτρεχον τῆς Γέυγγας τῆς Πίζας
καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Σιένας καὶ Τομίζας».* ⁽²⁾

Ἐκεῖ λοιπὸν στὴ Γοτίγγη, σχετίσθηκε καὶ συνεδέθηκε μὲ στενωτάτη φιλία μὲ τοὺς συσπουδαστὰς του Κ. Ἀσώπιο, Γ. Γεννάδιο, Θεόκλητο Φαρμακίδη, Γ. Ψύλλα, Φραγγίσκο Μαῦρο καὶ ἄλλους, πού ὅλοι τους ἀργότερα διέπρεψαν στὰ γράμματα καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ ἔβαλαν τὰ πρῶτα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ θεμέλια τῆς Ἀναγεννώμενης Πατρίδος.

Ἐποὺ τέλειωσε τὰ μαθήματα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γο-

⁽¹⁾ Παλλατίδου Ἀναστασίου: Ὑπόμνημα. Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἀρχῆς καὶ Προόδου καὶ σημερινῆς ἀκμῆς τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικοῦ Συνοικισμοῦ κλπ. Βιέννη 1845. Λάμπρου Σπ. Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. 6. σελ. 831 τόμος. 8ος σελ. 265 266, 275, 209 226, Τόμ. 17 (1923) σελ. 113 ἐπ. 123, 124, 125, 369. Τόμος 18 (1924) σελ. 48 ἐπ. 279, 280, 380, 377, Τ. 19 (1925) σελ. 225. ἐπ. Βογιατζίδου Ι: Αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες τῆς Αὐστρουγγαρίας. Στὸ ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος 1926 σελ. 71-78 Πέννα Πέτρου: Ἀνατολικομακεδόνες Ἀποικοὶ ἐν Αὐστρουγγαρία. Ἐφημερίς «Καθημερινή» Ἀθηνῶν τῆς 12 Σ/βρίου 1938. Σπανθωνίδου Π. Μελένικος. Θεσσαλονίκη 1930 σελ. 24—29 Νάτσινα Θ. Μακεδόνες Πραγματευτάδες. Θεσσαλονίκη 1939.

⁽²⁾ Α. Σούτσου «Πανόραμα».

τίγγης, γράφτηκε και στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Έκει όμως έμαθε τον ξεσηκωμό των Έλλήνων και την κήρυξη της έπαναστάσεως και ένθουσιάστηκε τόσο, ώστε έγκατέλειψε και τις σπουδές του και τις άνέσεις και την άφροντισιά της φοιτητικής του ζωής, και μαζί με τους άχώριστους φίλους του τον Ψύλλα και τον Μαυρο, άποφασίζει να κατέβη στην άγωνιζόμενη Ελλάδα, για να συμμερισθί την τύχη της και βοηθήση με το κορμί του και με το πνεύμα του.

Γεμάτος πατριωτικά αισθήματα, αφήνοντας τον Ψύλλα και το Μαυρο, να φύγουν για την Ελλάδα μέσω Τεργέστης, κατευθύνεται διά Βιέννης προς την Βλαχία, για να καταταχθί στον ιερό Λόχο, που συγκροτημένος κυρίως από ένθουσιώδεις σπουδαστάς, άγωνιζόταν κάτω άπ' τή σημαία και την άρχηγία του Άλεξάνδρου Ύψηλάντη. Έτσι θά ήταν κοντότερα στη Μακεδονία και στη γετέειρά του, το Μελένικο, όπου ήλιπιζε πώς σύντομα θάμπαινε με τα άπελευθερωτικά στρατεύματα, νικητής και τροπαιούχος. Όμως, σαν έφθασε στην Κροστάνδη (Σταφανόπολη) έμαθε την τραγική καταστροφή του ιερού Λόχου, και την άποτυχία του κινήματος του Ύψηλάντη σ' όλη την παραδουνάβια περιοχή, κι έτσι αναγκάστηκε ν' αλλάξει κατεύθυνση. Ξαναγυρίζει λοιπόν στη Βιέννη και από εκεί πηγαινόντας στην Τεργέστη, άνεβαίνει σ' ένα Σαντορινίτικο καράβι μαζί με άλλους Έλληνες, σπουδαστάς και φιλλέηνες Γερμανούς και ξεκινά για το Μεσολόγγι. Ήταν Αύγουστος του 1821. Ο Τουρκικός στόλος είχεν φανή στα νερά του Πατραϊκού κι έξω άπ' το Μεσολόγγι, κι έτσι το καράβι άραξε στο Δραγαμέστο της Άκαρνανίας, άπ' όπου πεζός τράβηξε κατά το Μεσολόγγι.

Έκει από την πρώτη στιγμή γνωρίζεται με τον Άλέξανδρο Μαρροκορδάτο. Συνδέεται μαζί του στενώτατα. Γίνεται γραμματικός του και πολιτικός του φίλος και από τότε δέ χωρίσθηκε άπ' αυτόν σ' όλη τή διάρκεια των πολεμικών και πολιτικών άγώνων που διεξήγαγε εκείνος, σαν άρχηγός κόμματος και πολιτικός, ένισχύοντας τον και βοηθώντας τον, με τις έξαιρετικές του γνώσεις και τή μόρφωσή του, με την γραφίδα του και την έξιοθαύμαστη μαχητικότητα του.

Όταν ή Διοίκηση έγκαταστάθηκε στην Κόρινθο, διορίσθηκε «Γραμματεύς» του Έκτελεστικού Σώματος, ή όπως θά λέγαμε σήμερα Γραμματεύς του Ύπουργικού Συμβουλίου, του οποίου

γαθός Σπηλιάδης (1α) αινίττεται πάντως τὸν ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἑλβετικῇ πόλει τότε διατρίβοντα περιώνυμον διπλωμάτην Ἰω. Καποδίστριαν (τὸν ἔπειτα Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος), τοῦθ' ὅπερ δὲν ἔχεται οὐδαμῶς ἀληθείας». Κατὰ δὲ τὸν Παπαρρηγόπουλο, ἡ Διακήρυξη αὐτή, εἶναι «τὸ κάλλιστον Ἰσως ἔγγραφον, ἐξ ὧν ποτὲ ἐπὶ 50 ἔτη ἐξέδωκεν Ἑλληνικὴ Συνέλευσις ἢ Κυβερνήσις». (2)

1α) Στὴν πλάνη αὐτὴ πέφτη ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σπηλιάδη καὶ ὁ Μ. Οἰκονόμου. (Ἱστορία Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας Ἀθῆναι 1873 σελ. 850-855.

Φαίνεται ὅμως πῶς καὶ ὁ ἴδιος ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν πληροφορίαν γιὰ τὴν σχετικὴ παράγραφο τὴν ἔχει ὀλόκληρη μέσα σὲ παρένθεσι :

(Ἑλέχθη δὲ ὅτι αὐτὴ ἐγένετο—δηλαδὴ ἡ διακήρυξις—κατὰ σχέδιον ὅπερ ἐκόμισε διὰ Βουκουρεστίου ὁ Ἰωάννης Κουντουμάς, ἐμπιστευθὲν αὐτῷ τοῦτο, ὡς προερχόμενον ἀπὸ συντάκτην τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἵνα κομίση αὐτὸ μυστικῶς, ἀσφαλῶς καὶ ἐγκαίρως».

(,) Κ. Παπαρρηγοπούλου. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τόμ. Ε' 1874 σελ. 820. Βλέπε ὀλόκληρο τὸ κείμενό, της, στὴ Γενικὴ Κωδικοποίησι Θεμίδος, ὀλόκληρης τῆς ἰσχυούσης Ἑλληνικῆς Νομοθεσίας ἀπὸ συστάσεως Ἑλληνικοῦ Κράτους. Κῶδιξ Θεμίδος ἑκατονταετίας Τόμ. Α. 1921-1834 σελ. 29-31. Ἀξίζει ὅμως νὰ μεταφέρουμε ἐδῶ τὸ σχετικὸ μέρος τῆς Προκήρυξεως, γιὰ νὰ νοιώσῃ καὶ ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης κάτι ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἔξαρση τῆς πολεμικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς γενιάς τοῦ 1821. Ἰδιαίτερα, ἡ «Προκήρυξις» αὐτὴ καθρεφτίζει, τὸν ἀνώτερο πατριωτικὸ καὶ ἀνθρωπιστικὸ παλμὸ τοῦ νεαροῦ τότε συντάκτη της, ποῦ ξεχύνεται σάν καταρράκτης ἀπ' τὰ κατάβαθα τῆς ὑπάρξεώς του, ἐρμηνεύοντας ἔτσι τέλεια, τὸν ἀκατανίκητο πόθο ὀλόκληρου τοῦ Ἔθνους γιὰ τὴν λευτεριά του καὶ τὴν ἀμετάτρεπτη ἀπόφασι νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ὅπωςδῆποτε καὶ μὲ κάθε θυσία.

« Ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονοι τῶν νῦν πεφωτισμένων καὶ εὐνομουμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ θεαταὶ τῶν καλῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀδιάρρηκτον τῶν νόμων αἰγίδα ἀπολαμβάνουσιν, ἦτο ἀδύνατον πλεον νὰ ὑποφέρωμεν μέχρις ἀναλγησίας καὶ εὐθελίας τὴν σκληρὰν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μάστιγα, ἥτις ἦδη τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐπάταξε τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, καὶ ἀντὶ τοῦ λόγου, τὴν θέλησιν ὡς νόμον γνωρίζουσα, διώκει καὶ διέταττε τὰ πάντα δεσποτικῶς καὶ αὐτογνωμόνως. Μετὰ μακρὰν δουλείαν ἠναγκάσθημεν τέλος πάντων νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας καὶ νὰ ἐκδικήσωμεν ἑαυτοὺς καὶ τὴν πατρίδα ἡμῶν ἀπὸ μίαν τοιαύτην φρικτὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀδικον τυραννίαν, ἥτις οὐδεμίαν ἄλλην εἶχεν ὁμοίαν ἢ καὶ δυναμένην ὅπωςοῦν μετ' αὐτῆς νὰ παραβληθῇ δυναστείαν.

» Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζηται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιοφελεῖς μέρους τινός τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος τοῦ ὁποῖου ἡ μόνη αἰ-

Καὶ ὁ Πολυζωίδης ἐκείνη τὴν ἐποχὴν, μόλις εἶχε συμπληρώσει τὰ εἴκοσι τοῦ χρόνια. Ἄλλὰ ἡ μόρφωσή του ἦτο τόση, ὥστε παντοῦ εἶχε ἐπιβληθῆ. Σύγχρονα ἦταν τύπος κοινωνικός, ἀλλὰ καὶ χαριτωμένος, γι' αὐτὸ καὶ περιζήτητος στὶς συντροφίαι καὶ στὶς συζητήσεις. Εἶχε στὶς φλέβες του κάτι τὸ ἀρχοντικό, ποὺ κληρονόμησε ἀπὸ τὴν γενιὰ τῆς μητέρας του καὶ τοῦ Μητροπολίτη θείου του, μαζί μὲ ὄλες τὶς Πατριαρχικὲς κοινωνικὲς καὶ οἰκογενειακὲς παραδόσεις, τοῦ βυζαντινοῦ ἀρχοντολογιοῦ τοῦ Μελενίκου.

Ἄλλὰ καὶ ὁ πατριωτικὸς του ἐνθουσιασμὸς, πηγαῖος καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν νεανικὴ του ὀρμητικότητά, τὸν ἔκαμε ἐξ ἴσου ἀγαπητὸ σὲ ὄλους. Διηγοῦνται ὅτι μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ ἀκριβῶς αὐτὸν καὶ τὴν πειστικὴν του εὐγλωττία, κατόρθωνε

» τὰ εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα, ἐνῶ τὴν σήμερον » ὄλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγματίστος τῶν » Ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ καὶ ἐν » τὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ τὰ πνίξῃ. Εἶχομεν ἡμεῖς τάχα ὀλιγω- » τερὸν παρὰ τὰ λοιπὰ ἔθνη λόγον διὰ νὰ στερώμεθα ἐκείνων τῶν » δικαίων ἢ εἴμεθα φύσεως κατωτέρας καὶ ἀχρειαστέρας διὰ νὰ » νομιζώμεθα ἀνάξιοι αὐτῶν καί, καταδικασμένοι εἰς αἰώνιον δου- » λείαν, νὰ ἔρπωμεν ὡς κτήνη καὶ αὐτόματα εἰς τὴν ἄλογον θέλη- » σιν ἐνὸς ἀπηνούς τυράννου, ὅστις, ληστρικῶς καὶ ἄνευ τινὸς συν- » θήκης ἦλθε μακρόθεν νὰ μᾶς καθυποτάξῃ; Δίκαια τὰ ὁποῖα ἡ φύ- » σις ἐνέσπειρε βαθέως εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ὁποῖα, » οἱ νόμοι σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν, καθιέρωσαν, ὄχι τριῶν ἢ τεσσά- » ρων, ἀλλὰ καὶ χιλίων καὶ μυρίων αἰῶνων τυραννία δὲν δύναται » νὰ ἐξαλειφῇ. Καὶ ἂν ἡ βία ἢ ἰσχύς πρὸς καιρὸν τὰ καταπλακώσῃ, » ταῦτα πάλιν ἀπαλάϊωτα καὶ ἀνεξάλειπτα καθ' ἑαυτιά, ἢ ἰσχύς » ἐμπορεῖ ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ ἀναδείξῃ οἷα καὶ πρότερον καὶ ἀπ' » αἰῶνων ἦσαν! Δίκαια τέλος πάντων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαύσαμεν μὲ » τὰ ὄπλα νὰ ὑπερασπιζώμεθα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ὅπως οἱ καιροὶ » καὶ αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον.

» Ἀπὸ τοιαύτας ἀρχὰς τῶν φυσικῶν δικαίων ὀρμώμενοι καὶ » θέλοντες νὰ ἐξομοιωθῶμεν μὲ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους μας εὐ- » ρωπαίους χριστιανούς, ἐκινήσαμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, » μᾶλλον δέτους κατὰ μέρος πολέμους ἐνώσαντες, ὁμοθυμαδὸν » ἐκστρατεύσαμεν, ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν » μας καὶ νὰ διοικηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξο- » λοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλέον ἡμεῖς, οἱ ἀπόγονοι » τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ δουλείαν » τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζῶντων παρὰ τῶν λογικῶν » ὄντων.... ».

κατά τις συνεδριάσεις της Ἐθνοσυνελεύσεως, νά πείθῃ καί νά παρασύρῃ πρὸς τὰς ἀπόψεις της πολιτικῆς μερίδος στὴν ὁποία ἀνήκε, πολλοὺς πληρεξουσίου.

Στὰ διαλείμματα τῶν συνεδριάσεων συνεκέντρωνε γύρω του, στὸ προαύλιο, τοὺς πληρεξουσίου, τοὺς ἔβαζε νά χορεύουν, ἐνῶ αὐτὸς παίζοντας τὸν αὐλὸ καὶ τραγουδώντας πατριωτικὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα, διεσκέδαζε ἀλλὰ καὶ προκαλοῦσε μαζί μὲ τὸ θαυμασμό, τὴ συγκίνηση καὶ τὸν πατριωτικὸ ἐνθουσιασμό, στοὺς βουλήσιους καὶ ἀπλοϊκοὺς ἐκείνους πολεμιστὰς, πού ἀντιπροσώπευαν ἐκεῖ δλόκληρο τὸ Ἔθνος.

Μετὰ τὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου, ἀκολούθησε τὸν Μαυροκορδάτο στὴν ἐκστρατεία του κατὰ τοῦ πολιορκημένου Μεσολογγίου, καὶ ἐκεῖ ἐπικεφαλῆς σπουδαίων κλάδων τῆς Διοικήσεως, ἐργάζεται ἀκατάπαυστα, καὶ κατὰ τις περιστάσεις ἀλλάζει τὴν πέννα του μὲ τὸ καριοφίλι. Καὶ τὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου (1823), παρὰ τὴ νεαρότητα τῆς ἡλικίας του, χρησιμοποιεῖται σὲ σπουδαιότατη ἀποστολή. Στέλλεται δηλαδή, ὅαν εἰδικὸς στὰ οἰκονομικά, μαζί μὲ τὸν Λουριώτη καὶ τὸν Ὁρλάνδο στὸ Λονδίνο, γιὰ τὴ σύναψη τοῦ πρώτου δανείου τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος, τὸ ὁποῖον καὶ πετυχαίνουν μέσα σ' ἐλάχιστες ἡμέρες. Ἡ προσωπικὴ του συμβολὴ στὴν ἐπίτευξη τοῦ δανείου ἦταν θετικὴ καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ ρόλου πού ἔπαιξε ὁ Πολυζωίδης στὸ ζήτημα τῆς συνάψεως τοῦ δανείου, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὴν ἐπιστροφή, αὐτὸς ἐμίλησε στὸ Βουλευτικὸ σῶμα στίς 21 Ἀπριλίου τοῦ 1824, ἐκθέτοντας τὶς ἐνέργειες τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ χειροκροτεῖται καὶ θαυμάζεται ἀπὸ τὴ συνέλευση ἐκείνη γιὰ τὴν ἱκανότητά του καὶ τὴ δοαστηριότητά του.

Ξέχωρα ἀπὸ ἓνα γράμμα συγχαρητήριο καὶ ἐνθουσιαστικὸ τοῦ ἴδιου τοῦ Μαυροκορδάτου, πού τὸν ἐπαινεῖ γιὰ τὶς ἱκανότητές του, ἐπειδὴ μὲ ζήλο καὶ ἐνθουσιασμό ἐργαζότανε δπου τὸν ἐκαλοῦσαν οἱ ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνος, ἡ Συνέλευση τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τὸν ἀνακηρύσσει μαζί μὲ τὸν Μαυροκορδάτο στὴν συνεδρίαση τῆς 23 Δεκεμβρίου 1824, Πολίτην της γιὰ τὶς πολλαπλές ὑπηρεσίες του πρὸς τὴν Πατρίδα: «Κύριε Πολυζωίδη, —λέγει τὸ σχετικὸ ἔγγραφο— ἡ Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τιμῶσα τοὺς ἐναρέτους πατριώτας καὶ τοὺς κατ' ἐξοχὴν ὑπὲρ τοῦ μέρους τούτου ἀγωνιζομένους, σὲ ἀνακηρύσσει Πολίτην τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ σημερινῇ συνεδριάσει, εἰς ἀντιστάθμισμα τῶν πρὸς αὐτὴν πιστῶν ἐκδουλεύσεών σου.

Ἐγράφη ἐπὶ τῇ ἐν Αἰτωλικῷ Συνελεύσει τῇ 23 Δεκεμβρίου 1824. Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως Τ. Τόγκας. Ὁ Γραμματεὺς Κ. Πολυχρόνης».

Τιμὴ ξεχωριστὴ γιὰ τὸν Πολυζώδη. Γιατὶ ὁ τίτλος τοῦ **Πολίτη** δινόταν μόνον σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ξενοφερμένους ποὺ εἶχαν νὰ ἐπιδείξουν ἐξαιρετικὴ προσφορὰ σὲ θυσίες καὶ ὑπηρεσίες στὸ ἀγωνιζόμενον Ἔθνος.

Στὸ διάστημα πάλι τῆς δεύτερης πολιορκίας τοῦ Μεσολογίου δηλαδὴ τὸ 1825, στέλλεται ξανά στὸ ἐξωτερικὸ σὲ μιὰ καινούργια ἀποστολή. Αὐτὴ τὴ φορά ὅμως ἐπικίνδυνη. Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς στενὰ πολιορκεῖ τὸ Μεσολόγγι, καὶ ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀνάγκη ἐνισχύσεων. Ἐφοδιασμένος λοιπὸν μὲ συναλλαγματικὴ τεσσάρων χιλιάδων λιρῶν, ἐξαργυρωτέα στ' ὄνομά του ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Λονδίνου, ἀποβιβάζεται στὴ Μάλτα γιὰ τὴ στρατολογία γυμνασμένων μισθοφόρων. Οἱ σκοποὶ του ὅμως ἀνακαλύπτονται ἀπὸ τὶς Ἰταλικὲς ἀρχὲς τοῦ νησιοῦ, κι' ὕστερα ἀπὸ καταδιώξεις καὶ περιπέτειες γύρισε πίσω στὴν Ἑλλάδα.

Στὰ 1827 γιὰ πρώτη φορά ἐκλέγεται πληρεξούσιος στὴν Ἔθνοσυνέλευση τῆς Τροιζῆνος, ὅπου καὶ διαπρέπει. Στὴ Συνέλευση αὐτὴ ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὶς ἀντίθετες παρατάξεις εἶχε φθάσει σὲ πολὺ ἐπικίνδυνον σημεῖο. Καὶ τότε πρῶτος ὁ Πολυζώδης σήκωσε φωνὴ γιὰ τὴν ἔνωση τῶν ἀντιμαχομένων καὶ μὲ τὸ γεμάτο πατριωτικὸ παλμὸ ὠραῖο του λόγου, συνέβαλε κι' αὐτὸς στὴν κατασίγαση τῶν παθῶν.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ Στόλου στὸ Ναυαρίνο, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1823, πιστεύοντας πῶς ἡ Ἐπανάστασις ἐτελείωσε καὶ πῶς εἶχε πιά ἐξασφαλισθῆ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, ἀφήνει τὸ ἔνδυμα τοῦ στρατιώτη καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ φεύγει γιὰ τὸ Παρίσι γιὰ νὰ συμπληρῶσιν τὶς νομικὰς του σπουδὰς.

Στὴ Γαλλικὴ πρωτεύουσα μαθαίνει τὸν θάνατον τῆς μητέρας του. Ὅμως στὸ Μελένικο δὲν μποροῦσε νὰ ξαναγυρίσῃ. Ἐξαιτίας τῆς ἐνεργοῦ ἀναμιξεῶς του στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐδήμεισε ὅλη τὴν τεραστίαν πατρικὴν του περιουσίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον εἶχε προγεγραμμένο. Ἔτσι ὕστερα ἀπὸ τὶς σπουδὰς του στὸ Παρίσι ξαναγύρισε στὴν ἐλεύθερον Ἑλλάδα καὶ ἀναμιχθῆκε καὶ πάλι στὴν Πολιτικὴν.

Ὅμως στὸ γυρισμὸ του τὰ πολιτικὰ πράγματα εἶχαν ἀλλάξει ἐντελῶς. Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἦταν τώρα ὁ Καπο-

δίστριας πού προσπαθοῦσε νά συγκεντρώσῃ στὰ χέρια τοῦ ὀλεξ-
 τὶς ἐξουσίες καὶ νά κυβερνήσῃ ὄχι σάν συνταγματικὸς Ἄρχον-
 τας ἀλλὰ σάν ἀπόλυτος μονάρχης. Ἡ προσπάθειά του ὁμῶς
 αὐτὴ ἔφερε καὶ τὴν ἀντίδραση, καὶ σάν ἀντίρροπο ἐσχηματίσθη-
 κε ἡ ἰσχυρὴ ἀντιπολίτευση τῶν **Συνταγματικῶν**, πού μέρα μὲ
 τὴν ἡμέρα παίρνοντας διαστάσεις ἐπαναστάσεως, ξαπλώθηκε σὲ
 διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως στὴ Μάνη, στὴν Ὑδρα
 καὶ στὶς Σπέτσες.

Ὁ Πολυζωίδης ἐκ φύσεως καὶ ἰδιοσυγκρασίας φιλελευθέ-
 ρων ἀρχῶν, ποτισμένος ὡς τὸ κόκκαλο καὶ μὲ τὰ κηρύγματα
 τῆς πρόσφατης ἀκόμα Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
 πεποίθησι πρὸς τοὺς ἐλευθέρους θεσμοὺς τῆς Δύσεως γενικὰ
 καὶ τῆς Ἀγγλίας ἰδιαίτερα, δὲν ἦταν δυνατὸ νά ἀνεχθῆ σύστη-
 μα Διοικήσεως, πού, καθὼς ἔλεγε, θά ἔκανε δοῦλο ἓνα λαό,
 πού μόλις πρὸ ὀλίγου ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν του. Καθόλου
 λοιπὸν παράξενο τὸ ὅτι ἀδίσταχτα κι' ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή
 ἐτάχθηκε μὲ τὴν μερίδα τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Καποδί-
 στρια, καὶ ὡς ἀντιπολιτευόμενος ἔδρασε στὴν πρώτη γραμμὴ
 ὑποστηρίζοντας φανατικὰ τὶς ἰδέες του.

Δεινὸς χειριστὴς τῆς πέννας καὶ τοῦ λόγου, καθὼς ἦτο, καὶ
 γιὰ νά ὑποστηρίξῃ καλύτερα ὄχι μονάχα τὶς πολιτικὲς του ἀρ-
 χές, ἀλλὰ γενικὰ τὶς ἰδέες του ἐπάνω στὰ προβλήματα τοῦ ἀνα-
 γεννωμένου Ἐθνους καὶ τοῦ ἀρτισύστατου Κράτους, ἐπεδόθη-
 κε στὴ δημοσιογραφία. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἐξέδωκε τὸν «**Ἀπολ-
 λωνα**», μὲ τὸν ὁποῖο ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐκδόσεώς του,
 δηλαδὴ ἀπὸ τὶς 11 Μαρτίου τοῦ 1831 ὡς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυ-
 βερνήτη, ἤσκησε ἐναντίον του μὲ ἀσυνήθιστη ὀρμητικότητα τὸν
 πλέον δριμύ ἔλεγχον τῶν κυβερνητικῶν πράξεων, παράλληλα μὲ
 τὴν ἄλλη, ἀντιπολιτευομένη ἐφημερίδα, τὴν «**Ἠὼ**» πού ἐξέδιδε
 ὁ Κρητικὸς Ἀντωνιάδης (1).

Διαβάζοντας κανεὶς τὴ σχετικὴ προκύρυξη τῆς 19ης Δεκεμ-
 βρίου τοῦ 1830, πού κυκλοφόρησε στὸ Ναύπλιο καὶ μὲ τὴν ὁποία
 ἀνήγγειλε τὴν ἔκδοσιν τοῦ «**Ἀπόλλωνα**», γιὰ τὴν πρώτη τοῦ

(1) Ἡ «**Ἠὼ**» τοῦ Ἐμμ. Ἀντωνιάδη ἰδρύθηκε στὰ 1830, στὸ Ναύπλιο.
 Ἀργότερα μετωνομάσθηκε «**Ἀθηνᾶ**» καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐξεδόθηκε
 στὶς 13 Φεβρουαρίου 1832 στὸ στρατόπεδο τῶν Συνταγματικῶν στὰ
 Μέγαρα. Ὑστερα ἀπὸ λίγους μῆνες ἡ «**Ἀθηνᾶ**» συνέχισε τὴν ἔκδοσίν
 της στὸ Ναύπλιο, ἀπ' ὅπου στὰ 1835 μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ συ-
 νέχισε, χωρὶς καμμιά διακοπὴ τὴν ἔκδοσίν της, ὡς τὰ 1864, μὲ τὴν διεύ-
 θυνσιν πάντοτε τοῦ ἰδιοῦ τοῦ Ἀντωνιάδη.

Νέου ἔτους 1831, πείθεται ἀδίστακτα ὅτι οἱ προθέσεις καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ Πολυζωΐδη ἀπέβλεπαν κάθε ἄλλο, παρὰ στὴν ἄσκησιν μιᾶς ἀπλῆς ἀντιπολιτευτικῆς κριτικῆς καὶ ἑνὸς στείρου, ἀρνητικοῦ καὶ ἄκαρπου ἐλέγχου τῶν πράξεων τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ σκοποὶ του ἦσαν μεγάλοι καὶ ἱεροί, γεμάτοι ὄνειρα καὶ ἐλπίδες γιὰ τὸ Ἔθνος. Μορφωμένος ὁ ἴδιος ὅσον ὀλίγοι τῆς ἐποχῆς του, ἤθελε νὰ συμβάλῃ στὴ μόρφωση τῶν Ἑλλήνων καὶ στὴ διαπαιδαγώγησίν τους στὰ νέα ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, δημιουργώντας φωτισμένες συνειδήσεις, μὲ τὰ σχολεῖα, μὲ τὰ συγγράμματα, πρωτότυπα Ἑλληνικὰ ἢ καὶ μεταφρασμένα, καὶ μ' ἕναν ἐλεύθερο ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο. Ἡ προκήρυξί του μπορεῖ χωρὶς ἀμφιβολία νὰ πη' κανεῖς, πῶς εἶναι τὸ διάγραμμα τῆς κατοπινῆς του σταδιοδρομίας, γιατί ἡ ζωὴ του στάθηκε σὰν ἕνας ἀδιόκοπος ἀγώνας γιὰ τὴν ἐπίτευξιν ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ ἰδεώδους, προβάλλοντας τὸν ἑαυτὸ του ζωντανὸ παράδειγμα, τιμιότητος, σταθερότητος καὶ ἐργατικότητος.

Ἄν ἔπειτα φάνηκε ὀξὺς ἀπέναντι στὸν Κυβερνήτη, τὸ ἔκαμε ἄθελα καὶ ἀναγκασμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καποδίστρια καὶ τοὺς ὀπαδούς του, γιατί θέλησαν νὰ πνίξουν μὲ πρωτάκουστο, τρόπο, καὶ προτοῦ κἂν ἐκδηλωθῇ, τὴ φωνὴ τῆς ἀληθείας, μὲ μέσα ποταπὰ καὶ αὐθαίρετα. Στὴν προκήρυξιν του δὲν διαβάζει κανεῖς οὔτε μιὰ ἀνάρμοστη φράση, οὔτε βλέπει ἢ διαισθάνεται νὰ προγραμματίζεται ἡ πολεμικὴ κατὰ τοῦ Κυβερνήτη. Ἀντίθετα, μέσα στὴν ἄδολη ἀφέλεια τοῦ ὄνειροπαρμένου καὶ ῥωμαντικοῦ ἴσως ἐνθουσιασμοῦ του, ποὺ δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἰδῇ τὴν μαύρην πραγματικότητά, ἀποζήτησε καὶ τὴν ἠθικὴ βοήθεια καὶ τὸν ἔπαινο τοῦ Κυβερνήτη. Ὅμως ἀντὶς γιὰ ἔπαινο εἰσέπραξε τὴν ἀπογόρευση τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἀπόλλωνα» καὶ τὴν ἐξοντωτικὴ του καταδίωξιν. Ἀλλὰ ὡς διαβάσουμε τὴν ἴδια τὴν προκήρυξιν, γιατί ἀξίζει νὰ τὴν διαβάσουμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος.

Π ρ ο κ ῆ ρ υ ξ ι ς .

«Δύο μεγάλα ἀντικείμενα, καὶ τὰ δύο ἀναποσπάστως μετ' ἄλλήλων συνδεδεμένα, ἡ Ἐλευθερία καὶ ἡ Παιδεία, αἱ μόναι τῶν Λογικῶν ἀνθρώπων χαρακτηριστικαὶ ἀρχαί, ἀσχολοῦσιν ἀπὸ τινῶν ἤδη χρόνων πλέον παρὰ ποτε τὰ κραταιότερα τοῦ παλαιοῦ, καὶ ὅλα σχεδὸν τοῦ Νέου Ἡμισφαίριου τὰ Ἔθνη. Θέλοντα νὰ ζῶσιν ἐλεύθερα, καὶ ἐπιθυμοῦντα νὰ φωτισθῶσιν, κυρίως ἄλλο δὲν ζητοῦν εἰμὴ νὰ ζῶσιν

» εὐτυχῆ ἐπειδὴ ἔμαθον ἐκ πείρας καὶ ἱστορίας, ὅτι εὐτυχία,
» ἥτις δὲν στηρίζεται εἰς τὰς εἰρημένας ἀρχάς, εἶναι ψευδῆς
» καὶ ἐπισφαλῆς, ὁμοία μὲ τὴν μυθολογουμένην Νεφέλην, τὴν
» ὁποῖαν ὁ Ἰξίων ἐδίωκεν ἀντὶ τῆς Ἥρας. Συζητήσεις ἀπει-
» ραι ἔγιναν ἤδη καὶ γίνονται ἀδιοκόπως περὶ τῶν προσφορω-
» τέρων μέσων εἰς ἐξασφάλισιν τῆς πρώτης, καὶ πολλαπλα-
» σιασμόν τῆς δευτέρας· ἡ ἀμιλλα εἶναι γενικὴ, ὁ ζῆλος πο-
» λὺς, καὶ δια τοῦτο ἔχομεν πάντα λόγον νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι
» οἱ ἀγαθοὶ τῶν Ἐθνῶν σκοποὶ δὲν θέλουν μείνει ἐτελεσφό-
» ρητοι.

» Ἄν καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑλλάδος κυρίως ἀνεφύησαν
» κατὰ πρόωτον αὐτὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ παιδείας τὰ εὐθαλῆ
» φυτὰ, δριμύς ὅμως χειμῶν τῆς δουλείας δὲν ἐβράδυνε νὰ τὰ
» πλακῶσῃ νὰ τὰ ξηράνῃ, νὰ τὰ νεκρώσῃ· καὶ αὐτὸς ὁ χει-
» μῶν διήρηκε φεῦ! ὀλοκλήρους αἰῶνας. Τελοσπάντων πα-
» ρῆλθε. Τὸ ἔαρ ἐφάνη, καὶ χάρις εἰς τὰ ἐκχυθέντα αἵματα
» τῶν Μαρτύρων, τῶν νέων Μιλτιάδων καὶ Θεμιστοκλέων
» μας, τὸ νεκρωμένον φυτὸν τῆς ἐλευθερίας ἀνεβλάστησεν ἐκ
» νέου παραδόξως, ἐξάπλωσεν τοὺς κλάδους του, καὶ εἰλκυ-
» σεν εἰς περίθαλψιν καὶ ὑποστήριξιν του τὴν προσοχὴν ὄλου
» τοῦ Κόσμου, καὶ αὐτῶν τῶν Κρατῶν τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων.

» Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν ἐλευθέρα, ἀλλ' ἀσχολουμένη ἐν ταύτῳ
» περὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως καὶ παγιώσεως τῆς ἐλευθε-
» ρίας τῆς, τρέχει τὸν αὐτὸν ἐν μέρει, τὸν ὁποῖον καὶ τὰλλα
» ἔθνη τρέχουσιν ἀγῶνα, καὶ συγκινεῖται ὁμοῦ μὲ αὐτὰ εἰς τὸ
» ἔνδοξον στάδιον τῶν νέων ἰδεῶν. Ἄλλ' εἰς συμπλήρωσιν
» καὶ ἐξομοίωσιν τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος, ὅστις εἰς τέλος ἀποβλέ-
» πει τὴν Ἐθνικὴν εὐτυχίαν, τῆς λείπει εἰσέτι ἡ ἄλλη οὐσιώ-
» δης βάσις αὐτῆς τῆς Εὐτυχίας, ἡ Παιδεία. Καὶ ἡ ἔλλειψις
» εἶναι τόσῳ πλέον αἰσθητῆ, ὅσῳ χωρὶς ταύτης ἀδύνατον νὰ
» ὑπάρξῃ, νὰ ἀκμάσῃ καὶ νὰ διατηρηθῇ ἡ τόσον ποθητῆ, καὶ
» μὲ τόσα αἵματα καὶ θυσίας ἐξαγορασθεῖσα ἐλευθερία τῆς.

» Τρία εἶναι τὰ γενικώτερα καὶ ἀρχικώτερα μέσα, διὰ τῶν
» ὁποίων ὁ φωτισμὸς διασκορπίζεται εἰς πᾶν ἔθνος. Τὰ **Σχο-**
» **λεῖα**, καλῶς καταστημένα, καὶ προβαίνοντα ἱεραρχικῶς ἀπὸ
» Ἀλληλοδιδασκτικῶν μέχρι τῶν Πανεπιστημίων. Ἡ δημοσίευ-
» σις διαφόρου ὕλης διδασκτικῶν καὶ ὠφελίμων συγγραμμά-
» των καὶ τέλος πάντων ὁ **Περιοδικὸς τύπος**. Ἀφήνοντες τὰ
» δύο πρῶτα, περιοριζόμεθα εἰς τὸ τρίτον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ
» ἡμέτερος σκοπός. Ὁ Περιοδικὸς τύπος εἶναι τὸ προχειρότε-

» ρον μέσον τοῦ νά διασκορπίζωνται τάχιστα αἱ ὠφέλιμοι γνώ-
» σεις καὶ ἀνακαλύψεις εἰς ὅλας τῶν ἀνθρώπων τὰς τάξεις.
» Ὁ Περιοδικὸς τύπος εἶναι ὁ χειραγωγὸς καὶ κήρυξ ἐν ταύ-
» τῷ τῆς Κοινῆς Ὑπολήψεως, ἥτις ἄλλο δὲν σημαίνει εἰμὴ τὴν
» ἔκφρασιν τῆς κοινῆς θελήσεως τοῦ Ἔθνους. Τὸ δὲ μέγιστον
» ἀπάντων, ὁ Περιοδικὸς Τύπος εἶναι ὁ φύλαξ ὅλων τῶν ἐλευ-
» θεριῶν, Ἀνακαλύπτων τὸ κακὸν ἀποτρέπει τοὺς ἀνθρώπους
» ἀπὸ τὰ κακῶς πράττειν. Ὅπου οὗτος ὑπάρχει, δυσκόλως ἢ
» Τυραννία, μεγάλη ἢ μικρά, αἱ κακώσεις καὶ αἱ καταχρήσεις
» τῆς ἐξουσίας, ἐκούσιοι ἢ ἐξ ἀγνοίας, ἤμποροῦν νά ζήσωσιν
» πλησίον αὐτοῦ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ Δημοσιότης εἶναι
» ἐνταυτῷ Περισταλτικὴ καὶ Προκαταληπτικὴ. Περισταλτικὴ
» μὲν, ἐπειδὴ ὀλίγοι ἄνθρωποι ἔχουσι τόσον ἀπολιθωμένην τὴν
» καρδίαν των, καὶ τόσον σκληρυμένην τὴν συνειδησίν των,
» ὥστε νά μὴ θεωρῶσιν ὡς τὴν μεγαλυτέραν τῶν δυστυχῶν
» καὶ τιμωριῶν τὴν ἀπλὴν τοῦ ὁποίου ἔπραξαν κακοῦ ἀποκά-
» λυψιν. Προκαταληπτικὴ δέ, διότι ὡσάκις ἀποπειρᾶται τις
» νά κάμῃ τῆς ἐξουσίας του κατάχρησιν, ἐρωτᾷ αὐτὸς ἑαυτὸν
» χωρὶς νά θέλῃ. Τί θέλουσιν εἰπεῖ αὐριον περὶ ἐμοῦ;

Τοιοῦτων καὶ τοσοῦτων μεγάλων ὠφελειῶν πρόξενος ὁ
» Περιοδικὸς Τύπος δὲν εἶναι τάχα μίᾳ τῶν πρωτίστων ἀναγ-
» κῶν, τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς, ἀναγεννωμένη, καὶ ὑπὲρ πάντα
» ἄλλον τύπον τοῦ φωτισμοῦ τὴν χρεῖαν αἰσθανομένη, πρέπει
» νά ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην ἀναπλήρωσιν; Αὐτὴν τὴν ἐπιθυ-
» μίαν τῆς λοιπὸν προμαντεύων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν καλῶς
» γνωρίζων καὶ παρακινούμενος ἀπὸ πολλοῦς μου φίλους,
» καὶ φίλους τῶν καλῶν, ἀπεφάσισα νά ἐπιχειρήσω τὴν ἐκδο-
» σιν μιᾶς Πολιτικῆς καὶ Φιλολογικῆς Ἐφημερίδος, διὰ τῆς
» ὁποίας, ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν εἰδήσεων, λαμβανομένων καὶ
» κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως,
» σκοπὸν ἔχω νά κάμω γνωστὰ ἐπὶ πλέον τὰ ἐκτὸς τῆς Ἑλ-
» λάδος συμβαίνοντα Πολιτικά, καὶ τὰς Φιλολογικὰς προό-
» δους, ἐρασιζόμενος αὐτὰ ἀπὸ τὰς ἐπισημοτέρας Ἀγγλικὰς,
» Γαλλικὰς καὶ Γερμανικὰς ἐφημερίδας. Τὰ Ἔθνη κινοῦνται,
» προβαίνουν εἰς τὸν πολιτισμὸν μὲ γιγαντιαῖα βήματα, καὶ
» αὐτὰ τὰ κινήματα καὶ αἱ πρόοδοι των πρέπει νά γίνωνται
» γνωστὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας, διορισμένους ἐκ φύσεως νά τρέ-
» ξωσι συγχρόνως τὸν μέγαν δρόμον τοῦ Πολιτισμοῦ, καὶ νά
» συγκαταταχθῶσι μίαν ἡμέραν εἰς τὴν σειρὰν τῶν λαμπρῶν
» καὶ μεγαλοπλοῦτων Ἐθνῶν.

Σπουδαῖον σκοπὸν ἔχει ἡ ἔφημερίς μας, καὶ σπουδαῖον χα-
» ρακτῆρα θέλει φυλάξει διὰ παντός, χωρὶς νὰ ὑπερπηδήσῃ
» ποτὲ τοὺς ὄρους, εἰς τοὺς ὁποίους περικλείεται ἡ ἐλευθερία
» τοῦ Τύπου. Μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς πᾶσα ἰδέα μεροληψίας. Ἡ
» Μοῦσα μας δὲν θέλει χαρισθῆ ποτὲ οὐδὲ θέλει ὑποφέρει ἐκ
» συγκαταβάσεως χαμερποῦς ἢ σκοποῦ τινὸς ἰδιαιτέρου νὰ
» κολακεύσῃ ὁποιονδήποτε ἄτομον. Τὸ ἀγαθόν, τὸ δίκαιον,
» τὸ τίμιον καὶ τὸ κοινῶς ὠφέλιμον, ἰδοὺ τὰ ἀντικείμενα τὰ
» ὁποῖα αὕτη θέλει ὑμνεῖ καὶ ἐκθειάζει μὲ ζήλον καὶ ἀφειδῶς.
» Περιπλέον δὲ τὸ Στάδιον εἰς τὸ ὁποῖον ἐμβαίνομεν, προστα-
» τευόμενον ἀπὸ τοὺς καθεστῶτας νόμους μας, εἶναι ἀνοι-
» κτὸν τοῖς πᾶσι καὶ οὐδὲ ἐπιθυμοῦμεν ἄλλο τίποτε, εἰμὴ νὰ
» ἰδῶμεν πληθυνόμενον τὸν ἀριθμὸν τῶν Συναγωνιστῶν μας,
» τοιούτων, ὅποιοι ἦσαν ἄλλοτε οἱ ἐκδῶται τῶν Ἑλληνικῶν
» Χρονικῶν, τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου, καὶ τῆς ἔφημερίδος τῶν
» Ἀθηνῶν ἐπειδὴ οὕτω μόνον ἔμποροῦν τὰ καλὰ νὰ διαδο-
» θῶσι ταχύτερα.

Ἡ ἔφημερίς μας, φέρουσα ἐπιγράφην διακριτικὴν «Ο ΑΠΟΛ-
» ΛΩΝ» θέλει ἐκδίδεται δις τῆς ἑβδομάδος εἰς φύλλον μέγα
» ὁποῖον τὸ τῆς παρούσης προκηρύξεως, καὶ θέλει φανῆ κατὰ
» πρῶτον τὴν πρῶτην τοῦ μηνὸς καὶ νέου ἔτους. Ἡ τιμὴ τῆς
» διορίζεται κατ' ἔτος Φοίνικας 48, καθ' ἑξαμηνίαν Φοίν. 24
» καὶ κατὰ τριμηνίαν Φοίν. 12. Πληρωτέα ἡ ἔτησις συνδρομῆ
» μετὰ μῆνας 6, ἡ ἑξαμηνιαία μετὰ 3 καὶ ἡ τριμηνιαία εἰς τὸ
» τέλος τοῦ μηνός.

Βέβαιοι περὶ τῆς φιλοκαλίας, καὶ τῆς πρὸς ἀπόκτησιν ὠφε-
» λῶν γνώσεων δίψης τῶν Ἑλλήνων, ἐλπίζομεν νὰ ἰδῶμεν
» τὸ ἐπιχειρημὰ μας ὑποστηριγμένον παρὰ πάντων, οἱ θέλον-
» τες νὰ γενῶσι συνδρομηταὶ παρακαλοῦνται ν' ἀναγγελω-
» σιν ὅσον τάχιστα τὰ ὀνόματά των εἰς τοὺς κατὰ τόπους
» διοριζομένους ἐπιστάτας, διὰ νὰ σταλῶσιν εἰς τὸ ἔδω Τυ-
» πογραφικὸν κατάστημα τοῦ Κυρίου Ἑμμ. Ἀντωνιάδου,
» ὅστις ἐπιφορτίζεται τὴν ἐν καιρῷ ἀποστολὴν καὶ ἀκριβῆ δια-
» νομὴν τῶν ἔφημερίδων.

Τὴν 19 Δεκεμβρίου 1830 ἐν Ναυπλίᾳ

Ὁ Συντάκτης

Α. ΠΟΛΥΖΩΙΔΗΣ»

Τὸ τί ἐπηκολούθησε μὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς πρώτης αὐτῆς προ-
κηρύξεως, μᾶς τὸ ἀφηγεῖται ὁ Πολυζωΐδης, στὸ πρῶτο φύλλον

τοῦ «'Απόλλωνος» τῆς 11 Μαρτίου 1831, καὶ σὲ κύριο ἄρθρο μὲ τίτλο «Περὶ τῆς παύσεως τῆς παρουσίας ἐφημερίδος ἐν Ναυπλίᾳ καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἰς Ὑδραν» . . . «Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἶδε τὸ φῶς ἡ πρώτη προκήρυξις μας, ὁ Κυβερνήτης ἀγαθῇ τύχῃ εὐρίσκετο εἰς Ναυπλίαν καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐτοιμάζετο νὰ μεταβῆ εἰς Αἴγινα. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤθελεν ἰδεῖ μὲ ὄμμα εὐχάριστον τὸ κοινωφελὲς ἐπιχειρήματά μας, καὶ μᾶς συνδράμει μάλιστα γενναίως εἰς τοῦτο, ἐπέμψαμεν πρὸς αὐτὸν τὸ πρῶτιστον φύλλον ἀχνὸν εἰσέτι, τῆς εἰρημένης προκηρύξεως διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματέως. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἀρκούμενοι εἰς μόνην τὴν πρόσκλησιν τῆς συνδρομῆς, οὐδὲ τώρα οὐδὲ καὶ πρότερον ἐκρίναμεν ὀρθὸν νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐπίσημον ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐφημερίδος διὰ λόγους ἀποχρῶντας, τοὺς ἐξῆς :

Πρῶτον, διότι ὁ θεμελιωτῆς τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς Τροιζήνος νόμος ὑποθέτει πάντα ἐλεύθερον τὸν τύπον, οὐδ' ἐπιβάλλει ἄλλο τι εἰς τοὺς συντάκτας δημοσίων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων χρέος παρά τὴν τήρησιν τριῶν καθολικῶν ὄρων. Δεύτερον, διότι νόμος ἰδιαίτερος δὲν ἀπαγορεύει τὴν τύπωσιν ὁποιοῦδήποτε περιοδικοῦ συγγράμματος ἄνευ ἐπίσημου ἀδείας. Ὅ,τι δὲ δὲν ἀπαγορεύεται δημοσίως καθ' ὅλας τὰς νομοθεσίας τοῦ κόσμου, εἶναι συγχωρημένον νὰ ἐκτελεῖται ἐλευθέρως. Ἐπειτα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐνεστῶσης Κυβερνήσεως παρουσίασθέντες εἰς τὸ κοινὸν τρεῖς, ἂν καὶ φιλελευθέρων ἐφημερίδων Συντάκται, ὁ τοῦ «'Ανεξαρτήτου» εἰς Ὑδραν, ὁ τοῦ «'Ανατολικοῦ Ταχυδρόμου» εἰς Πάτρας καὶ ὁ τῆς «'Ηοῦς» εἰς Ναυπλίαν, δὲν ἐζήτησαν ὡσαύτως τὴν ἄδειαν. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἐχρεωστούσαμεν ν' ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμά των».

Φήμες διάφορες καὶ ἐπίμονες, ἔφθαναν εἰς τὸν Πολυζωῖδη, πῶς ἡ Κυβέρνηση εἶχε ἀπόφαση, νὰ πνίξη, βρέφος ἀκόμα, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδας του. Μὴ μπορώντας νὰ πιστέψῃ ὅτι θὰ ἔφθανε σ' ἓνα τέτοιο πραξικόπημα, ἐξακολούθησε ἐντατικὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐργασίας του. Ἄλλὰ σύντομα διαψεύσθηκε. Τρεῖς ἡμέρες, πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποὺ εἶχε ἀναγγελθῆναι γιὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «'Απόλλωνα» ἐκλήθηκε ἀπὸ τὸ Διοικητὴν τῆς Ναυπλίας, ὕστερα ἀπὸ Κυβερνητικὴν φυσικὰ ἐντολήν, καὶ ἀπερίφραστα διατάχθηκε νὰ μὴ τὸν ἔκδοσιν ἢ τουλάχιστον νὰ ἀναβάλλῃ ἀπλῶς τὴν ἔκδοσιν ἕως ὅτου γυρίσῃ ἀπὸ τὴν Αἴγινα ὁ Κυβερνήτης. Στὴν ἐπίμονον ἄρνησιν τοῦ Πολυζωῖδη, νὰ συμμορφωθῆναι πρὸς τὴν παράνομον αὐτὴν διαταγὴν, τὸν παρέπεμψε

νά παρουσιασθῆ στὸν ἀδελφὸ τοῦ Κυβερνήτη, τὸν Βιάρου Καποδίστρια πού ἦταν Γραμματεὺς, δηλαδή Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν καὶ Δικαίου, καὶ ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν φράση τοῦ Διοικητοῦ, εἶχε μεγάλη ἐπιθυμία νά τὸν γνωρίσῃ προσωπικῶς. Στὴν συνάντησιν Βιάρου Πολυζωίδη, πού κράτησε πολλὴν ὥρα ἀπεκαλύφθησαν ὅλοι οἱ σκοποὶ τῆς Κυβερνήσεως. Μὴν ἔχοντας ὁ Βιάρου οὐσιαστικούς λόγους γιὰ νά ἀπαγορεύσῃ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἔφημερίδος, προσπαθοῦσε νά πείσῃ τὸν Πολυζωίδη μ' ἐντελῶς παιδαριώδη ἐπιχειρήματα. Τοῦ ἔλεγε π. χ. ὅτι ἡ ἔκδοσιν ἔφημερίδος μὲ τίς τότε συνθήκας ἦταν ἀσύμφορη οἰκονομικά, γιὰτί οἱ ἀναγνώστες τοῦ θὰ εἶναι ὅλοι ὅλοι 15-20, καὶ ἐπομένως ἡ ἐλπιζομένη ὠφέλεια ἐλαχίστη. Πρᾶγμα φυσικὰ ἀναληθέστατο, γιὰτί ὁ κατάλογος τῶν συνδρομητῶν πού τοῦ παρουσίασε ὁ Πολυζωίδης, ἦταν ἡ πιὸ πειστικὴ καὶ ἀποστομωτικὴ ἀπάντησιν. Καὶ ὅταν τέλος εἶδε, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχειρήμα του δὲν στάθηκε, καὶ τὸν Πολυζωίδη ἀνένδοτο, ἄκαμπτο καὶ ἀποφασιστικὸ νά μὴ συμμορφωθῆ πρὸς τίς συστάσεις του καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του, μὲ τόνο ζωηρότερο, τοῦ εἶπε πῶς «ἐν πάσῃ περιπτώσει» δὲν πρέπει νά βγῆ ἡ ἔφημερίδα του, γιὰτί δὲν εἶχε τὴν ἄδεια τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἤμπορεῖ νά τοῦ δώσῃ τὴν ἄδεια, γιὰτί δὲν ὑπῆρχε νόμος ἰδιαιτέρος ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, πού νά κανονίζῃ τίς προϋποθέσεις τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔφημερίδων. Δηλαδή κατὰ τὸν Βιάρου, ἔπρεπε, οὔτε πολὺ οὔτε λίγο, νά μὴ κυκλοφορῆ οὔτε ἔφημερίδα οὔτε κανένα ἄλλο ἔντυπο, ὡς πού νά δημοσιευθῆ ἰδιαιτέρος περὶ τύπου νόμος. Καὶ φυσικὰ, τελικὰ πῆρε τὴν πρέπουσαν ἀπάντησιν. «Μὴ δυνάμενοι νά κρατήσωμεν τὴν ὁρμὴν τῆς καρδιάς μας, λέγει στὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ «Ἀπόλλωνα» ὁ Πολυζωίδης, ὡμολογήσαμεν φανερά εἰς τὸν κατήχητήν μας, ὅτι δὲν ἦταν ὅσα οὗτος ἐπρόβαλλε τὰ ἀληθῆ τῆς ἀναβολῆς τοῦ τύπου αἷτια, ἀλλὰ πάντῃ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἔκρουπτεν μὲν αὐτός, καθεὶς ὁμοῦ, καὶ ὁ ἀπλοϊκώτερος νοῦς καὶ τὸ μωρότερον βρέφος, καταλαμβάνει εὐκόλως. Προεῖπομεν δὲ ἔκτοτε, ὅτι τὸ τοιοῦτον παράδοξον φέρισμον τῆς ἐξουσίας θέλει ἐπισφραγίσῃ τὸν αὐθαίρετον τῆς χαρακτῆρα».

Τὴν ἐπομένην δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς Γερουσιαστοῦ, πού ἦταν ἐπιφορτισμένος νά τὸν δελεάσῃ μὲ παροχὰς καὶ ὑποσχέσεις. Ἄλλ' ὁ Πολυζωίδης τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι ὑπάρχουν ἀνθρωποὶ ἀνώτεροι διαφθοράς. Τὸ ἴδιο βράδυ δέχεται ἐκ νέου τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Διοικητοῦ, ἀλλὰ τίποτε δὲν εἶναι ἱκανὸ νά κλονίσῃ τὴν ἀπόφασίν του καὶ τίς πεποιθήσεις του. «Τὸν Νόμον μόνον φοβούμενοι,

αὐτὸν μόνον σεβόμενοι, κατὰ πάντα τᾶλλα εἴμεθα ἄφοβοι καὶ ἀμετάπειστοι», ἦταν ἡ τελικὴ ἀπάντησή του.

Ἄπάντηση μεγαλειώδης, ἀπόλυτα ἑναρμονισμένη καὶ πρὸς τὴ χαρακτηριστικὴ ἐκείνη περικοπὴ τῆς προκηρύξεως του, ποὺ ἀναφέρεται στὶς ἀρχές ποὺ θ' ἀκολουθήσῃ δημοσιογράφωντας : «Μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς πᾶσα ἰδέα μεροληψίας. Ἡ Μοῦσα μας δὲν θέλει χαρισθῆ ποτέ, οὐδὲ θέλει ὑποφέρει ἐκ συγκαταβάσεως χαμερποῦς ἢ σκοποῦ τινὸς ἰδιαιτέρου νὰ κολακεύσῃ ὅποιοδῆποτε ἄτομον. Τὸ ἀγαθόν, τὸ δίκαιον, τὸ τίμιον καὶ τὸ κοινῶς ὠφέλιμον, ἰδοὺ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα αὕτη θέλει ὑμνεῖ καὶ ἐκθειάζει μὲ ζῆλον καὶ ἀφειδῶς».

Ἐπανέλαβα τὴ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ περικοπὴ τῆς προκηρύξεως, γιατί πραγματικά, ἀπὸ τὶς ἀρχές ποὺ διακηρύσσει σ' αὐτὲς τὶς γραμμές, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή ἀπομακρύνθηκε.

Δὲν ἐκάμφθηκε ἡ συνειδήσή του μπροστὰ σὲ δελεαστικὲς προτάσεις καὶ ὑποσχέσεις τοῦ Καποδίστρια κι οὔτε φοβήθηκε τὶς ἀπειλὲς τῶν ὀπαδῶν του. Πίστευε ἀπόλυτα στὶς συνταγματικὲς τοῦ ἀρχές. Καὶ χάριν τῶν ἰδεολογικῶν τοῦ αὐτῶν ἐπιδιώξεων, ποὺ ἦταν κοινῆς ὠφελείας καὶ ὄχι γιὰ ἱκανοποίηση ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἀπέρριψε θέσεις καὶ τιμές ποὺ τοῦ προσέφεραν κάθε τόσο ὁ Καποδίστριας γιὰ νὰ τὸν κάμῃ φίλο του καὶ ὀπαδὸ του ἢ καὶ ἀπλῶς γιὰ νὰ παύσῃ τὴν ἐναντίον του ἀντιπολιτεύση. (1)

Ποιὸς ἄλλος δὲν θὰ δεχόταν χωρὶς συζήτηση τὴ θέση τῆς ἐπιστάσιος τῆς πωλήσεως τῶν Τουρκικῶν κτημάτων τῶν Ἀθηνῶν; Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς περισσότερο προσοδοφόρες θέσεις, ποὺ ἐπίτηδες προσεφέρθηκε στὸν Πολυζωίδη, γιὰ νὰ δοκιμασθῆ καὶ νὰ ἀποδειχθῆ κατὰ τὸ καλύτερο τρόπο ἡ ἀφιλοχρηματία καὶ ἡ ἀνιδιοτέλειά του. Ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὰ χρήματα καὶ γι' αὐτὸ ἀρνήθηκε κατηγορηματικά. Τοῦ προσεφέρθηκε ἀκόμα ἡ Προεδρία τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῆς Σύρου καὶ Μυκόνου. Θέση ἀξιοζήλευτη, ἀφοῦ ἡ Σύρος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦταν ἡ μεγαλύτερη καὶ ἐμπορικώτερη πόλη τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ αὕτη τὴν ἀρνήθηκε. Ἡ φιλοδοξία του, στὸ νὰ προσφέρῃ στὴν Πατρίδα του, τὶς γνώσεις καὶ τὴν μόρφωσή του ποὺ ἀπέκτησε σπουδάζοντας στὴ Γοτύγγη, στὸ Βερολίνο καὶ στὸ Παρίσι, δὲν μποροῦσε νὰ ἱκανοποιηθῆ μὲ μιὰ ἔνοχη καὶ ἐξαγορασμένη σιωπῆ.

(1) Γ. Π. Κρέμου. Βιογραφία Πολυζωίδου ἐν Τόμῳ Α. Γενικῆς Ἱστορίας Πολυζωίδου. Πρόλογος σελ. Ξα' (1889—Ἀθῆναι). Δ. Μανασίδου. Βιογραφία Πόλυζωίδου. Εἰς τὸν Πρόλογον τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» τοῦ Πολυζωίδη ποὺ ἐξεδόθησαν μετὰ τὸ θάνατό του στὰ 1874.

Καί ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ τὸν κάνη φίλο του ὁ Κυβερνήτης παρὰ τίς δελεαστικές προτάσεις, ἄρχισε τὴν καταδίωξή του. Τοῦ ἀρνεῖται λοιπὸν τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ «Ἀπόλλωνος» καὶ γενικὰ παίρνει μέτρα κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου.

«Τέλος πάντων ἔφθασε καὶ ἡ ἡμέρα, λέγει ὁ Πολυζωίδης, εἰς τὸ 3^ο φύλλο τοῦ «Ἀπόλλωνος», κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ αὐθαίρετον ἔμελλε νὰ ὑψώσῃ τὸν θρόνον του ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ Νόμου. Σμήνος ὀπλοφόρων προηγουμένου τοῦ Ἀστυνόμου καὶ τοῦ Πολιτάρχου, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Τυπογραφείου τὴν ὥραν, καθ' ἣν τὰ πιεστήρια ἦσαν ἤδη εἰς κίνησιν καὶ ἡ τύπωσις τοῦ φύλλου νὰ λάβῃ πέρασ. Ἐν ὀνόματι τῆς ἐξουσίας ὁ Ἀστυνόμος μᾶς ἐπρόσταξεν νὰ παύσῃ ἡ ἐκτύπωσις. Ἀλλὰ ἐν ὀνόματι τοῦ Νόμου, τοῦ ἀπεκρίθημέν, δὲν χρεωστοῦμεν ὑπακοήν, ἢ τουλάχιστον δὲν θέλομεν νὰ πεισθῶμεν, πρὶν μᾶς παρουσιάσῃς ἔγγραφον τῆς ἀνωτέρας Ἀρχῆς διαταγὴν, περιέχουσαν τὰς αἰτίας τοῦ τοιοῦτου ἀλλοκότου κινήματος. Ἀλλὰ εἰς μάτην ἡ ἀντίστασις. Ὁ λόγος πλέον δὲν ἴσχυσεν. Ἐν ὀνόματι λοιπὸν τῆς σιδηρᾶς βίας, παρόντων τόσων μαρτύρων καὶ θεατῶν, οἵτινες συνέρρευσαν πανταχόθεν, παρηγγείλαμεν τοὺς ἐργάτας νὰ παύσωσι τοῦ ἔργου των, ἀφήνοντες εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν νὰ πράξῃ ὅ,τι θέλει».

Ὅλα λοιπὸν τὰ φύλλα τοῦ «Ἀπόλλωνος» ποῦ εἶχαν ἐκτυπωθῆ κατασχέθησαν καὶ καταγράφηκαν, καὶ τὴν ἐπομένη ἐπαρθήσαν ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖο, μὲ τὴ δικαιολογία, ὅτι ἐστάλθηκε ἤδη ταχυδρόμος στὴν Αἴγινα, ὅπου ἦταν ὁ Κυβερνήτης, καὶ ὅτι μόλις ἐπιστρέψῃ, θὰ ἀφεθῆ ἀνενόχλητη ἡ ἔκδοση.

Βεβαίως ὁ Πολυζωίδης δὲν ἔμεινε ἀδρανῆς. Διαμαρτύρεται κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας μὲ προσωπικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Βιάρου (1) στίς 4 Ἰανουαρίου 1831. Στίς 8 Ἰανουαρίου ἀπευθύνει ἔγγραφον ἀναφορὰ πρὸς τὴν Γερουσίαν, καὶ στίς 10 Ἰανουαρίου ὑπηρεσιακὴ ἀναφορὰ πρὸς τὴν «Γραμματεῖαν ἐπὶ τοῦ Δικαίου» δηλαδὴ στὸ Ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης. Καὶ ὁ μὲν Βιάρους ἀπαξίωσε ν' ἀπαντήσῃ, εὐλόγως, ἀφοῦ τὰ πάντα ἐγίναν κατόπιν δικῆς του ἐντολῆς. Ἡ Γερουσία ὅμως, ὄργανο τυφλὸ τοῦ Κυβερνήτη, δὲν μπόρεσε νὰ σταθῆ στὸ ὕψος τῆς περιστάσεως, νὰ ἐξετάσῃ ἀντικειμενικὰ καὶ ἀμερόληπτα καὶ νὰ δώσῃ λύση στὸ γιὰ πρώτη φορά παρουσιαζόμενον ζήτημα Συνταγματικῆς τάξεως, καὶ τόσο σπουδαῖο, ὅπως τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθέρας τοῦ τύπου.

(1) Ἀδελφὸ τοῦ Καποδίστρια καὶ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης.

Ἡ ἀπάντησις σ' ὅλες του τις διαμαρτυρίες καὶ τις ἐκκλήσεις του, ἦταν ἡ πρόγραφή του. Μαζὶ μὲ ἄλλους δεκατρεῖς ἐπιφανεῖς ἀντιπολιτευομένους καταδιώκεται, ἀλλὰ κατορθώνει καὶ σφύζεται ἀπὸ τῆ δολοφονικῆ ἐπίθεσις τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ποὺ ἦταν φίλοι τοῦ Κυβερνήτη, ξεφεύγοντας νύκτα μὲ μιὰ βάρκα στὴν Ὑδρα.

Στὴν Ὑδρα μεταφέρει καὶ τὸ Τυπογραφεῖο του. Ἐκεῖ ἐπιχορηγούμενος ἀπὸ τῆ Συνταγματικῆ Ἐπιτροπεία, ποὺ διορίσθηκε καὶ μέλος της, ἄρχισε νὰ ἐκδίδῃ τὸν «Ἀπόλλωνα», τοῦ ὁποῦ τοῦ πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε στίς 11 Μαρτίου 1831, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὰ προηγούμενα. Ὅπως ἦταν φυσικό, στὸ πρῶτο τοῦτο φύλλο τοῦ «Ἀπόλλωνα», ὁ Πολυζωίδης ἐξέθεσε τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐκδόσεώς του στὸ Ναύπλιον, ἐκαυτήριασε τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Κυβερνήτη, καὶ ταυτόχρονα δικαιολογεῖ τὴν ἀνάγκη τῆς δημοσιότητος τῶν πράξεων τῶν Κυβερνόντων.

Στὸ πρῶτο του κύριο ἄρθρο «Περὶ τῆς παύσεως τῆς παρουσίας Ἐφημερίδος ἐν Ναυπλίᾳ καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἰς Ὑδραν», ποὺ ἀποσπάσματά του κατὰ τὴν ἀφήγησις τῶν γεγονότων ἀναφέραμε παραπάνω, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, λέγει καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά. «Συμμέτοχοι τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος ἀπὸ πρώτης ἀφετηρίας, καὶ συμπράκτορες εἰς τὴν Συνταγματικὴν διαρρῦθμισιν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὰς διαφόρους Ἐθνικὰς Συνελεύσεις, πλὴν τῆς τελευταίας ἐν Ἀργεῖ, δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν τὰ φιλελεύθερα ἡμῶν φρονήματα καὶ τὰς Συνταγματικὰς ἀρχὰς μας. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποσιωπήσωμεν οὐδὲ τὸν ὁποῖον ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰλικρινεῖς πατριώτας τρέφομεν διακαῆ πόθον τοῦ νὰ ἴδωμεν διωργανισμένα καὶ ἀποκαταστημένα τὰ κοινὰ πράγματά μας, ὡς ἀρχήθην ὁ σκοπὸς τῆς Γιγαντιαίας Ἐθνικῆς πάλης τὰ προσδιώρισε, ὡς τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ πνεῦμα τὰ διαγράφει, καὶ αἰ εὐχαὶ τῶν Φιλελλήνων πρὸ πολλοῦ ἤδη τὰ ἀπεκδέχονται. Ἀναμφιβόλως ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ δραστηριώτερα μέσα, τὸ ὁποῖον πρὸ παντὸς ἄλλου, ἡμπορεῖ νὰ συντελέσῃ εἰς πλήρωσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πόθου, εἶναι ἡ **Δημοσιότης**. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι πράττομεν πρᾶγμα κοινῶς εὐάρεστον μεταχειριζόμενοι αὐτὸ τὸ νόμιμον, τὸ ἥσυχον, τὸ ἀνάιμακτον μέσον, ἀφοῦ πρὸς καιρὸν ἢ χρῆσις του ἀπαιωρήθη, διὰ νὰ κάμωμεν γνωστάς τοῖς πᾶσι πράξεις τῆς ἐξουσίας αἵτινες πιστὰ τὴν παροῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἐξεικονίζουσαι, ἡμποροῦν ἴσως νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν

ἐπιθυμητὴν ταχεῖαν βελτίωσιν αὐτῆς. Ναί!! αἱ δημόσιαι πράξεις ὡς τοιαῦται, πρέπει κατὰ νόμον νὰ δημοσιεύωνται καὶ νὰ βασανίζωνται. Διότι, ὅπου αὗται μένουσι κεκρυμμένοι εἰς τὸ σκότος καὶ ἀβασάνιστοι, ὅπου ἡ Σάλπιγξ τοῦ τύπου δὲν ἤχει, ἐκεῖ ἡ μὲν Κυβέρνησις ἀπηλλαγμένη τοῦ ἐλέγχου τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, τοῦ φοβεροῦ τούτου καὶ ἀδεκάστου Κριτηρίου, παρεκτρέπεται ταχέως ἀπὸ τὰς πρώτας τῆς συστάσεως τῆς ἀρχῆς καὶ συνηθίζει νὰ βαδίζει εἰς τὸ αὐθαίρετον, ὡς εἰς ὁδὸν φυσικὴν καὶ ὁμαλὴν, οἱ δὲ Κυβερνώμενοι, λησμονοῦντες ὅτι εἶναι ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, μὴν ἔχοντες κανένα νὰ τοὺς ἐνθυμίξῃ τὰ ἀρχέτυπα δίκαιά των, ἀποκαθίστανται προϊόντος τοῦ χρόνου τόσοι εἰλωτες, ἔτοιμοι νὰ ἀφήσωσι τὸν αὐχένα, καὶ νὰ δέχωνται τὰς κακὰς καὶ παρανόμους πράξεις ὡς καλὰς καὶ νομίμους».

Καὶ αὐτὰ μὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς ἐφημερίδος. Γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ὁμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη καὶ ἀπολυταρχικὴν διοίκησιν τοῦ καθιέρωσε ὁ Καποδίστριας, ὡς μόνον τρόπο σωστικὸν πίστευε ὁ Πολυζωίδης καὶ διεκήρυσσε σ' ὄλους τοὺς τόνους, ὅτι ἦταν ἡ Σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἡ ψήφισις Συντάγματος, ποὺ θὰ καθόριζε ἐπακριβῶς τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τῶν Ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ πρῶτον φύλλον, ὡς προμετωπίδα τοῦ «Ἀπόλλωνος» ἔγραφε τὴν ρῆσιν τοῦ Πλουτάρχου. «Οὔτε ἐκ τοῦ Κόσμου τὸν ἥλιον, οὔτε ἐκ τῆς ὀμιλίας ἀρτέον τὴν πρρησίαν», ἀπὸ δὲ τὸ ἕκτον φύλλον καὶ ἐπόμενα ἔγραφε ὡς σύνθημα τὶς λέξεις: «Ἐκλογαὶ — Σύνταγμα».

Καὶ νὰ πῶς ὁ Πολυζωίδης ἐννοοῦσε τὸ Σύνταγμα. «Ἐν τούτοις προβάλλοντες Σύνταγμα δὲν ἐννοοῦμεν οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν χάρτην τινὰ ἐπιχορηγούμενον ὡς δῶρον ἐλέους ἢ ὡς παραχώρησιν χαριστικὴν, ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἐνὸς ἀνθρώπου ἀρέσκειαν. Τὰ νεώτερα τῆς Εὐρώπης συμβάντα ἐδειξαν ἄλλως πόσον ὀλίγον ζοῦν τοιοῦτοι ἐπιχορηγούμενοι χάρται, καὶ πόσον ὀλιγώτερον ἀναπαύουν τὰς χρεῖας καὶ τὴν Κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τῶν Ἐθνῶν. Τούναντίον δὲ ἐννοοῦμεν χάρτην ἢ Σύνταγμα συμφωνημένον εἰς Ἐθνικὸν Συνέδριον, καὶ θεσπισμένον μὲ τὴν κοινὴν καὶ ἀπὸ πάσαν ἔνοπλον δύναμιν ἀνεπηρέαστον θέλησιν τῶν πάντη ἐλευθέρως ἐκλεγμένων ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Τοιοῦτον Σύνταγμα ἀπαιτοῦν οἱ Ἕλληνες. (Λέγομεν ἐπίτηδες ἀπαιτοῦν, τούτέστιν ζητοῦν ὀπίσω κατ' ἀνάγκην πᾶν ἄτι θεμελιώδες καὶ καλὸν αἰ πρὸ τῆς ἐν Ἀργεὶ Συνελεύσεως ἐδῶκαν εἰς τὸ ἔθνος καὶ μετέπειτα κατεπατήθη). Τοιοῦτον προβάλλομεν

καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς ἐφημερίδος μας, ὄργάνου πιστοῦ καὶ εὐκκρινοῦς τῆς ἐγκαρδίου εὐχῆς τῶν Ἑλλήνων».

Ἄλλὰ ὁ Καποδίστριας καὶ τῆ Σύγκληση τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως διαρκῶς ἀνέβαλε μὲ διάφορες προφάσεις, καὶ τὸ Σύνταγμα ἀρνιῶτανε, γιατί τὸ θεωροῦσε ὡς πολίτευμα τελείως ἀκατάλληλο καὶ πρόωρο γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ λαό.

Βέβαια τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ Σύγκληση Ἐθνικῆς Συνελεύσεως δὲν ἦταν τὰ μοναδικὰ αἷτια τῆς δυσαρρεσκείας τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ ἀξίωση γιὰ Ἐθνοσυνέλευση καὶ γιὰ Σύνταγμα, θὰ ἦταν τὸ μέσο γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ κακοῦ. Κυρίως μία σειρά μέτρων αὐθαιρέτων καὶ τελείως ἀψυχολογητῶν, ἦταν ἐκεῖνο, ποῦ ἐπέτεινε τὴ δυσφορία τοῦ λαοῦ.

Ὁ συστηματικὸς παραγκωνισμὸς τῶν ἀγωνιστῶν. Ἡ ἐξαιρετικὴ εὐνοία πρὸς τοὺς συγγενεῖς του. Ὁ διορισμὸς τῶν ἀδελφῶν του, Αὐγουστίνου καὶ Βιάρου, σὲ θέσεις ἀπὸ τις ὁποῖες ἔγιναν, ἰδίως ὁ Βιάρου, τυραννίσκοι τοῦ λαοῦ, γιατί πολλές φορές προέβαιναν σ' ἐνέργειες παρὰ τὴ θέληση καὶ τις διαταγὰς τοῦ ἰδίου τοῦ Κυβερνήτη. Καὶ τέλος ἡ ἀπροκάλυπτη ἀνάμιξη τῶν ἀντιπροσώπων τῶν προστατῶν δυνάμεων ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ Κυβερνήτη, ὅλα αὐτὰ ἔσπρωξαν τὰ πράγματα, καὶ ἀνάγκασαν τὴν ἀντιπολίτευση, ποῦ οἱ ὀπαδοὶ τῆς διαρκῶς πληθθαίναν, νὰ δράση ἐνεργητικώτερα.

Ὅλες αὐτὲς τις αὐθαιρέσεις, δὲν ἔπαυε ὁ Πολυζωίδης νὰ τις ἐλέγχει δριμύτατα. Καὶ, καθὼς ὁ «Ἀπόλλων» ἔγινε τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῶν Συνταγματικῶν, ἀπὸ τις στήλες του παρήλασαν, οἱ ἐπιφανέστεροι ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευομένους, μὲ διάφορα ἄρθρα καὶ ἀνοικτὰς ἐπιστολὰς (1) πρὸς τὸν Κυβερνήτη, μὲ ἀποκαλύψεις γιὰ τὰ διάφορα σκάνδαλα καὶ τις αὐθαιρέσεις τοῦ ἰδίου καὶ τῶν Ὑπουργῶν του.

Τὰ ἄρθρα καὶ οἱ ἐπιστολὰς αὐτὲς τόσο εἶχαν ἐνοχλήσει τὸν Καποδίστρια, ὥστε ἔφθασε στὸ σημεῖο νὰ ἐκλιπαρήσῃ ὁ ἴδιος τὸν Πολυζωίδη, νὰ παύσῃ ἐπὶ τέλους τὴν ἐναντίον του πολεμική. Καὶ ὅταν εἶδε πῶς ἐκεῖνος μένει ἀμετάπειστος, ἔστειλε ἀν-

(1) Τέτοιες ἐπιστολὰς ἐδημοσίευσαν ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος στὸ ὑπ' ἀριθ. 53 (σελ. 219) φύλλο τοῦ «Ἀπόλλωνος» στίς 6 Σεβρίου 1831 καὶ σ' ἄλλα φύλλα, καὶ ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης καθὼς καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι, ἐξέχωρα ἀπὸ τις διάφορες ἀναφορὰς τῶν νησιῶν καὶ τῶν Κοινοτήτων, ποῦ διετύπωναν φρικτὰ παράπονα πάνου σὲ ζωτικὰ ζητήματά των, κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς Διοικήσεως.

θρώπους στην Ύδρα και στις Σπέτσες, για να μαζέψουν σαν αντιπρόσωποι της Κυβερνήσεως υπογραφές και να παρακαλέσουν τους νησιώτες να παύσουν να του δίνουν προστασία. Ἡ ἀναφορά όμως πού περιέφεραν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Καποδίστρια κατὰ τοῦ Πολυζωΐδη, ἔφερε τελειῶς ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, γιατί οἱ νησιώτες δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ Κυβερνήτη, ὄχι μόνον ἔμειναν πιστοὶ στοὺς Συνταγματικούς, καὶ κωφοὶ στὶς παρακλήσεις του, ἀλλὰ ἀντίθετα ἔβαλαν φρουρὰ στὸ Τυπογραφεῖο του, γιὰ νὰ τὸ φυλάγουν νύχτα μέρα, ἀπὸ τὸ φόβο αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως τῶν Κυβερνητικῶν, πού ἦταν ὅπωςδὴποτε ἀποφασισμένοι νὰ ἐξοντώσουν καὶ νὰ δολοφονήσουν τὸν Πολυζωΐδη.

Ὡς τόσο, ὅσο αὔξανε ὁ κίνδυνος τῆς ζωῆς του, τόσο καὶ βιαίτερος γινόταν ὁ Πολυζωΐδης. Προπάντων κατηγοροῦσε τὸν Κυβερνήτη γιὰ τὸν ἀπέναντι τῆς κοινῆς γνώμης φόβο του, ὑπενθυμίζοντάς του συνεχῶς «ὅτι ὁ ἐλεύθερος τύπος εἶναι ἡ αἰωνία πέτρα τοῦ σκανδάλου διὰ τοὺς ἀθαιρέτους δεσπότες» (1).

Ὁ Καποδίστριας ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ὑδραίους, πού δὲν στάθηκαν μὲ τὸ μέρος του, ἀλλὰ μὲ τὸ μέρος τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀρνήθηκε νὰ παραδώσῃ σ' αὐτοὺς τὰ ναυτιλιακὰ τους ἔγγραφα. Σύγχρονα διέταξε καὶ τὸ Στόλο νὰ κτυπήσῃ τὴ Σῦρο, πού συνέπραττε καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς Συνταγματικούς καὶ τοὺς Ὑδραίους. Τὸ γεγονός δὲ μὴ αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ ἐπιταχυνθῆ ἡ μοιραία

(1) Ὁ φόβος αὐτὸς τοῦ Καποδίστρια, γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἔδωσε ἀφορμὴ καὶ στὸν ποιητὴ Ἀλέξανδρο Σοῦτσο, νὰ τὸν σατυρήσῃ μὲ τοὺς παρακάτω χαριτωμένους στίχους του, πού δημοσιεύθηκαν στὸ ὑπ' ἀριθ. 17 φύλ. τοῦ «Ἀπόλλωνα» τῆς 6 Μαΐου 1831.

Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος,
πῶς δὲν γράφεις; πῶς δὲν χαίρεις;
Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος,
φθάνει μόνον νὰ μᾶς φέρῃς,
πρόστιμον καθ' ἑβδομάδα
δραχμὰς μίᾳ χιλιάδα.

Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος,
φθάνει μόνον νὰ μὴ βλάψῃς,
τῆς Ἀρχῆς τοὺς ὑπαλλήλους
τοὺς κριτάς, τοὺς Ὑπουργούς μας,
καὶ τῶν Ὑπουργῶν τοὺς φίλους.
Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος,
φθάνει μόνον νὰ μὴ γράψῃς . . .

σύγκρουση τῶν δύο παρατάξεων πού κατέληξε στά ἐπεισόδια τοῦ Πόρου καί τήν ἀνατίναξη ἀπό τόν Μιαούλη δύο πολεμικῶν. Γιατί οἱ Ὑδραῖοι, μόλις ἔμαθαν τά σχέδια τοῦ Κυβερνήτη, διέταξαν τὸ Μιαούλη νά πάρη τά κατάλληλα μέτρα καί νά ἀντισταθῆ κατὰ τοῦ Κυβερνητικοῦ Στόλου.

Ὁ Μιαούλης τότε μὲ διακόσιους ναῦτες πλέει γρήγορα στὸν Πόρο, κυριεύει τὸ Ναύσταθμο μὲ δλόκληρο τὸν στόλο πού βρισκόταν ἀκόμα μέσα καί ὑψώνει τὴ σημαία του στὴν Φρεγάτα «Ἑλλάς».

Τὸν Κυβερνητικὸ στόλο τὸν κυβερνοῦσε ὁ ἄλλος ἔνδοξος ναύαρχος, ὁ Κανάρης. Γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀδελφικὴ αἱματοχυσία ἐπέισθη ν' ἀποσυρθῆ, καί ἔτσι χάρις στὴν σωφροσύνη του περιωρίσθηκε τὸ κακό.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Μιαούλης ἐτοιμαζόταν νά ὀδηγήσῃ δλόκληρο τὸν Κυβερνητικὸ στόλο στὴν Ὑδρα, καταπλέει ἐναντίον του (1 Αὐγούστου 1831), ὁ Ρώσος Ναύαρχος καί φίλος τοῦ Κυβερνήτη, Ρίκορντ. Ἔτσι ὁ Μιαούλης πρὸ τοῦ κινδύνου νά συλληφθῆ ἀπὸ τὸν ξένο αὐτὸ προστάτῃ τοῦ Καποδίστρια, ἀνατινάσσει στὸν ἀέρα τὴν φρεγάτα «Ἑλλάδα» καί τὴν κορβέτα «Ὑδρα» καί αὔζεται στὴν Ὑδρα μὲ μιὰ μονάχα βάρκα, περνώντας κάτω ἀπὸ τὴ βροχὴ τῶν Ρωσικῶν σφαιρῶν.

Τά τραγικὰ αὐτὰ γεγονότα ἔκαμαν γιὰ μιὰ στιγμή τὸν Κυβερνήτη νά συνέλθῃ καί νά μετανοήσῃ. Καί τὴν ἐπομένη τῆς καταστροφῆς τοῦ Πόρου ἐξέδωκε τὸ πολυπόθητο διάταγμα, μὲ τὸ ὁποῖο συγκαλοῦσε Ἐθνικὴ Συνέλευση, μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νά καθορισθῆ τὸ πολίτευμα, μὲ τὸ ὁποῖο θά ἔπρεπε νά κυβερνηθῆ στὸ ἐξῆς ἡ χώρα. Ἀλλά, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἤθελε νά κατευνάσῃ τὰ πράγματα καί ἐπέβαλε στὸν Ὑπουργὸ τῆς Δικαιοσύνης Σιτσιλιάνη νά ζητήσῃ, τάχα ἀπὸ δική του θέληση, ὑπὲρ τοῦ Μιαούλη καί τῶν ὁπαδῶν του ἐπιείκεια, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά παρέπεμπε ὅλους αὐτοὺς πού ἀποτελοῦσαν τὴ Συνταγματικὴ Ἐπιτροπὴ, δηλαδὴ τὸν Κουντουριώτη, τὸν Μιαούλη, τὸν Σαχίνη, τὸν Μαυροκορδάτο, τὸν Πολυζωίδη, καί τοὺς ἄλλους, σὲ δίκη. Ἔτσι ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ διαρκῶς μεγάλωνε, ὡς πού τέλος στίς 27 Σεβρίου τοῦ 1831, μπροστὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος, καί τὴν ὥρα πού ἔμπαινε μέσα νά ἐκκλησιασθῆ, ὁ Κυβερνήτης πέφτει θύμα δολοφονικῆς ἐπιθέσεως τῶν Μαυρομιχαλέων, τῶν ἀρχόντων τῆς Μάνης, πού τὸν μισοῦσαν θανάσιμα καί γιὰ τὴ γενικὴ κακοδαιμονία

καὶ κακοδιοίκηση, ἀλλὰ ἰδιαίτερα ἀπὸ προσωπικὲς ἀντιζηλίεις καὶ διαφορὲς.

Ὁ Πολυζωίδης κρίνοντας σάν ἄνθρωπος τὴν δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη καταδικάζει τὴν πράξη. Σάν πράξη ὅμως πολιτικῆς σημασίας τὴ βρίσκει φυσική. «Ὡς ἄνθρωποι, ἔγραφε εἰς τὸν «Ἀπόλλωνα», πενθοῦμεν μόνον καὶ θρηνοῦμεν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καταστροφῇ. Ὡς πολῖται ὅμως σκεπτόμεθα ἄλλως». «Διότι, ἔγραφε ἐν συνεχείᾳ στὸ ἐπόμενο ὑπ' ἀριθ. 60 φύλλο τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1831 τοῦ «Ἀπόλλωνος», ποτὲ ἡ βία καὶ ὁ δόλος, στυγεραὶ τῆς ἀνθρωπότητος μάστιγες, δὲν ἐδείχθησαν εἰς τοιοῦτον ἐπιτάσεως βαθμόν, καθὼς τὴν τελευταίαν ταύτην ἐποχὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ταιλαιώρου Ἑλλάδος... Εἰς τοιαύτην ἦσαν τὰ πράγματα οἰκτρὰν κατάστασιν, τοιοῦτος τῶν πολιτικῶν σχέσεων ὁ συμφυρμὸς καὶ τόσον τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ αὐθαιρέτου συστήματος ὁ κίνδυνος, ὅταν μία στιβαρὰ χεὶρ, ἀποθεῖαν τινὰ δύναμιν βέβαια ὀδηγουμένη ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἤλθε νὰ στήσῃ παραχρήμα τὸν χεῖμαρρον ὄλων τῶν δεινῶν καὶ νὰ διαλύσῃ τὸ χάος τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀντιφατικῶν κινήσεων. Ἡ ὑψηλὴ ἀπόφασις ἔγινεν, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ὁ Τυραννος ἐξέλιπε, καὶ οὕτως ἡ πηγὴ ὄθεν ὄλαι αἱ συμφοραὶ προήρχοντο, ἐστέρησε μονομιᾶς, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐλευθέρα σήμερον, προσκαλεῖται νὰ ἀναλάβῃ τὸ πρῶτον λαμπρὸν ἔνδυμά της, τὴν θέσιν τῆς ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πόθος τῶν τέκνων τῆς καὶ τῶν ἔθνων αἱ εὐχαὶ τὴν ἔχουν ἀνέκαθεν προωρισμένην».

Καὶ δικαιολογώντας τὴν πολεμικὴ του μὲ κάποιον τρόπο κατὰ τοῦ Κυβερνήτη, ὁ Πολυζωίδης συνεχίζει :

«Εἴπομεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως τῆς παρούσης ἐφημερίδος ἦτο ἡ ἐκπόμευσις τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Καποδιστριακοῦ συστήματος. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπληρώθη. Οὐδὲ κανεὶς πλέον καὶ σήμερον ἀμφιβάλλει, ἀφοῦ ἀνέγνωσε τὰ παρ' ἡμῶν εἰς τοσοῦτον ἀριθμὸν σειρὰν ἐκτιθέμενα πράγματα, ἀπὸ χιλίων καὶ μυρίων στόματα ὁμολογούμενα, ὅτι ὀδηγὸν ἄλλον δὲν εἶχαμεν εἰς ταῦτα, παρὰ τὴν ἀλήθειαν, μόνην τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰς κανὲν ἄλλο τέλος δὲν ἀπεβλέψαμεν, εἰμὴ κτυπῶντες τοῦ Τυράνου καὶ τῶν ὀπαδῶν του τὰς πράξεις, ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν τυραννίαν καὶ νὰ προετοιμάσωμεν τὴν ὁδὸν τῆς μελλούσης εὐδαιμονίας, εἰς τὰς ἀκλονήτους τῆς συνταγματικότητος βάσεις».

Ἄφοῦ λοιπὸν ἐκπληρώθηκε ὁ σκοπὸς, ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἀπόλλωνος», δὲν εἶχε κανένα λόγο, γιατί ὁ

Πολυζωίδης δὲν ἦταν ἐπαγγελματίας δημοσιογράφος. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 67 φύλλο τοῦ «Ἀπόλλωνος», ἦταν τὸ τελευταῖο, γιατί σ' αὐτὸ ἀνήγγειλε πὼς δὲν ἔμελλε πιά νὰ σενεχίσῃ τὴν ἔκδοσή του.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσω ἐδῶ νὰ διατυπώσω κρίσεις γιὰ τὴν στάση τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐναντίον τοῦ Κυβερνήτη. Τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σιγὰ σιγὰ, καὶ σήμερα ἀκόμα τὰ ξεκαθαρίζει ἡ ἱστορία μὲ τὸ φακὸ τῆς ἀντικειμενικότητος. Φαίνεται δμως πὼς τὸ συμπέρασμα ἐπάνω σ' ὠρισμένα σημεῖα τῆς πολιτείας του, εἶναι μᾶλλον καταδικαστικὸ γιὰ τὸν Κυβερνήτη καὶ μόνο ὁ βίαιος θάνατός του, συγκαλύπτει ἐξιλεωτικὰ πολλὰ σημεῖα τῆς τότε πολιτείας του, πού κατὰ τὰ ἄλλα στάθηκε σωστικὴ γιὰ τὸ ἀρτιγέννητο τότε Ἑλληνικὸ Κράτος.

Ὅσο γιὰ τὸν Πολυζωίδη, αὐτὸς ἀντιπολιτεύθηκε μὲ πείσμα τὸ Καποδίστρια, ὄχι γιατί ἦταν φίλος καὶ ὀπαδὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἢ γιατί προσδοκοῦσε ἀτομικὰ ὠφέλη. Ὁ ἔρωτάς του γιὰ τίς συνταγματικὰς τοῦ λαοῦ ἐλευθερίες ἦταν τὸ ἀποκλειστικὸ καὶ μοναδικὸ κίνητρο σ' ὄλη τὴν γραμμὴ τῆς πολεμικῆς του, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος διακηρύττει ἀπὸ τὸ πρῶτο ὡς τὸ τελευταῖο φύλλο τῆς ἐφημερίδας του. «Αἴσθημα ἀγνὸν τοῦ πατριωτισμοῦ, πόθος διάπυρος τὸ νὰ ἴδωμεν τὸ Ἔθνος μας ἀπηλλαγμένον τῶν δεινῶν του, ἰδοὺ τὰ ἀληθῆ ἐλατήρια, τὰ ὅποια ἐκίνουν καὶ διηύθυνον ἀδιακόπως τὸν κάλαμόν μας· ἀκλόνητοι δὲ εἰς τὰς ἀρχάς μας, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν τὴν τύχην νὰ μορφώσωμεν διὰ τῆς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τοὺς Ἑλληνας Συγγραφεῖς ἐγκύψεως μας, καὶ διὰ τῆς ἐξαετοῦς εἰς τὰ λαμπρότερα τῆς φωτισμένης Εὐρώπης Πανεπιστήμια πρωίμου διατριβῆς μας, δὲν ὑποφέρομεν ποτὲ νὰ ἐπηρεασθῶμεν ἀπὸ κανένα, οὔτε νὰ χαρισθῶμεν εἰς κανένα. Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φρονημάτων, τοῦ χαρακτήρος ἢ σταθερότης, ἦτο, καὶ θέλει εἶναι ἐν ὄσφ ζῶμεν ὁ τελικὸς ὄρος, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐθνικῆς διαγωγῆς μας». (1) Καὶ ἦταν ἀπόλυτα συνεπὴς πρὸς τίς πε-

(1) Ὁ Τερτσέτης πού τὸν γνώρισε καὶ τὸν ἔζησε ἀπὸ κοντά, γράφει στὸ λόγος του τῆς 25 Μαρτίου τοῦ 1874 πού ἀφιέρωσε στὴ μνήμη τοῦ Πολυζωίδη. «Δὲν ἀποφεύγω νὰ ὁμολογήσω, κύριοι, ἀκροαταί, ὅτι καὶ εἰς τὸν μακαρίτην Πολυζωίδην ἔρχεται εὐθύνη τῶν λυπηρῶν συμβάντων, τὸν συντάκτην τοῦ «Ἀπόλλωνος». Ἀλλὰ τοῦ εἶναι εὐγλωττὴ ἀπολογία ἡ εἰλικρινεία του, τὸ ἀθῶον τῆς προαιρέσεώς του. Ὅχι δὲν μετεχειρίσθη ὁ Πολυζωίδης τὰ πολύτιμα λόγια Συνέλευσις καὶ Σύνταγμα ὡς μηχανὴν πολέμου, διὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ ἔπειτα ὡς ἀχρηστὴ πανοπλία εἰς σκοτεινὸ ὑπόγειο...». Ὁ δὲ Γ. Βαλέτας πού ἐπιμελήθηκε

ποιθήσεις του και ειλικρινής πρὸς τὸν ἑαυτό του, μὴ μπορώντας ν' ἀνεχθῆ μεθόδους διοικήσεως, πού εἶχαν μεταφερθῆ ἀπ' τὴν ἀπολυταρχικὴ ρωσικὴ αὐτλή, αὐτὸς πού ὡς τὸ κόκκαλο ἦταν ποτισμένος μὲ τὰ πρόσφατα τότε, διζάγματα τῶν κοινωνικῶν καὶ διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων, πού ἔγιναν στὶς χώρες τῆς Δύσεως καὶ πού ἀπετύπωσε στὶς διακηρύξεις καὶ στὰ ψηφίσματα τῶν Συνελεύσεων, καὶ στὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ Σύνταγμα τῶν ὀποίων ἦταν ὁ κυριώτερος πρωτεργάτης καὶ συντάκτης. Γιὰ τὸν Πολυζωίδη εἶχαν γίνει βίωμα οἱ πεποιθήσεις του γιὰ τὴ Συνταγματικὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας. Κι' ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο, μὲ ὄση ὀρμὴ καὶ θάρρος ἀντιπολιτεύθηκε τὸν Καποδίστρια, μὲ τόση ἐπιμονὴ καὶ τόλμη ὑπεστήριξε τίς ἰδέες του αὐτὲς στὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση πού συνηλθε στὴν Πρόνοια τοῦ Ναυπλίου, καὶ πού ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στοὺς δικούς του ἀγῶνες. Ὡς πληρεξούσιος στὴν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Προνοίας, ἀναδειχθῆκε ἕνας ἀπὸ τοὺς λιγοστοὺς ρήτορας, καθὼς προσμαρτυρεῖ καὶ ὁ Λουδοβίκος Ρὸς εἰς τὰ περιηγητικὰ του. Περιγράφοντας ὁ φιλέλληνας αὐτὸς τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση αὐτὴ, λέγει ἀνάμεσα στ' ἄλλα. «Ἐκεῖ εἶδον τότε συνηγμένους πολλοὺς ὀνομαστοὺς ἐκ τῶν τότε δημοσίων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸν Μαυροκορδάτὸν ὡς ἀντιπρόεδρον, τὸν Τρικουπὴν, τὸν Ζωγράφον, τὸν Ρίζον ὡς Ὑπουργούς, τὸν Ζαΐμην, τὸν Πολυζωίδην, τὸν Δεληγιάννην κ.λ.π.». Εἰδικὰ γιὰ τὸν Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Πολυζωίδη, ὁ Ρὸς συνεχίζοντας λέγει χαρακτηριστικὰ ὅτι: «οἱ δύο αὐτοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ὀλιγώτερον ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διαμάχην τῶν συζητήσεων καὶ περισσότερον ὀμίλουν διὰ νὰ πληροφωρήσουν τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ζητήματος» (1).

τῶν ΑΠΑΝΤΩΝ τοῦ Γ. Τερτσέτη, σχολιάζοντας τὸν λόγο του αὐτὸ σὲ ὀποσημείωσι γράφει: Ὁ Πολυζωίδης μιὰ πνευματικὴ φωτισμένη μορφή τοῦ Ἀγῶνα, ξαναζωντανεύεται σ' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ παράλληλα μᾶς παρέχεται ὀλο τὸ χρονικὸ τῆς Δίκης Κυλοκοτρωνῆ ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν Τερτσέτη. Ὁ ἀντικαποδιστριακὸς ἀγῶνας τοῦ Πολυζωίδη, ὀσο κι' ἂν κρίνεται μονόπλευρα ἀπ' τὸν Τερτσέτη, εἶναι ἱστορικὰ δικαιωμένος. Ὁ «Ἀπόλλων» τοῦ Πολυζωίδη μὲ τὰ φλογερὰ δημοκρατικὰ ἄρθρα του εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Προδομένου Ἀγῶνα πού ζητοῦσε ἀποκατάσταση. Πολλὰ χρωστοῦν στὸν Πολυζωίδη οἱ δημοκρατικοὶ μᾶς θεσμοί. Γ. Τερτσέτη. «ΑΠΑΝΤΑ» σελ. 303, ἔκδοσις «Πηγῆς». Ἐπιμέλεια Γ. Βαλέττα, Ἀθῆναι 1953.

(1) Ν. Βέη. Ἑλληνικαὶ εἰκόνες ἐκ τῶν ὀδοιπορικῶν τοῦ Λουδοβίκου Ρὸς. Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος. Τόμος 5ος Ἰουλίου 1935 σελ. 12.

Τὴ προσήλωσιν εἰς τὰς ἰδέας τοῦ ὁ Πολυζωίδης τὴν ἔδειξε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρώτου βασιλέως. Ὅταν ἦρθε τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὁθωνοῦ ἀντὶ τοῦ Λεοπόλδου ποῦ εἶχε παραιτηθῆ, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Συνταγματικοὺς καὶ φιλελευθέρους ἔγιναν Μοναρχικοὶ καὶ ἐπέδωξαν τὴν ὀπισθόροτον διάλυσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Αὐτὸς ὁμοίως μόνος μὲ ἐλάχιστους φίλους τῆς Ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, ἀντιστάθηκε θαραλέα καὶ μὲ φωνὴν ἔντονον καὶ χειμαρρῶδη ἀντέκρουσε τὰ σχέδια τοῦς. Ἀλλὰ ἡ φωνὴ τοῦ ἀκούσθηκε εἰς τὸ κενόν. Ὁ φρούραρχος τοῦ Ἄργους Ζέρβας, ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀντίθετον μερίδα καὶ κατόπιν διαταγῆς τῶν Μοναρχικῶν, ἐπιτίθεται μὲ ἐνόπλιους κατὰ τῆς Συνελεύσεως κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς, τῆς 26 Αὐγούστου τοῦ 1832, τὴν ὥρα ἀκριβῶς ποῦ ἀγόρευε ἐκεῖνος καὶ τὴ διαλύει μὲ τὴ βία. Ὁ Ζέρβας εἶχε λάβει μάλιστα καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ σκοτώσῃ 14 ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἀντιπάλους τῶν Μοναρχικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν Πολυζωίδην καὶ τὸν ἐννενηκοντούτη Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, τὸν Νοταρᾶ. Εὐτυχῶς, ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες ποῦ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Συνελεύσεως ἦσαν καὶ πολλοὶ Μακεδόνες, ποῦ ὄχι μόνον τὸν συμπατριώτη τοῦς τὸν Πολυζωίδην δὲν θέλησαν νὰ κακοποιήσουν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὴ μεσολάβησίν του ἄφησαν ἀνενόχλητους (!).

Καὶ ἐρχόμεστε τώρα εἰς τὰ χρόνια τῆς Ἀντιβασιλείας.

Μόλον ποῦ ὁ Πολυζωίδης, ἀπὸ ζητήματα ἀρχῆς ἀντιστάθηκε εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Προνοίας, καὶ εἰς τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνοῦ χωρὶς τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος, ἡ ἀντιβασιλεία ἐκτιμώντας τὴ νομικὴν τοῦ κατάρτισιν, τὴ μόρφωσίν του καὶ τὸ ἦθος του, τὸν διώρισεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Πρωτοδικείου Ναυπλίου. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει καὶ ἡ δράσιν του καὶ ἡ φήμιν του ὡς Δικαστοῦ.

Ὁ Βρεττός εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας (!) χαρακτηρίζει τὸν Πολυζωίδην ὡς «σπουδαρχοῦντα». Θεωρεῖ τις

(!) Δ. Μανασιάδου. Στὸν Πρόλογον τῶν «Νεοελληνικῶν» τοῦ Πολυζωίδου. Ἀθήναι 1874.

(!) Σελ. 332 Ἀθήναι 1854. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀνδρέαν Παπαδόπουλον Βρεττό ποῦ ἦταν φανατικώτατος φίλος τοῦ Καποδίστρια. Αὐτὸς παραστάθηκε εἰς τὸ κάψιμον τοῦ βιβλίου τοῦ Κοραΐ ποῦ κλεγετο δριμύτατα τὸν Κυβερνήτην καὶ ποῦ μόλις τὸ βιβλίον κήκε, ἐσκόρπισεν εἰς τὴν στάχτην εἰς τὸν ἀέρα ἐκφέροντας κατὰ τοῦ Κοραΐ κατάρεις καὶ βαρεῖας βλασφημίας, (βλέπε Δ, Γατοπούλου, Ὁ Καποδίστριας, Ἀθήναι 1932 σελ. 213).

θέσεις που δόθηκαν σ' αυτόν κατά την αντιβασιλεία, ως άμοιβή τάχα για τους άγώνες του κατά του Καποδίστρια. "Όμως η κρίση αυτή άδικη τόσο για τον κριτή, όσο και για τον Πολυζωΐδη, είναι τελείως άψυχολόγητη (1). Γιατί από τους διανοουμένους της εποχής εκείνης δέν ήταν μονάχα ο Πολυζωΐδης, που με τον «'Απόλλωνα» του ήλεγξε δριμύτατα τον Καποδίστρια.

Ο 'Αλέξανδρος Σούτσος, ένας από τους καθιερωμένους ποιητάς της εποχής εκείνης, με τά σατυρικά του ποιήματα, που άπληστα διαβάζονταν από τό κοινόν και έπιδροΐσε στην κρίση του, ένοχλοΐσε σοβαρά τον Κυβερνήτη. Το ίδιο και ο άδελφός του ο Παναγιώτης Σούτσος, με τά άρθρα του και τις προς τον Καποδίστρια έπίστολές που δημοσιεύονταν στον «'Απόλλωνα». Το ίδιο ο πολΐς Θεόκλητος Φαρμακίδης.

'Από όλους όμως ο πιο σφοδρός έπικριτής της πολιτικής του Καποδίστρια στάθηκε ο σοφός Χιώτης, ο 'Αδαμάντιος Κοραΐς, που συνδεόταν με τον Καποδίστρια με ιδιαίτερη φιλία στο Παρίσι, και που τον θεωροΐσε έως τότε «Καύχημα της 'Ελλάδος». Ο Καποδίστριας πραγματικά σαν 'Υπουργός των 'Εξωτερικών του Τσάρου, είχε να έπιδείξη πολλές διπλωματικές έπιτυχίες, και στα πολιτικά ζητήματα του 'Εθνους. 'Αλλά καθώς ήταν «Ρωσομαθημένος» όταν ήλθε στην 'Ελλάδα, κυνήγησε κάθε 'Αγγλόφιλο και Γαλλόφιλο, έξώρισε πολλούς άρχοντας και πολίτες, έβαλε λογοκρισία, κι' έτσι έδημιούργησε την έντύπωση ότι αντί «να κυβερνάη, τυραννάει τους 'Ελληνες». Φθάνοντας τά νέα στο Παρίσι, έβαλαν και τον Κοραΐ σέ δοκιμασία και έτσι άρχισε κι' αυτού η μεταστροφή των αισθημάτων από τον δεύτερο χρόνο, της διακυβερνήσεώς του. "Ηθελε κι' αυτός τον Κυβερνήτη πιο δημοκρατικό, πιο συνταγματικό. Είπώθηκε πως ο Κοραΐς στάθηκε θυμα της σφοδράς αντιπολιτευτικής προπαγάνδας, που έφθανε ως τό Παρίσι έξογκωμένη. Αυτό όμως δέν στέκει ούτε στα πράγματα ούτε στη λογική. "Όπως ο Πολυζωΐδης έτσι και ο Κοραΐς, ζώντας μάλιστα αυτός στην καρδιά της Γαλλικής Δημοκρατίας, ξεκινούσε από την αντίληψη που τόσες φορές έξεδήλωσε, λέγοντας πως «από κανένα. οΐδ' οΐτόν τον Σωκράτην δέν ύποφέρω να κυβερνάται η 'Ελλάς, πλην από μόνους τους νόμους κοινοβουλευτικού Συνεδρίου, με πρόεδρον έτήσιον η διετή».

(1) Γατοπούλου. Καποδίστριας. 'Αθήναι 1932 σελ. 208-210. Ν. Βέν. Είσαγωγή στις 'Εκλεκτές σελίδες 'Αδ. Κοραΐ, έπιμελεία Μιχ. Οικονόμου σελ. 57-61. 'Αθήναι 1952.

Ἐκτός ἀπὸ τ' ἄλλα ὁ Κοραῆς γιὰ τὴν ἐπίκρισή του κατὰ τοῦ Καποδίστρια χρησιμοποίησε φυλλάδια⁽¹⁾ στὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσε διαλόγους φανταστικῶν προσώπων. Ἔτσι π. χ. στὸν πρῶτο διάλογο ἐμφανίζει νὰ συνομιλοῦν τὸν Λαοσθένη καὶ τὸν Χαρίλαο, καὶ στὸν δεύτερο τὸν Πασίχαρη καὶ τὸν Δημοχάρη. Μὲ τὰ φυλλάδιά του αὐτά, ὁ Κοραῆς παρίστανε στὸ ἐξωτερικὸ τὸν Καποδίστρια περιστοιχούμενο ἀπὸ ψωμοκόλακες, συκοφάντες, ὠτακουστές, ἐπιστολοανοίκτας καὶ τυραννίσκους. Γιὰ τοὺς δύο ἀδελφούς του, τὸν Βιάρο καὶ τὸν Αὐγουστῖνο ἔγραφε ὅτι « ἡ ἑπτανησιοβενετικὴ ψώρα, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνη τῆς Φαναριώτικης λέπρας ». Γιὰ τὸν Βιάρο ἔγραφε ὅτι τρέφει 30 ἄτια, ἐνῶ οὔτε γάϊδαρο δὲν εἶχε κοβαλλικεύσει πρότερον » καὶ γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο, πὼς δὲν εἶχε καμμιάν ἀπόλυτα ἀξίαν. Γι' αὐτὸ τὸν ἐχαρακτήριζε « νεκροφάπτην τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας » καὶ συνιστοῦσε τὴν ἐκδίωξή του καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὄλων ἐκείνων πού ἔφερε μαζί τους στὸ Ναύπλιο ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, προσθέτοντας ὅτι « μόνος ὁ Γενατᾶς⁽²⁾ ἔφερε μίαν καραβιάν Ἑπτανησιωτῶν καὶ ἐτοιμάζονται ἄλλοι 300 μόνο ἀπ' τοὺς Κορφοὺς ». Καὶ καταλήγει κάποιο ἀπὸ τὰ φυλλάδιά του ὅτι ἐνῶ ἄλλοτε, ἐθεωροῦσε τὸν Καποδίστρια Τιμολέοντα, αὐτὸς ἐξελίχθηκε σὲ καθαρὸςίμο Ρωσολέοντα.

⁽¹⁾ Στὰ φυλλάδια αὐτά ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε τὸ ψευδῶνυμο Πανταζίδης. Ἔτσι στὰ 1830 μὲ τὸ ψευδῶνυμο αὐτὸ ἐδημοσίευσε τὸ διαλογικὸ φυλλάδιο : « Τί συμφέρει εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ Τούρκους Ἑλλάδα νὰ πράξη εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ εἰς χριστιανούς Τουρκίζοντας. Διάλογος δύο Γραικῶν. Ἐν Παρισίοις, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κ. Ἐβεράρτου 1830 ». Ὁ Καποδίστριας διὰταξε τὴν κατάσχεσι τοῦ βιβλίου, πού μ' ὄλα ταῦτα ἀνατυπώθηκε στὸ Ναύπλιο, γιατί βρῆκε πολλοὺς καὶ πρόθυμους ἀναγνώστες καὶ φανάτισε περισσότερο, τοὺς ἀντικυβερνητικούς. Καὶ στὰ 1831 μὲ τὸ ἴδιο ψευδῶνυμο Γ. Πανταζίδης δημοσίευσε τὸν « Δεύτερο διάλογο δύο Γραικῶν ».

⁽²⁾ Ὁ Ἰωάννης Γενατᾶς, ἦταν γόνος εὐγενοῦς οἰκογενείας ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά. Ἐσπούδασε τὰ νομικὰ στὴν Ἰταλία καὶ ἀσκοῦσε τὴν δικηγορίαν μὲ ἐπιτυχίαν στὴν Κέρκυρα. Συνδεόταν μὲ τὸν Καποδίστρια μὲ οἰκογενειακὴ φιλίαν, γι' αὐτὸ καὶ μετεκλήθη μαζί μὲ τὸν Βιάρο, καὶ τοῦ ἀνετέθησαν τὰ καθήκοντα τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης. Ὑπεύθυνος σύμβουλος τοῦ Καποδίστρια εἰς τὸν Τομέα τῆς Δικαιοσύνης, δικαίως θεωρήθηκε καὶ αὐτὸς ἕνας ἀπὸ ἐκείνους πού θεμελίωσαν τὴν Ἑλληνικὴν Δικαιοσύνην, στὰ χαώδη ἐκεῖνα πρῶτα μεταεπαναστατικὰ χρόνια τοῦ Κράτους. Τάσου Γρίτσοπούλου, Περὶ ὄρκου. Γνωμάτευσις Ἰωάν. Γενατᾶ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ « Ἀρχείου Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Δικαίου ». Τόμος Ζ. Τεύχος 2ον 1952. σελ. 11.

Στόν τελευταίον του ἀντικαποδιστριακῷ διάλογῳ, πού τυπώ-
νόταν λίγο πρὶν ἀπ' τῆ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, καὶ πού μετὰ
τῆ δολοφονία ἐνισχύθηκε μὲ πρόλογο, ὁ Κοραῆς ἔγραφε: « Ὁ
ἀδίκως τολμηθεὶς κατὰ τοῦ Κυβερνήτου φόνος τὸν ἐλύτρωσεν,
ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἔμελλε νὰ ἐπιβάλλῃ μετ' ὀλίγον ἢ Ἑλλάς εἰς
τὸν παραβάτην τῶν Ἑλληνικῶν νόμων δικαιότεραν καὶ πολὺ
φρικτοτέραν τοῦ θανάτου ποινὴν, τὴν ἀτιμον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
ἔξωσιν αὐτοῦ ».

Οἱ ἀγῶνες λοιπὸν τοῦ Πολυζωίδη ἦταν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι
τέλους τελείως ἀνιδιοτελεῖς. Ἄν ὁ Πολυζωίδης ἦτο « σπουδαρ-
χῶν » καὶ συμφεροντολόγος θὰ ἐδέχετο ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Κυ-
βερνήτη ἀκόμα εἴτε τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς πω-
λήσεως τῶν Τουρκικῶν κτημάτων, εἴτε τὴ θέσιν τοῦ Προέδρου
τοῦ Πρωτοδικείου Σύρου καὶ Μυκόνου. Ἄλλὰ ὁ διορισμὸς του
ἔγινε μόνον χάριν τῶν προσόντων του καὶ ὄχι γιὰ ἄλλη αἰτία.
Ἄλλωστε ἡ καθόλου πολιτεία τοῦ σ' ὄλες τίς θέσεις τῆς διοι-
κητικῆς καὶ Δικαστικῆς Ἱεραρχίας, πού κατεῖχε στὸ διάστημα
τῆς ζωῆς του, ἀπέδειξε πῶς ὁ Πολυζωίδης δὲν ἐγνώρισε ἄλλο
φίλο, παρὰ μονάχα τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ Δίκαιο, γιὰ τὸ ὁποῖο
ἀγωνίσθηκε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του, μὲ πάθος, μὲ μανία μπορεῖ νὰ
πῆ κανεὶς.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὸ Δίκαιο καὶ τὴν ἀλήθεια, ἀξίζει
νὰ μεταφέρω ἀπόσπασμα τοῦ λόγου, πού ἐξεφώνησε στὸ Ναύ-
πλιο κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν Συνεδριάσεων τοῦ ὑπὸ τὴν Προε-
δρεία του Δικαστηρίου, γιατί εἶναι πραγματικὰ ἀξιομνημόνευτος
γιὰ τίς καθορισμένες ἀντιλήψεις του σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ
τοῦ Δικαστικοῦ λειτουργήματος. Ὑστερα, ὁ λόγος του αὐτὸς
εἶναι ἀληθινὰ προφητικὸς, γιατί μοιάζει σὰν ἀπάντησις ἀπὸ
πρὶν, στὴν κατοπινὴ δικαστικὴ περιπέτεια πού δοκίμασε κατὰ
τὴν Δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη.

« Τῆς ἐνεργείας τῆς Δικαστικῆς οἱ ὄροι, ἔλεγε στὸν ἐναρ-
κτῆριό του ἐκεῖνο λόγο, ἐμπεριλαμβάνονται εἰς αὐτοὺς τού-
τους τοὺς νόμους. Αὐτοὶ καὶ μόνοι ἀποτελοῦσι τὴν στάθμην
τῆς διαγωγῆς των. Οὐδὲ συγχωρεῖτε ποσῶς εἰς τὸν ἡγεμόνα ἢ
εἰς τινὰ τῶν Ὑπουργῶν ἢ εἰς ἄλλον οἰανδήποτε τῶν δημοσίων
ἀρχῶν, νὰ φέρῃ τὸ ἐλάχιστον ἐμπόδιον, τὴν ἐλαχίστην παρενό-
χλησιν εἰς τὴν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς νομοθεσίας κινουμένην ἐνέρ-
γειάν της. Τοῦτο ὑπαγορεύει τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας καὶ ἡ
ιερότης τοῦ δικαίου. Ἐπειδὴ ἄλλως τε καὶ τοῦ συνετωτάτου
καὶ τοῦ ἀκεραιοτάτου Δικαστοῦ ὄντος ἀνθρώπου, ἡμποροῦν ἐν

νεύμα, μία προτροπή ή απειλή πολλάκις νά μεταβάλλωσι ή νά ταράξωσι τήν κρίσιν του και νά τόν ἀναδείξουν παραβάτην τῶν ἱερῶν χρεῶν του, ἐμπαίκτην τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων, ὄργανον τῆς αὐθαιρεσίας. Ταῦτα εἶναι ἱκανά ν' ἀποκαλύψωσι τὸ τῆς δικαιοσύνης και τῆς διαχειρήσεως αὐτῆς φρόνημά μου ὅπερ εἶναι και φρόνημα και τοῦ ὄλου Δικαστηρίου... Παρῆλθον ἤδη αἱ ἡμέραι τοῦ κλαυθοῦ. Τά τέρατα τῆς αὐθαιρεσίας, τῆς ἀναρχίας και τῆς βίας ἐξέλιπον διὰ παντός ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔδαφος... Ἡ ἡμέρα τῆς δικαιοσύνης τὴν ὁποίαν ματαίως ὁ Ἑλληνοτοσάκις ἐπεκαλέσθη, τέλος πάντων ἐπέλαμψε.....».

Και διαψεύστηκε εἶναι ἀλήθεια πολὺ σύντομα ὁ Πολυζωΐδης στίς προσδοκίες του, γιὰ τὴν ἀπόλυτη και ἀνεπηρέαστη ἀπονομή τῆς Δικαιοσύνης, κατὰ τὴν περίφημη ἐκείνη δίκη τοῦ Γέρω-Κολοκοτρῶνη και τοῦ Πλαπούτα, ἔτσι ὅμως τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά δώσῃ τὸ πρέπον μάθημα και σὲ ἡγεμόνας και σὲ Ὑπουργοὺς και σὲ δικαστάς, γιὰ τὴν ἀληθινὴ θέσιν ποῦ πρέπει νάχη ἡ δικαιοσύνη σ' ἓνα ἐλεύθερο Κράτος. Κι' ἀκόμα τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά καταδείξῃ σὲ ὄλους, περισσότερο ἀξιοθαύμαστη και μεγαλειώδη τὴν ἀνεξαρτησία τῆς δικαστικῆς του συνειδήσεως και τὸ ἀκέραιο και ἀδέκαστο τοῦ χαρακτήρος του. Προτοῦ ὅμως ἀφηγηθοῦμε τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴ δίκη ἐκείνη, εἶναι ἀνάγκη σύντομα και περιληπτικά ν' ἀναφέρω τὰ ὅσα προηγήθηκαν ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Κολοκοτρῶνη και τὴ παραπομπή του σὲ δίκη, γιὰτι ἔτσι, καλύτερα κατατοπισμένοι, θά ἐκτιμήσουμε κατὰ πὼς ἀξίζει και τὴ στάση τοῦ Πολυζωΐδη ἀπέναντι στοὺς κατηγορουμένους.

Ὅταν ὕστερα ἀπ' τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ἐγκατεστάθη ἡ Ἀντιβασιλεία στὴν Ἑλλάδα, ὡς ποῦ νά ἐνηλικιωθῆ ὁ Βασιλεὺς Ὁθων, ἡ κατάσταση ἦταν ἀπὸ κάθε ἄποψη οἰκτρά. Ἡ ἐκπαίδευση, ἡ Γεωργία, και πρὸ πάντων τὰ οἰκονομικά τῆς χώρας βρισκόταν σὲ μιὰ κατάσταση χαώδη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ αἰώνια διαίρεση τῶν Ἑλλήνων και ἡ μεταξύ τους ἐμφύλια διαμάχη παρέλυε κάθε καλὴ θέληση και κάθε προκοπή. Καὶ σάν νά μὴ ἔφθανε μονάχα ἡ διαφορά τῶν κομματικῶν ἀντιλήψεων, ἐπάνω σ' ὄλα, προσετέθηκε και ἄλλη μιὰ τρομερὴ και πιὸ καταστρεπτικὴ. Οἱ Ἑλληνες εἶχαν διαιρεθῆ σὲ «αὐτόχθονας» και σὲ «ἐτερόχθονας», δηλαδὴ ὅπως θά λέγαμε σήμερα σὲ γηγενεῖς και σὲ πρόσφυγας, ποῦ εἶχαν ἔλθει στὴν Ἑλευθέρη Ἑλλάδα, ἀπὸ τὰ ὑπόδουλα μέρη.

Ἡ Ἀντιβασιλεία μὲ μιὰ σειρά νομοθετικῶν μέτρων προσε-

πάθησε νά διορθώση όσο ήταν δυνατόν τήν κατάσταση. Κι' άκόμα, μέ τήν πραγματικά καλή της θέληση προσεπάθησε νά συμφιλιώση τούς άρχηγούς τών διαφόρων φατριών, Ικανοποιώντας τούς περισσότερους μέ θέσεις άνάλογες πρός τίς Ικανότητες και τά προσόντα τους. Έτσι για κάμποσο καιρό έλειψαν τά παράπονα και οί διαμάχες.

Άλλά δέν πέρασε πολüs καιρός, και ή νομοθετική και ή διοικητική έργασία της Άντιβασιλείας άρχισε νά σκοντάφτη. Και αίτία ήταν ή άντιπολίτευση πού δημιουργήθηκε από τούς πρώην όπαδούς του Καποδίστρια, και τή μερίδα τών Ρωσόφιλων, πού άρχισε νά παρενοχλή σοβαρώς τήν Άντιβασιλεία. Ός άρχηγός της άντιπολιτεύσεως αύτης θεωρήθηκε ό Κολοκοτρώνης, πού γύρω του είχαν συναχθή όλοι όσοι ένόμιζαν τόν έαυτόν τους άδικημένο, από τό καινούργιο καθεστώς.

Ό Κολοκοτρώνης ό ίδιος διαμαρτύρεται στ' άπομνημονεύματά του, για τά διαδιδόμενα σχετικώς μέ τά αισθήματά του πρός τήν Άντιβασιλεία. Όπως όμως και άν έχη τό πράγμα, γεγονός είναι ότι οί όπαδοί του μέ κάθε μέσο προσπαθούσαν νά έξεγείρουν τό λαό σέ άνταρσία, διαδίδοντας πώς από στιγμή σέ στιγμή έπίκειται έπανάστασις κατά της Άντιβασιλείας στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα, πράγμα πού έφερε σέ δύσκολη θέση τήν Κυβέρνηση. Και όλα αυτά έγιναν περισσότερο πιστευτά, όταν μαθεύτηκε πώς στην Τήνο υπήρχαν Ρώσοι πράκτορες πού διέδιδαν πολλά εις βάρος της Άντιβασιλείας, και ότι ό λαός της Τήνου άρνήθηκε νά πληρώση τούς φόρους στους ύπαλλήλους της Κυβερνήσεως.

Οί άντιβασιλείς μόλις έμαθαν τά συμβάντα της Τήνου, έκήρυξαν σ' αύτή τό στρατιωτικό νόμο, έστειλαν δύο λόχους μέ Βαυαρούς στρατιώτες, τρία πολεμικά πλοία και πυροβολικό, κι' έτσι ή τάξη άποκαταστάθηκε άμέσως, χωρίς κανένα άπολύτως έπεισόδιο.

Έπειδή όμως ή άντιβασιλεία πίστευε πώς πραγματικά ήταν νά γίνη έπανάστασις στις 4 Σεπτεμβρίου (1833) και πώς ή έκδήλωσή της ματαιώθηκε έξ αίτίας της καταστολής της άνταρσίας της Τήνου, για νά προλάβη άλλες παρόμοιες και σοβαρότερες άνταρσίες διέταξε και έπιασαν στις 7 Σεπτεμβρίου τόν Κολοκοτρώνη ως Άρχηγό τάχα της άνταρσίας και μαζί μ' αυτόν ως συνωμότας τόν Κολιόπουλο Πλαπούτα, Κίτσο Τζαβέλλα, Ι. Μαμούρη, Τσάμη Καρατάσο, Ρούκη, Σπύρο Μήλιο, Θεόδωρο Γρίβα, τόν Κριεζώτη και άλλους. Άπ' όσους έπιασαν, άλλους

ἔκλεισαν στὸ Μπουρτζι, καὶ ἄλλους στὸ Ἴτσ-καλὲ τοῦ Ναυπλίου. Ἐκεῖ ἀπομόνωσαν καὶ τὸν Κολοκοτρῶνη.

Ἡ σύλληψη ὅπως εἶπαμε ὄλων αὐτῶν τῶν ἀγωνιστῶν ἐγινε χωρὶς στοιχεῖα χειροπιαστά, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπλή ὑπόνοια πῶς ἦταν αὐτοὶ οἱ ὑποκινηταὶ τῆς ἀνταρσίας. Ἀλλὰ ἡ Ἀντιβασιλεία, μιὰ καὶ τῆς δόθηκε ἡ περίσταση, θέλησε νὰ δεῖξῃ πῶς τάχα τὸ Ἔθνος σώθηκε ἀπὸ μεγάλον καὶ φοβερὸ κίνδυνον καὶ γι' αὐτὸ ἄρχισε νὰ κἀνῃ μεγάλο θόρυβον γύρω ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις.

Ὅμως ὄχι μονάχα ἀποδείξεις δὲν ὑπῆρχαν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπλὲς ἐνδείξεις γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ στηριχθῇ κατηγορία ἐσχάτης προδοσίας καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Κολοκοτρῶνη, ποῦ ὀπωσδήποτε ἤθελε νὰ ἐνοχοποιήσῃ ὁ τρομερὸς Εἰσαγγελεὺς Μάσσων (1). Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ λοιπὸν αὐτὸ μεταχειρίστηκε θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα. Προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ ψευδομάρτυρες κι' ἀκόμα γιὰ περισσότερὴ ἀσφάλεια, καὶ γιὰ νὰ ἔχη στὰ χέρια του σίγουρα τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ἀπεφάσισε καὶ συνέστησε ἕκτακτο Δικαστήριον γιὰ νὰ δικάσῃ εἰδικῶς καὶ ἀποκλειστικὰ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς δῆθεν συνωμοσίας τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τῶν συντρόφων του.

Τότε θυμῆθηκε τὸν Πολυζωίδην καὶ τὸν διώρισε Πρόεδρον τοῦ ἐκτάκτου αὐτοῦ Δικαστηρίου, τοῦ ὁποῦ τὰ ἄλλα μέλη ἦταν ὁ Α. Βούλγαρης, Δ. Σοῦτσος, Φ. Φραγκούλης καὶ ὁ Γ. Τερτσέτης.

Ἐξ αἰτίας τοῦ σκανδάλου αὐτοῦ, τῆς συστάσεως δηλαδὴ τοῦ ἐκτάκτου δικαστηρίου, τρεῖς ὑπουργοί, ὁ Πρατῆδης, ὁ Τρι-

(1) Ὁ Ἐδουάρδος Μάσσων (1809-1873) ἦτο Σκῶτος φιλλέλην, ποῦ κατέβηκε σὲ ἡλικίᾳ μόλις 24 ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Θεολογίαν, στὸ Ἐδιμβούργον ἐσπούδασε καὶ ἱστορίαν καὶ Νομικά. Ὅταν ἦλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα, γνώστης καθὼς ἦταν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἔμαθε γρήγορα καὶ τὴ Νεοελληνικὴν καὶ σὲ μικρὸ διάστημα ἀναδείχθηκε, μὲ τὴν ὑπηρεσίαν ποῦ προσέφερε στὸν Ναύαρχον Κόχραν κι' ἀργότερα ὡς δικηγόρος.

Στὰ χρόνια τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνα, διωρίσθηκε ὡς Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας καὶ Εἰσαγγελεὺς τοῦ ἀνωτάτου Δικαστηρίου ποῦ ἰδρύθηκε τότε στὸ Ναύπλιον.

Ὡς δικηγόρος καὶ ὡς Εἰσαγγελεὺς κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, πῆρε μέρος σ' ὄλες τὶς σπουδαιότερες πολιτικὰς δίκας, ὅπως εἰς τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρῶνη, καὶ εἰς τὴν δίκην τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη, τοῦ δολοφόνου τοῦ Καποδίστρια. Μὲ τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρῶνη ἐγίνε περιβόητος γιὰ τὸ πείσμα καὶ τὴν μανίαν, μὲ τὴν ὁποίαν προσπάθησε νὰ πετύχῃ τὴν καταδίκην τοῦ Γέρου τοῦ Μωρηά.

κούπης, και ὁ Ψύλλας, υπέβαλαν τότε τὴν παραίτησή τους. Στὴ θέση ὁμως τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, διορίστηκε ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς, ποὺ ἀναδείχθηκε ἄξιος στὶς προσδοκίες τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Μάσσωνα. Γιὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ Πολυζωΐδη κατὰ τῶν Καποδιστριακῶν καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνη, οἱ Ἀντιβασιλεῖς καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς ἦταν ἀπόλυτα βέβαιοι. Γιατὶ ὅπως εἶδαμε, οἱ Κολοκοτρωναῖοι ἄγρια τὸν κατεδίωξαν, γιὰ νὰ τὸν δολοφονήσουν στὸν καιρὸ τοῦ Κυβερνήτη, καὶ φυσικὰ πίστευαν πὼς αὐτὸς μνησικακῶντας δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκδικηθῆ. Ὅμως τοὺς ὑπολογισμοὺς τοὺς τοὺς ἔκαμαν χωρὶς τὸν ξενοδόχο, ὅπως λέει ὁ λαὸς. Γιατὶ ὁ Πολυζωΐδης μόλις ἀντελήφθηκε τὴν ἀθωότητα τῶν κατηγορουμένων, παραμέλησε τὰ προσωπικά του αἰσθήματα, καὶ σὰν πραγματικὸς Δικαστὴς, ἔγινε ἀνώτερος ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰ μίση τῆς ἐποχῆς του.

Καὶ ἀπ' ἐκείνη τὴ στιγμή ἀρχίζει ἡ δραματικὴ φάση τῆς ὑποθέσεως, τόσο γιὰ αὐτὸν τὸν ἴδιο, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κατηγορουμένους.

Δὲν θ' ἀναφέρω ἐδῶ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς δραματικῆς ἐκείνης δίκης ποὺ συνεκλόνησε καὶ συνεκίνησε τὸ Πανελλήνιον, καθὼς ἀκόμα καὶ τὸν ἀνήλικο Βασιλέα Ὁθωνα. Θ' ἀναφέρω ὁμως μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ ποταπὲς παρασκηνιακὲς ἐνέργειες τῶν τυφλῶν ὀργάνων τῆς Ἀντιβασιλείας, γιὰ τὸν ἐπηρεασμὸ τῶν δικαστῶν, γιὰ νὰ ἐκδώσουν ἀπόφαση σύμφωνη πρὸς τὶς ὀρέξεις τους. Κι' ἀκόμα θὰ σημειώσω τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς ἀγωνιώδους ἀντιδράσεως τοῦ Προέδρου τοῦ Δικαστηρίου, τοῦ Πολυζωΐδη, ποὺ τὸν ἀναδεικνύουν πρῶτυπο Ἑλληνοῦ Δικαστοῦ, καὶ ποὺ οἱ λόγοι του οἱ σχετικοὶ μὲ τὴ δίκη ἐκείνη, θάπρεπε νὰ στολίζουν μὲ χρυσᾶ γράμματα τὶς αἴθουσες ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν Δικαστηρίων.

Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, εἶχε ὀρισθῆ γιὰ τὶς 9 Μαρτίου 1834.

Ὅστόσο, ἂν καὶ τὰ πράγματα εἶχαν σκηνοθετηθῆ κατὰ τρόπο ἀριστοτεχνικόν, ὁ Μάουρερ, ὁ ἕνας' ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀντιβασιλεῖς, βλέποντας πὼς τὰ στοιχεῖα ποὺ προέκυπταν ἀπ' τὴ δικογραφία δὲν ἦταν ἀρκετά, γιὰ νὰ στηρίζουν κατηγορία «ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ», δὲν μποροῦσε νὰ ἡσυχάσῃ. Θέλοντας λοιπὸν προκαταβολικὰ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰ μέλη τοῦ ἐκτάκτου Δικαστηρίου, ἀνέθεσε στὸν Μάσσωνα, νὰ ἐκμαιεύσῃ καὶ διαγνώσῃ τὶς σκέψεις τῶν Δικαστῶν.

“Όταν όμως ο Εισαγγελεὺς Μάσσων πολλές ἡμέρες πρὸ τῆς δίκης κάλεσε σὲ σύσκεψη τοὺς Δικαστὰς καὶ τοὺς ρώτησε ἂν βρῖσκουν τὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς θέτει ὑπ’ ὄψει ἀρκετὰ, γιὰ νὰ ἐκδώσουν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, τότε πιά οὗ Πολυζωΐδης ποὺ ἀπὸ καιρὸ δὲν ἔβλεπε μὲ καλὸ μάτι ὅλες αὐτὲς τὶς παρασκηνακὲς ἐνέργειες, δὲν κρατήθηκε. Καὶ πρὸς μεγάλη κατάπληξη καὶ τῶν Δικαστῶν καὶ τοῦ Εἰσαγγελέα δὲν δίστασε οὔτε μιὰ στιγμή νὰ δώσῃ ἕνα Ἑλληνοπρεπέστατο μάθημα στοὺς ξένους, ποὺ εἶχαν ἔλθει μὲ τὸν δῆθεν πολιτισμὸ τους νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης.

Θάπτω εἰς τοὺς κρυψώνας τῆς σιωπῆς, εἶπεν ὁ Πολυζωΐδης στὸν Σκῶτο Εἰσαγγελέα Μάσσωνα, τὴν ἀτίμωσίν μας ἐδώ. Κανένας μας ὅμως δὲν θὰ εἰπῇ γνώμην πρὶν ἡ ὥρα τοῦ νόμου τὸ καλέσει. Ἄν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ εἰποῦμε τίποτα, προλέγω, πῶς, ἂν οἱ στρατιωτικοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀθῶοι, ἔχομεν τιμιότητα νὰ τοὺς ἀθώωσωμεν, ἂν δ’ ἐνοχοί, ἀρκετὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διὰ νὰ τοὺς καταδικάσωμεν εἰς δεσμὰ καὶ εἰς θάνατον. Ἐπίτροπε, φανέρωσε εἰς τοὺς ἀνωτέρους σου, ὅτι ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πολεμικοὶ ἄνδρες τῆς Πελοποννήσου κατεβοῦν ἀπὸ τὸ Ἴσο — καλὲ νομίμως, ἢ ἀπὸ τὸ Παλαμηδι διὰ νὰ τοὺς πάρῃ ὁ δῆμιος ἢ νὰ τοὺς χαρῃ πάλιν ἡ ἀγκάλη τῶν παιδιῶν καὶ τῶν γυναικῶν τους, ἡ ἡμέρα αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δόξης τοῦ θρόνου. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο ποτέ, εἴτε δικαστῆς Ἕλλην, εἴτε Ἀντιβασιλεὺς, εἴτε Ὑπουργὸς Βασιλικός, νὰ βάλῃ τὴν ζώστραν καὶ τὴν ρομφαίαν τοῦ Βρέννου εἰς τὸν δίσκον τῆς ζυγαριᾶς. Ἀλοίμονον ἂν δὲν ἔχωμεν εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ αἶσθημα τοῦ χρέους».

Τὸ νόημα τῶν πατριωτικῶν αὐτῶν λόγων ἦτο ὀλοφάνερο. Ὁ Μάσσων όμως τὸ μισοκατάλαβε, φαίνεται, καὶ μολονότι ἔφυγε ντροπιασμένος, δὲν ἀνησύχησε σοβαρὰ γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Πολυζωΐδης. Γι’ αὐτὸ δὲν σκέφθηκε νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ, ἀκόμα καὶ ὅταν τὴν τελευταία στιγμή πρὶν ἀπὸ τὴ δίκη, ἀντικατέστησε τρεῖς ἀπὸ τοὺς ἄλλους δικαστὰς, στοὺς ὁποίους δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη. Μονάχα, ὅταν ἐπὶ τέλους ἦλθε ἡ ἡμέρα τῆς δίκης καὶ προχώρησε ἀρκετὰ ἡ διαδικασία, μονάχα τότε κατάλαβε τὸ ἀληθινὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Πολυζωΐδης. Γιατὶ ὡς Πρόεδρος μὲ τέτοια αὐστηρότητα καὶ ἀμεροληψία διηύθυνε τὴν διαδικασία, ὥστε ἦταν δύσκολο στοὺς πλαστοῦς μάρτυρες τῆς κατηγορίας, νὰ μὴ ἀποκαλύπτωνται ποιοὶ πραγ-

ματικά ήσαν. Ὁ Μάσσων ἴδρωνε ἐπάνω στή θέση του. Μὰ ἦταν πιὰ ἀργά.

Ἡ ἀντιβασιλεία ὅμως δὲν ἐδίστασε σὲ τίποτα. Καὶ κατὰ πῶς ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς (1) «Ἀφοῦ ἤρχισεν ἡ δίκη ἀπεστάλησαν ἐπίσημοι τινὲς πρὸς τὸν Α. Πολυζωίδην ὑποσχόμενοι αὐτῷ μεγάλας ἀμοιβάς καὶ λαμπράς θέσεις, διὰ νὰ φανῆ μόνον σύμφωνος εἰς τὴν καταδικαστικὴν ἐκείνην ἀπόφασιν».

Καταλαβαίνει τώρα κανεὶς, ποιά ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Πολυζωίδη. Τοὺς ἔστειλε κυριολεκτικὰ ἀπ' ἐκεῖ τοῦ ἦλθαν, λέγοντάς τους πῶς ἂν τοῦλάχιστον πρὶν ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ ζητοῦσαν νὰ παραιτηθῆ θὰ τὸ ἔκανε εὐχαρίστως, τώρα ὅμως δὲν μπορεῖ οὔτε τὴν παραίτησή του νὰ τοὺς δώσει, γιατί δὲν τοῦ ἐπέτρεπε ἡ συνήδεια νὰ ἀφήσῃ ἐκτεθειμένους τοὺς κατηγορούμενους.

Φυσικὰ τὴν ἐπίσκεψη αὐτὴ θὰ τὴν ἐπανέλαβαν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ στοὺς ἄλλους δικαστάς. Γιατὶ ὅσο προχωροῦσε ἡ διαδικασία φάνηκε πῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους τέσσαρας δικαστάς μόνον ὁ Τερτσέτης ἦταν μὲ τὴ γνώμη του.

Προσπάθησε τότε νὰ παρατείνῃ τὴ διαδικασία ὅσο μποροῦσε καὶ ἀκόμα νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναβολὴ τῆς δίκης, γιατί ἔλπιζε σὲ μιὰ μεταστροφὴ τῆς γνώμης τῶν δικαστῶν, ἐφόσον τὰ πράγματα θὰ ξεδιάλυναν καλύτερα ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων (2).

Γιὰ τὸν Πολυζωίδη ἦταν ἕνας ἀγώνας μεγάλος ἡ δίκη αὐτὴ καὶ μιὰ σκληρὴ δοκιμασία. Ἀγώνας, γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀσυνειδητοὺς δικαστάς, ποὺ ἐπιλήσμονες τῆς ὑψηλῆς τους ἀποστολῆς, δέχθηκαν νὰ γίνουν τυφλὰ ὄργανα τῆς Ἀντιβασιλείας.

Ἀγώνας κατὰ τοῦ Μάσσωνα ποὺ ἄφριζε ἀπὸ τὸ κακό του κι' ἦταν ὄλος φωνὲς κι' ἐπεισόδια, καὶ τέλος ἀγώνας ἐναντίον τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Σχινᾶ. Ἀσφαλῶς ποτὲ στὴ ζωὴ του δὲν ἐπέρασε δραματικώτερες στιγμῆς ἀπὸ αὐτὲς ποὺ πέρασε σ' αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ δίκη κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα.

Γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης, οἱ σελίδες ποὺ ἐγράφηκαν στὴ δίκη αὐτὴ τῶν παλλικαριῶν τοῦ Μωρηᾶ

(1) Ἀμβροσίου Φραντζῆ. Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1715 μέχρι τοῦ 1835 τόμος Γ. σελ. 169. Ἀθῆναι 1839.

(2) Γ. Τερτσέτη. Λόγος τῆς 25 Μαρτίου 1874, ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τοῦ Πολυζωίδη, στὰ ΑΠΑΝΤΑ του, ποὺ ἀναστήλωσε ὁ Γ. Βαλέτας σελ. 310-313.

καὶ ἡ ἀνδρική στάση τοῦ Πολυζωίδη, εἶναι τόσο κηλιδωμένες ὅσο καὶ φωτεινές.

Φωτεινές, γιατί ὅσα ἄλλοτε ὁ Πολυζωίδης ὡς Πρόεδρος τοῦ Δικαστηρίου Ναυπλίου διεκήρυξε στὸν ἐναρκτήριο λόγο του, ἀπέδειξε πὼς δὲν ἦταν μονάχα λόγια ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέγονται συνήθως σὲ παρόμοιες περιστάσεις, ἀλλὰ κηρύγματα, στὰ ὁποῖα ἐπίστευε σὰν σὲ θρησκεία.

Κηλιδωμένες, γιατί ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἐξευτελίσθηκε ἔτσι ἀπροκάλυπτα ἡ δικαιοσύνη τῆς Πατρίδος μας, τὴν ὁποία ὁ Πολυζωίδης τὴν ἤθελε «καταυγάζουσαν ἀπὸ φῶς καὶ ἀλήθειαν».

Ἡ διαδικασία κάποτε ἐτελείωσε (στὶς 26 Μαΐου τοῦ 1834) καὶ οἱ Δικασταὶ ἀπεσύρθησαν σὲ διάσκεψη, γιὰ νὰ ἐκδώσουν τὴν ἀπόφαση. Ὁμως ὁ Μάσσων, ὅσο ἦταν σίγουρος αὐτὴ τὴ φορά γιὰ τὴν καταδικαστικὴ γνώμη τῆς πλειοψηφίας, τόσο πηγαίνοερχόταν στὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων, καὶ κρυφομιλοῦσε μὲ τοὺς δικαστὰς, γιὰ νὰ τοὺς κρατῆ στὴν ἐπιρροή του. Μὰ ὁ Πολυζωίδης δὲ βάσταξε καὶ τοῦ φώναξε μὲ ὀργή. «Ἐντροπή, Ἐντροπή σας. Διατί ἔρχεσθε κάθε στιγμή εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ κρυφομιλάτε πότε μὲ τὸν ἓνα καὶ πότε μὲ τὸν ἄλλον;». Καὶ συνεπλήρωσε Γαλλικὰ; «Εἶμαι Πρόεδρος καὶ κρατῶ ὕψηλὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ Δικαστηρίου».

Τότε οἱ τρεῖς καταδικαστικοὶ δικασταὶ καγχάζοντας, τοῦ παρουσίασαν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφαση. Μὰ ὁ Πολυζωίδης, ἀρνεῖται νὰ τὴν ὑπογράψῃ καὶ διαμαρτύρεται, γιατί τὴν θεωρεῖ «ἄδικον καὶ ἀτιμάζουσαν ἄνδρας ἀθῶους καὶ ἐνδόξους, ἐπικίνδυνον δὲ καὶ κηλιδοῦσαν ἐκ προνομίων τὰ δικαστήρια τῆς νέας Βασιλείας καὶ ἀσεβοῦσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην».

Τὴν ἀρνηση τοῦ Πολυζωίδη ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ἀρνησις τοῦ Τερτσέτη.

Στὸ μεταξὺ εἰδοποιήθηκε καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης τὰ καθέκαστα. Φοράει λοιπὸν τὴν ἐπίσημη καὶ εἰδικὴ τότε στολὴ τῶν Ὑπουργῶν καὶ φθάνει κι' αὐτὸς στὸ Δικαστήριο μὲ ἀκολουθία χωροφυλάκων, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν προσπάθεια τοῦ Μάσσωνα. Καὶ χωρὶς ντροπὴ ὁρμᾷ στὴν αἴθουσα τοῦ συμβουλίου καὶ καλεῖ τὸν Πολυζωίδη καὶ τὸν Τερτσέτη νὰ ὑπογράψουν τὴν ἀπόφαση, ἐν ὀνόματι τῆς Δικαιοσύνης.

«Ἄλλὰ ἐν ὀνόματι τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ ἀπάντησε τότε σταθερὰ καὶ θαρραλέα ὁ Πολυζωίδης, ἐν ὀνόματι τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἱεροῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως, τοῦ ὁποίου ὁ Θρά-

νος στηρίζεται σ' αὐτήν, δὲν ὑπογράφομεν. Προτιμῶ νὰ μοὶ κόψουν τὸ χέρι», καὶ προσέθεσε σὲ λίγο, «ὄ, τι δὲν εὐχαριστεῖ σήμερα, θὰ εὐχαριστήσῃ μετὰ ἕξ μηνῶν».

Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις ἔπρεπε νὰ διαβασθῇ στὸ ἀκροατήριον καὶ ἀπὸ τῆς ἔδρας τοῦ Δικαστηρίου. Οἱ τρεῖς δικασταὶ ποὺ ἔδωσαν καταδικαστικὴ ψήφον, ἀνέβηκαν καὶ κάθησαν στὶς θέσεις τους ἐπάνω στὴν ἔδρα. Οἱ θέσεις ὁμοίως τοῦ Πολυζωίδη καὶ τοῦ Τερτσέτη μένουσαν ἄδειες. Αὐτοὶ οἱ δύο, ἥρωες τῆς δίκης τραγικώτεροι καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κατηγορουμένους, μένουσαν καθηλωμένοι στὴ μέση τῆς αἰθούσης τῆς διασκέψεως, ἀκίνητοι, σιωπηλοὶ, ὠχροὶ ἀπὸ ἀγανάκτηση, γιὰ τὴν πρωτάκουστη πῆξη ποὺ γινόταν ἀπροκάλυπτα στὴ δικαστικὴ καὶ τὴν ἀνθρώπινη συνείδησίν τους.

Ὅσο ὁ κόσμος ποὺ μέρες τώρα παρακολουθοῦσε μὲ συγκίνηση τὴν δίκη, ἀγωνιᾷ στοὺς διαδρόμους καὶ στὸ προαύλιον. Ἀνήσυχος περιμένει τὸ ἀνοιγμα τῆς αἰθούσης τοῦ Δικαστηρίου, γιὰ ν' ἀκούσῃ τὴν ἀπόφασις. Καὶ ἐπειδὴ βέβαια ἡ κατάστασις αὐτὴ ἔπρεπε ὁποσοδήποτε νὰ τελειώσῃ, σ' ἓνα νεῦμα τοῦ Σχινᾶ, οἱ χωροφύλακες ὁρμοῦν στὴν αἴθουσα τῆς διασκέψεως καὶ σέρνοντας ἀπὸ τὸ φόρεμα τὸν Πολυζωίδη καὶ τὸν Τερτσέτη, προσπαθοῦν νὰ τοὺς βγάλουν ἔξω ἀπ' αὐτὴν καὶ νὰ τοὺς καθίσουν στὴν ἔδρα. Ἀλλὰ ἡ ὑπόθεσις δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ πολὺ ἐύκολη. Ὁ Πολυζωίδης ἦταν μόλις τριάντα δύο χρονῶν ἀλλὰ καὶ ἀθλητικὸς στὸ παράστημα νέος, καὶ τὰ τραπέζια καὶ οἱ κάρτες ἦταν τὰ τελευταῖα, ἀλλὰ ἀκόμα ἀρκετὰ καλὰ στηρίγματα γι' αὐτοὺς. Οἱ χωροφύλακες ἔξ ἄλλου ξεσποῦν σὲ βρισιὰς καὶ βλασφημίας γιὰ τὴν ἀπροσδόκητὴ αὐτὴν ἀντίστασις καὶ στὸ τέλος μὲ γρονθιὰς καὶ τοὺς ὑποκοπάνους κατορθώνουν νὰ βγάλουν τοὺς δύο δικαστὰς ἀπὸ τὴν αἴθουσα. Γιὰ νὰ τοὺς ἀνεβάσουν ὁμοίως ἐπάνω στὴ θέση τους, χρειάζεσταν νέα πρᾶσπάθεια. Γιὰ τὸ Πολυζωίδη ἐγάντζωσε στὸ κιγλίδωμα τοῦ ἀκροατηρίου καὶ ἐκεῖ κατέβαλε τὴν ὑπέριστα πρᾶσπάθειαν του, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ. Στὸ τέλος ὁμοίως καταξοχίζεται ἀπὸ τὰ τραβήγματα τὸ σακκάκι του καὶ ἔτσι σ' ἐλεεινὴν κατάστασιν, περισσότερο κουρασμένος ψυχικὰ παρά σωματικὰ, βρίσκεται μαζί μὲ τὸν Τερτσέτη, τοποθετημένος στὴν Προεδρικὴ τοῦ ἔδρα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ (1).

(1) Βλ. καὶ Γ. Τερτσέτη. Λόγος τῆς 25 Μαρτίου 1874, εἰς μνήμην Α. Πολυζωίδη, στὰ «Ἄπαντα» τοῦ ποὺ ἀνεστήλωσε ὁ Γ. Βαλέτας. Ἀθήνη 1953. Ἐκδόσεις «Πηγῆς» σελ. 310-312.

Καί ἐνώ οἱ χωροφύλακες ἐπάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τῶν δύο δικαστῶν καταπνίγουν καί τήν τελευταίαν ἀντίσταση, καί ὁ Ὑπουργός τῆς Δικαιοσύνης τρίβει τὰ χέρια του ἀπό ἱκανοποίηση γιά τὸ ἀνανδρο καί ἀνάξιο κατόρθωμά του, ὁ γραμματεὺς τοῦ Δικαστηρίου ἄρχισε βιαστικά νά ἀπαγγέλλῃ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση.

Ὁ Πολυζωίδης γιά μιὰ ἀκόμα φορά διαμαρτύρεται καί διακόπτει τὴν ἀντικανονικὴ ἀνάγνωση, ἀλλὰ κατάλαβε πιά πῶς ὄλα εἶχαν χαθῆ γιά τοὺς κατηγορουμένους, καί ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή σκεπάζοντας μὲ ἀπελπισία τὸ πρόσωπό του μὲ τίς δύο του παλάμες μένει ξένος ὁλότελα μπροστά σ' ὅ,τι γινόταν στὸ ἐξῆς γύρω του.

Ὡς ἄνθρωπος, ὡς Ἕλληνας, ὡς Πολίτης καί ὡς Δικαστὴς ἔκαμε τὸ καθήκον του. Μπροστά στὸ καθήκον του, δὲν ὑπέκυψε στοὺς ἐπονειδίστους ἐκβιασμοὺς ἐνὸς ἀσυνειδήτου Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ ἐντεταλμένος νά περιφρουρήσῃ τὴν Δικαιοσύνη. Ἔτσι μὲ πλειοψηφία μόνον τριῶν ψήφων κατὰ δύο, ὁ Κολοκοτρώνης καί ὁ Πλαπούτας καταδικασθῆκανε σὲ θάνατο.

Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ, μένει καί θὰ μείνῃ στοὺς αἰῶνες ὑπέρογο δείγμα τῆς ὑπεράνθρωπης πάλης τοῦ Πολυζωίδη καί τῆς εὐσυνειδησίας ἐνὸς Δικαστῆ, γιατί δὲν φέρει οὔτε τὴν ὑπογραφή τοῦ Πολυζωίδη οὔτε τὴν ὑπογραφή τοῦ Τερτσέτη.

Ὅμως ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἀντίδραση τοῦ Πολυζωίδη δὲν πῆγε χαμένη. Χάρις στὴ σταθερότητα καί τὸν πατριωτισμὸ πού ἔδειξε αὐτὸς ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, οἱ Ἀντιβασιλεῖς δὲν τόλμησαν νά ἐκτελέσουν μιὰ καταδικαστικὴ ἀπόφαση, πού εἶχεν ἐκδοθῆ κάτω ἀπὸ τὸ κράτος τῆς βίας καί τῶν λογχῶν.

Χάρη σ' αὐτόν, γλύτωσεν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ Μωρηᾶ καί ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας. Καί χάρη σ' αὐτόν σώθηκε ἡ ἐννοία καί ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης.

Ἔτσι ἀπλοῦς αὐτὸς λειτουργὸς τῆς Θέμιδος, χωρὶς καμμιὰ πολιτικὴ δύναμη, ἀλλὰ μονάχα μὲ τὴν ἔνθετη ἀγάπη καί πίστη γιά τὴν ἀποστολὴ τῆς Δικαιοσύνης, μπόρεσε νά ὑπερνικήσῃ καί νά ματαιώσῃ τὰ ἀντεθνικὰ σχέδια τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας (1)

(1) Ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης στὸν λόγο του τῆς 25 Μαρτίου τοῦ 1874 πού τὸν ἀφιέρωσε στὴν μνήμη τοῦ συναγωνιστῆ του στὴν δίκη αὐτὴ, κι' ὅπου περιγράφῃ σύντομα ἀλλὰ παραστατικὰ καί στὶς κύριες γραμμὲς τὰ τῆς διαφωνίας τοῦ Πολυζωίδη καί τὴ δίκη του μὲ τοὺς

Άλλους τρεις δικαστές, να πῶς χαρακτηρίζει τὴν ἀντίδρασή του καὶ τὴν ἀνύπηση νὰ καταδικάσῃ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Πλαπούτα.

« Ἄν ὁμως θελήσετε, κύριοι ἀκροαταί, νὰ κρίνετε ὀπόλογον καὶ τὸν Πολυζωΐδην εἰς τὸ μικρὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1831, ἐξ ἐναντίας πανελληνίας ἑκατοντος μεγαλῶνει τὸ ὄνομά του, ὡς πρὸς τὸ φέρισμόν του, ὅταν πρόεδρος τοῦ ἐν Ναυπλίῳ δικαστηρίου ἐδίκασε τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἂν εἶχε συμβεῖ νὰ προεδρεύῃ, στὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἄνθρωπος ναὶ μὲν νομικός, ἀλλὰ δουλικῶν φρονημάτων, ἢ κοματιζόμενος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου ἢ αἰμῖρος ἀνδρείας καὶ γενναιότητος, βεβαιωθῆτε τὸ ἀσπλάγχνον σίδερο τῆς γκιλοτίνης θὰ ἀχνίζεν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν δύο στρατηγῶν, ἀθῶων... Θέλω, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ δικαιολογήσω τώρα τὸν λόγον, ὅπου εἶπα, ὅτι ἂν ἐπώθη ἡ ζωὴ τῶν δύο ὀπλαρχηγῶν, χρεωστεῖται ἡ εὐεργεσία εἰς τὸν Πολυζωΐδην. Ἀκούσατε. Ἡ ἀψιὰ ἀντίστασις του, ἀντίστασις Προέδρου, ὄχι ἀπλοῦ δικαστοῦ, τοῦ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐχθροῦ θανάσιμου τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, ἀδυνατίσῃ τὸ κύρος τῆς ἀποφάσεως τῶν τριῶν, ἔδωσε καὶ λαβὴν εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν ξένων δυνάμεων νὰ ἐνοήσουν τὴν ἀθώτητα τῶν κατηγορουμένων, νὰ κάμουν παρατηρήσεις εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, νὰ γράψουν εἰς τὰς ἀλλὰς τῶν. Βεβαιωθῆτε, ὅτι ἂν ὁ Πολυζωΐδης ἤθελε κλίνει εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν ἢ κἂν ἐν σιγῇ νὰ τὴν ὑπογράψῃ ὁ θάνατος ἦτον ἀφευκτος. Διατί; Προσέξετε. Ὁ Μάουρερ ἦτον πλέον βέβαιος τῆς ἐνοχῆς τῶν ἐγκαλουμένων, ὅθεν ὄχι ἀδικος, ἀλλὰ πλανημένος θὰ προτιμοῦσε εἰς τὴν εὐσηρότητα τῆς δικαιοσύνης του, τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κρινῆς. Ὁ Μάουρερ, κύριοι ἀκροαταί, ἦταν χυμένος εἰς τὸ καλοῦπι τῶν πλαιῶν νομοθετῶν, τῶν ἡγεμονίας θεμελιωτῶν. Ἦθελε νὰ στείλῃ παράδειγμα τρόμου παντοτινὸ ἐναντίον εἰς ὁποιονδήποτε ἐχθρὸν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Πρέπει ἀκόμη νὰ προσθέσω ὅτι οἱ Μπαβαροὶ ἤρχοντο προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Πρὶν ἀναχωρήσει ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπὸ τὸ Μόναχο, εἶχε κυριεύσει ἐκεῖ ἡ φήμη, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης μὲ δέκα χιλιάδες στράτευμα κρατεῖ τὰ ἑλληνικὰ παραθαλάσσια διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τοῦ βασιλέως. Τέλος, κοντολογίῃς ἀπὸ τὰ ψηλά παράθυρα τοῦ Ναυπλίου, δύο τρεῖς ἡμέρες πρὶν τῆς ἡμέρας τῆς ἀποφάσεως, εἶχαν ἰδεῖ θεαταί τὸν δήμιον νὰ ταιριάζει τὰ ξύλα τῆς γκιλοτίνης καὶ νὰ τροχίζει τὸ φονικὸ φάσαγον. Ὅποιο, κύριοι, τὸ θέαμα τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ τῶν δύο ὀπλαρχηγῶν ἂν εἶχε συμβεῖ.....

Μὲ χέρια ἀλυσωμένα πορεύονται εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης. Δὲν τρέμει τὸ γόνα τους. Οἱ κίνδυνοι τοῦ ἀγῶνος τοὺς εἶχαν διδάξει τὴν ἀφοβίαν τοῦ θανάτου. Οἱ δάφνες, ὅσες εἶχαν ἀπολαύσει πολεμώντας τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, στολίζουν τὰ λευκά τους μαλλιά καὶ φωτίζουν τὸ πρόσωπό τους. Πατοῦν τὸ κατώφλιον τῆς ἐρυθρᾶς μηχανῆς, ἠχεῖ τὸ σίδερο τῆς σφαγῆς. Μὴ δειλιάζετε, κύριοι ἀκροαταί, μὴ λυπεῖσθε. Οἱ ὄφθαλμοί μας δὲν εἶδαν τὸ ἀνόσιο ἀμάρτημα χάριν εἰς τὸν Πολυζωΐδην. Ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως κοινοποιεῖται, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, εἰς τὸν Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, ὅτι τοὺς χαρίζεται ἡ ζωὴ καὶ μεταβάλλεται ἡ

Γι' αὐτὸ τὸ Πανελλήνιο συνεκινήθηκε τόσο γιὰ τὴν περιπέ-
 τεια τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, ὅσο καὶ γιὰ τὴν στά-
 ση τοῦ Πολυζωίδη, καὶ ὁ λαὸς μὲ τὴν σειρὰ του στὰ τραγούδια
 του, τραγούδησε πλάι στὸν ἔνδοξο στρατηγό, καὶ τὸν τιμημένο
 Μακεδόνα Δικαστὴ ποῦ ξανάδωσε στὴν Ἑλλάδα τὸν ἥρωά της

*«Δὲν κλαῖτε χῶρες καὶ χωριά, χῶρες καὶ βιλαέτια.
 Δὲν κλαῖτε τὸν Κολιόπουλο μὲ τὸν Κολοκοτρῶνη!
 Οὐδὲ σὲ γάμους φαίνονται μαῖδὲ καὶ στοῦ Παλούμπα,
 μαῖδὲ στὸ Ἄρκουδόρρεμα στὸ δόλιο Λυμποβίτση.
 Μᾶς εἶπαν εἶναι φυλακὴ γιὰ νὰ τοὺς θανατώσουν . . .
 Κι' ἓνας στρατιώτης Κρητικὸς μὲ λόγχη τὸν τρυπάει.
 — Ὑπόγραψε, βρὲ Πρόεδρε, γιὰ νὰ θανατωθοῦνε,
 — Δὲν ὑπογράφω, Κρητικέ, γιὰ νὰ θανατωθοῦνε
 τ' ἐλευθερώσαν τὸν νιουγιὰ καὶ ὅλους τοὺς ραγιαδες!
 Καὶ γλύτωσαν οἱ στρατηγοὶ καὶ δὲν τοὺς θανατώσαν (¹).*

Νὰ καὶ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἐκτενέστερο τραγοῦ-
 δι ποῦ ἐπιγράφεται τὸ τραγούδι τῆς Κολιουόμφης (²).

*Στ' Ἀνάπλι πηγαινόρχονται, τὴν καρμανιόλα στήνουν,
 πιάνουν καὶ γράφουν μιὰ γραφὴ στὸν Μάσσωνα τὴν στέλνουν
 — Δὲν ὑπογράφεις, Πρόεδρε καὶ σὺ Πολυζωίδη;
 — Σ' αὐτὰ τ' ἄθῶα πλάσματα ὑπογραφή δὲν βάνω.
 Παιδιά, κόψτε τὸ χέρι μου, βάλτε το ν' ἀπογράψη,
 Ἐμεῖς δὲν ὑπογράφουμε. Τὸ κρῖμα στὸ λαιμὸ σας
 Κεφάλια, χέρια, κόψτε μας. τὸ ἄδικο δικό σας.*

Ἔτσι τραγούδησε ἡ λαϊκὴ Μοῦσα τῆ τόλμη καὶ τὸ σθένος

ποιητὴ εἰς 20 ἐτῶν φυλάκισιν. Ὡς ἄκουσε ὁ Κολοκοτρῶνης τὴν εἰκο-
 σαετῆ φυλάκισιν εἶπε: «Θὰ γελάσω τὸν Βασιλέα μου, δὲν θὰ ζήσω τό-
 σο». Ἀλλά, μὰ τὴν ἀλήθεια, ὁ μακαρίτης, Ὁθῶν ἐγέλασε τὸν Κολο-
 κοτρῶνη, διότι πρὶν κλείσουν ἔνδεκα μῆνες τὸν ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴν
 φυλακὴν, τὸν ἐτίμησε μὲ τὸ ἀνώτατον τοῦ κράτους παράσημον, τὸν
 μεγαλόσταυρον τοῦ Σωτήρος, μὲ τὸν ἀνώτατον στρατιωτικὸν βαθμὸν
 τοῦ ἀντιστρατήγου καὶ εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς θανῆς του, ἐκήρυξε ἐπι-
 τήμως τὸν πιστότατον τοῦ θρόνου. Τὸν Δημήτριον Πλαπούτα ἐδέχθη
 ὡς ὑπασπιστὴν τοῦ.

(¹) Ἀπ' τὴν συλλογὴ Δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Γ. Τερτσέτη, ποῦ
 ἔγραψε καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρῶνη, καθ' ὑπαγόρευση
 τοῦ ἰδίου

(²) Τάκη Κανδηλώρου. «Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρῶνη» σελ. 284 Ἀθή-
 ναι 1906.

τοῦ Πολυζωίδη. Τὸ Κράτος ὁμως, ἢ καλύτερα ἢ Ἐντιβασιλεία καὶ ὁ τότε Ἐπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης γιὰ ἀνταμοιβὴ τῆς προσπαθείας του, νὰ κρατήσῃ τὴ δικαιοσύνη τῆς Πατρίδος στὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς της, ὄχι μόνον ἀπέλυσε ἀπὸ τὴ θέση τους τοὺς δύο Δικαστὲς, ἀλλὰ τοὺς ἐφυλάκισε καὶ τοὺς παρέπεμψε σὲ δίκη «ἐπὶ ἀπειθείᾳ».

Καινούργια λοιπὸν περιπέτεια καὶ νέος ἐξευτελισμὸς τῆς δικαιοσύνης. Κι' ἔτσι ὁ Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης, ἀπὸ τὴν ἔδρα τῶν Δικαστῶν βρέθησαν στὰ ἐδώλια τῶν κατηγορουμένων. Ἡ κατηγορία ἦταν διπλῆ. Πρῶτα — πρῶτα κατηγορήθηκαν γιὰ παράβαση τοῦ ἄρθρου 480 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου. Τὴν ὑπέροχη ἄρνηση νὰ ὑπογράψουν μιὰν ἄδικη καταδικαστικὴ ἀπόφαση, τὴν ἐχαρακτήρισαν, σὰν ἄρνηση ὑπηρεσίας δημοσίου ὑπαλλήλου. Δεύτερο, τοὺς κατηγόρησαν γιὰ παράβαση τοῦ ἄρθρου 453 τοῦ Ποιν. Νόμου ποὺ πραγματεύεται τὴν παραβίαση «τῆς περὶ τὴν ὑπηρεσίαν ὀφειλομένης ἐχεμυθείας,» ἐπειδὴ μὲ τὸν πανηγυρικὸ τρόπο ποὺ ἐκδηλώθηκε ἡ διαφωνία τους ἔγινε γνωστὴ στὸ Λαὸ ἢ ἄρνησὴ των νὰ ὑπογράψουν τὴν ἀπόφαση.

Μὲ τέτοιο κατηγορητήριον δὲν ἦταν βέβαια καθόλου συνετὴ πρᾶξι τῶν Κυβερνῶντων αὐτῆ ἡ δίωξι τῶν δύο τιμίων δικαστῶν. Ὅμως τοὺς στάθηκε ἀδύνατον νὰ πνίξουν τὴν ἐμπάθεια καὶ νὰ μὴ ἐκδικηθοῦν κατὰ κάποιον τρόπο, αὐτοὺς ποὺ στάθηκαν πιστοὶ στὸν δικαστικὸ τους ὄρκον, στὸ Ἐθνικὸ τους καθήκον καὶ ὑπερασπισταὶ τῶν γενναίων ἀγωνιστῶν.

Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθανε ἡ παύση τους ἀπὸ τίς δικαστικὲς των θέσεις, σὰν νὰ μὴ ἔφθανε ἡ φυλάκιση καὶ ἡ παραπομπὴ τους σὲ δίκη, ἐπιστρατεύθηκε καὶ ὁ Κυβερνητικὸς τύπος, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ δημιουργήσῃ μὲ λιβελλογραφικὰ καὶ δυσφημιστικὰ δημοσιεύματα τὴν κατάλληλη δυσάρεστη καὶ ἐπιβαρυντικὴ ἀτμόσφαιρα.

Στὶς ἐπικρίσεις καὶ τίς σπερμολογίες τοῦ φιλικοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνηση τύπου, βεβαίως, ἀπαντοῦσαν ἀνάλογα καὶ ἀποστομωτικὰ οἱ ἄλλες ἐφημερίδες, ὅπως ἡ «Ἀθηνα» τοῦ Ἀντωνιάδη καὶ ἡ «Ἐποχὴ», ἀλλὰ προπάντων ὁ λαὸς μὲ τὴν ἐκδηλῆ συμπάθεια πρὸς τοὺς δύο ἀδικοκατηγορουμένους Δικαστὰς.

Γιὰ τοῦτο, ἐνῶ ἡ δίκη εἶχεν ὀρισθῆ γιὰ τίς 20 Ἰουλίου, διαρκῶς τὴν ἀνέβαλαν μὲ τὴν ἐλπίδα δημιουργίας κατάλληλης ἀτμοσφαιρας γιὰ μιὰ ἀσφαλῆ καταδίκη τῶν κατηγορουμένων.

Ἐπὶ τέλους ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς ἀναβολὲς ἡ δίκη ἔγινε στὶς 24 Σεβρίου τοῦ 1834 στὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τῆς

Βουλής με Πρόεδρο του Δικαστηρίου τὸν Σωμάκη καὶ Εἰσαγγελέα τὸν περιβόητο πιά Μάσωνα.

Ὁ Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης, δὲν διώρισαν δικηγόρους. Ὄταν ὁμως διαβάσθηκε ἀπὸ τὸν Εἰσαγγελέα τὸ κατηγορητήριο καὶ ἐξετασθῆκαν οἱ λιγοστοὶ μάρτυρες τῆς κατηγορίας, ὁ Πολυζωίδης με μιά χειμαρρῶδη ἀγόρευση μεστὴ ἀπὸ νομικὲς ἔννοιες καὶ ἀτράνταχτα ἐπιχειρήματα, ἀγόρευση ποὺ χαρακτηρίσθηκε ὡς ἀξία τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, ἀνάγκασε τὸ δικαστήριο νὰ ἀθώωση καὶ τοὺς δύο πανηγυρικά, γιατί δὲν μπόρεσε νὰ ἀνακαλύψῃ καμμιάν αἰτία καταδίκης. Τὸ ἴδιο πειστικὴ, τὸ ἴδιο ὑπέροχη καὶ ἀτράνταχτη ἦταν καὶ ἡ ἀπολογία τοῦ Τερτσέτη. (1)

Καθὼς ἦταν φυσικὸ καὶ ἡ δίκη αὐτὴ ποὺ ἦταν ὁ ἐπίλογος τῆς δίκης τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, ἐπροκάλεσε καὶ πάλι τὸ πανελλήνιο ἐνδιαφέρον. Τὰ πλήθη ἐπλημμύρισαν τὴν αἴθουσα καὶ τὸ προαύλιο τοῦ δικαστηρίου, ὥστε δύσκολα κρατήθηκε ἡ τάξη. Παρὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Προέδρου Σωμάκη νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἡσυχία, τὸ ἀκροατήριο συχνὰ διέκοπτε τὴν ἀνάγνωση τῆς ἀθωωτικῆς ἀποφάσεως με ζητωκραυγὲς γιὰ τὸ Βασιλέα, τοὺς δικαζομένους καὶ τὴ δικαιοσύνη. Δυστυχισμένη Δικαιοσύνη!...

Ἐστὲρα ἀπὸ τετράμηνη ἄδικη προφυλάκιση ὁ Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης ξαναγύριζαν ἐλεύθεροι καὶ ἄσπιλοι στὴν οἰκογένειά τους καὶ στὴν κοινωνία.

Ὄταν ἐτελειώσε ἡ συνεδρίαση, ὄλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος ποὺ εἶχε συρρεύσει ἐκεῖ, με ἔκδηλο ἐνθουσιασμό καὶ με αἰσθήματα μιᾶς ἀνυπόκριτης χαρᾶς σήκωσε τοὺς δύο δικαστὰς στὰ χέρια, καὶ φωνάζοντάς τους διαρκῶς «ζήτω οἱ νέοι Ἀριστείδαι» τοὺς ὀδήγησε στὰ σπίτια τους. Ἀσφαλῶς γι' αὐτοὺς ὁ χαρακτηρισμὸς ἐκεῖνος τοῦ «Δικαίου Ἀριστείδη» ποὺ βγήκε αὐθόρμητα ἀπ' τὰ στόματα τοῦ κόσμου, ἦταν ἡ ὠραιότερη καὶ μεγαλύτερη ἠθικὴ ἱκανοποίησις, γιὰ τὰ δεινοπαθήματα ποὺ ὑπέφεραν τό-

(1) Βλ. Γ. Τερτσέτου «ΑΠΟΛΟΓΙΑ» εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Α. Πολυζωίδου Δημόσιον κατηγορίαν ὡς ἐνόχων ἀμφοτέρων ἀρνήσεως ὑπηρεσίας καὶ παραβιάσεως τῆς ἐχεμυθείας, με σκοπὸν ἰδιοτελεῖν καὶ πρὸς βλάβην τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Θ Κολοκοτρῶνη καὶ Δ. Πλαπούτα, ἐκφωνηθεῖσα τῇ κδ Σεπτεμβρίου τοῦ αὐλδ' εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ Ἐγκληματικὸν Δικαστήριον. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Α. καὶ Ν. Ἀγγελιδῶν 1835 — Ι. Λαμπρινίδη. Ἡ δίκη τοῦ Τερτσέτη. Περιοδικὸ «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», ἔτος Γ' τόμος πέμπτος, τεύχος 54, Μάιος 1950.

σον καιρό χάριν του Δικαίου και της Ἀληθείας. Γι' αὐτό και δὲν δέχθηκαν οὔτε τις 7 χιλιάδες δραχμές, πού πρόχειρα και σὲ λίγα λεπτά της ὥρας μάζεψε ὁ κόσμος πρὸς χάριν των. Ἐπτὰ χιλιάδες δραχμές ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποσὸ τεράστιο και μυθῶδες. Ὅμως ὁ Πολυζωίδης και ὁ Τερτσέτης, μ' ὄλη τὴ φτώχεια τους ἀρνήθηκαν νὰ πάρουν τὸ ποσὸ αὐτό. Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ κόσμου, ἡ ἀπόλυτη δικαίωσή τους, και ὁ σωρὸς τῶν συγχαρητηρίων γραμμάτων πού ἔπαιρνε ἰδίως ὁ Πολυζωίδης, ἀπ' ὄλα της Ἑλλάδος τὰ μέρη, ὕστερα ἀπ' τὴ Δίκη τοῦ Κολοκοτρῶνη και τὴ φυλάκισή τους⁽¹⁾, ἦταν τὸ ὠραιότερο δῶρο τοῦ κόσμου.

Ὑστερα ἀπ' τὴν πανηγυρικὴ ἀθώωσή τους οἱ δύο δικαστὲς ἀπεκατεστάθησαν στὶς προτερινές τους θέσεις. Καὶ ὄχι μονάχα τοῦτο. Ὁ Ὅθων εὐθὺς ὡς ἐνηλικιώθηκε και ἀνέλαβε τὴν ἀσκηση της Βασιλικῆς ἐξουσίας, ἐκτιμώντας τὸ ἀδέκαστο και τὴν νομικὴ του κατάρτιση, διορίζει τὸν Πολυζωίδη Ἀντιπρόεδρο τοῦ ἀρτισύστατου τότε Ἀρείου Πάγου, ταυτόχρονα δὲ και Σύμβουλο της Ἐπικρατείας (δηλαδὴ Γερουσιαστή), σὲ θέση δηλαδὴ ἐπίσης σπουδαία και τιμητικὴ, στὴν ὁποία παρέμεινε ὡς τὰ 1861. Ἀργότερα πάλι, στὶς 12 Ἀπριλίου τοῦ 1837 τὸν διορίζει Ὑπουργὸ της Παιδείας και ταυτόχρονα τῶν Ἐσωτερικῶν.

Ὡς Ὑπουργὸς της Παιδείας εὐτύχησε νὰ βάλῃ τὸ θεμέλιον λίθο στ' Ἀνώτατο πνευματικὸ μας Ἴδρυμα, τὸ Ἐθνικὸ μας Πανεπιστήμιο. Τὰ δύο Βασιλικά Διατάγματα της 22ας και της 26ης Ἀπριλίου τοῦ 1837 «Περὶ συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου» και «Περὶ τοῦ Προσωρινοῦ Κανονισμοῦ τοῦ συσταθησομένου Πανεπιστημίου» φέρνουν ὄχι μονάχα τὴν ὑπογραφή τοῦ Πολυζωίδη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὄλη φραστικὴ διατύπωσή των, ἀντιλαμβάνεται

(1) Ἐπαινέθημεν περισσότερο ἀπὸ ὄτι πατέρας και μητέρα εὐχονται νὰ δοξασθοῦν τὰ μονάκριβα τέκνα τους. Τὸ ἀπόγευμα της Κυριακῆς, 27 τοῦ μηνός, ἔξη χιλιάδες ἑλλήνων μᾶς ἐχαιρέτησαν εἰς τὸν περίπατόν. Ἐνας ἥρωας, ὁμολογούμενος τοιοῦτος ἀπὸ ὄλους (Σ. συγρ. ἐννοεῖ προφανῶς τὸν Κολοκοτρῶνη), εἶπε μὲ ἑλληνικὴ χάρη, ὄτι ὁ Πολυζωίδης τοῦ ἐπήρε τὸ Δερβενάκι ἕνας στρατηγὸς ἐφίλησε τὸ χέρι τῶν δύο μας, ὡς ἀνάιματο ἀπὸ φόνον, ἐχθὲς τὸ ἔσπερας ὁ πνευματικὸς τοῦ Βασιλέως ἔκαμε παράκλησιν εἰς τὸν Κύριον δεόμενον νὰ κρίνετε σεῖς Δικασταί, μὲ ἀπάθειαν και νὰ ἐπικυρώσητε δικαστικῶς τὴν ἀθωότητα, τὴν ὁποίαν χαίρομεθα εἰς τὸ Ἔθνος, εἰς τὸ Ἔθνος πού μᾶς ἐχειροκρότησε ἀπὸ τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου ἔως εἰς τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον... Ἀὐτὰ λέει ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης στὴν «Ἀπολογία» του, βλ. «ΑΠΑΝΤΑ» Τερτσέτου, πού ἐπιμελήθηκε ὁ Γ. Βαλέτας, σ. 276 § 52.

κανείς κάτω από τις γραμμές των αυτών τόν ίδιο, που έξεπλήρω-
νε την ώρα εκείνη της υπογραφής, τὸ μεγάλο του δνευρο, γιά τήν
παλινόστηση στήν Ἑλλάδα τῆς Παιδείας καί τόν πνευματικό φω-
τισμὸ τῆς νεολαίας. Ἦταν γιά τόν Πολυζωΐδη μιὰ ἀπὸ τις πιὸ
εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς ζωῆς του, ἡ σύνταξη καί ἡ ὑπογραφή
τῶν Ἰδρυτικῶν τοῦ Πανεπιστημίου μας διαταγμάτων καθὼς καί
ἡ ἀναγγελία τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων γιά τις 3/15 Μαΐου
τοῦ αὐτοῦ χρόνου.

Ὡς Ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν πάλιν, σ' αὐτὸν ἔλαχε ὁ
κλῆρος, νὰ βάλῃ τὰ θεμέλια τῆς Ἐλευθεροτυπίας.

Ὁ Πολυζωΐδης δὲν ἦτο δυνατὸ νὰ ξεχάσῃ τοὺς περιορι-
σμοὺς τοῦ τύπου πού ἐπέβαλε ὁ Καποδίστριας τρέμοντας τήν
κοινὴ γνώμη καί τὸν ἔλεγχο. Ὡς Ὑπουργὸς λοιπὸν τῶν Ἐσω-
τερικῶν βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐφαρμόσῃ τις ἀντιλήψεις του
σχετικὰ μὲ τὴ χρησιμότητα, τὴ σκοπιμότητα καί τὴν ἐλευθερία
δράσεως τοῦ τύπου, γιά τὴν ὁποία τόσα ἔπαθε, τόσο ἀγωνίσθη-
κε καί πού τόσο γλαφυρά, παραστατικά καί ἀνάγλυφα διητύ-
πωσε καί διεκήρυξε στήν περισπούδαστη ἐκείνη προκήρυξή του,
μὲ τὴν ὁποίαν ἀνήγγειλε τὴν ἔκδοση τοῦ «Ἀπόλλωνα».

Συνέταξε λοιπὸν καί δημοσίευσε τὸν περὶ τύπου νόμο τῆς
23 Νοεμβρίου τοῦ 1837 σύμφωνα μὲ τις ἀντιλήψεις του, ἄσχε-
τα μὲ τὸν θόρυβο πού ἐδημιουργήθηκε γύρω ἀπ' αὐτὸν, καί
πού στάθηκε ἀφορμὴ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν Ὑπουργικὸ θῶκο,
εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν δημοσίευσή του. (1) Ἔτσι ἀπέδειξε γιά
μιὰν ἀκόμα φορά, πὼς ἡ ψυχὴ του ἦταν πραγματικά φιλελεύθε-
ρη καί πὼς ἦταν ἄνθρωπος πού δὲ δέχεται περιορισμοὺς στίς
ἀντιλήψεις του καί ἐπεμβάσεις στίς πράξεις καί στὰ ἔργα του,
ἀπ' ὅπουδῆποτε κι ἂν προέρχονται αὐτές. Καί στήν περίπτωσι
αὐτὴ στάθηκε ἀπόλυτα ἑναρμονισμένος μὲ τὴ συνείδησή του
γιατί προτίμησε τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸ ἀξίω-
μα παρὰ τὴν ὑποχώρησι.

Καί ὁμοίως ὁ νόμος ἐκεῖνος τῆς 23 Νοεμβρίου τοῦ 1837, ἦταν
μιὰ ἀκόμη πνευματικὴ του προσφορὰ στὸ ἀναγεννώμενο Ἔθνος
καί στάθηκε ἡ βάση καί τὸ πρῶτο βῆμα γιά τὴν πραγματικὴ

(1) Τὴν παραίτησή του ἐπροκάλεσε ἰδίως ἡ ἀποκάλυψη, ὅτι τὸ ἄρ-
θρο πού δημοσίευσε στίς 10 Ἰανουαρίου 1837, ἡ ἀντιπολιτευομένη
τὴν Κυβέρνησις ἐφημερίδα «Ἑλπίς» ἦτο τοῦ Πολυζωΐδου. Τὸ ἄρθρο δρι-
μύτατο, θύμιζε τὸν παλῆδ μαχητικὸ συντάστη τοῦ «Ἀπόλλωνος» μὲ
τοὺς σθεναροὺς ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος ἀγῶνας του. Βλ. Δ. Πετρακάκου,
Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος πρῶτος σελ. 474 - 477.

ἐλευθεροτυπία καὶ ὑπόδειγμα γιὰ τὰ κατοπινὰ σχετικὰ νομοθετήματα.

Μόνο ὕστερα ἀπὸ ἓνα ὀλόκληρο σχεδὸν αἰῶνα, δηλαδὴ στὰ 1931, ἀντικαταστάθηκε καὶ ἔδωσε τὴ θέση του στὸν Νόμο 5060, συντεταγμένο μὲ βάση πάντα τὸ νόμο τοῦ Πολυζωΐδη, ἀλλὰ ἐναρμονισμένο στὸ πνεῦμα τοῦ νέου Συντάγματος, καὶ τῆς σύγχρονες περὶ ἐλευθεροτυπίας ἀντιλήψεις καὶ ἀνάγκες.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο, ὁ Πολυζωΐδης ἀνέλαβε καὶ πάλι τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴ δράση του στὸ πεδίο τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, πού εἶχε ἀνασταλῆ ἐξ αἰτίας τῆς Ὑπουργίας του. Τὴ θέση αὐτὴ τὴν ἐλάμπρυνε, ὅσο λίγοι, δχιμόνον τοῦ καιροῦ του, μὲ τὴν φωτεινὴ του καὶ καθάρια νομικὴ διάνοια καὶ μὲ τὸ ὑποδειγματικὸ ἦθος ἑνὸς ἀληθινοῦ Δικαστοῦ. Ἀπὸ τὰ 1835 ἀκόμα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ πού δημοσιεύθηκε τὸ περίφημο ἐκεῖνο διάταγμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐτίθεντο σὲ ἰσχύ οἱ νόμοι τῶν ἀειμνήστων αὐτοκρατόρων μας, ἕως ὅτου ψηφισθῆ ὁ νέος κώδικς, διορίζεται μέλος τῆς πρώτης Ἐπιτροπῆς πού συστήθηκε γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Νέου Ἀστικοῦ Κώδικα, καὶ μαζί μὲ τὰ τρία ἄλλα μέλη, δηλαδὴ τὸν Κωνσταντῖνο Σχινᾶ, Γ. Βέλλιο, καὶ Π. Πιτζιπιόν, μεταφράζει καὶ ἐναρμονίζει ἀπὸ τὴν Γερμανικὴ στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, τοὺς τέσσαρες Κώδικες πού εἶχε συντάξει ὁ Μάουερ στὰ 1834, δηλαδὴ τὴν Πολιτικὴ Δικονομία, τὴν Ποινικὴ Δικονομία, τὸν Ποινικὸ Νόμο καὶ τὸν Ὀργανισμὸ τῶν Δικαστηρίων καὶ Συμβολαιογράφων.

Ἄλλὰ καὶ πολὺ πρὸ τοῦ 1835, ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Καποδίστρια, βλέπουμε τὸν Πολυζωΐδη νὰ ἐνδιαφέρεται ζωηρὰ καὶ ἀπόλυτα γιὰ τὴν συγκρότηση τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Δικαστικοῦ Σώματος, τοῦ ἀναγενωμένου καὶ νεοπαγοῦς Κράτους μας.

Τὸ ἀπὸ 10 Ἰουλίου 1830 γράμμα του πρὸς τὸν Καποδίστρια (¹) ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς τὸν ὑπουργό, τῆς Δικαιοσύνης Ι. Γε-

(¹)

Π ρ ὅ ς

τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ἐξοχώτατε,

Καὶ ἐγγράφως μακρὰν ἔτι τῆς Ἑλλάδος διατρίβων, ὡς καὶ
» διὰ ζώσης μετὰ τὴν ἄφιξίν μου καθ' ἣν ἡμέραν ἔλαβον τὴν
» τιμὴν καὶ ἄκραν εὐτυχίαν νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιον τῆς
» Ἐξοχότητός της, ἐξέθεσα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσίν μου,

» καὶ τὸν ἔνθερμον ζῆλον τοῦ νὰ συνεισφέρω εἰς τὴν δημό-
» σιον τῆς Πατρίδος ὑπηρεσίαν, ὑπὸ τὴν πατρικὴν Κυβέρνη-
» σίν της. Βέβαιος ὅτι δὲν θέλει ἀποδοκιμάσει τὸν ζῆλον μου,
» ἔχουσα ἐχέγγυον τούτου ἐξιόπιστον τὴν προλαβοῦσαν εἰς
» πάντας γνωστὴν διαγωγὴν μου, οὐδὲ ἀπορρίψει τὴν προ-
» σφορὰν τῶν ἀσθενῶν μου μέσων παρουσιασθείσης τῆς ἀρ-
» μοδίου περιστάσεως, ἀποφεύγω πᾶσαν περὶ τούτου προκα-
» ταληπτικὴν αἴτησιν καὶ ὀχληρὰν μακρολογίαν, προτιμῶν
» μᾶλλον νὰ ἐνοχλήσω ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν προσοχὴν σας,
» εἰς ἄλλα τινὰ οὐσιωδέστερα ἀντικείμενα.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴ Συνέλευσις, τῆς ὁποίας τὰ πρακτι-
» κά ἐπεκύρωσεν ἡ τελευταία ἐν Ἄργει ἐψήφισεν ἂν δὲν ἀπα-
» τῶμαι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Γαλλικῶν Κωδίκων εἰς τὴν Ἑλ-
» Ἰαδίαν, μὲ τὰς ἀναγκαίας τροπολογίας καὶ μεταρρυθμί-
» σεις, ὅσας ἀπαιτοῦσιν αἱ τοπικαὶ σχέσεις, τὰ ἦθη καὶ ἔθι-
» μα ὅτι δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταφράσεως αὐτῶν δὲν διέφυγεν
» τὸν ἀγρυπνον Νοῦν τῆς Ἐξοχότητός της, περὶ τούτου πο-
» σῶς δὲν ἀμφιβάλω. Ἀσχολίαι ὅμως ἄλλαι δεῖναι καὶ πο-
» λύμοχοι δὲν τὴν ἐσυγχώρησαν βέβαια νὰ λάβῃ εἰς ἰδιαιτέ-
» ραν σκέψιν τὸ πρᾶγμα. Ἄλλ' ἤδη ὁπότε ὡς μανθάνω, ἐτοι-
» μάζεται νέος τῶν Δικαστηρίων ὀργανισμὸς, καὶ ἡ Ἑλλάς,
» συνεργούσης τῆς ἐξοχότητός της, ἐνδύεται τὴν σπιβαρὰν
» τῶν Νόμον πανοπλίαν, στοχάζομαι ὅτι αἰσθάνεται πλέον
» παράποτε ἀναγκαίαν τὴν κατόρθωσιν τῆς εἰρημένης μετα-
» φράσεως, καὶ πρὸ πάντων τῆς τοῦ Πολιτικοῦ Κώδικος,
» ὅστις εἶναι ἡ βᾶσις ὄλων τῶν ἄλλων, καὶ τὸν ὅποιον ποτὲ
» ὁ νῦν ἐν χρήσει Ἀρμενόπουλος δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώ-
» σῃ. Ἄν λοιπὸν ἡ Ἐξοχότης της ἤθελεν εὐδοκῆσῃ νὰ διορί-
» σῃ ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπὴν τινὰ συνισταμένην ἀπὸ ἀνδρας
» Εἰδήμονας καὶ τῆς ὕλης αὐτῆς, καὶ τῆς γλώσσης ἀπὸ καὶ
» εἰς τὴν ὁποίαν θέλει γενῆ ἢ μετάφρασις, εἶμαι πάντῃ πρό-
» θυμος ἐγκριθεὶς μεταξὺ αὐτῶν, νὰ συνεργήσω καὶ ἐγὼ τὸ
» κατὰ δύναμιν.

Ἐν ἄλλο πρᾶγμα, εἰς τὸ ὅποιον τὴν ἐκτέλεσιν τολμῶ νὰ
» ἐπικαλεσθῶ καὶ νὰ ἐλπίζω ἐν ταύτῳ τὴν χάριν τῆς Ἐξοχότη-
» τός της μὲ τόσην πλειοτέραν πεποίθησιν, ὅσον ἀποβλέπει τὸν
» φωτισμὸν τῆς Νεολαίας, εἰς τὴν γενικὴν ὠφέλειαν, ἀντικεί-
» μενα τόσον ἐνάρετα καὶ ἀγαπητὰ εἰς αὐτήν, εἶναι ἡ Ἐ-
» ξοχος ἀδειά της τοῦ νὰ ἐκδώσω διὰ τοῦ Ἐθνικοῦ τύπου
» μίαν μετάφρασιν Πολιτικῆς Οἰκονομίας, συγγράμματος νεω-
» τάτου πραγματευομένου μὲ τρόπον εὐμέθοδον καὶ εὐκατά-
» ληπτον τὰ στοιχεῖα τῆς Ἐπιστήμης, ἠνωμένα καὶ μὲ αὐτὰς
» τὰς Ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἔκδοσις αὕτη, μετὰ τὴν ὁποίαν
» ἐτοιμάζω καὶ ἄλλας ἄλλων ἐπίσης ὠφελίμων συγγραμμά-
» των θέλει δεῖξῃ εἰς μὲν τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς μου ὅτι δὲν
» ἀπεμακρύνθη πρὸς καιρὸν ἀπὸ τὸ μέσον των, χωρὶς νὰ
» ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἠθικὴν ὠφέλειαν των, πρὸς δὲ τὴν

νατᾶ γράμμα του τῆς 27 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ χρόνου, (¹) μᾶς δείχνουν τὸν ζῆλο καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν νομικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν προτίμησίν του ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν Δικαστικὸ Κλάδο, στὸν ὁποῖο καὶ διέπρεψε ἄλλωστε. «Ἀναφέρομαι πρὸς ἄνδρα νομικὸν καὶ μάλιστα ἐπίσημον, —ἔγραψε μεταξύ ἄλλων στὸν Γενατᾶ—καθὼς αὐτὰ τὰ ἔργα σας τὸ μαρτυροῦν. Ὡς τοιοῦτος, δὲν ἠμπορεῖτε παρὰ νὰ ἐγκρίνετε εἰς τὰ δικαστικὰ ἐπαγγέλματα ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ βαδίζουν εἰς τὰ ἴχνη σας, καὶ νὰ ἐννοῶσι τοὺς σκοποὺς σας, διότι διὰ μέσου τοιούτων ἀνθρώπων μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ μορφωθῇ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας, ἐν σῶμα Δικαστῶν, ἐπιτήδειον νὰ ἐνεργῇ τὴν Δικαιοσύνην με τιμὴν, με ἀξιοπρέπειαν, καὶ κοινὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν πολιτικῶν εὐαρέσκεϊαν».

Δικαίως λοιπόν, ὁ πολὺς Νικόλαος Δημητρακόπουλος ποὺ ἀνεμόρφωσε ὡς ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης τὴν Παλιὰ Ὀθωνικὴ νομοθεσίαν, με Βασιλικὸ Διάταγμα τῆς 29 Δεκεμβρίου τοῦ 1911 διέταξε νὰ ἀναρτηθῇ ἡ εἰκόνα του, στὴν αἴθουσα τοῦ Ἀρείου Πάγου γιὰ παραδειγματισμὸ τῶν κατοπινῶν δικαστικῶν γεννεῶν, γιὰτὶ με τὴν βαθύτητα τῶν γνώσεών του, τὴν πολυπειρίαν του καὶ τὶς μεγάλες ἀρετὲς τοῦ χαρακτηῖρα του, διέπρεψε στὴν θέση τοῦ Ἀντιπροέδρου αὐτοῦ, καὶ ἐξύψωσε τὴν Δικαιοσύνην στὴν πρέπουσα θεϊκὴ τῆς βάση. (²)

Καὶ δικαίως ὁ νομικὸς κόσμος, με τὴν εὐκαιρίαν ποὺ δημοσιεύθηκε στὰ 1941 ὁ Νέος Ἀστικὸς Κώδις ἐθυμήθηκα καὶ πάλινὰ πῆ τὰ κατάλληλα λόγια, γιὰ τὴν συμβολὴν του στὴν ἀπονο-

» Ἐξοχότητά της, ὅτι ἡ πρὸς ἐμὲ ἐπιδαψιλευθεῖσα βοήθεια
» αὐτῆς δὲν ἔγινεν ἐπὶ ματαίῳ καὶ ἀκάρπως.

Τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος
Ταπεινότατος καὶ Εὐπειθέστατος δοῦλος
Α. ΠΟΛΥΖΩΙΔΗΣ

Τὴν 16 Ἰουλίου 1830

Ἐν Ναυπλίῳ

(¹)-Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Φάκελλος Ὑπουργ. Δικαιοσύνης
ἔτους 1830.

(²) Ἡ τιμητικὴ αὐτὴ διάκριση, ποὺ σὰν διδάγμα θέλησε νὰ καθιερωθῇ ὁ μεγαλοφυῆς καὶ μεγάλος ἐκεῖνος νομικὸς συμπληρώθηκε με τὴν ἀνάρτησιν καὶ τῆς εἰκόνας τοῦ ἐπίσης Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου διαπρεποῦς νομομαθοῦς Βασ. Οἰκονομίδη, ἀργότερα δὲ με τὴν ἀνάρτησιν καὶ τῶν Εἰκόνων τῶν Προέδρων τοῦ Ἀρείου Πάγου Κωσταντίνου Σημαντήρα καὶ Χρ. Καψάλη καὶ τοῦ ἀλησημανήτου εἰσαγγελέως αὐτοῦ Δημοσοθένους Τζιβανοπούλου,

μὴ τοῦ Δικαίου, γιὰ τὴν τίμια δικαστικὴ του παράδοση καὶ τὸν δρόμο πού χάραξε στὴν Νομικὴ Ἐπιστῆμη στὴν Ἑλλάδα, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἀριστεῖς τῆς Θέμιδος (').

Γιὰ νὰ μὴ νομισθῆ πὼς οἱ διάφορες θέσεις πού ἀλλεπάλληλα ἐτίμησε μὲ τὴν προσωπικότητά του ὁ Πολυζωίδης ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν γνωστῶν πολιτικῶν παρασκηνίων, ἀναφέρω τὸ χαρακτηριστικὸ διάλογο πού ἔγινε μεταξὺ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος καὶ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ τοῦ Ρούδαρ. Διηγοῦνται πὼς ὁ Ρούδαρ στὸν κατάλογο τῶν διοριστέων Γερουσιαστῶν πού ὑπέβαλε πρὸς ἔγκριση στὸ Βασιλεῖα, δὲν συμπεριέλαβε καὶ τὸν Πολυζωίδη. Ὅταν ὁ Ὁθων ἀντελήφθηκε τὴν παράλειψη, ἐπρόσθεσε ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι του καὶ τὸ ὄνομά του. Κι' ὅταν ὁ Ρούδαρ θέλησε νὰ πῆ στὸν Βασιλεῖα πὼς ὁ Πολυζωίδης δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀφωσιωμένους φίλους τοῦ Βασιλέως, ὁ Ὁθων τὸν διέκοψε ἀπότομα λέγοντάς του. «Τὸ γνωρίζω, ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωπος λόγιος καὶ τῶν πεποιθήσεών του, ἐπομένως ἄξιος σεβασμοῦ». Τόση ἦταν ἡ ἐκτίμησις τοῦ Ὁθωνος πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Πολυζωίδη. Καὶ ἀκριβῶς, ἀποτέλεσμα τῆς βαθειᾶς αὐτῆς ἐκτιμήσεως τόσο τοῦ Βασιλέως, ὅσο καὶ τῶν Μακεδόνων πού ζοῦσαν τότε στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πάλι σ' αὐτὸν ἀνέθεσε τὴν Προεδρεία τῆς Ἐπιτροπῆς πού συστήθηκε καὶ βοήθησε γιὰ τὸν Ἐποικισμό καὶ τὴν ἀποκατάστασις ὄλων τῶν Μακεδονικῶν οἰκογενειῶν, πού κατατρεγμένους εἶχαν καταφύγει στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπ' τὴν καταστροφὴ τῆς Νιούσας, τῆς Κασάνδρας καὶ ὀλόκληρης τῆς Χαλκιδικῆς. Ἡ Νέα Πέλλα τῆς Λοκρίδος, ὅπως ὀνομάσθηκε ὁ καινούργιος αὐτὸς συνοικισμὸς τῶν Μακεδόνων προσφύγων, γιὰ νὰ θυμίζῃ τὴν ἐνδοξη Πρωτεύουσα τῆς αἰματόβρεκτης χώρας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴ τῆς τόσο στὸ χρῆμα ἑνὸς ἄλλου ἐκλεκτοῦ Μακεδόνοιο ἀπὸ τὴν Βλάτση τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τοῦ Βαρῶνου Μπέλλιου, ὅσο καὶ στὶς δοκνές φροντίδες τοῦ Πολυζωίδη καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς (').

Ὑστερα ἀπ' τὴν ἐκθρόνησις τοῦ Ὁθωνα, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐννεάμηνη μονάχα ἰδιωτικὴ ζωὴ καὶ ἀνάπαυλα, συνταξιοῦχος

(') Χρ. Πράσινα Προϊστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος Θέμις ΝΒ. (1941) σελ. 404-405.

(') Βλέπε Ἰωάννου Δέλλιου. «Ὁ Βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλλιος» ἐν Μακεδον. Ἡμερολογίῳ 1910 σελ. 19-36.

πιά, διορίσθηκε ἀπ' τὸ νεαρὸ βασιλεῖα Γεώργιο Α' Νομάρχης Ἀττικοβοιωτίας. Ἦταν ἡ τελευταία δημοσία θέσις ποῦ ἐτίμησε, γιὰ κατόπιν ὀριστικὰ ἰδιώτευσεν καὶ ἀσχολήθηκε ὡς τὸ θάνατό του μὲ τὴ φιλολογία καὶ τὴ συγγραφὴ. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀκόμα, παρὰ τὶς τόσες του ἐπαγγελματικὰς, πολιτικὰς καὶ τὶς ἄλλες του ἀσχολίας, μὲ ἐργατικότητα καὶ ζήλο παρομιώδη ἐπιδιδόταν στὰ γράμματα. Ἔτσι μὲ τὸν ὄγκο τῆς πρωτότυπης καὶ μεταφραστικῆς του ἐργασίας ἀναδείχθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς πολυγραφώτεροις συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, ὀλοκληρώνοντας τὸ τρίπτυχο τῆς προσωπικότητός του, ὡς Πολιτικοῦ, ὡς Δικαστοῦ καὶ ὡς ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων.

Ἡ πολυμαθεὶα του ἦταν ἀπέραντη. Ἡ γλωσσομάθειά του, ὄση ὀλίγων ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Μιλοῦσε τὴ Γαλλικὴν, τὴν Ἀγγλικὴν, τὴ Γερμανικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ Τουρκικὴν. Εἶχε δηλαδὴ μόρφωση σπάνια, ὄχι μονάχα γιὰ τὴν ἐποχὴν του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σημερινὴν ἀκόμα ἐποχὴν.

Ἐκτός ἀπ' τὴν περίφημη ἐκείνη «Διακήρυξη» ποῦ, καθὼς εἶπα στὰ προηγούμενα, προσαρτήθηκε στὸ πρῶτο Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου στὰ 1822, (1) τὸ 1824 ὅταν ἦταν στὸ Μεσολλόγι ὅπου βρέθηκε καὶ στὶς δύο πολιορκίας, ἀνάμεσα στοὺς κἀπνοὺς τοῦ πολέμου καὶ τῶν κανονίων τοὺς κρότους, γράφει ταυτόχρονα ἀδιάκοπα καὶ δημοσιεύει: 1) τὸ «Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος καὶ Σχέδιον ὀργανισμοῦ τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ συντάγματος» καὶ 2) Θεωρίαν γενικὴν περὶ τῶν διαφόρων διοικητικῶν συστημάτων, ἐξαιρετικῶς περὶ τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ», τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἐν συνεχείᾳ «Σύντομος πραγματεία περὶ τῶν Εἰρηνοποιῶν καὶ Ὀρκωτῶν, κριτῶν τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς ἀρίστους Ἀγγλοὺς συγγραφεῖς».

Στὰ 1833 μεταφράζει ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ τὴν περίφημο Πολιτικὴ Οἰκονομία τοῦ Ἰωσήφ Δρόζ, κί' ὕστερα ἀπὸ δύο χρόνια δηλαδὴ τὸ 1835 μεταφράζει ἀπ' τὰ Γερμανικὰ καὶ δημοσιεύει τὶς Ἀρχὰς τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου τοῦ Ἑρρίκου Γρός.

Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότερά του ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα ἐγαλουχήθηκε καὶ μορφώθηκε ἡ ἑλληνικὴ νεολαία τῆς ἐποχῆς του εἶναι: τὰ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ του, δημοσιευμένα στὰ 1859 - 1860, τὰ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, σὲ πρώτη ἔκδοσις στὰ 1870 σὲ δύο τόμους, ποῦ ἐξαντλήθηκαν σύντομα καὶ τυπώθηκαν καὶ σὲ δευτέρῃ ἔκδοσις τὸ 1881, τὰ

(1) σελ. 14 - 15 τῆς μελέτης αὐτῆς.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ, πού τυπώθηκαν τὸ 1874, δηλαδή ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του καὶ τέλος ἡ ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ του τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ σύγγραμά του, μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολήθηκε ὡς τὸ θάνατό του.

Τῆς Γενικῆς Ἱστορίας του, ὁ Πολυζωίδης ἔγραψε μόνον τοὺς τρεῖς τόμους. Ἀπὸ τὸ ὄλο διάγραμμα τοῦ ἔργου του φαίνεται ὅτι εἶχε σκοπὸ νὰ τὸ κάμη πεντάτομο. Εὐτυχῶς ὁ καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας Γεώργιος Κρέμος, συνεπλήρωσε τὸ ἔργο τοῦ Πολυζωίδη καὶ τὸ ἐδημοσίευσε τετράτομο στὰ 1889 - 1890 (1).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω συγγράματά του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄρθρα πού ἐδημοσίευσε στὸν «Ἀπόλλωνα» του, πού ὄλα φέρνουν τὴν σφραγίδα μιᾶς ἀνώτερης πνευματικῆς ποιότητος, καὶ τοῦ γεροῦ καλλιτέχνη, γιατί ἐλέγχοντας μ' αὐτὰ τὸν Κυβερνήτη ταυτόχρονα δίδασκε καὶ παραδειγματίζει, κι' ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς διαφόρους λόγους πού ἐξεφώνησε μὲ τὴν εὐκαιρία ἑορτῶν κατελειτῶν (1) ἄφησε καὶ σωρὸ ἀπὸ χειρογράφα τελειωμένων καὶ μισο-

(1) Οἱ πλήρεις τίτλοι τῶν ἀνωτέρω συγγραμμάτων τοῦ Πολυζωίδη εἶναι :

α) ΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ. Κατὰ τὸ ἐνεστῶς καὶ παρελθὸν συγκριτικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐν συναφείᾳ μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑθνῶν συνταχθέντα πρὸς χρῆσιν τῆς μαθητευομένης Ἑλληνικῆς Νεολαίας καὶ παντὸς φιλομαθοῦς. Ἐν Ἀθήναις 1859—1860, 8ον μέγα τόμ. α' σελ. 19+476 καὶ β' σελ. 756.

β) ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ. Ἦτοι ὁ βίος τῆς Ἑλλάδος κατὰ πάσας τὰς σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ ἐξεταζόμενος ἐκτενέστερον μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ρωμαιοκρατίας, συνοπτικῶς δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων πρὸς χρῆσιν τῶν γυμνασίων ἐγκρίσει τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν Ἀθήναις 1870, 8ον τόμ. α' σελ. 244 καὶ β' σελ. 340. Τὰ Ἑλληνικὰ ἐπιθεωρηθέντα καὶ διορθωθέντα τὸ δεύτερον ἐξεδόθησαν ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Ἰω. Πρωτοδίκου στὰ 1881.

γ) ΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ. Ἦτοι κατὰ τὴν Ἑλλάδα κυριώτερα συμβάντα καὶ ἡ κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἕως τοῦ ἐσχάτου ὑπὲρ αὐτονομίας Ἑθνικοῦ Ἀγῶνος 146 π. Χ.—1821 μ. Χ. Ἐν Ἀθήναις 1874, 8ον τόμ. α' σελ. 290 καὶ τόμ. β' σελ. 245.

δ) ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιθεωρηθεῖσα καὶ συμπληρωθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Κρέμου, καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας, εἰς τόμους τέσσαρας α' τόμ. σελ. π'+840. Ἀθῆναι 1889. Τόμ. β' σελ. 791, Ἀθῆναι 1889 τόμ. γ' σελ. 715, Ἀθῆναι 1889 καὶ τόμ. δ' σελ. 1300. Ἀθῆναι 1890.

(1) Βλέπε λόγος του πού ἐξεφώνησε στὸ Ναύπλιο τὸ 1825 τὴν ὥρα τῆς δοξολογίας πού ἔκαμε ἡ Κυβέρνηση, γιὰ τοὺς θριάμβους τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων στὸ πολιορκημένο ἀπ' τὸν Κιουταχῆ Μεσολόγγι, ὅπου

τελειομένων συγγραμμάτων, πού δὲν πρόλαβαν νὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Τί ἀκριβῶς ἐπεδίωκε μὲ τὴν πρωτότυπη καὶ μεταφραστικὴ του ἐργασία, στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ πνευματικῶς στεῖρα γιὰ τὸ Ἔθνος, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ καταλάβῃ κανεὶς. Εἶδαμὲ στὴν προκήρυξη πού κυκλοφόρησε στὸ Ναύπλιο στὶς 19 Δεκεμβρίου τοῦ 1830 πόσο μεγάλη σημασία δίνει στὴ μὀρφωση τοῦ ἀναγεννωμένου Ἐθνους, καὶ πόσο παραστατικὰ καὶ ὑπέροχα ἐξαρτᾶ «τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐτυχὴ ζωὴν τοῦ Ἐθνους καὶ τῶν ἀτόμων, ἀπὸ τὸν διὰ τῆς παιδείας φωτισμὸν τῶν πολιτῶν». «Χωρὶς ταύτην (τὴν παιδείαν δηλαδὴ) ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ, νὰ ἀκμάσῃ καὶ νὰ διατηρηθῇ ἢ τόσο ποθητὴ καὶ μὲ τόσα αἵματα καὶ θυσίας ἐξαγορασθεῖσα ἐλευθερία τῆς».

Καὶ ὡς μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα κατορθώνεται ὁ φωτισμὸς αὐτός, θεωρεῖ «τὰ Σχολεῖα, τὴν Δημοσίευσιν διαφόρου ὕλης διδασκτικῶν καὶ ὠφελίμων συγγραμμάτων καὶ τὸν Περιοδικὸν τύπον».

Αὐτὴ τοῦ τὴν πεποίηση πού τὴν μεταβάλλει σὲ μιὰ γόνιμη καὶ δημιουργικὴ πραγματικότητα, τὴν διακηρύσσει ἀκόμα πιὸ καθαρά στὸν ὠραῖο πρόλογο πού προτάσσει στὴν μετάφραση τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας τοῦ Δρόζ. «Ἡ Ἑλλάς, ἡ δυστυχὴς Ἑλλάς μόνον, μολονότι ἄλλοτε ἐστία τῶν φῶτων, δὲν ἠδυνήθη ἐκ τῆς δεινῆς θέσεως, ὅπου ἡ βάσκανος τύχη τὴν εὗρεν ὀλοκλήρους αἰῶνας ἐρριμένην, νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς ἐπιστήμης τοῦ πλούτου. Ἄλλ' ἤδη γενομένη αὐτόνομος . . . δὲν θέλει ἴσως βραδύνει . . . νὰ καταφθάσῃ τὰ λοιπὰ ἔθνη τόνον εἰς τὰς οἰκονομικὰς, ὅσον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπι-

μὲ θεῖαν ἔξαρση καὶ συγκίνηση ἀναφωνεῖ! «Εἰς σὲ στρέφω τὸν λόγον μου ἤδη ὃ πόλις ἱερὰ τοῦ Μεσολογγίου! Ἱερὰν σὲ ὀνομάζω καὶ μὲ σέβας βαθύτατον πατῶ νοερῶς σήμερον τὸ ἔδαφός σου συλλογιζόμενος τὰ τεράστια κατορθώματα, τὰ ὁποῖα τοςάκις ἤδη ἐνηργήθησαν εἰς τὴν περιφέρειαν σου. Ἀδύνατος ἀκόμη καὶ ἀνοχύρωτος, ἀντέστης πρὸ τριῶν χρόνων εἰς δώδεκα χιλιάδας Ἀλβανῶν ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπιχειρηματιὰν Ὅμηρ—Βρυώνην, καὶ εἶδες ἔμπροσθέν σου τόσα πεσμένα καὶ αἱματοκυλισμένα πτώματα αὐτῶν, ὅπότεν ἀθαδιάσαντες νὰ σὲ πλησιάσουν ἀντεκρούσθησαν ἀπὸ τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν γενναίων προμάχων σου. Ἡ 25 τοῦ Δεκεμβρίου εἶναι ἡμέρα μὲ χρυσᾶ καὶ ἀνεξάληπτα γράμματα εἰς τὰ χρονικά τῆς ἱστορίας σου γραμμένη . . .». Ὁ λόγος αὐτός τοῦ Πολυζωῖδου ὅταν διαβάσθηκε στὸ Μεσολόγι, ἐξῆγειρε ἀκόμα περισσότερο τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς «Ἱερᾶς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου» καὶ δὲν ἄκουες ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρον παρὰ τὸ σύνθημα «πόλεμος μέχρι θανάτου». Πολυζωῖδου—Κρέμου, Γενικὴ Ἱστορία, τόμος Δ' σελ. 875 - 876.

στήμας». Καί έξακολουθεῖ παρακάτω. «Ἐως τότε ὁμως, ἀνάγκη πᾶσα, τῶν ξένων οἱ πόνοι καί αἱ μελέται νά ἰσχύωσι, μὲ ἄλλας λέξεις μετακενώσεις νέων ἰδεῶν ἀπὸ ξένας εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, ἤτοι μεταφράσεις καὶ συνερρανήσεις βιβλίων, πρέπει νά γίνωνται καὶ γίνονται τόσω συνεχέστερον, ὅσω ἐκ τοῦ πλειοτέρου ἀριθμοῦ τῶν, κρέματα ἢ ταχυτέρα τῶν φώτων διάδοσις, ἢ γοργοτέρα τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἀνάπτυξις, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων καὶ ὄλαι αἱ ὕλिकाὶ ἐργασίαι, καθίστανται γονιμώτεραι».

Ποιὸ ἀποτέλεσμα εἶχε ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ ἔμπρακτὴ προσφορά τοῦ Πολυζωίδη, καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ νά διοχετεύσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ στὸ νεότευκτο καὶ ἀνοργάνωτο κράτος καὶ τὸ πνευματικὰ ἀκαλλιέργητο ἀκόμα Ἔθνος μας, δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀποδοθῇ ἐπιγραμματικώτερα, ἀπ' ὅσο τὸ ἀπέδωκε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Γεώργιος Μαριδάκης στὸ λόγο του ποῦ ἐξεφώνησε κατὰ τὴν πανηγυρικὴ Συνεδρίαση τῆς Ἀκαδημίας στίς 24 Μαρτίου τοῦ 1951 μὲ τίτλο «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὡς ἔκφρασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος» (1). Λέγει λοιπὸν ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας καὶ διαπρεπῆς νομικὸς Γεώργιος Μαριδάκης. «Ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης, τοῦ ὁποῦ το βλέμμα ἐποπτεῖ τὸ ἀκροατήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου, κλεισμένος εἰς τὸ πολιορκημένον Μεσολόγγι, ὑποδέχεται τὰς βόμβας τοῦ Κιουταχῆ, μεταφράζων ἐν ἡρεμίᾳ καὶ δημοσιεῦων ἔργα περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ καὶ Ἀγγλικοῦ πνεύματος. Τὴν ἀδυναμίαν τῆς ὕλικῆς δυνάμεως, ἦν μόνην διέθετε, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Δυτικοῦ πνεύματος, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀντέτασεν ὁ Πολυζωίδης, διέγνωσεν ὁ Κιουταχῆς, ὅταν μετὰ τὸ Μεσολόγγι ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἠγωνίζετο νά ἐκπολιορκίσῃ τὴν Ἀκρόπολιν».

Ἀπ' αὐτές, λοιπὸν τίς ἀντιλήψεις ξεκινῶντας, καὶ ἀποβλέποντας στὴν ὅσο τὸ δυνατὸ συντομώτερη ἐξύψωση τοῦ διανοητικοῦ ἐπιδέδου τοῦ Ἔθνους ἔκαμε κι' αὐτὸς τὸ «κατὰ δύναμιν».

Σ' ὄλη του τῆ ζωῆ, τὸ περισσότερο μέρος τῆς νύχτας τὸ περνοῦσε διαβάζοντας καὶ γράφοντας, ὡς ποῦ μιὰ νύχτα, τῆ νύχτα τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην Ἰουλίου τοῦ 1873 ξεψύχησε ἐπάνω στὰ χειρόγραφα καὶ στὰ βιβλία, ἀφήνοντας πίσωθὲ του σὲ μεγάλη φτώχεια γυναῖκα καὶ κόρη (1).

(1) Ἀκτῖνες ἀριθ. 116 ἔτος ΙΔ' Μάϊος 1951.

(1) Ἡ σύζυγος τοῦ Πολυζωίδη Ραλλοῦ καὶ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμ-

Γιατί ἀπ' τὴν στιγμή πού ἀποσύρθηκε ἀπ' τὴν δημόσια ζωὴ, ἡ μικρὴ του σύνταξη ἦταν ὁ μόνος πόρος τῆς ζωῆς του ἐνῶ οἱ οἰκογενειακές του ἀνάγκες τόσο μεγάλες, ὥστε πολλὰς φορές στερήθηκε καὶ τὸ ψωμί.

Στὸ διάστημα πού ἦταν συνταξιούχος καὶ γιὰ ἀνακούφισή του εἶχε ζητήσῃ τὴ θέσῃ τοῦ Ἐφόρου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου. Φαίνεται ὅμως πῶς τοῦ τὴν ἀρνήθησαν, γιατί εἶχαν διορίσει κάποιον Κόμνο πού εἶχε ἰσχυροὺς προστάτες.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ θέσῃ ἦταν ἡ μόνη πού ἐπεζήτησε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ὁ Πολυζωίδης. Καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἀρνησῃ αὐτὴ τὴν ἔφερε πολὺ βαρειά στὰ στερνά του χρόνια. Χαρακτηριστικὰ τῆς φτώχειας τοῦ Πολυζωίδη εἶναι ὅσα γράφει μεταξὺ ἄλλων ὁ Σπετσερόπουλος στὴ Νεκρολογία του, πού δημοσιεύθηκε στὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸν «Χρόνον» καὶ τὴν «Πλάστιγγα».

«Ὅταν δὲ ἀπὸ τῆς λεγομένης Ἐθνοσωτηρίου μεταβολῆς καὶ ἐντεῦθεν αἱ ἀνυπέρβλητοι οἰκογενειακαὶ αὐτοῦ ἀνάγκαι τὸν ἔφεραν εἰς ἐσχάτην πενίαν, καὶ πολλάκις ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν ἐδοκιμάζομεν νὰ παρηγορήσωμεν διὰ λόγου τὰς θλίψεις του, στενάζων μᾶς ἔλεγε : «Ἄ, φίλε, ἐδοκίμασα ὅσα δὲν ἐδοκίμασες· ἀλλ' ἀναλογιζόμενος ὅτι στεροῦμαι πολλάκις τοῦ ἄρτου (!!) ἀδύτατον νὰ ἀνθέξω· ἡ μεταβολὴ τοῦ Ὀκτωβρίου ἐπέφερε τὴν κατάπτωσιν τῆς ἠθικῆς, ἐστερήθημεν ἡγεμόνος φιλοπάτριδος, ἐναρέτου, δικαίου καὶ ἐμβριθοῦς. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος οὐδεὶς τῶν ἀγωνιστῶν καὶ διακεκριμένων πολιτῶν παρεγνωρίζετο· σήμερον δὲ ἡ φαυλοκρατία διέπει τὰ πάντα. Ἐζήτησα τὴν θέσιν τοῦ Ἐφόρου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου καὶ αὐτὴν μοὶ τὴν ἤρνήθησαν. «Τὶ ἔχει ὁ Κομνός; Τίς θέλει τολμήσῃ νὰ προτείνῃ τὴν παῦσιν τοῦ Κόμνου;» Αὐτὴν τὴν ὑψηλὴν ἀπάντησιν ἔλαβον! Τὶ σημαίνει εἰς Κόμνος ἀπέναντί μου; (!) Καὶ λυποῦμαι καὶ ἀγανακτῶ πρὸς τίνα νὰ προσφύγω καὶ παρὰ τίνος νὰ ἐλπίσω; οὔτε κόλαξ οὔτε ραδιοῦργος εἶμαι· ἐπομένως οὔτε ἀρεστὸς τινὶ γίγνομαι· ἡ φύσις μοὶ ἐδωρήσατο ὑγείαν ἀρίστην, τὰς διανοητικὰς μου δυνάμεις αἰσθάνομαι ὄχι μόνον ἀκμαίας, ἀλλ' ὀργώσας πρὸς ἐργασίαν, δι' ἧς καὶ μόνης εὕρισκω ἀνακούφισιν τίνα, ἀλλὰ (καὶ ἐντεῦθα διεκόπτετο στενάζων) ταχέως θὰ σὰς ἀποχαιρετίσω. Δὲν μεταμελοῦμαι διότι δὲν ἐφρόντισα καὶ ἐγὼ νὰ κάμω ὡς ἄλλοι περιουσίαν, λυποῦμαι μόνον,

βρὸς του Δημήτριος Μανασίδης ἀπέθαναν τὸ 1888, δηλαδὴ τὸν ἴδιον χρόνον. Ἀπέμειναν δὲ ἐπιζῶσαι ἡ θυγατέρα του Ἀθηναῖς καὶ ἡ ἐγγονὴ του Ἐλένη.

διότι θά ἐγκαταλείψω ἀσθενῆ σύζυγον καὶ ἔρημον θυγατέρα ἐν ἄκρα πενίᾳ». Τοιαῦτα περίπου ἠκούσαμεν πολλάκις ἀπὸ στόματος τοῦ μακαρίτου Πολυζωίδου καὶ τοιαύτη ἀληθῶς σήμερον εἶναι ἡ κατάστασις τῆς ἀτυχοῦς οἰκογενείας του, ὑπὲρ ἧς ἐπικαλούμεθα τὴν ἀντίληψιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ παντὸς εὐπόρου ὁμογενοῦς».

Φαίνεται πῶς αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρα τῶν ἐξαιρετικῶν καὶ τίμιων ἀνθρώπων. Πρέπει πάντοτε νὰ ἐξαντλοῦν καὶ τὴν τελευταία τους πνευματικὴ καὶ ζωικὴ ἰκμάδα γιὰ τὸ σύνολο, καὶ πάντοτε νὰ πεθαίνουν ποτισμένοι μὲ τὴν πίκρια τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς στέρησεως.

Ἡ κηδεῖα του ἔγινε μὲ δημοσίᾳ δαπάνη καὶ τοῦ ἀποδόθηκαν τιμὲς Ὑπουργοῦ. Πολὺς κόσμος παρακολούθησε τὴν κηδεῖα του. Ὅμως ἀνάμεσα σ' αὐτούς, κανένας ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, δὲ βρέθηκε νὰ τὸν συνοδεύσῃ στὴ τελευταία του κατοικία καὶ νὰ στολίσῃ τὸν τάφο τοῦ τιμημένου Δικαστῆ, πού ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψῃ τὴν καταδίκη τῶν ἐνδόξων προγόνων τους μὲ λίγα λουλούδια τῆς Ἀττικῆς γῆς, σὰν ἐλάχιστο δεῖγμα εὐγνωμοσύνης.

* *

Καθὼς καὶ στὴν ἀρχὴ εἶπα, ὁ Πολυζωίδης ἐξ αἰτίας τῆς ἐνεργοῦ ἀναμίξεώς του στὸν ἀπελευθερωτικὸ Ἄγωνα, δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ Μελένικο. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν περιουσία του δὲν ἀπόμεινε τίποτε μετὰ τὴ δήμευσί της ἀπὸ τίς Τουρκικὲς Ἀρχές ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ, μπακιρικὰ, τὰ βιβλία του, τὸ «Τζαμφέσι» (¹) καὶ τὸν «Λιμπαδὲ» (¹) τῆς μητέρας του.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ἀπομεινάρια τοῦ τὰ ἔστειλαν στὴν Ἀθήνα οἱ τότε Ἐπίτροποι τοῦ Κοινοῦ Μελενίκου στὰ 1840, μαζι μ' ἓνα γράμμα πού δείχνει ὄλο τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησιν πού εἶχαν οἱ συμπατριῶτες του σ' αὐτόν.

Ἄν οἱ περιστάσεις τὸν ἐμπόδισαν νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν ἀγαπημένη του Πατρίδα, ὅπου ἔλπιζε στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως νὰ ἔμπαινε μὲ ἐπαναστατικὰ στρατεύματα, φαντάζομαι δὲν τὴν ξέχασε οὔτε στιγμή. Καὶ φαντάζομαι ἀκόμα, πῶς ἀσφαλῶς τὴν τελευταία στιγμή πού ἄφηνε τὰ ἐγκό-

(¹) Τμήματα γυναικειᾶς ἐνδυμασίας γυναικῶν τῆς Μακεδονίας. Τζαμφέσι εἶναι τὸ βαρύτιμο καὶ ἐπίσημο μεταξωτὸ φόρεμα καὶ ὁ Λιμπαδὲς τὸ χρυσοκέντητο ζακετάκι πού φοροῦσαν ἐπάνω ἀπὸ τὸ φόρεμα.

σμια, άγκαλιάζοντας τὰ δυὸ μοναδικὰ ἀγαπημένα του πλάσματα, τὴ γυναῖκα του καὶ τὴ θυγατέρα του, θὰ ζήτησε ν' ἀγκαλιάσῃ μαζί καὶ νὰ χαϊδέψῃ τὸν «Λιμπαδὲ» καὶ τὸ «Τζαμφέσι» τῆς πονεμένης μητέρας του, ποὺ ἡ δόλια δὲν φανταζόταν ποτὲ πῶς τοῦ ἔδινε τὸ τελευταῖο φιλί, ὅταν παιδί ἀκόμα τὸν ἔστελνε στὰ ξένα νὰ σπουδάσῃ.

Αὐτὸς ἦταν ὁ Ἄναστάσιος Πολυζωίδης.

Μισὸν αἰῶνα περίπου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἄρχισε ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγῶνας, ἐξυπηρέτησε πιστὰ τὴν Πατρίδα καὶ ὡς στρατιώτης, καὶ ὡς πολιτικὸς καὶ ὡς Δικαστὴς, καὶ ὡς ἄνθρωπος τῶν Γραμμάτων.

Ὅπως συμβαίνει βέβαια μὲ τις ἐξαιρετικὲς φυσιογνωμίες κατακρίθηκε κι' αὐτός, ὅσο καὶ θαυμάσθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Σήμερα ὁμως, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, μακριὰ κι' ἐπάνω ἀπὸ μιση καὶ πάθη ποὺ συσκοτίζουν πάντοτε τὴν ὀρθὴ κρίση, λάμπει ἡ μορφή του σ' ἐμᾶς, ξεκάθαρη, φωτεινὴ, τίμια, εἰλικρινὴς, ἀξιοθαύμαστη καὶ ἀξιολίμητη.

Σ' ὄλη του τὴ ζωὴ πάλεψε κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἀσθαιρείας καὶ βάραινε σὰν ἠθικὸς καταπέλτης στοὺς παρανομοῦντας. Ἔτσι ἀνεδειχθηκε ἡ μορφή του, σὰν σύμβολο καὶ σὰν τύπος γνησίου Μακεδόνας.

ΠΕΤΡΟΣ Θ. ΠΕΝΝΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙ ΑΝ. ΠΩΛΥΖΩΪΔΟΥ

Ἄρχετον Κοινοῦ Μελενίκου.

Ἄρχετον Ὑδρας.

Βέη Ν.: Εἰσαγωγικὴ μελέτη στὶς ἐκλεκτές σελίδες Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Ἐπιμέλεια καὶ Ἐκλογή Μιχαὴλ Οἰκονόμου. Ἐκδόσις Οἴκου Γ. Παπαδημητρίου, ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν 100 Ἀθανάτων ἔργων, Ἀθῆναι 1952.

Βέη Ν.: Ἑλληνικαὶ Εἰκόνες ἐκ τῶν Ὀδοιπορικῶν τοῦ Λουδοβίκου Ρός. Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος. Τεῦχος 4ον καὶ 5ον, Ἰουνίου καὶ Ἰουλίου 1935.

Βρεττοῦ Α.: Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Ἀθῆναι 1854.

Γατοπούλου Δ.: «Ἡ ἀντίδρασις τοῦ Ἀπόλλωνος». Ἱστορίες τοῦ τόπου μας. Ἀθῆναι 1934.

Γατοπούλου Δ.: Καποδίστριας. Ἀθῆναι 1952.

Γενικά Ἄρχετα τοῦ Κράτους.

Δραγούμη Ν.: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. Καποδίστριας. Ὄθων. Ἐκδόσις τετάρτη. Ἀθῆται 1937.

Εὐαγγελίδη Τρ.: Καποδίστριας. Ἀθῆναι 1894.

Εὐαγγελίδη Τρ.: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος. Ἀθῆναι 1893.

Κανδηλῶρου Τάκη: Ἡ Δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἀθῆναι 1906.

Λαμπρινίδη Ι.: Ἡ Δίκη τοῦ Τερτσέτη. Περιοδικὸν Ἑλληνικὴ Δημιουργία. Ἔτος Γ. Τόμος Ε', τεῦχος 54ον. Μαΐου 1950. Σελ. 706—710.

Μανασίδου Δ.: Βιογραφία Α. Πολυζωΐδου. Εἰς πρόλογον τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» τοῦ Πολυζωΐδου. Ἀθῆναι 1874.

Μελᾶ Σπύρου: Ὁ Γέρος τοῦ Μωρηᾶ. Ἀθῆναι.

Οἰκονόμου Μιχ.: Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Ἀθῆναι 1873.

Πετρακάκου Δημ.: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμος πρῶτος καὶ Τόμος ἔβδομος.

Πολυζωΐδου Α.: Ἐφημερίς «Ἀπόλλων». Ὑδρα 1831.

Πολυζωΐδου—Γ. Κρέμου: Γενικὴ Ἱστορία. Τόμοι 4 1889.

Πρακτικά: Δίκης Κολοκοτρώνη. Ἐκδόσις «Σφαίρας».

Πράτσια Χρήστου: Προϊστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος καὶ γενικὴ Εἰσαγωγή εἰς αὐτόν. Ἐν Θέμιδι 1941 σελίς 404—405.

Σάθα Κ.: Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων 1453—1821. Ἀθῆναι 1868.

Σπανδωνίδη Πέτρου: Μελενίκος, ὁ νεκρὸς Μακεδονικὸς Ἀκρίτης. Θεσσαλονίκη 1930.

Σπετσεροπούλου Ν.: Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀν. Πολυζωΐδου κατὰ τὴν 7ην Ἰουλίου 1873 Ἀθῆναι 1873.

Σπετσεροπούλου Ν.: Νεκρολογία Ἀν. Πολυζωΐδου εἰς ἐφημερίδας «Χρόνος» καὶ «λάστιγξ» 1873.

Τερτσέτου Γ.: «Ἀπολογία» εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ καὶ Α. Πολυζωΐδου Δημόσιον Κατηγορίαν. Ἀθῆναι 1835. Ἐκ τῆς Τυπογραφίας. Ἀγγελιδῶν.

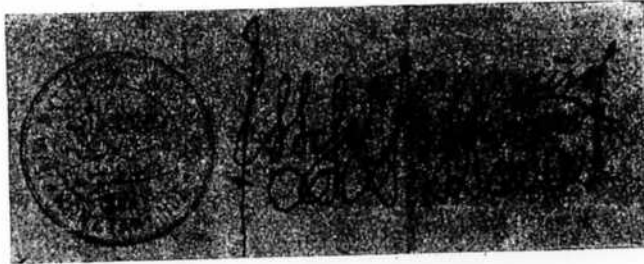
Τερτσέτου Γ.: Λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1874, ἐφιερωμένος στὴ μνήμη τοῦ Α. Πολυζωΐδη. Εἰς τὰ Ἄπαντα τοῦ Γ. Τερτσέτη, ἐπιμειλία Γ. Βαλέτα.

Φραντζή Ἀμβροσίου: Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1839.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΕΡΡΩΝ
ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΒΑΠΤΙΣΕΩΣ

Σφραγίς Ἱ. Μητροπόλεως Σερρῶν 1886 καὶ ἐπικεφαλὴς πιστοποιητικοῦ βαπτίσεως.

Σφραγίς Ἱ. Μητροπόλεως Μελενίκου 1894 καὶ ὑπογραφή Μητροπολίτου Κωνσταντίνου.

Σφραγίς ἑλληνικ. κοινότητος Τσουμαγιάς (σημερινῆς Ἡρακλείας) 1865.

Ἐκ τοῦ οἰκογ. ἀρχείου Π. Πέννα

«Σφραγίς ἐκκλησιῶν Σχολῶν τε καὶ πετροβίτων Μελενίκου 1813».

Εἰς τὸ «ΣΥΣΤΗΜΑ» (κανονισμόν) τὸ ψηφισθὲν τὴν 1ην Ἀπριλίου 1813, ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ Μελενίκου εἰς τὸ 29ον ἀρθρον ὀρίζεται :

«ΚΘ' ὁποιαδήποτε ἀπόδειξις ἤθελε
> χρειασθῆ θέλει δίδεται παρὰ τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ, τὴν ὁποῖαν θέ-
> λουν ὑπογράφουν ἕκαστος τούτων ἰδιοχείρως καὶ βουλόνοιν μετὰ τὴν βουλ-
> λαν τοῦ Κοινοῦ, ἣτις συνίσταται ἀπὸ τρία κομμάτια καὶ ἕκαστος τῶν εἰρη-
> μένων Ἐπιτρόπων ἔχει τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν εἰς χεῖρας του . . . » (Π. Πέννα :
Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του Ἀθῆναι 1946.

Αἱ ἀνωτέρω τρεῖς σφραγίδες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀρχείου Ν. Πέτροβιτς.

Η ΠΡΩΤΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΤΟΥ 1206 ΥΠΟ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥ ΙΩΑΝΝΙΤΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐποχὴ μας, ἐποχὴ κατευνασμοῦ, μὲ κουρασμένα τὰ νεύρα τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν δοκιμασίαν δύο τεραστίων Εὐρωπαϊκῶν πολέμων, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ὁποίους ἐμεσολάβησε διὰ τὸν τόπον μας καὶ ἡ Μικρασιατικὴ τραγωδία, καὶ προσετέθη ἡ Κατοχὴ καὶ ἡ Δεκεμβριανὴ ἀναρχία, ἡ ἐποχὴ μας αὐτὴ ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέραν πνεύματος κατανοήσεως τῶν γειτονικῶν λαῶν.

Τὸ δύσκολον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ αὐτοῦ ἔργον, εἶναι ἔργον τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξάπλωσιν φιλίας καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν λαῶν μὲ ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν τῶν δι' εἰρηνικῶν μέσων. Ὡστε σκοπὸς μας δὲν εἶναι ν' ἀναξέσωμεν πληγὰς καὶ ν' ἀναρριπίσωμεν μίση, θεωρούμενα ἄσβεστα, τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ἀλλὰ μὲ ψυχραιμίαν, ἀντικειμενικότητα καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν νὰ ἐρευνήσωμεν ὠρισμένα συμβάντα μὲ ἱστορικὰς ἀποδείξεις κύρους, διότι μόνον τότε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν ἀνατομίαν τῆς ψυχολογίας τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας καὶ νὰ ἔχωμεν συμπεράσματα ὠφέλιμα διὰ τὸ μέλλον.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἰδίως τοῦ Βορρᾶ ἐπλήγη συχνὰ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μὲ ἐξοντωτικὸν πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελευταίας 40ετίας ὑπέστη τρεῖς ἀλλεπαλλήλους εἰσβολὰς τῶν Βουλγάρων καὶ ἔδοκίμασεν ἀφανισμούς, δαρμούς, αἰχμαλωσίας, ὀμηρείας, λεηλασίας, ἐμπρησμούς, διώξεις, καὶ ἀπωλείας ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς μεγάλην ἔκτασιν μὴ γνωστὴν ἐπαρκῶς ἀνὰ τὰ λοιπὰ κράτη.

Πῶς ν' ἀναπτύξῃ ὁ λαὸς αὐτὸς ἐνεργητικότητα ὅταν ζῆ εἰς μίαν διαρκῆ ἀγωνίαν καὶ διατρέχῃ ἕνα διαρκῆ ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ἐκ τοῦ Βορρᾶ διαρπαγῆς τοῦ ἰδρώτος τοῦ καὶ ἐξανδραποδισμοῦ του;

Ὅταν τὸ κάθε διάλειμμα εἰρηνικῆς ζωῆς τοῦ εἶναι μικρᾶς

διαρκείας και θεωρείται ένδιάμεσον χρονικόν διάστημα μεταξύ παρελθούσης και μελλούσης βαρβαρότητας ;

Διότι : » εἰς τὸν διαρκῆ τοῦτον κίνδυνον καὶ τὴν ἀδικίαν
» ὀφείλονται κατὰ ἄρκετὸν μέρος καὶ πολλὰ τῶν
» ἔλαττωμάτων μας τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς σῆ-
» μερον. Δὲν δύναται λαὸς διαρκῶς σφαζόμενος καὶ
» ἀπειλούμενος νὰ ἔχη τὴν ψυχραιμίαν τῶν ἐπὶ χι-
» λιετηρίδας ἀσφαλῶς ζώντων μεγάλων αὐτοκρα-
» τοριῶν » (1).

Οἱ Βούλγαροι ἔβλεπον πάντοτε μὲ μισαρὸν βλέμμα τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν Σερρῶν ὡς ὀργανωμένου προπυργίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὅταν ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία κατέστρεψαν τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ θεμελίων κατὰ τὸ 1206 καὶ διεσκόρπισαν εἰς ὄμηρειαν τοὺς ἐκ τῆς σφαγῆς ὑπολειφθέντας κατοίκους τῆς.

Ἡ τραγωδία αὐτῆς τῆς καταστροφῆς δὲν ἔχει ἐπαρκῶς μελετηθῆ καὶ λεπτομερεῖς περιγραφαὶ δυστυχῶς ἔλλειπουν.

Διαπίστωσις τοῦ γεγονότος ἀπὸ διασταυρουμένας συντόμους ἱστορικὰς πηγὰς κατωτέρω θὰ ἀποτελέσουν τὸ πλέγμα τῆς κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστέρας περιγραφῆς τῆς τραγικῆς αὐτῆς δοκιμασίας τῶν μεσαιωνικῶν Σερρῶν, διότι ἡ μελέτη αὐτὴ κύριον σκοπὸν ἔχει τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν ἐξ ἀξιοπίστων ἱστορικῶν πηγῶν ἀπόδειξιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ χαλασμοῦ τῆς μέχρι τοῦ 1206 ἀνθούσης Ἑλληνικῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Δὲν ὑπάρχει δυστυχῶς αὐτόπτης Σερραῖος χρονογράφος νὰ μᾶς διῶη ζωντανὴν περιγραφὴν τῆς συμφορᾶς αὐτῆς ὅπως ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Καμενιάτης διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1185.

Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ τοῦ 1206 παραβαλλομένη μὲ τὴν ἀκολουθήσασαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ καταστροφὴν τῆς ἰδίας πόλεως κατὰ τὸ 1913 ἦτοι μετὰ 707 ὀλόκληρα ἔτη ἀποδεικνύει ὅτι ὁ λαὸς οὗτος διατηρεῖ ἀμείωτον τὸ ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ μῖσος τοῦ καὶ εὐκαιρίας διδομένης ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1916-18 καὶ 1941-44 δὲν παύει νὰ ἐφαρμόζη τὸ ἐξοντωτικὸν του πρόγραμμα μὲ ἐγκληματικὴν μέθοδον.

Εἶναι προβληματικὸν ἂν εἰς οἵανδήποτε ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Βαλκανικῇ ὁ λαὸς αὐτὸς θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ

(1) Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Δ. Ξαναλάτου, σελ. 45, Ἀθῆναι 1944.

ένταχθῆ καὶ νά συνεργασθῆ μὲ πνεῦμα διεθνούς ἀλληλεγγύης καὶ κατανοήσεως.

Διὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν μελέτην ἀφορμὴν ἔλαβον ἀπὸ τὴν ἔρευναν τοῦ Εὐαγγέλου Στράτη, ὁ ὁποῖος δισταστικός ἐνῶ ἐγγίζει μὲ τὴν ἱστορικὴν του σκαπάνην τὸ θέμα τοῦ δράματος τοῦ 1206 δὲν προχωρεῖ νά συνδέσῃ τὸ γεγονός μὲ ἄλλα τοπικά χρονικά τῶν Σερρῶν καὶ τὴν πραγματείαν του ἀκόμη τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1910 «Φαεῖναι σελίδες Σερρῶν καὶ Μελενίκου» τὴν δημοσιεύει ὑπογράφων μὲ ψευδώνυμον «Χρονογράφος» ἐκ φόβου τὸν ὁποῖον διέτρεχε ἡ ζωὴ του ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸν Κομιτάτον, διότι εἶναι γεγονός ὅτι πολλοὶ Σερραῖοι διακριθέντες διὰ πατριωτικὴν δρᾶριν ἐγράφησαν εἰς πίνακας προγραφῶν καὶ ἐδολοφονήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων.

Τὸ ὀλοκαύτωμα τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 ἐγγίζει τὴν ἐποποιίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς σφαγῆς τῆς Χίου καὶ Νιαούσης διότι μόνον εἰς αὐτάς τὰς περιπτώσεις συναντῶμεν σκηνὰς σφαγῶν μὲ ἀνήκουστον ὠμότητα τῶν πολιορκητῶν καὶ μὲ χιλιάδας θύματα ἀόπλου πληθυσμοῦ.

Πρὸς τί ὅμως νά καλλιεργήσωμεν τὸ μῖσος, τὸ μῖσος εἰς τὴν ἐποχὴν μας πρέπει νά καταργηθῆ, νά λησμονηθῆ καὶ νά ἐκλείψῃ διότι ἀλλέως δὲν θά ὠφελήσουν εἰς τίποτε οἱ ποταμοὶ αἵματος ποῦ ἐχύθησαν κατὰ τὰς μοιραίας συγκρούσεις τῶν δύο αὐτῶν λαῶν κατὰ τοὺς παλαιοὺς αἰῶνας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἡμερῶν μας. Ἐὰν γράφονται λεπτομέρειαι τῶν παλαιῶν συγκρούσεων αὐτὸ ἀποτελεῖ καθήκον ἀπέναντι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἱστορίας καὶ ὠφελεῖ, διότι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ ἀμέλειαν ἢ ἀδιαφορίαν μας νά μὴ γνωρίζωμεν οὔτε πότε οὔτε πόσα τεράστια ὁμαδικὰ παθήματα ἐδοκίμασαν οἱ πατέρες μας εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ νά εἴμεθα εἰς θέσιν μὲ ἐξηκριβωμένα στοιχεῖα νά μετρήσωμεν τὸν ὄγκον τῶν ζημιῶν καὶ δεινοπαθημάτων τῆς φυλῆς μας τὰ ὁποῖα χάριν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ρίπτομεν εἰς τὴν λήθην ἀναμένοντες ἀντίστοιχον ἀντίληψιν ἀπὸ τοὺς γείτονάς μας. Καὶ δικαίως τότε εἰς ἀνάμνησιν ὅλων τῶν πολεμικῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος θά ἀναφωνήσωμεν τὴν ἱστορικὴν φράσιν τοῦ Πολυβίου 201-120π.Χ.

«Ἄει γάρ ποτ' ἂν ἐν μεγάλοις ἦν κινδύνοις, εἰ μὴ Μακεδόνων εἶχομεν πρόφραγμα.» δηλ. Πάντοτε θά εὐρισκόμεθα εἰς μεγάλους κινδύνους ἂν δὲν εἶχομεν τοὺς Μακεδόνας πρόφραγμα.

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΚΑΙ ΦΡΑΓΚΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΑΙ

Οι κυριώτεροι και δυναμικώτεροι Βούλγαροι Βασιλείς του μεσαίωνα ἦσαν ὁ Κροῦμος, ὁ Συμεὼν ὁ Μέγας, ὁ Σαμουήλ, καὶ ὁ σκληρότερος πάντων Ἰωαννίτης.

Ἡ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ληστρική δράσις τῶν Τσάρων αὐτῶν ἐπέφερε τὴν ἀντίδρασιν τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρου Φωκά, Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, Τζιμισκῆ, Βασιλείου τοῦ Β', Θεοδώρου Ἀγέλου Κομνηνοῦ καὶ Ἰωάννου Βατάτζη, πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν των καὶ διετήρησεν ἐπὶ αἰῶνας τὴν πάλιν τῶν δύο φυλῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων εἰς ὀξύτατον βαθμόν.

Διὰ νὰ ἀποκτήσετε μικρὰν εἰκόνα τῶν ἔργων τῶν ἀνωτέρω Τσάρων θὰ παραθέσω ὀλίγα ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένα δι' ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν.

Δυστυχῶς οἱ σύγχρονοι Βούλγαροι συγγραφεῖς ἀναγνωρίζουν ὡς ἠθικὴν βᾶσιν τὴν λεηλασίαν τὴν ἀσκηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Τσάρων καὶ ὡς θεμέλιον τοῦ σημερινοῦ Βουλγαρικοῦ πολιτισμοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τὴν διετήρησε καὶ κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ ἀκόμη κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας κατὰ τὸ 1941.

Διὰ τὸν Κροῦμον: Ὁ Ivan Sakazon γράφει:

«Ὀλόκληρος ἡ Δυτικὴ Θράκη, ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι
» Εὐξείνου Πόντου, ἦτις εἶχε συγκεντρώσει πλοῦτη ἀπὸ τὴν
» παραγωγικὴν τῆς ἐργασίαν καὶ τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Θεσσα-
» λονικὴν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέστη ἤδη ἐπίφθονος
» στόχος τῶν βουλγαρικῶν ἐκστρατειῶν. Τὸ Βουλγαρικόν
» Κράτος ὑπερεπληρώθη ἀπὸ δούλους καὶ κτήνη, ἅτινα ἔδη-
» μιούργησαν τὸν Βουλγαρικὸν Ἔθνικόν πλοῦτον καὶ τὰς
» προϋποθέσεις τῆς εὐημερίας τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπὶ τῆς βᾶ-
» σεως ταύτης ἐστηρίχθη ὁ ὕλικός ἐκεῖνος πολιτισμὸς (!) ὁ
» μεταβιβασθεὶς εἰς τὰς ἐπομένας γενεάς» (1).

(1) Ivan Sakazon. Bulgarische Wirtschaftsgeschichte Grundriss der Slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Berlin—Leipzig 1929.

Δημ. Στεφανίδου. Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι, Ἀθῆναι 1945 σ. 53,

Αἱ μέθοδοι τοῦ Κρούμου κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου εἶναι πρωτότυποι καὶ ἐξοντωτικά. Κατὰ τὸ 813 ἐφαρμόζει πρῶτος τὸν ὁμαδικὸν ἐκτοπισμὸν εἰς κατοίκους Ἑλληνικῶν πόλεων μὲ σκοπὸν νὰ ἐξαλειψῇ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν. Ὁ ἴδιος ὁ Zlatarski, ὁ Παπαρρηγόπουλος τῶν Βουλγάρων, ἀναφέρει τὸν ὑπὸ τοῦ Κρούμου ἐκτοπισμὸν ὁμαδικῶς 10.000 Ἑλλήνων ἐξ Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὴν ἐγκατάστασίν των πέραν τοῦ Δουβάβεως καὶ λέγει :

« Ἡ ἀποικιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Κρούμου συνεδέετο ἀναμφιβόλως μὲ τὴν πρόθεσίν του νὰ ἐξασθενίσῃ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν εἰς τὰς δύο γειτονικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην, ἐπειδὴ εἶχε σκοπὸν νὰ τὰς προσαρτήσῃ ἀργότερον. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ὅστις ἐμελλε νὰ εἶναι σταθμὸς τις μόνον πρὸς πλήρη καταστροφὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἤρχισεν ὁ Κρούμος νὰ παρασκευάζεται ἅμα τῇ ἐπανόδῳ ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 813.... οἱ Βούλγαροι ἐπανήλθον καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἐκστρατείας (τοῦ χειμῶνος πρὸς νότον) μὲ 50.000, αἰχμαλώτους καὶ πολυάριθμα κτήνη, ὅπερ δηλοῖ ἐπίσης σαφῶς ὅτι ὁ Κρούμος ἐλάμβανε συστηματικῶς μέτρα πρὸς εὐκολωτέραν κατάκτησιν τῆς χώρας καὶ ἐξασφάλισιν τῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδοῦ» (¹).

Διὰ τὸν Συμεὼν : Ἀπὸ ἀξιοπίστους ἀναφερομένας πηγὰς ὁ κ. Κοκκῶνης ἀναφέρει :

« Ἡ ζωὴ του ὑπῆρξε διηνεκὴς πόλεμος καὶ λεηλασία. Ἐάν δὲ οἱ σύγχρονοι κατέτασσον αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἐνδόξεων ἡγεμόνων καὶ οἱ Βούλγαροι τὸν ὠνόμασαν «Velik» μέγαν, ἡ ἱστορία ὅμως ἔνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων λεηλασιῶν καὶ τῶν τοσοῦτων καταστροφῶν ἅς ἐπήνευκε, δὲν δύναται παρά νὰ τὸν ἀναγράψῃ μεταξὺ τῶν ὀλετήρων καὶ τῶν ἐστεμμένων ληστῶν» (²).

Ὁ Συμεὼν μὲ μεγάλην σκληρότητα μεταχειρίζεται τοὺς αἰχμαλώτους τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ ρινοτιμήτους τοὺς ἐξαποστέλλει νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

« Ὁ Συμεὼν τῶν αἰχμαλώτων πάντων τὰς ρίνας ἐκταμὼν ἀφήκε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ Βυζάντιον» (³).

(¹) B. Zlatarski Geschichte der Bulgaren Prag. σ. 30.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες Ἄντ. Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1944, σ. 167.

(²) Ἱστορία τῶν Βουλγάρων Ν. Ι. Κοκκῶνη, Ἀθῆναι 1877 σ. 94.

(³) Τὰ Πάτρια περιοδικὸν Ἀθῆναι, ἀρ. 18, 13-7-1913.

Ἡ πράξις τοῦ αὐτῆ προκαλεῖ τὴν μὴνιν τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ δὲν ἀργεῖ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σαμουήλ νὰ σημειωθῆ βαρύτερον μέτρον κυρώσεων ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' εἰς βάρος τῶν Βουλγάρων αἰχμαλώτων τὴν φορὰν αὐτῆν.

Ἐξ ἀνάγκης ὁ Βασίλειος διακόσια ἔτη μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κρούμου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Συμεὼν ἐπὶ Σαμουήλ τὸ 1014 ἐφαρμόζει «πάσσαλον πασσάλω» τὰ αὐτὰ μέτρα.

Μετακινεῖ καὶ ἐκτοπίζει εἰς μικροτέραν κλίμακα τὴν φρουρὰν τῶν Μογλένων εἰς Βασπουρακάν τῆς Ἀνατ. Ἀρμενίας, καὶ τοὺς στασιαστὰς τῶν Βοδενῶν καὶ Σερβίων εἰς Βολερὸν τῆς Θράκης (¹) καὶ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κλειδίου ἀναγκάζεται νὰ προβῆ εἰς τὴν τύφλωσιν μέρους τῶν αἰχμαλώτων τῆς στρατιᾶς τοῦ Σαμουήλ διὰ νὰ ἀπαλλαγῆ τῶν συχνῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν.

Τὴν πράξιν τοῦ ταύτην δὲν ἐπιδοκιμάζομεν ἂν καὶ ἦτο ἐν τὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ποινικοῦ Δικαίου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διότι δι' αὐτῆς ἐξήγειρε ἔτι μᾶλλον τὸ μῖσος τῶν ἐπομένων Βουλγαρικῶν γενεῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ τρομεράς ἐκδηλώσεις ἐδικήσεως, κατὰ τὴν μετέπειτα ἐποχὴν τοῦ Ἰωαννίτση εἰς βάρος τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Διὰ τὸν Σαμουήλ: Ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς παραθέτωμεν, διὰ τὴν δέκα ἔτη πρὸ τῆς ἐξοντώσεώς του ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' ἐποχὴν 1004 μ. Χ.

«Ὁ δὲ Σαμουήλ μὴ δυνάμενος νὰ ληστεύῃ τὰ πρὸς Νότον
 » ἤρχισε νὰ στέλλῃ στρατηγούς πέραν τοῦ Δουνάβεως, οἵτι
 » νὲς ἐλεηλάτουν τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας καὶ τὴν εἰς αὐ-
 » τὴν ὑποκειμένην Τρανσυλβανίαν . . . Οἱ δὲ Οὐγγροὶ κυριεύ-
 » σαντες τὸ Βουλγαρικὸν στρατόπεδον συνέλαβον πλῆθος
 » αἰχμαλώτων καὶ συνεκόμισαν τσοσάτην λείαν ἐκ χρυσοῦ τε
 » καὶ ἀργύρου καὶ πολυτίμων λίθων, τὴν ὁποίαν οἱ Βούλγα-
 » ροὶ εἶχον συλλέξει εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομάς των,
 » ὥστε τὰ κατασκευασθέντα ἐξ αὐτῶν ἱερὰ σκεύη καὶ ἱερατι-
 » καὶ στολαὶ ἐπῆρκεσαν νὰ ἐφοδιασθῶσι ἀφθόνως πάντες οἱ
 » ναοὶ τῆς Οὐγγαρίας» (²).

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι αὐτοὶ οἱ θησαυροὶ οἱ πολῦτιμοι λίθοι καὶ ὁ χρυσός, προήρχοντο ἀπὸ προηγηθείσας συχνὰς Βουλγαρικὰς λεηλασίας Ἑλληνικῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

(¹) Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους, Παπαρρηγοπούλου Δ. σ. 189 καὶ σ. 193.

(²) Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, Ν. Ι. Κοκκῶνη, Ἀθῆναι 1877 σ. 118.

Ἄλλὰ προτοῦ ἀρχίσωμεν τὴν περιγραφὴν τῆς καταστροφῆς τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν τὸν κύριον ὑπαίτιον τῆς σφαγῆς τῆς πυρπολήσεως καὶ τοῦ ἐκτοπισμοῦ τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν, τὸν μέγαν διώκτην τῶν Ἑλλήνων τὸν Ἰωαννίτην Καλογιάννην ἢ Σκυλογιάννην.

Διὰ τὸν Ἰωαννίτην. Ἐνας βασιλεὺς μὲ εὐφυῆς γενναῖος πολεμιστὴς, ἀλλὰ βάρβαρος καὶ ἀνάληγτος, θηριώδης, χωρὶς οἶκτον μνησικάκος καὶ ἐκδικητικός. Ἐὰν εἶχε μεταχειρισθῆ κάποιαν πολιτικὴν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καταστήσῃ τὴν Βουλγαρίαν μεγάλην καὶ ἰσχυράν,

Ἡ μανία τοῦ πρὸς τὴν σφαγὴν τὴν ἐξόντωσιν, κατατυράννησιν καὶ καταστροφὴν τὸν ἀπεξένωσε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας οἱ ὅποιοι προθύμως κατ' ἀρχὰς εἶχον συνταχθῆ πρὸς αὐτὸν πιστεύσαντες ὅτι θὰ ἐλυτρῶνοντο ἀπὸ τοὺς μισητοὺς Λατίνους, καὶ ἀφήρσεν οὕτω ἀπὸ τὸν ἴδιον ἑαυτὸν τοῦ τὸ μόνον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῆ.

Προτοῦ βασιλεύσει παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος, μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐδραπέτευσε καὶ ἤρχισε τὴν τρομερὰν καὶ αἰμοσταγὴ δρᾶσιν του. Ἡ παραμονὴ του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀντὶ νὰ μαλάξῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν του τὸν παρώξυνε νὰ φιλοδοξήσῃ νὰ ὀνομασθῆ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους «Γραικοκτόνος» εἰς ἀντιστάθμισμα τῶν ἄλλοτε κατὰ τῶν Βουλγάρων ἄθλων τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Οἱ πατριῶται τοῦ τὸν ἀπεκάλεσαν Καλογιάννην ἀλλὰ ὄλος ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης διὰ τὴν ἀνάληγτον σκληρότητά του κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ τὸν ἀπεκάλεσε «Σκυλογιάννην».

Ὁ ἴδιος ἔλεγεν ὅτι εἰς τὴν καρδίαν του δὲν ἐδοκίμασε ποτὲ οἶκτον διὰ τοὺς Ἕλληνας. Θεωρεῖται μετὰ τὸν Κροῦμον ὡς ὁ μεγαλύτερος διώκτης τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Ἡ δρᾶσις του ἀρχίζει μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Βάρνας, ὅπου καὶ ἔστησε τὴν ἔδραν του ἀφοῦ ἐξετόπισε τὴν ἐκεῖ Λατινικὴν Φρουράν.

Συνήψε ἀμέσως συμμαχίαν μὲ τοὺς πέραν τοῦ Δουνάβεως Κομάνους ἔλαβε μάλιστα σύζυγον γυναῖκα ἐκ τῆς φυλῆς τῶν. Μὴ καταφρονῶν τὴν Λατινικὴν δύναμιν ἐν Ἀνατολῇ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Πάπαν Ἰνοκέντιον τὸν Γ'. τὴν εὐλογίαν του καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ τίτλου του ὡς αὐτοκράτορος μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ θέσῃ τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ τὸ παπικὸν κλῖμα. Ὁ Πάπας ἀνέ-

καθεν ἐπιζητῶν μίαν ἐπέκτασιν τῆς δικαιοδοσίας του πρὸς τὸν Δούναβιν ἔστειλε εἰς τὸν Ἰωαννίτην σκηπτρον, διάδημα καὶ σημαίαν μετὰ τὰ ἐμβλήματα τοῦ ἀγίου Πέτρου τὸν σταυρὸν καὶ τὰς κλεῖδας καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ κόπῃ νόμισμα.

Ὁ ἐπίσκοπος Τυρνόβου ὀνομασθεὶς τότε ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀρχιεπίσκοπος πάσης Βουλγαρίας καὶ Βλαχίας καὶ Ἐξαρχος τοῦ Πάπα, ἔχρισε τὸν Ἰωαννίτην Τσάρον τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸ Τύρνοβον τὴν 8ην Νοεμβρίου 1204.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ αὐτοκράτορα τὸν Βαλδουῖνον. Μετὰ ἔδραν τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Βαλδουῖνος ἔλαβε τὴν Θράκην, μετὰ ἔδραν τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Μαρκῆσιος Μομφερράτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν.

Οἱ Ἐνετοὶ ἔλαβον τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Πελοπόννησον, τὰς Κυκλάδας, τὰς Σποράδας, ὅλοι δὲ μὴ ἀνεγνώριζον ὡς αὐτοκράτορα τὸν Βαλδουῖνον πλην τοῦ Μομφερράτου, ὁ ὁποῖος δὲν ἤργησε νὰ ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Ἔστειλε τοῦ ἄλλοτε Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπέμειναν εἰς τὴν Ἑπείρον μετὰ τὸν Μιχαὴλ Κομνηνόν, εἰς τὴν Νίκαιαν μετὰ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα μετὰ τὸν Ἀλέξιον Κομνηνόν.

Ὁ Ἰωαννίτης ἐπεχείρησε νὰ συμμαχίῃ μετὰ τὸν Βαλδουῖνον ἀλλὰ δὲν ἔγινε δεκτὴ ἡ πρότασις του ἔλαβε δὲ ἀγέρωχον ἀπάντησιν ὅτι «οἱ στρατοὶ τῶν Φράγκων συντόμως θὰ κυριεύσουσιν τὴν Βουλγαρίαν καὶ θὰ τὸν ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν ἀσημότητα ἐκ τῆς ὁποίας ἐξήλθε» (1).

Συνεννοήθη τότε ὁ Ἰωαννίτης μετὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Θράκης τοὺς μισοῦντας τοὺς φράγκους. Τὸν Ἰωαννίτην μετὰ τοὺς συμμάχους του τοὺς Κομάνους συνήντησεν ὁ Βαλδουῖνος ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ εἰς δοθείσαν μάχην τὴν 14ην Ἀπριλίου 1205 ἐνέπεσε εἰς ἐνέδραν καὶ συνελήφθη ζῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὁ δὲ στρατὸς του διελύθη. Ὁ Βαλδουῖνος ἐφυλακίσθη τότε εἰς τὸν Τύρνοβον.

Φρικτὰ εἶναι αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐκτελέσεώς του.

Ἐπειδὴ δὲν ἐνέδωσεν ὁ ὑπερήφανος ἱππότης εἰς προτεινόμενον ἔνοχον ἔρωτα τῆς Κομανίδος συζύγου τοῦ Ἰωαννίτη ἐπροκάλεσε τὸ ἄγριον μῖσος τῆς καὶ ἐκατηγορήθη παρὰ τῆς

(1) Ἱστορία τῶν Βουλγάρων Ν. Ι. Κοκκῶνη Ἀθήναι 1877 σ. 154.

περιφρονηθείσης ὅτι ἀπεπειράθη νά τήν ἀτιμάσῃ. Ὁργισμένοι οἱ Ἰωαννίτες διατάσσει νά τόν φέρουν δέσμιον. Τόν κτυπᾷ, τόν ὑβρίζει, ἀρνεῖται νά τόν ἀκούσῃ ἀπολογούμενον. Διατάσσει νά τοῦ κόψουν τὰς χεῖρας καί τοὺς πόδας καί τόν ἀπομένοντα ζῶντα κορμὸν νά τόν ρίψουν εἰς κοπρῶνα ἔξω τῆς πόλεως, ὅπου μετὰ τριήμερον ἀγωνίαν ἀπέθανεν κατασπαρασσόμενος ὑπὸ τῶν σαρκοβόρων ὀρνέων.

Εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βάλδουίνου ἐν τῇ ὀργῇ του ὁ σκληρὸς Τσάρος διέταξε γενικὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων αἰχμαλώτων (1).

Μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν ὁ Ἰωαννίτης διατρέχει ὀλόκληρον τὴν Θράκην καί τὴν Μακεδονίαν καί εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προδιαγεγραμμένου σχεδίου του κυριεύει, λεηλατεῖ, κατακαίει καί κατασκάπτει τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς χώρας καί ἀπάγει τοὺς Ἑλληνας κατοίκους πρὸς τὸν Δούναβιν.

Μόνη ἡ Ἀδριανούπολις ἐξέφυγε τοῦ κινδύνου διότι τὰ ὄχυρά τείχη τῆς ἦσαν ἀπόρθητα.

Αἱ Σέρραι κατεχόμεναι ἀπὸ φρουρὰν τοῦ Μαρκησίου Μομφερράτου, κατόπιν μάχης κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτη καί τῶν Κομάνων καί κατεστράφησαν ἐκ θεμελίων, ὅσοι δὲ τῶν κατοίκων τῆς διέφυγον τὴν μάχαιραν ἐξετοπίσθησαν πρὸς τὰς παραδουναβείους χώρας.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τρομερὰν καταστροφὴν τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 μὲ ὄλας τὰς ἐξευρεθείσας ἱστορικὰς πηγὰς παραθέτομεν κατωτέρω.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΤΟΥ 1206 Μ.Χ.

Ἡ τοπικὴ χρονογραφία τῶν Σερρῶν διὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ τὰ συνταρακτικά, τὰ ὅποια συνέβησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὴν πλέον ταραχώδη καί σκοτεινὴν, εἶναι πολὺ πτωχὴ.

Εἶναι ἡ πλέον ζοφώδης καί ἡ πλέον μεστή ἐποχὴ δραματικῶν ἐν πολλοῖς ἀγνώστων γεγονότων ὄχι μόνον διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν ἀλλὰ δι' ὀλόκληρον τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἀρχῆς δοθείσης ἀπὸ τὴν βαρεῖαν κροῦσιν τῶν στρατῶν τῶν σταυροφόρων, ἡ Κρήτη αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἡ Πελοπόννησος καί ἡ Στερεὰ μὲ ὀλόκληρον τὴν Ἰλλυρίαν ἠπειρον Μακεδονίαν Θράκην καί Μικρὰν Ἀσίαν συνταράσσονται ἀπὸ ἐναλ-

(1) Ἐνθ' ἀνωτέρω σ. 158.

λασσομένους καταστρεπτικές έπιδρομές. Είναι ή έποχή κατά την όποίαν δεινά δοκιμασία συμβαίνουν και όλίγα γράφονται. Είναι ή έποχή κατά την όποίαν άσύδοτοι υπό διάφορα προσήματα δροϋν οι έπιδρομείς από όλας τάς κατευθύνσεις και σφάζουν και βιάζουν και λεηλατούν και άπάγουν και καταλύουν τό πάν. Κατά την έποχήν αύτήν δέν υπάρχουν ούτε ξένοι άνταποκριτάι τοϋ παγκοσμίου τύπου όπως σήμερον, ούτε διεθνής κοινή γνώμη διά νά καταγγελθῆ και γίνῃ γνωστόν τό όργιον τών έπιδρομένων.

Τό αίμα άχνίζει εις τό λιθόστρωτον, τά έρείπια καπνίζουν και ό καπνός άναμιγνύεται εις την άτμοσφαιραν με την άποκρουστικήν κνίσσαν καιομένων πτωμάτων.

« . . . και τούτων έν τοις ναοις γενομένων συνέβαινον συγ-
 » χρόνως εις τάς πλατείας εις τάς τριόδους εις τάς στενω-
 » πούς, θρηνοι και κλαυθμοί και όδυρμοί και άνδρών οίμω-
 » γαί, και γυναικών όλολυγαί, έλκυσμοί, άνδραποδισμοί, δια-
 » σπασμοί και βιασμοί» (1).

Πόσον ζωηρά, πόσον παραστατικά, περιγράφει την πλυμμυρίδα αύτή τών άλλοφύλων από πᾶσαν κατεύθυνσιν κατά της 'Ελληνικής γης ό Κωστής Παλαμάς εις την «Φλογέρα τοϋ Βασιλιᾶ»!

«Οί καταρράχτες θ' άνοιχτοϋν και θά ξαπολυθοϋνε.
 » Θά ξεσπάσουν τά σύννεφα, θά βρέξουν τά βουλκάνια,
 » τῆ λάβατους. Με τά φτερά τους, όλα πέρα ώς πέρα,
 » θά τά σαρώσουν οι άνεμοι, βοριάδες και χαμψίνια.
 » Μέσα σου, άπάνου σου θυμοί, σεισμοί, πληγές, άστένειες,
 » και άφορισμοί και άφανισμοί, καταραμένε τόπε!
 » Κύματ' από την 'Αφρική, ποτάμια από τό Σκύθη
 » φουσκώσαν, πλημμυρήσανε και σπάσανε τοϋς φράχτες,
 » και οι δρόμοι σου Αυτόκράτορα, και οι χιλιοπατημένοι
 » και οι πρωτοχάραχτοι από σέ, πού φέρναν ίσα όλόίσα
 » της Οικουμένης τ' άγαθά στη δέσποινα τῆ χώρα,
 » ξεχωνιασμένοι οι δρόμοι σου, συνεπαρμένοι τώρα,
 » παντοϋ είν' ή ξυλοχάλαση, παντοϋ ό καταποτήρας» . . . (2)
 « . . . γιατί νεροσυρμές λαών κ' έθνών καταποτήρες
 » κυλᾶνε πάντα άπάνου της και τῆνε πλημμυρίζουν
 » πολιτισμένοι, βάρβαροι, παλιές καινούργιες φάρες
 » και τιποτένιοι κι' άκουστοί γοργά και άργά διαβαίνουν» (3).

(1) 'Ιστορία έλλ. έθνους, Παπαρρηγοπούλου, Δ. 2 σ. 286.

(2) Κ. Παλαμά. «'Η Φλογέρα τοϋ Βασιλιᾶ», 'Αθήναι 1910 σ. 148.

(3) Ένθ' άνωτ. σ. 50.

Προτού φθάσωμεν εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἔρευναν τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος τῆς καταστροφῆς τῶν Σερρῶν τοῦ 1206, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἐνδεχόμενον ἰσχυρισμὸν τῶν Βουλγάρων ὅτι ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ἢ τότε μεγάλη καὶ ἀκμάζουσα ἐνδέχεται νὰ ἐδοκιμάσθῃ καὶ νὰ κατεστράφῃ ὑπὸ τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι διέτρεχον ἀπὸ τοῦ 1204 ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κων)πόλεως κατὰ στίφη καὶ φάλαγγας.

Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβληθῇ διότι ἔχομεν τὰς κάτωθι ἱστορικὰς μαρτυρίας :

« ... ὁ ἴδιος ὁ Βονιφάτιος ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν Αὐτοκράτειραν Μαργαρίταν, χήραν Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τοῦτο δὲ ἦτο ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος τῆς παραδόσεως τῶν Σερρῶν εἰς αὐτὸν ἀμαχητεῖ.

... τὴν Θεσσαλονίκην κατέλαβεν ὁ Βονιφάτιος κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1204 καὶ ἀφοῦ ἀφῆκεν εἰς αὐτὴν ὡς ἐπίτροπον τῆς Βασιλείας τὴν πρῶην αὐτοκράτειραν σύζυγόν του Μαργαρίταν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἰκανῶν ἰπποτῶν καὶ ἡγεμόνων Λομβαρδῶν, Γερμανῶν, Γάλλων, μάλιστα δὲ Βουργουνδιῶν Καμπανῶν ἐπεχείρησε τὴν κατάληψιν τῆς ἐπιτραπέισης αὐτῆς χώρας. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον διηκούλυε τὰ μάλιστα τὸ ἔργον τοῦ εὐγενοῦς καὶ εὐφουεστάτου Ἰταλοῦ εἶναι ὅτι ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν πρόγονον αὐτοῦ Ἕλληνα πρίγκηπα Μανουὴλ Ἀγγελον, τὸν υἱὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου, συνώδευον δὲ αὐτὸν πολλοὶ Ἕλληνες εὐπατρίδαι, τῶν ὁποίων τὴν ἀφοσίωσιν ἀπέκτησε διὰ τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς συγγενικοὺς δεσμούς του. Ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ Βονιφάτιος κατὰ πρῶτον διηθύθη εἰς Σέρρας.

Διὰ ταῦτα αἱ Σέρραι ἐδέχθησαν ἀμαχητεῖ τὸν εἰρήνην φέροντα Βονιφάτιον (1204). Τὰς Σέρρας ἐμιμήθη καὶ ὀλόκληρος ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ ἀνατολικὴ Ἑλλάς δεχθεῖσα ἀμαχητεῖ τὸν εὐγενῆ Μαρκήσιον (1).

Ὅστε ἡ πόλις τῶν Σερρῶν χάρις εἰς τὴν φιλικὴν πολιτικὴν καὶ τὸν εὐστοχον διπλωματικὸν χειρισμὸν τοῦ Μαρκησίου Βονιφατίου Μομφερράτου, ἀμαχητεῖ παραδοθεῖσα (2) εἰς αὐτὸν διετῆρει ἄτρωτον τὴν ἀκμὴν τῆς μέχρι τῆς δοκιμασίας τοῦ 1206, ὁπότε καὶ καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀναγλήτου Ἰωαννίτση κατεστράφη τελειῶς ἐκ θεμελίων.

(1) Ἱστορία Σερρῶν Ε. Στράτη Κωνσταντινούπολιν 1909 σ. 40-41.

(2) Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους Παπαρρηγοπούλου Ε. 1 σ. 17.

Οι κυριώτεροι Ιστορικοί με λακωνικήν συντομίαν αναφέρουν την επίδρομήν του Ίωαννίτση και την καταστροφήν τῶν Σερρῶν τοῦ 1206.

Παραθέτομεν αὐτούσια τὰ πλέον χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα.

Γ. Ἀκροπολίτου Χρονικά. Βόννης 1887 σ. 22 (ἀπόσπασμα.
« εἰς στενοχωρίαν γοῦν οὐ μικράν ἐλθότες οἱ τῆς Ἀδρια-
» νοῦ οἰκήτορες ἀποστέλλουσι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγά
» ρων Ἰωάννην, ἵνα συνάρηται τούτοις καὶ τοῦ ἐπηρμένου
» κινδύνου ρύσηται, ὃ δὲ ἀσμένως δέχεται τοῦτο... ».

Καὶ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Βαλδουίνου.

« ... ἀπάρας γοῦν ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων μὴ
» ἔχων τὸ ἐμποδῶν ὡς τῶν Ἰταλῶν αὐτοῦ καταπορθηθέντων
» τὸ ἔσχατον ἕτερον δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἀνθισταμένου, πᾶσαν
» κατατρέχων τὴν Μακεδονίαν λείαν οὖν παμπόλλην ἐποιή-
» σατο αὐτάνδρους τὰς πόλεις ἀνδραποδισάμενος καὶ τέλεον
» κατασκάψας αὐτάς... »

... κατέσκαψε γοῦν ἐκ βάρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν
» θαυμασπὴν ἄγαν οὖσαν... εἶτα τὰς πόλεις τὴν Ἡράκλειαν,
» τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Τραϊανούπολιν,
» Μάκρην, Κλαυδούπολιν, Μοσυνούπολιν, Περιθώριον καὶ
» ἄλλας πολλὰς ἀριθμεῖν οὐ χρεῶν, τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας
» ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραρροίας τοῦ Ἰστρου, ἀντάμυναν οὖν
» ἔφασκεν ἐποιεῖτο τῶν ὧν εἰργάσατο πρὸς Βουλγάρους κα-
» κῶν ὁ Βασιλεὺς Βασίλειος, καὶ καλεῖσθαι μὲν ἔλεγεν ἐκεῖ-
» νον Βουλγαροκτόνον, Ρωμαιοκτόνον δὲ ὠνόμαζεν ἑαυτόν ».

Ὁ Παπαρρηγόπουλος δυστυχῶς μόνον ἐν περιλήψει καὶ εἰς γενικὰς γραμμάς ἀναφέρει τὴν ἐπίδρομήν αὐτὴν τοῦ Ἰωαννίτση καὶ λέγει :

« Ὁ Ἰωαννίτσης, ὅστις δὲν ἐφαίνετο δυνάμενος νὰ κορεσθῆ
» ὑπὸ τῶν σφαγῶν καὶ δηλώσεων ὅσας διέπραττεν ἐν Θρά-
» κῃ καὶ Μακεδονίᾳ ἀντεκδικούμενος τὸν Βουλγαροκτόνον
» Βασίλειον ». (1).

Ὁ Γ. Ἀκροπολίτης ὅτε ἐπεσκέφθη τὰς Σέρρας 39 ἔτη μετὰ τὴν καταστροφήν τοῦ 1206 συνοδεύων τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην Βατάτζην ὡς ὑπουργὸς αὐτοῦ, τὴν ἀναφέρει εἰς τὰ Χρονικά του τότε ὡς « κώμην ».

« Ἐπεὶ δ' αἱ Σέρραι πάλαι μὲν ὑπῆρχε πόλις μεγίστη ὃ δὲ

(1) Παπαρρηγοπούλου Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθν. Τομ. Εσ. 23.

» Βούλγαρος Ἰωάννης μετὰ τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ ταύτην
» πολιορκήσας κατήρειψεν, ὡς κώμη τότε ἐτύγχανε, τῆς Ἀκρο-
» πόλεως μόνης περιτειχισμένης καὶ ἠύτρεπισμένης δέξασθαι
» πόλεμον, ἐπεὶ γοῦν ἡ κάτω πόλις ἀτειχιστος ἦν...⁽¹⁾

Ἄπο τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν καταφαίνεται τὸ μέγεθος τῆς
καταστροφῆς τῆς πόλεως κατὰ τὸ 1206 καὶ ἡ κατεδάφισις τοῦ
καστροτοίχου τοῦ περιβάλλοντος τὴν κάτω τῆς ἀκροπόλεως
πόλιν.

Ὁ Γκέρλαντ διὰ τὴν καταστροφὴν αὐτὴν τῶν Σερρῶν ἀπλῶς
ἀναφέρει :

« τὸ 1206 αἱ Σέρραι κατελήφθησαν καὶ κατεστράφησαν . . . »⁽²⁾.

Ὁ Μάννερετ εἰς τρεῖς μόνον γραμμὰς ἀναφέρει τὸ δράμα
τῶν Σερρῶν :

« Οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν, ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν τῶν Σερ-
» ρῶν ἐν ἔτει 1206 μ. Χ. καὶ κατεκρήμνισαν τὰ τεῖχη, καὶ δὲν
» ἔμεινεν παρὰ ἡ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος εὕρισκομένη Ἀκρόπολις⁽³⁾.

Ὁ Στράτης εἰς τὴν ἱστορίαν του παραθέτει τὰς ἀνωτέρω
τρεῖς γραμμὰς τοῦ Μάννερετ καὶ προσθετεὶ διὰ τὴν καταστρο-
φὴν ἐν συντομίᾳ :

« . . . ὁ δὲ Ἰωαννίτης ἀντὶ νὰ τραπῆ μόνον κατὰ τῶν Λα-
» τινικῶν φρουρῶν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων ἀπαλλάσσω
» αὐτὰς ὡς σύμμαχος ἀπὸ τῶν Λατίνων, παραβάς τὰς συν-
» θήκας προσηνέχθη ὡς ἐχθρὸς καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτὰς, τὰς
» δὲ Σέρρας αἵτινες ἦσαν ὀχυρώτατον προπύργιον τῆς χώρας
» κατηδάφισε »⁽⁴⁾.

Ὁ Π. Πέννας εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σερρῶν τῶν χρόνων τῆς
Τουρκοκρατίας, χρονογραφικῶς ὄλως καὶ παρεμπιπτόντως γρά-
φει εἰς τὸν πρόλογόν του.

« Τῷ 1206 καταλαμβάνει τὰς Σέρρας ὁ Βούλγαρος Ἰωαν-
» νίτης, ὁ ὁποῖος ἐπὶ διετίαν μόνον κυριαρχήσας αὐτῶν με-
» τέβαλε τὴν πόλιν εἰς ἐρείπια »⁽⁵⁾.

Ὁ Κ. Ἀμαντος εἰς τὰ « Μακεδονικά » Ἀθηναί 1920 σ: 57
ἀναφέρει μὲ πολλὴν συντομίαν.

« Τὸ 1206 κατέλαβεν ὁ Ἰωαννίτης τὰς Σέρρας, αἱ ὁποῖαι

(1) Γ. Ἀκροπολίτου Βόννης 1887 σ. 80 P40. Ἰστ. Σερρῶν Ε. Στρά-
τη σ. 43.

(2) Gerland Gesch der Frankenherrschaft Hoberg 1905 σ. 55, σ. 84.

(3) Μάννερετ 7, 503.

(4) Στράτης, Ἰστορία τῶν Σερρῶν, σ. 43.

(5) Πέννας, Ἰστορία τῶν Σερρῶν, σ. 12.

» έπαθαν τότε τόσην καταστροφήν ώστε από πλούσιας πό-
» λεως κατήντησαν μικρά κώμη».

‘Αλλ’ είναι καιρός νά χυθῆ περισσότερον φῶς εἰς τὴν φρι-
κιστικὴν αὐτὴν καταστροφήν τῶν Σερρῶν, ἡ ὁποία παρὰ τὸ
τραγικὸν μέγεθος τῆς δὲν ἔγινε ὡς ἔπρεπε δεόντως γνωστὴ καὶ
ἀντιληπτὴ ἀνά τὸ Πανελληνιον τόσον ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ὅσον
καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους μας ἱστορικοὺς.

‘Ο Εὐστάθιος συγκινεῖ βαθύτατα τὸν ἀναγνώστην περιγρά-
φῶν ἐν λεπτομερείᾳ τὸ ὄργιον τῶν Σικελῶν κατὰ τῶν δυστυ-
χῶν κατοίκων τῆς ἀλωθείσης κατὰ τὸ 1185 Θεσσαλονίκης.

‘Ο Κριτόβουλος, γραμματεὺς τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐξάριτος
χειριστὴς τοῦ καλάμου συγκινηθεὶς ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ἀτυχίας
τῶν συμπολιτῶν του περιγράφει μὲ τὰ πλέον δυνατὰ χρώματα
τὸ καταστροφικὸν μὲνός τῶν ὀρῶν τοῦ κατακτητοῦ τῆς ἀλω-
θείσης Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τρόπον ὥστε δακρῦζει ὁ ἀνα-
γνώστης πρὸ τῶν ἀφαντάστων δεινοπαθημάτων τῶν ἐξανδρα-
ποδισθέντων χριστιανῶν κατοίκων τῆς.

Πῶς ὅμως θὰ συγκινηθῆ κανεὶς ἀναγνώστης ἐξ ὑμῶν ὅταν
οἱ μεγαλύτεροι ἱστορικοὶ παραθέτουν διὰ τὴν μεγάλην κατα-
στροφήν τῶν Σερρῶν κατὰ τὸν πλέον ξηρὸν τρόπον μόνον δύο
ἢ τρεῖς γραμμάς, ὅταν διὰ τὸ ἴδιον θέμα θὰ ἦτο δυνατόν νά
γραφοῦν τόμοι ὀλόκληροι ἀγνώστων δραματικῶν σκηνῶν διὰ
νά συγκινήσουν τοὺς πάντας, καὶ καμμία περιγραφή αὐτόππου
μάρτυρος δὲν ὑπάρχει ;

Πρέπει νά ἔχῃ ζήσει κανεὶς αὐτὰς τὰς συγκινητικὰς στιγ-
μὰς τρόμου ἀπογνώσεως καὶ ἀλλοφροσύνης τοῦ φεύγοντος διὰ
νά σωθῆ πληθυσμοῦ, ἐνὸς πραγματικοῦ S.O.S. τῆς ξηρᾶς, ὅπως
τὰς ἔζησαν ὅλοι οἱ Σερραῖοι κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1913 καὶ
κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1916 διὰ νά εἶναι εἰς θέσιν νά ἐξη-
γήσῃ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν χρονογράφον Νικήταν Χωνιάτην
διὰ τὸ μέχρι θαλάσσης ἀνθρωποκυνηγι τῶν δυστυχῶν Σερραίων
ἀπὸ τὸν Βούλγαρον ἐπιδρομέα.

« Τόση ἦτο ἡ λύσσα τοῦ Ἰωαννίτη ὥστε ὅτε κατεδίωξε
» τοὺς φεύγοντας μέχρι τῆς παραλίας καὶ πολλοὶ Ἕλληνες
» ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νά διαφύγουν τὴν μάχαι-
» ραν τῶν Βουλγάρων, πολλοὶ ἐφονεύθησαν ἐξ ἀποστάσεως
» καὶ ἡ θάλασσα ἐκοκκίνησεν ἐκ τοῦ αἵματος » (1).

(1) Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην
Δ. Ξανάλατου. Ἀθῆναι 1944 σ, 40 Ἀκροπολίτου 74, 18 κ. ε.

Εἰς τὰς συνοικίας τῆς πόλεως μαινεται ἡ λεηλασία καὶ ἡ σφαγή.

« Οἱ σύμμαχοι τοῦ Ἰωαννίτση οἱ ἄγριοι καὶ εἰδωολάτραι
 » Κομᾶνοι, μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν
 » ἐκλέγουν τοὺς ὠραιοτέρους νέους τῶν Σερρῶν καὶ τοὺς σφά-
 » ζουν ὡς θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς των ».

Τὴν εἶδησιν αὐτὴν τὴν ἀναφέρει ὁ σοφὸς συγγραφεὺς ὁ Ἰωαννῶν Χρυσόστομος εἰς εἰδικὸν ἄρθρον τοῦ γραφέν διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Βουλγαρίας.

« ... ἀνέσκαψε πόλεις κατέσφαξε κατοίκους ἢ μετώκησεν
 » αὐτοὺς εἰς Βουλγαρίαν, κατέλαβε τὰς Σέρρας ἔνθα οἱ σύμ-
 » μαχοὶ τοῦ Κομᾶνοι ἐθυσίασαν τοὺς ὠραιοτέρους Ἑλληνας
 » αἰχμαλώτους εἰς τοὺς θεοὺς των ... » (¹).

Τὴν θηριωδίαν αὐτὴν μᾶς τὴν βεβαιώνει καὶ ὁ Π. Καλλιγᾶς.
 « ... ἀπανταχοῦ ἀφίναντες (οἱ Βούλγαροι) ἶχνη τῆς αἱμα-
 » τηρᾶς καταστροφῆς. Ἄγριώτεροι ἦσαν οἱ Κομᾶνοι, λεηλα-
 » τοῦντες ἀνηλεῶς καὶ σφαγιάζοντες εἰς τὰ εἰδῶλα αὐτῶν
 » τοὺς αἰχμαλώτους » (²).

Καὶ διὰ μίαν γενικωτέραν περιγραφὴν τῆς δημιουργηθείσης οἰ-
 κτρᾶς καταστάσεως παραθέτωμεν ἀπόσπασμα τοῦ Ν. Χωνιάτου.

« Τὰ καταστροφικὰ ἔργα τῶν Σκυθῶν (Βουλγάρων) καὶ Βλά-
 » χων τοῦ Ἰωαννίτση ἦσαν τοιαῦτα διαπραχθέντα κατὰ τὰς
 » τότε ἐπιδρομάς, ὥστε παρόμοια δὲν εἶχον ἀκούσει ὧτα οὔτε
 » εἶχον ἰδῆ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ κανεὶς δὲν εἶχεν
 » ἐπινοήσει ταῦτα. Πόλεις μέγισται πρὶν καὶ περίφημοι, πολυ-
 » πληθεῖς κωμοπόλεις ἀξιοθέατοι, χωράφια καὶ λειβάδια κα-
 » λῶς φυτευμένα, ἀληθινοὶ παράδεισοι καταπράσινοι διαρ-
 » ρέομενοι μὲ διαρκῆ ἀρδευτικὰ νερά, πολυόροφοι οἰκοδομαὶ
 » καὶ κατοικίαι περιβλεπτοὶ μὲ ἐξαιρετικὰ καλλιτεχνήματα
 » διακοσμημέναι ... ἀγροὶ ... κήποι ... ὅλα αὐτὰ ἀφέθησαν
 » νὰ τὰ βλέπη κανεὶς ἔρημα ἀνθρώπων καὶ ἔγιναν κατοική-
 » σιμα μόνον εἰς τὰ θηρία καὶ εἰς τοὺς ἀκανθοχοίρους. Ἀπὸ
 » κλαυθμοὺς καὶ ἀναστεναγμοὺς ἐγέμισεν ἡ ἔκτασις ὀπόθεν
 » ἐπέρασε ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Σκυθῶν καὶ θρήνος ἀλλοίμονον
 » καὶ κλαυθμὸς,

Πόσον δυστυχῆς εἶμαι ἐγὼ ὡς συγγραφεὺς. Πόσων δυστυ-
 » χημάτων τὴν περιγραφὴν συνέλεγα καὶ πόσων ἀναφέρω τὰ

(¹) Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδία Τόμος Ζ' σ. 675.

(²) Π. Καλλιγᾶς σ. 157.

» τρομερά δεινοπαθήματα και τὰ άτομικά μου και τῶν συμ-
» πατριωτῶν μου».

Και συνεχίζει ὁ Χωνιάτης τὴν περιγραφὴν τῶν δεινῶν.

«... Ὀμαδικῶς αἱ πόλεις κατελαμβάνοντο. Τὰς δὲ ἀπα-
» γωγὰς τῶν κατοίκων, τὰ δὲ ἐπιδρομὰς τοῦ ἐχθροῦ πρὸς
» λεηλασίαν, τὰ δὲ εἰς τοὺς δρόμους ἐγκαταλελειμμένα ἀνη-
» λικὰ παιδιὰ και τὴν σφαγὴν τῶν ὠριμωτέρων ἀνδρῶν και
» γυναικῶν, ποῖος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δύναται τόσον πο-
» λύδακρυς και πολύθρηνος ἐπαξίως νὰ πενήθησῃ και νὰ χύσῃ
» δάκρυα» (1).

«... ἀλλὰ και ὅσους Ἕλληνας ἔκλεισεν εἰς τὰς φυλακὰς
» κατὰ οἰκτρὸν τρόπον ἐθανάτωσε μὴ δεχόμενος κατ' οὐδένα
» τρόπον νὰ εἰσακούσῃ οὔτε φωνὴν παραπόνων οὔτε καμμίαν
» παράκλησιν τῶν» (2).

Εἰς τὸ πέρασμά τῶν Βούλγαροι Βλάχοι και Κομᾶνοι σκορ-
πίζουσι τὸν θάνατον τὸν δλευθρον τὸν ἀφανισμόν. Εἰς τοὺς δρό-
μους τῶν Σερρῶν ἐν μέσῳ ἀφαντάστου πανικοῦ γενικεῦεται ἡ
σφαγή.

«Τοὺς γὰρ πλείους κατηφάνισε καταχώσας πτώμασι» (3).

«Τὸν δρόμον τῶν Βουλγάρων διαγράφουσι τὰ καπνίζοντα
» ἐρείπια και αἱ ἐρημωθεῖσαι ἐκτάσεις... οἱ κάτοικοι σφά-
» ζονται ἢ ἀπάγονται εἰς αἰχμαλωσίαν» (4).

Πρὸ τῆς θανατώσεως προστίθεται τώρα ἀπὸ μίαν ἄλλην
πηγὴν και ἡ δοκιμασία τῆς μαστιγώσεως.

«Οἱ Κομᾶνοι μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν λεηλασίαν ἠχμαλώτι-
» ζουσι τοὺς κατοίκους ἐξ ὧν ἐκλέγοντες τοὺς εὐειδестέρους
» ἔθουσι αὐτοὺς μετὰ προηγουμένην μαστιγώσιν εἰς τοὺς ἰδί-
» οὺς δαίμονας» (5).

Ἡ ἐρήμωσις τῆς Θράκης και τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴν φο-
βερὰν αὐτὴν ἐπιδρομὴν εἶναι τελειωτικὴ. Μίαν χαρακτηριστικὴν
εἰκόνα τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐρημώσεως μᾶς δίδει ὁ Καλλιγᾶς.

«... οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει περιχαρῶς ἐδέχθησαν τὸν Ἑρ-
» ρῖκον διὰ μέσου νεκρᾶς ἐρημίας φθάσαντα ἐκεῖ...» (6).

(1) Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν Νικήτα Χωνιάτη Βόννης 1835 σελ. 639.
11.837-839. Κεραμόπουλος. Ἕλληνες και Βόρειοι γείτονες σ. 169.

(2) Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν Νικήτα Χωνιάτη Βόννης ἐνθ' ἄνωτ. σ. 15/848.

(3) Σάβας Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, βιβλ. 7. 459. 27.

(4) Gerland σ. 84, 56. Καλλιγᾶς σ. 158.

(5) Ν. Χωνιάτης. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν II, Καλλιγᾶς 155.

(6) Π. Καλλιγᾶς σ. 159.

Και ὁ Βονιφάτιος ἔτρεξεν ἐκ Ναυπλίου καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐπιδρομεῖς νὰ ὑποχωρήσουν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ ἀμέσως τὰς Σέρρας, ὁ δὲ Ἰωάννιτσης ἀφοῦ ἐλεηλάτησε ὅλην τὴν χώραν μέχρι τῆς Θεσσαλίας ὑπεχώρησε πρὸς Βορρᾶν. (¹).

Διὰ νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἡμερομηνίαν τῆς καταστροφῆς αὐτῆς τῶν Σερρῶν ἐλλείπει αὐτοπτῶν χρονογράφων ἀνατρέχομεν εἰς πηγὰς διαφόρων ἱστορικῶν ἡμετέρων καὶ ξένων.

Μόλις τρεῖς ἑβδομάδας μετὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1205 ἀνεφάνησαν οἱ Κουμᾶνοι καὶ οἱ Βλάχοι εἰς τὴν Θράκην ὡς ἀκροβολισταὶ τῶν Βουλγάρων καὶ ἠκολούθει ὁ Ἰωαννίτσης μὲ τὸν στρατόν του (²) ὥστε κατὰ τὰ τέλη Φεβρουαρίου ἢ ἀρχὰς Μαρτίου 1206 ἔφθασαν εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Σερρῶν καὶ ἐσκόρπισαν τὸν θρῆνον καὶ τὴν ἐξόντωσιν. Αὕτῃ κρίνεται ἡ ἀκριβεστερα ἐποχὴ τῆς ἐπιδρομῆς, διότι οἱ Κουμᾶνοι, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ πηγὰς συγχρόνων μας Βουλγάρων ἱστορικῶν, ἀπεχώρουν εἰς τὰς βάσεις των πέραν τοῦ Δουνάβεως προτοῦ ἀρχίσουν οἱ θερινοὶ καύσωνες τῶν πεδιάδων Μακεδονίας καὶ Θράκης. (³)

Παρ' ὅλην τὴν συντομίαν των οἱ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι ἔστω καὶ μόνον μὲ ὀλίγας ἀδράς γραμμὰς τοῦ καλάμου των μᾶς παρέδωσαν στοιχεῖα ἀξιόπιστα τῆς δοκιμασίας, τῶν μαρτυριῶν, τῆς σφαγῆς, τῆς πυρπολήσεως, τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας καὶ τῆς ἐξορίας τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν κατὰ τὴν σκοτεινὴν ἐκείνην ἐποχὴν τῆς χαλαρώσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος τοῦ Βυζαντίου.

Τὰς συντόμους αὐτὰς περιγραφὰς μέχρι σήμερον δὲν ἐπρόσεξεν ὅσον ἔπρεπε ἡ φροντίς τῶν νεωτέρων μας ἱστορικῶν διὰ νὰ γίνῃ εἰς εὐρὺν κύκλον γνωστὴ ἡ τεραστία αὕτῃ θυσία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

Ὁ βαθὺς μελετητὴς τοῦ Βυζαντίου Σ. Ζαμπέλιος διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν λέγει :

«Ἡ Θεῖα Πρόνοια διεφύλαξε τὰ σύμβολα αὐτὰ ἐπὶ χαλκίων
» καὶ λίθων καὶ διφθερῶν καὶ πυραμίδων ἔσθ' ὅτε καὶ ἐν στό-
» ματι λαῶν, ἵνα ἐλθούσης τῆς ὥρας, δι' αὐτῶν οἱ μεταγενέ-
» στεροι ἐξιχνιάσωσι τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τοῦ παρελθόν-
» τος» (⁴).

(¹) Παπαρρηγοπούλου. Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους τόμος Ε' σ. 11

(²) Gerland σ. 81, Καλλιγᾶς, σ. 158.

(³) Slatarski Gesch. Bulg. 113, 119, Παπαρρηγόπουλος Ε. 23.

(⁴) Σ. Ζαμπέλιου, Βυζαντινὰ μελέται, Ἀθῆναι 1858 σ. 15.

Ἄλλὰ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἀδήλων καὶ κρυφίων τοῦ παρελθόντος ἔχει ἀνάγκην προσεκτικῆς μελέτης. πολλῶν κόπων, παρταταμμένων ἀγρυπνιῶν ἐπὶ δυσσευρέτων πηγῶν διὰ νὰ ριφθῆ περισσότερον φῶς εἰς τὸ προσκήνιον τῶν συνταρακτικῶν δοκιμασιῶν τῆς πολυπαθοῦς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Εἰς τὴν διασωθεῖσαν ἱστορικὴν συγγραφὴν τῶν χρόνων ἐκείνων τοῦ Γ. Βιλλαρδουῖνου εὐτυχῶς εὐρίσκομεν μερικὰς σελίδας μὲ ἐκτενεστέραν ἐπιγραφὴν τῆς μάχης τῆς Λατινικῆς Φρουρᾶς εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Σερρῶν, τὴν ἀκολουθήσασαν ἐκπόρθησιν τοῦ κάτω Κάστρου, τὴν δραματικὴν εἴσοδον τῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν πόλιν, τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν συνθηκολόγησιν τῶν Λατίνων τῆς Ἀκροπόλεως Σερρῶν παραθέτομεν δὲ αὐτὴν αὐτουσίαν ἐν μεταφράσει ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ.

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ G. Villehardouin *la Conquête de Constantinople 1204* (ἔκδ. Λειψίας εἰς τὴν Γερμανικὴν):

σ. 116. κεφ. 155.

Ο ΙΩΑΝΝΙΤΣΗΣ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ

«Ἐν τῷ μεταξύ ἐβάδισε ὁ Ἰωαννίτσης, μὲ ὄλον τὸν στρατόν του κατὰ τοῦ κόμητος Μουφερράτου καὶ ἔφθασε πρὸ μιᾶς πόλεως ὀνομαζομένης Σέρραι. Ὁ κόμης ὅμως εἶχε ἐγκατεστημένην εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν ἰσχυρὰν φρουρὰν ἀπὸ ἱκανοῦς πολεμιστάς. Εἶχε ἐκεῖ τὸν Οὐγον Ντέ Κολλιννὺ ἕνα τέλειον ἰππότην καὶ τὸν εὐγενῆ κ. Γουλιέλμον Ντέ Ὁνουᾶ, τὸν στρατάρχην του καὶ μέγα πλῆθος ἐκ τῶν καλλιτέρων του ὁπαδῶν.

Ὁ Ἰωαννίτσης ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη σοβαρὰ ἀσχοληθῆ ὅτε κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὸν ἐξωτερικὸν καστρότοιχον (τὴν κάτω πόλιν). Ἐκεῖ ἔγινε μία μεγάλη ἀπώλεια, διότι ὁ Οὐγος Ντέ Κολλιννὺ ἔπεσε βληθεὶς μὲ λίθον εἰς τὸν ὀφθαλμὸν. Ἀπὸ τὸν φόνον του οἱ ἄλλοι πολὺ ἐφοβήθησαν καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τείχος τοῦ Κάστρου (τὴν Ἀκρόπολιν) ἡ ὁποία ἦτο πολὺ καλὰ ὠχυρωμένη.

Ἐδῶ ὁ Βιλλαρδουῖνος παραλείπει ν' ἀναφέρῃ τὴν ἐξ ἄλλης πηγῆς ὑπάρχουσαν πληροφορίαν, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Οὐγου Ντέ Κολλιννὺ τόσοις ἦτο ὁ τρόμος καὶ ἡ φυγὴ τῶν Φράγκων, ὥστε ἐνῶ δρομαίως ἀπεσύροντο διὰ νὰ σω-

θοῦν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀπὸ τὴν σύγχυσίν των δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κλείσουν τὰς πύλας τοῦ καστροτοίχου τῆς κάτω πόλεως καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἰωαννίτσης εἰσήλθε ἀνέτως ἀπὸ τὰς ἀνοικτὰς πύλας κατέλαβε τὴν κάτω πόλιν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν.

Καὶ ἐξακολουθεῖ :

«Ὁ Ἰωαννίτσης ἐκύκλωσε τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἤρχισε τὴν
» ἐπίθεσιν. δὲν ἐπέρασε πολὺς καιρὸς καὶ οἱ πολιορκούμενοι
» ἐπρότειναν συνθηκολόγησιν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον βαρέως
» κατηγορήθησαν καὶ ἀργότερον ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς μομφή.
» Ἀμέσως ἐκλείσθη συνθηκολόγησις καθ' ἣν τὸ Κάστρον θὰ
» παρεδίδοτο εἰς τὸν Ἰωαννίτην, ὁ ὁποῖος δι' ὄρκου δοθέν·
» τος ὑπὸ εἴκοσι πέντε ἐκ τῶν ἀνωτέρων βαθμούχων του, ὑπε·
» σχέθη εἰς τοὺς πολιορκουμένους ὅτι θὰ τοὺς ὠδήγει νὰ
» ἀναχωρήσουν μὲ τοὺς ἵππους των τὰ δῦλα καὶ τοὺς θώρα·
» κας ἀσφαλεῖς κατ' ἐκλογὴν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν
» Κωνσταντινούπολιν ἢ τὴν Οὐγγαρίαν».

κεφ. 153.

Ο ΙΩΑΝΝΙΤΣΗΣ ΠΑΡΑΒΑΙΝΕΙ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ

Οὕτω παρεθόθη ἡ χώρα καὶ ὁ Ἰωαννίτσης ἀφήκεν ὅλους νὰ ἐξέλθουν τοῦ Κάστρου καὶ νὰ στρατοπεδεύσουν εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀπέναντι, συμπεριεφέρθη πολὺ φιλοφρονητικὰ καὶ τοὺς ἔστειλε καὶ δῶρα.

Ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσαν δύο ἡμέρας, καὶ τότε παρέβη ὁ Ἰω·
» αννίτσης προδοτικῶς τὴν συνθήκην, τοὺς ἠχμαλώτισε καὶ
» γυμνοὺς καὶ γυμνόποδας τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν Βλαχίαν.
» Τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀσήμους ἐξ αὐτῶν διέταξε νὰ ὀδηγηθοῦν
» εἰς Οὐγγαρίαν, ἀργότερον δὲ ἀπεκεφάλισε τοὺς ἄλλους
» τοὺς ἀνωτέρους καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Βλαχίαν καὶ διὰ τῆς
» προδοσίας αὐτῆς τοὺς ἐξηφάνισε.

Οὕτω ὑπέστη ὁ στρατὸς τοῦ Μομφερράτου μίαν τῶν μεγα·
» λυτέρων του καταστροφῶν.

Ὁ Ἰωαννίτσης ὅμως διέταξε τὴν κατεδάφισιν τοῦ κάστρου καὶ τῆς πόλεως καὶ ἀκολούθως ἐβάδισε κατὰ τοῦ κόμητος Μομφερράτου.

κεφ. 154 σ. 117.

«... ἐβάδισε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖ παρέμεινεν ἐπι

» μακρὸν καὶ ἐλεπλάτησε μέγα μέρος τῆς ἔξω χώρας. Τοῦτο
» ἔστενοχώρησε τὸν κόμητα πάρα πολύ, ἀλλὰ περισσότερον
» τὸν ἔστενοχώρησε τὸ ὅτι ἐχάθη ὁ στρατὸς του καὶ οἱ Βαρῶ-
» νοι καὶ οἱ φύλακες τοῦ κάστρου τῶν Σερρῶν. Ὅτε ὁμως ὁ
» Ἰωαννίτης ἀντελήφθη ὅτι τίποτε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κα-
» τορθώσῃ ἐπέστρεψε μὲ ὄλον τὸ στρατὸν του εἰς τὴν χῶ-
» ραν του».

Ὅστε ἔχομεν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1206 λύσιν τῆς πο-
λιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπιστροφὴν τοῦ Ἰωαννίτη μετὰ
τοῦ στρατοῦ του ὀλοκλήρου εἰς τὴν χώραν του. Κατὰ τὴν ἰδίαν
ἐποχὴν ὁ Ἑρρίκος, ὁ Φράγκος Αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως καὶ διάδοχος τοῦ ἀτυχοῦς Βαλδουίνου, συναντήσας
τοὺς Βουλγάρους εἰς τὴν Θράκην μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν
Κουμάνων ἔδωσε ἐπιτυχή μάχην, ἐνίκησε καὶ ἀπηλευθέρωσεν
20.000. αἰχμαλώτους μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνδέχεται νὰ ἦσαν καὶ
πολλοὶ ἐκτοπισθέντες πρὸς τὸν Δούναβιν Σερραῖοι.

Ἄς ἀφίσωμεν τὸν Βιλλαρδουῖνον νὰ μᾶς περιγράψῃ τὴν
τρομερὰν αὐτὴν σκηνὴν τῆς μάχης καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως
τῶν αἰχμαλώτων.

κεφ. 160 σ. 135

«... ὁ στρατὸς τοῦ Ἰωαννίτη ἦλθε εἰς συμπλοκὴν μὲ
» τοὺς ἡμετέρους. Καὶ εἰς τὰ δύο μέρη ὑπῆρχον πληγωμένοι
» καὶ ἄνδρες καὶ ἵπποι, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν φορὰν ἐνίκησαν οἱ
» Φράγκοι κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ὑψίστου καὶ ἀνεῦρον τοὺς
» αἰχμαλώτους ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ ὠδήγησαν ὀπίσω.
» Καὶ ἔστω πρὸς γνῶσιν ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπελευθέρωσις δὲν ἦτο
» καὶ μικρά, διότι ἦσαν 20.000 ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ παι-
» δία, καὶ 3.000 ἄμαξαι (κάρρα) φορτωμένα μὲ τὸν ρουχι-
» σμόν των καὶ τὰ σκεύη των ἐκτὸς τῶν ἀφθόνων ζώων.

«Ἡ φάλαγξ αὐτῆ τῶν ἀπελευθερωθέντων αἰχμαλώτων εἶχε
» μῆκος δρόμου δύο ὥρων ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸ στρατόπεδον».

κεφ. 166.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς ἔφθασαν εἰς τὸ στρατόπε-
» δον καὶ ἐχάρησαν ἐκ τούτου πολὺ ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος
» καὶ οἱ Βαρῶνοι. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ στρατοπεδεύ-
» σουν ἐπὶ τόπου καὶ καλῶς νὰ φρουρηθοῦν, οὕτως ὥστε ἀπὸ
» τὰ πράγματά των δὲν ἔλειπεν οὔτε ἑνὸς λεπτοῦ ἀξία...

Τότε ἔδωσε ἄδειαν εἰς τοὺς ἀπελευθερωθέντας ἄνδρας

» καὶ γυναῖκας καὶ ὁ καθείς ἐπέστρεψε εἰς τὴν πατρίδα του
» ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἤθελε.

Ἡ ὑπόλοιπος λεία ὁμῶς διενεμήθη εἰς τὸν στρατόν».

Τὰ ἀνωτέρω γεγονότα τῆς νίκης τοῦ Ἑρρίκου συνέβησαν κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1206, διότι κατὰ τὴν 20ὴν Αὐγούστου 1206 ἐστέφθη ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτωρ ὁ 29τῆς Ἑρρίκος καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀναφέρεται ὅτι «ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐμφανισθεὶς πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ εὐρῶν αὐτοὺς ἐξησθενημένους (πρὸ δύο μηνῶν εἶχον ἀποχωρήσει οἱ Κουμᾶνοι) τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ἀπολυτρώσας 20.000 αἰχμαλώτους καὶ κυριεύσας ὅλα τὰ λάφυρα (1).

Καὶ ἐνῶ πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν ἀβασανίστως ὅτι ὁ Ἰωαννίτης παρέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς Σέρρας φαίνεται ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ φθινόπωρον τοῦ 1206 ὁ Ἑρρίκος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν 20.000. αἰχμαλώτων ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰωαννίτη,

«Συνεκοινωνήσεν τότε μετὰ τοῦ Βονιφακίου, ὅστις ἀνέκτησε
» τὰς Σέρρας καὶ Δράμαν καὶ ἐν πλήρει μετ' αὐτοῦ συνεννοή-
» σει καὶ συμπράξει ἐξησφάλισε σπουδαίαν γραμμὴν ἀμύνης
» διὰ τῆς φρουρήσεως τῶν παρόδων. (2).

Ἐξ αὐτοῦ καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰωαννίτη διήρκεσε διὰ τὴν περιφέρειαν Σερρῶν Δράμας ἀπὸ Μαρτίου μέχρι τέλους Αὐγούστου 1206 δηλ. 7 μόνον μηνῶν καὶ διὰ νέας ἐπιδρομῆς κατὰ τὸ θέρος καὶ φθινόπωρον τοῦ 1207 ἐπολιόρησε τὴν Θεσσαλονίκην πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κουμάνου Μαναστρά.

Εἰς αὐτὴν τὴν μόνην διεξοδικὴν περιγραφὴν τῆς ἀλώσεως τοῦ Κάστρου τῶν Σερρῶν κατὰ τὸ 1206, ὁ Βιλλαρδουῖνος περιγράφει μὲν μὲ περισσοτέρας λεπτομερείας τὰ ἀφορῶντα τὴν πλευρὰν τῆς ἀτυχίας τῶν Λατίνων φρουρῶν τοῦ Κάστρου, πλὴν ὁμῶς διὰ τὴν δοκιμασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῶν Σερρῶν δὲν μᾶς ἀναφέρει παρὰ ἐλάχιστα. Πιθανὸν ἀπὸ ἀδιαφορίαν καὶ ἔχθραν, διότι οἱ Ὀρθόδοξοι Σερραῖοι ἀπεστρέφοντο τοῖς Δυτικοῖς καὶ ἔμεναν ἀναφομοίωτοι, ἀπὸ τὸν Λατινισμόν.

Μὲ ἐπιμόνους ἐρεύνας εἰς ἔργα ἱστορικῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων μετὰ πολλοῦ κόπου εὐρίσκομεν ἐλάχιστα σχετικὰ μὲ λεπτομερείας τῆς καταστροφῆς ἐκείνης τῶν Σερρῶν, τὰ περισσό-

(1) Μελέται Βυζ. Ἰστ. Καλλιγᾶ σ. 159-160.

(2) La Conquestede Constantinople G. Villehardouin, Λειψία κεφ. 231.

τερα δὲ ἀναφέρουν ὁ Νικήτας Χωνιάτης καὶ ὁ Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὄχι μὲ τὸν παλμὸν τῆς ζωηρότητος ἐντυπώσεων αὐτόπτου, ἀλλὰ ἀπὸ πλαγίας πληροφορίας διὰ τὰς Σέρρας.

Ἡ ἔλλειψις αὐτῆ πηγῶν καὶ μάλιστα διηγήσεων αὐτοπτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξοντωτικὴν μανίαν τοῦ Ἰωαννίτση νὰ καταστρέφει ἐκ θεμελίων καὶ νὰ καίῃ πᾶν τὸ ὄργανωμένον Ἑλληνικὸν καὶ νὰ μεταφέρῃ τοὺς ἐξανδραποδιζομένους κατοίκους μακρὰν τῆς ἀρχικῆς τῶν βάσεως εἰς ἀξένους χώρας εἴτε πρὸς ἐξόντωσιν εἴτε πρὸς ἐκβουλαρισμὸν.

Κυρίως ἐκ τοῦ λόγου τούτου δὲν ἀπέμειναν εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν γραπτὰ μνημεῖα τῶν λεπτομερειῶν τῆς μεγάλης αὐτῆς καταστροφῆς οὔτε ὑπάρχουν ἀκριβῆ στοιχεῖα ποῦ καὶ πόσοι ἐκ τῶν κατοικῶν τῆς ἐσώθησαν καὶ πόσοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν δοκιδασθεῖσαν γενέτειραν, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἀκροπολίτης τὴν ἐπεσκέφθη 39 ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐνῶ ἀκόμη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Κωνσταντινούπολις ἐφραγκοκρατεῖτο.

Μήπως εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρεθοῦν λεπτομέρειαι εἰς τὴν πλευρὰν Βουλγάρων ἱστορικῶν; Ματαίαι προσπάθειαι διότι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπάρχουν Βούλγαροι ἱστορικοὶ καὶ ἐλάχιστοι ἐκ τῶν Βουλγάρων ἐγνώριζον γράμματα. Αὐτὸς ὁ Jericek ὁ Τσέχος ἱστορικὸς ὁ συγγράψας τὴν ἱστορίαν τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ 1876 εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του δὲν ἀναφέρει κανένα Βούλγαρον ἱστορικὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀλλὰ τὰς διαφόρους πηγὰς τῶν γνωστῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

Ἄλλως τε «Σλάβοι, Βοημοὶ, Ἰλλυριοὶ καὶ Ρῶσσοι ἐστεροῦντο παντάπασιν ἀλφαβήτου μέχρι τοῦ 863 μ. Χ.» (1).

Παραθέτομεν τώρα ἀπόσπασμα ἀρθροῦ σχετικοῦ μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν Σερρῶν τοῦ 1206, τοῦ Εὐαγγέλου Στράτη.

Χρονογράφος (Εὐάγγελος Στράτης) Μακ. Ἡμερ. 1910 σ. 52-54.

ΦΑΕΙΝΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

«Φράγκοι καὶ Βούλγαροι ὄργιαζον ἐναμμιλλῶς ἐν ταῖς
 » Ἑλληνικαῖς χώραις μετὰ τὴν ἐν τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων
 » κατὰ τὸ 1204 ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἀπλήστου Φραγκικῆς Δεσπο-
 » τίας. Καὶ οἱ μὲν Μακεδόνες μετὰ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν

(1) Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας Καραμσίνου, Μετάφρασις Κ. Κροκιδᾶ Ἀθῆναι 1856 σ. 108.

» ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ οἰκούντων ἐν τῷ
 » ὑπὸ τὸν μετριοπαθῆ Μαρκήσιον Βονιφάτιον βασιλείῳ τῆς
 » Θεσσαλονίκης ἔζων ὑπὸ πολλῶ εὐνοϊκοτέρους δρους ἢ οἱ
 » Θρακες καὶ Ἰδίαι οἱ Ἀδριανουπολίται ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ
 » Βαλδουίνου ἐν τῷ κράτει τῶν Ἑνετῶν, δεινῶς αὐτοὺς κα-
 » ταπιεζόντων. Δι' ὃ οἱ τελευταῖοι λησμονοῦντες ὅσα ἔπαθον
 » ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἦλθον εἰς συνεννόησιν πρὸς
 » τὸν ἡγεμόνα ἐκείνων Ἰωαννίτην προσφέροντες αὐτῷ τὸ
 » Αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἐπὶ τῷ ὄρω ἵνα συνεργασθῆ μετ'
 » αὐτῶν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Φράγκων ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν
 » πόλεων.

Ἄλλ' οἱ δέλαιοι οὗτοι Ἕλληνες τῆς Ἀδριανουπόλεως κα-
 » πνὸν αὐτοὶ φεύγοντες πῦρ ἐνέβαλον ἄκοντες εἰς τὰς Ἑλλη-
 » νικὰς χώρας καὶ δὴ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀσυνειδήτως εἰσα-
 » γαγόντες ἀντὶ συμμάχων καὶ λυτρωτῶν ἐμπρηστάς καὶ κατα-
 » στροφεῖς. Ἀποτέλεσμα δὲ οἰκτιστὸν τῆς σφαλερᾶς καὶ οὐ-
 » λομένης ταύτης πολιτικῆς τῶν ὁμογενῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ
 » τρομερὰ καὶ τρισβάρβαρος καταστροφή τῆς περιφανοῦς πό-
 » λεως τῶν Σερρῶν, ὧν αὐτόχρομα Hostile Aratum καὶ αὐτὰ
 » τὰ θεμέλια ἔσκαψε. Δὲν ἀφήκε λίθον ἐπὶ λίθῳ ἐν τῇ κλεινῇ
 » καὶ ἀφνειῇ Μακεδονικῇ πόλει ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος Βούλγα-
 » ρος καὶ εἰς ἄλλην γῆν Μαδιάμ αὐτὴν μετέβαλεν, ἀγρίως
 » ἐκδικούμενος ὅσα οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἔπαθον ἐν Σέρραις.

Ἐν ἔτει 976 μ. Χ. ὑπὸ τὰ τεῖχη τῶν Σερρῶν ὁ υἱὸς τοῦ
 » Βοεβόδα τοῦ Τυρνόβου Σίσμαν, Μωῦσης μετὰ τῶν ἀγδρῶν
 » ἔπαθε πανωλεθρίαν καὶ ὁ ἴδιος βληθεὶς διὰ λίθου ἐκ τῶν
 » τευχῶν ἐφονεύθη. (Κεδρηνοῦ Β' σ. 435).

Αἱ Σέρραι ὑπῆρξαν ἡ τὰ μάλιστα εὐνοουμένη πόλις Βασι-
 » λείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, κρατερώτατα ὀχυρωθεῖσα παρ'
 » αὐτοῦ, καὶ προσφιλὲς αὐτοῦ φοῖτημα, τρεῖς δεχθεῖσαι τὴν
 » ἐπίσκεψίν του. Ἐν Σέρραις ἔλαβε ὁ ἥρωος οὗτος τοῦ Μεσαιω-
 » νικοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ πρῶτα ἄθλα καὶ τοὺς πρῶτους στε-
 » φάνους τῶν τεσσαρακονταετῶν κατὰ τῶν προγόνων τοῦ
 » Ἰωαννίτη ἀγώνων του.

Τὰς Σέρρας ἐξέλεξεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος Μακεδὼν ὡς
 » ἐνδοξον καὶ τιμημένον ἔδαφος ἔνθα συντετριμμένη καὶ λι-
 » πόψυχος ἡ Βουλγαρία παραδοῦσα αὐτῷ τὰς κλεῖς τῶν
 » φρουρίων τῆς ἐν ἔτει 1018 νὰ κλῖνῃ τὸ γόνυ καὶ τὸν ἀχέ-
 » να πρὸ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἰσχύος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτο-
 » κρατορίας, ἅπερ ὁ ἐστεμμένος Μακεδὼν ἐξεπροσώπει.

Αἱ Σέρραι ἔπρεπε νὰ ἐκλίπωσιν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς
» γῆς, ἔλεγεν ὁ Ἰωαννίτης, διότι ἦσαν ὁ ὀχυρώτερος προμα-
» χῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τῶν ὀμοφύλων του, ὅπως ἡ Φι-
» λιππούπολις προπύργιον τῆς Θράκης, κοινῶς ἕνεκα τοῦ-
» του γενομένη καὶ ἐκείνη τῆς σκληρᾶς τύχης τῶν Σερρῶν.

» Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐπωνύμῳ ἀντεκδικού-
» μενος τὸν Βουλγαροκτόνον, ἑαυτὸν μὲν Ῥωμαιοκτόνον ἀπε-
» κάλει, ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων προσφυῶς Σκυλογιάννης ἐπω-
νομάσθη.

« Δυστυχῶς δὲν ἠτύχησαν αἱ Σέρραι νὰ ἔχωσιν, ὡς ἡ γει-
» των Θεσσαλονίκη ἓνα Εὐστάθιον, ἓνα Καμενιάτην, ὅστις
» αὐτόπτης μάρτυς γενόμενος νὰ παραδώσῃ τοῖς ἐπιγιγνομέ-
» νοις λεπτομερείας περὶ τῆς μοναδικῆς καὶ ἀνοικτίρμονος
» ἐκείνης καταστροφῆς αὐτῶν ».

Καὶ παραθέτει τὴν περιγραφὴν τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀλώ-
σεως τῶν Σερρῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτη, ὅπως τὰ περιγράφει ἀκρι-
βῶς ὁ Νικήτας Χωνιάτης, τοῦ ὁποίου κρίνομεν προτιμώτερον
νὰ παραθέσωμεν ἐν μεταφράσει αὐτοῦστον τὸ κείμενον :

κεφ. 11 σελ. 816.

« ... Ὁ δὲ Ἰωαννίτης χωρὶς νὰ χρονοτριβῆσῃ εἰς τὰς
» Θρακικὰς πόλεις, ρίπτεται πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν διὰ νὰ
» τακτοποιήσῃ τὴν ἐκεῖ κατάστασιν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του
» καὶ διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὰς πόλεις ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Λα-
» τίνων καὶ διὰ νὰ τὰς προσαρμόσῃ πρὸς αὐτόν. Λοιπὸν ἀφοῦ
» ἔφθασεν εἰς Σέρρας μὲ τοὺς Λατίνους ἀρχίζει τὸν πόλεμον,
» καὶ ἀφοῦ ἔρρευσεν αἷμα πολὺ καὶ αὐτῶν νικητῆς ἀναδει-
» κνύεται. Διότι οἱ Λατῖνοι ἀκολουθοῦντες τὴν τακτικὴν τῶν
» διὰ τὰς μάχας μὲ ἐτοιμότητα ἀντεπιθέσεως ἀποκρούσαντες
» τὸν Ἰωαννίτην πολλοὺς ὀπαδοὺς του ἐτραυμάτισαν. Ὀλί-
» γον δὲ ἀργότερον ἠττηθέντες οἱ Λατῖνοι καὶ ἀφοῦ ἐτράπη-
» σαν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κλεί-
» σουν τὰς πύλας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τείχους εἰσορ-
» μουν οἱ ὀπίσω αὐτῶν ἐρχόμενοι Βλάχοι καὶ Κομάνοι. Καὶ
» κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἡ πόλις κατελήφθη. Ἐπειτα μέρος
» μὲν αὐτῆς ἐκάη καὶ τὰ τεῖχη τῆς ἐκρημνίσθησαν, ἐκ τοῦ
» πληθυσμοῦ τῆς δὲ οἱ συλληφθέντες ἄλλοι ἀπήχθησαν καὶ
» ἄλλοι ἐκλείσθησαν εἰς φυλακὰς. Ἐκ τοῦ Λατινικοῦ δὲ στρα-
» τοῦ ὅσοι κατὰ τὴν μάχην δὲν ἐφονεύθησαν, ὅσοι μὲν ἐπρο-

» χώρησαν χωριστά ἐσώθησαν ὄσοι δὲ ἀνήλθον εἰς τὴν ἀκρό-
» πολιν ἔμειναν ἐκεῖ καὶ ὠχυρώθησαν.

Τὴν ἐπομένην δὲ ὁ Ἰωαννίτης περιερχόμενος γύρω τὴν
» ἀκρόπολιν παρήγγελε διὰ κήρυκος πρὸς τοὺς καταφυγόν-
» τας εἰς αὐτὴν Λατίνους νὰ παραδώσουν εἰς αὐτὸν τὸ φρού-
» ριον καὶ νὰ σωθοῦν. Ἄλλὰ ἐκεῖνοι δὲν ἐσκέπτοντο νὰ πα-
» ραδοθοῦν ἀναμένοντες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν μαρκήσιον. Ἐν
» τῷ μεταξύ ὁ Ἰωαννίτης κατεσκεύασε κλίμακας καὶ εἰς τὸν
» τὸν ἔναντι τῆς ἀκροπόλεως λόφον ἀφοῦ ἔστησε πολιορκητι-
» κὴν μηχανὴν ἤρχισε νὰ κτυπᾷ τὰ τείχη. Οἱ δὲ τῆς ἀκροπό-
» λεως ὑπερασπισταὶ μὲ ἐπιμονὴν ἐπολέμουν κρατοῦντες ἄμυ-
» ναν καὶ ἐπεκτείνοντες τὴν δρᾶσιν των εἰς ὄλους τοὺς πύρ-
» γους. Ὅτε δὲ εἶδον τὸν Ἰωαννίτην νὰ τοὺς περικυκλῶνῃ
» ὅπως ἡ πυρκαϊὰ ἀπὸ ὄλα τὰ μέρη τὴν ἀκρόπολιν καὶ νὰ
» τοὺς κλείῃ κάθε δυνατὴν διόδον ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν
» λαθραίως νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν μαρκήσιον, ἤθελον νὰ
» παραδώσουν τὴν ἀκρόπολιν εἰς αὐτὸν ἐὰν ἤθελε συνθηκο-
» λογῆσαι καὶ ἐπιστρέφει εἰς αὐτοὺς τὴν ἔξοδον ἐλευθέρως
» μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν ἵππων των. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος
» οὔτε ν' ἀκούσῃ κἂν ἤθελε τὸν τρόπον τῆς προτεινομένης
» συνθηκολογήσεως, ζητοῦν νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν φιλικὴν των
» γραμμὴν μὲ ὁδηγοὺς καθ' ὁδὸν μέχρι τῶν Παιονικῶν ὀρίων.
» Καὶ ὡς ἐπροχώρησαν εἰς ἔνορκον συμφωνίαν ἐκεῖνος μὲν κα-
» τέλαβε τὴν ἀκρόπολιν ἐκεῖνοι δὲ χωρὶς κίνδυνον ἐξήλθον τῆς
» ἀκροπόλεως.

« . . . ἀκούσας δὲ (ὁ μαρκήσιος) ὅτι ὁ Ἰωαννίτης εἰσέβα-
» λεν εἰς τὰς Σέρρας, χωρὶς δὲ νὰ ἔχει πληροφορηθῆ τὸ τέ-
» λος τῶν γενομένων ἐκεῖ πρότερον μαχῶν, στέλλει στρατὸν
» νὰ βοηθήσῃ τὰ φιλικὰ στρατεύματα εἰς τὰς Σέρρας. Ἐκεῖ-
» νοι δὲ ὅταν ἔμαθον τὰ ὄσα συνέβησαν, καθ' ὃν χρόνον ἀνεχώ-
» ρουν δὲν διέλυσαν τὴν πολεμικὴν των παράταξιν ἂν καὶ ἤδη
» ἐγνώριζον ὅτι εὐρίσκοντο εἰς δεινὴν θέσιν καὶ ἔμελλον ν'
» ἀγωνισθοῦν πρὸς πολὺ ἀνώτερον ἐχθρόν. Συμπλακέντες δὲ
» μὲ τοὺς ἀντιπάλους ἠττῶνται κατὰ κράτος καὶ τρέπονται
» εἰς φυγὴν, καθ' ὃν χρόνον οἱ Σκυθαὶ τοὺς προσέβαλλον οὐ
» τω κατὰ μᾶζας ὀρμώντες σφοδρὰ καὶ ἐκ τῆς μίας καὶ ἐκ τῆς
» ἄλλης πλευρᾶς, ὅπως συμβαίνει νὰ βλέπωμεν καὶ τὰ σμήνη
» νὰ ἐξέρχονται τῶν κυψελῶν καὶ τὰς σφήκας νὰ ἐξορμοῦν
» ἀπὸ τὰς παροδίους φωλεὰς των».

Ἄφοῦ λοιπὸν μὲ τοιαύτας μάχας δύο φορές ἐνίκηθη ὁ μαρ-

» κήσιος, αὐτὸς μὲν εἰς τὸ φρούριον τῆς Θεσσαλονίκης ἐγ-
» κλείεται, ὁ δὲ Ἰωαννίτης τελείως ἀνεμπόδιστος ἀναχωρεῖ
» διὰ Βέρροϊαν καὶ καταλαμβάνει τὰς λοιπὰς πόλεις, ὅσαι
» ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν Μαρκήσιον».

Εἰς ἄλλην περιγραφὴν τῆς ἀλώσεως τῶν Σερρῶν εὐρίσκο-
μεν τὸν ἐπίλογον τῆς συνθηκολογήσεως τῆς Φρουρᾶς τοῦ Κά-
στρου.

«Μετὰ τὴν νίκην ταύτην (τὴν κατὰ Βαλδουίνου) ὁ Βασιλεὺς
» τῶν Βουλγάρων εἰσῆλθεν εἰς τὸ Βασίλειον τοῦ Μομφερρά-
» του καὶ κυριεύσας τὰς Σέρρας ἀπέστειλε τὴν φρουρὰν συγ-
» κειμένην τὸ πλεῖστον ἐκ Λατίνων εἰς Βουλγαρίαν, ἀφοῦ
» ἀπεκεφάλισε τοὺς ἀξιωματικούς, καίτοι δι' ὄρκου εἶχεν ὑπο-
» σχεθῆ ἓν καιρῷ τῆς παραδόσεως αὐτῶν, ὅτι θέλει φεισθῆ
» τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας των» (¹).

Αὐτὸ τὸ δραματικὸν περιστατικὸν τῆς καταστροφῆς καὶ πυρ-
πολήσεως τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς σφαγῆς καὶ ἐκτοπί-
σεως τῶν κατοίκων τῆς, τὸ ἐξηκριβωμένον πλεον ἀπὸ πλῆθος
ἀξιοπίστων ἱστορικῶν πηγῶν ὁ Βούλγαρος ἱστορικὸς Β. Ζλα-
τάρσκι σκοπίμως τὸ παρασιωπᾷ καὶ ἀναφέρει ἀπλῶς διὰ τὸν
Ἰωαννίτην, ὅταν ἐκ Θράκης ἐβάδιζε πρὸς Θεσσαλονίκην :

«Καθ' ὁδὸν ἔθεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὁ Ἰωαννίτης
» τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν, καὶ ἐπολιόρκησε κατόπιν τὴν Θεσ-
» σαλονίκην . . . » (²).

Καὶ ἐνῶ δι' ἄλλα γεγονότα ἀσχολεῖται μὲ πολλὰς λεπτο-
μερείας καὶ σταχυολογεῖ ἀπὸ ὄλας τὰς πηγὰς Ἀνατολῆς καὶ
Δύσεως ἀρκεῖ νὰ συμφέρουν εἰς τοὺς Βουλγάρους, τὴν ἐκ βά-
θρων καταστροφὴν τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Σερρῶν κατὰ τὸ
1206 τὴν ἀντιπαρέρχεται μὲ τελείαν σιωπὴν. Καμμία ἀπολύτως
αἰσθησις, σημειώσις ἢ ἀναφορά. Ὅσα τοὺς δυσφημοῦν τὰ παρα-
λείπει. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια κακοποιεῖται.

Τὴν καταστροφὴν τῆς Φιλιππουπόλεως τοῦ 1205 τὴν ἀνα-
φέρει δικαιολογούμενος ὅτι ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ Ἰωαννίτη
ὑπὸ τὸν Βυζαντινὸν στρατηγὸν Ἀσπιέτην. Τὴν κατόπιν παρα-
σπονδίας σφαγὴν τῶν κατοίκων τῆς τὴν παρασιωπᾷ, ὅπως πα-
ρασιωπᾷ καὶ τὴν θανάτωσιν τοῦ Μητροπολίτου τῆς, καὶ τοῦ
στρατηγοῦ Ἀσπιέτη τὸν ὅποιον ὁ Ἰωαννίτης διέταξε καὶ ἐκρέ-
μασαν ἐκ τῶν τενόντων τῶν θραυσμένων τοῦ σφυρῶν (³).

(¹) Ν. Ι. Κοκῶνη, «Ἱστορία τῶν Βουλγάρων». Ἀθῆναι 1877 σ. 155.

(²) Zlatarski Geschichte der Bulgaren. σ. 119, 113.

(³) Ἱστορία τῶν Βουλγάρων Ν. Ι. Κοκῶνη, Ἀθῆναι 1877 σ. 156.

Ὁ Ζλατάρσκι στερεΐται τῆς παρρησίας καὶ τῆς εὐλικρινείας τοῦ ἡμετέρου Παπαρρηγοπούλου τοῦ ἀνατέμνοντος τὰ πάντα μὲ ἀξιεΐπαινον φιλαλήθειαν καὶ συχνὰ ὁμολογοῦντος σφάλματα ἢ τυχὸν κολασίμους πράξεις τῶν Ἑλλήνων ἡγετῶν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη δραματικὴ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1206 μ. Χ., τὴν ὁποίαν ἐξετέλεσεν ὁ Ἰωαννίτης μὲ σατανικὸν ὑπολογισμόν, μὲ σύστημα ὀλέθρου καὶ ἀναλγήτου ἐκδικήσεως.

Εὐτυχῶς διὰ τὸν ἀπομείναντα Ἑλληνισμόν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἐνωρὶς ἐκόπη τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ ἀπαισίου Ρωμαιοκτόνου Ἰωαννίτη, αὐτοῦ τοῦ σκληροῦ διώκτου παντὸς Ἑλληνικοῦ.

Ἐδολοφονήθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1207 πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς ὑπὸ συνομητῶν τοὺς ὁποίους ἐκίνησεν ἡ ἴδια σύζυγός του, Κουμανίς τὴν καταγωγὴν, ἢ κατ' ἄλλους ὑπὸ τοῦ ἰδίου του στρατηγοῦ Μοναστρά. (1).

Τὸ γεγονός ἐπανηγυρίσθη τότε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀπεδόθη εἰς θαῦμα τοῦ πολιοῦχου τῆς Ἀγίου Δημητρίου.

Ἡ Μακεδονία ἀνέπνευσε.

Καί ἐπίστευσαν τότε οἱ Βούλγοροι τοῦ Ἰωαννίτη ὅτι μὲ τὴν ἐκ βάρων καταστροφὴν τῶν Σερρῶν θὰ ἐξωλοθρεύετο ὁ ἀκραί φηγῆς Ἑλληνισμὸς τῆς καὶ θὰ ἔσβηνε ἀπὸ τὸν χάρτην τῆς Μακεδονίας τὸ ὄνομα «Σέρραι».

Ἄλλὰ κατὰ παράδοξον μοῖραν ὅπως ὁ φοῖνιξ ἀναγεννᾶται ἐκ τῆς τέφρας τοῦ οὔτω καὶ ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ἀνεγεννήθη καὶ παρ' ὄλην τὴν μακράϊωνα τυραννικὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν πρότυπον ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Κοινότης τῶν Σερρῶν καὶ ὡς τηλαυγῆς φάρος ἐφώτιζε μὲ τὰς ἑλληνικὰς του ἀκτίνας τὰ σκότη τοῦ δουλεύοντος Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ὡς πραγματικὴ αὐτόφωτος καὶ ἀδιάσειστος ἀκρόπολις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ περίφημον κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ γνωστοῦ μέχρι τῶν περάτων τῆς Εὐρώπης ἐμπορίου τῆς.

Ἄλλὰ ἡ ἐνοχλητικὴ αὐτῆ ἀκμὴ τῶν Σερρῶν μοιραίως ἦτο ὁ σοβαρώτερος φραγμὸς διὰ τὴν πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἐπέκτασιν τῆς νεωτέρας Βουλγαρίας τῆς δεχομένης τὰς θωπείας τῆς Ρωσσίας.

Αἱ Σέρραι καὶ πάλιν κατὰ τὴν δεοντολογίαν τῆς νεωτέρας Βουλγαρίας ἔπρεπε νὰ ἐκλείψουν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

Κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον τοῦ 1913 τὴν 29ην Ἰουνίου τοῦ ἔτους ἐκείνου τῶν Ἑλληνικῶν θριάμβων, οἱ Βούλγοροι κατὰ τὴν ὑποχώρησιν των παρέδωσαν εἰς τὰς φλόγας 5.000 οἰκίας τῶν Ἑλληνικῶν Σερρῶν καὶ μετέβαλλον τὴν ἀνθοῦσαν πόλιν εἰς ἐρείπια.

Πλὴν παρ' ὅλα τὰ τρομερὰ πλήγματα τῆς ἀδυσωπήτου μοίρας, παρ' ὅλας τὰς τεραστίας ζημίας εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον ὕλικόν (1) ἡ μαρτυρικὴ πόλις τῶν Σερρῶν ἀναγεννηθεῖσα καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἐρημωθέντος γηπέδου τῆς παραμένει σήμερον μὲ τὴν γνησίαν τῆς παλαιᾶν σφραγίδα Ἑλληνικὴ εἰς τοὺς αἰῶνας

(1) Ἐκ τῶν ἐκτοπισθέντων εἰς Βουλγαρίαν ὁμήρων κατοίκων τῆς Ἄνατ. Μακεδονίας κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1917 ἀνερχομένων εἰς 70.000 κατ' ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς τότε συμμάχους τῆς Ἑλλάδος ἐπέστρεψαν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει μόνον 12.900. (Δημ. Στεφανίδου Ἑλληνες καὶ Βούλγοροι, Ἀθῆναι 1945 σ. 97).

ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων γνησίων Ἑλληνικῶν κέντρων τοῦ Βορρᾶ.

Ἐσβησεν ἡ περίλαμπρος Ἀμφίπολις καὶ δὲν ἀνεφάνη πλέον, ὁ πελώριος ἀνασυγκολληθεὶς μαρμάρινος Λέων τῆς ἄφωνος κοσμεῖ τὰ ἄφωνα ἐρείπιά της.

Ἐχάθησαν οἱ ἀνά τὸν Ρωμαϊκὸν καὶ Χριστιανικὸν κόσμον περίφημοι Φίλιπποι εἰς τὴν χοάνην τῆς μακραίωνος ἱστορίας καὶ σαυραὶ καὶ γλαυκεὲς διασχίζουσι τὰ βωβά των ἐρείπια.

Αἱ Σέρραι ὅμως παρ' ὄλας τὰς ἐκ θεμελίων καταστροφᾶς καὶ δοκιμασίας των ἀνέθαλλον καὶ πάλιν ἐκ τῶν συντριμμάτων καὶ ἀπέκτησαν νέαν ἀκμὴν.

Οὐδεμία μνησικακία ἀπομένει εἰς τὰ συναισθήματα τῶν διασωθέντων ἀπὸ τὰ μαρτύρια τῶν πολέμων Σερραίων, παρὰ τὰς κατὰ χιλιάδας ἀπωλείας προσφιλῶν προσώπων καὶ σοβαρὰς ἀναποζημιώτους ζημίας ἀφανισμοῦ περιουσιῶν γενεῶν ὀλοκλήρων. Ἡ μόνη ἐπιθυμία των εἶναι νὰ ἀφεθοῦν ἡσυχοὶ ἀπὸ τὴν Βουλγαρικὴν ἐπιβουλήν διὰ νὰ ζήσουν εἰρηνικὰ εἰς τὴν πλουσίαν καὶ βουνοστεφανωμένην πατρίδα των τὴν ὅποιαν ἐπότισαν καὶ ποτίζουν τόσον συχνὰ καὶ τόσον ἀκριβὰ μὲ πολῦτιμον αἷμα καὶ ἰδρώτα.

Εὐχὴ των εἶναι νὰ ζήσουν καὶ οἱ Βούλγαροι ἡσυχοὶ εἰς τὴν βορεινὴν χώραν των καὶ νὰ παύσουν νὰ ἐποφθαλμιοῦν πρὸς Νότον τὴν χρυσοῦν πεδιάδα τῶν Σερρῶν μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ πρῶϊμα προϊόντα τῆς γῆς της, τῆς ζυμωμένης συχνὰ μὲ Ἑλληνικὸν αἷμα, ὥστε δικαιωματικῶς νὰ μένη πάντοτε Ἑλληνικὴ ὅπως ἀνέκαθεν μὲ ἱστορικὰς ἀποδείξεις ἦτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀκροπόλιτου Γ. :** Ἱστορικά ἔκδοσις Βόννης 1847.
- Ἀμαντος Κ. :** «Μακεδονικά» Ἀθῆναι 1920.
- Βιλλαρδουίνος Γ. :** La Conquete de Constantinople 1204, ἔκδοσ. Λειψίας εἰς τὴν Γερμανικὴν.
- Ζαμπελίου Σ. :** Βυζαντιναὶ μελέται Ἀθῆναι 1858.
- Zlatarski B. :** Geschichte der Bulgaren Prag.
- Gerland :** Geschichte der Frankenherrschaft in Griechenland Hoburg 1905.
- Καλλιγᾶς Π. :** Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας, Ἀθῆναι 1894.
- Καραμάνου :** Ἱστορία Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας, μετ. Κροκιδᾶ, Ἀθῆναι 1856.
- Κεραμόπουλος Ἀντ. :** Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1944.
- Κοκκῶνης Ν. :** Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1877.
- Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἰφενδόνη 1910.**
- Manpert :** Γεωγραφία Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων 7ος τόμος.
- Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα :** Ἀθῆναι.
- Ξανάλατος Δ. :** Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, Ἀθῆναι 1944.
- Παλαμᾶς Κωστής :** Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Ἀθῆναι 1910.
- Παπαρρηγόπουλος Κ. :** Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους, ἔκδοσις Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι.
- Πάτρις :** Περιοδικὸν Ἀθῆναι, 1913.
- Πέννας Πέτρος :** Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθῆναι 1938.
- Σόδας Κ. :** Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμος 7ος.
- Sakazon Ivan :** Bulgarische Wirtshaftsgeschichte. Grundriss der Slavischen Philologie und Kulturgeschichte Berlin—Leipzig 1929.
- Στεφανίδου Δ. :** Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, Ἀθῆναι 1945.
- Στράτης Εὐάγ. :** Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Κωνσταντινούπολις 1909.
- Χωνιάτης Νικήτας :** Τὰ μετὸ τὴν Ἄλωσιν, Βόννης 1835.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΣΕΡΡΩΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

(1)

Θεμελιωτής της λαογραφίας θεωρείται ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ ἱστορικά του δίδει λαογραφικά στοιχεῖα ἀνάμικτα μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν διαφόρων λαῶν. Ὁ Στράβων ἀργότερα μὲ τὰ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ του καὶ ὁ Πausanias μὲ τὰς ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ του ἀναφέρουν καὶ αὐτοὶ διάφορα λαογραφικά «στιγμιότυπα» τῶν λαῶν καὶ τῶν τόπων τοὺς ὁποίους περιγράφουν μὲ ζωηρὰ χρώματα.

Ἐπὶ Βυζαντινῶν διάφοροι μεγάλοι χρονογράφοι Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονικεὺς ἢ ἀφανεῖς μοναχοὶ ὡς ὁ Τιμαρίων περιγράφουν μὲ περισσὴν γλαφυρότητα καὶ πολλὰς λεπτομερείας ἔθιμα λαϊκὰ καὶ τελετὰς καὶ πομπὰς τῆς ἐποχῆς των, τὰ ἔργα δὲ αὐτῶν ἀνευρίσκουν οἱ ἀναδιφοῦντες τὰς βιβλιοθήκας ὡς ζωγραφικούς πίνακας τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Διάσημος λαογράφος θεωρεῖται ὁ Χίος Λ. Ἀλλάτιος.

Ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου βαθὺς μελετητὴς καὶ γνώστης, ὅσον ὀλίγοι «τῆς παληᾶς Ἀθήνας» ἔγραψε πολλὰ μὲ ἀπείρους λεπτομερείας διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ὡς καὶ τὴν Τουρκοκρατουμένην πόλιν τῶν Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ παραλείψῃ νὰ περιγράψῃ καὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Βαυαρῶν, δηλ. ἡσχολήθη καθ' ὅλον τὸν μακρὸν του βίον μὲ τὴν λαογραφίαν τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων Ἀθηνῶν καὶ διὰ τὴν ἐπιμελῆ καὶ πρωτότυπον αὐτὴν ἐπίδοσιν του ἐξελέγη Ἀκαδημαϊκός.

Κατὰ τὸ 1949 εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Παρνασσοῦ ἐώρτασε τὴν τεσσαρακονταετηρίδα της. Κατὰ τὴν συγκέντρωσιν αὐτὴν ἰδιαίτερος ἐτιμήθη ἡ μνήμη τοῦ Νικολάου Πολίτη τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ ἐπιστήμονος, μελετητοῦ καὶ εὐρέτου τοῦ ὄρου «ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ».

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας λοιπὸν ὁ ὄρος «ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ» σημαίνει τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τῶν θρύλλων, τῶν δοξασιῶν,

των προλήψεων, των πορομιών, των ήθων και έθιμων ενός λαοῦ.

Τὴν ὁδὸν αὐτὴν ἠκολούθησαν ὁ Καμπούρογλου, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Δροσίνης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Ἐφταλιώτης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Δ. Γατόπουλος, ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Καὶ εἶναι δύσκολον θέμα ἢ κατὰ τόπους λαογραφία, διότι διὰ νὰ εἶναι πιστὴ πρέπει νὰ εἶναι μία πραγματικὴ τρόπον τινὰ κινηματογραφικὴ εἰ δυνατόν ἠχητικὴ καὶ ὁμιλοῦσα ταινία μὲ ἀπήχησιν καὶ ἀναπαράστασιν ὄλων τῶν γεγονότων ὠρισμένης ἐποχῆς μιᾶς περιφέρειας μὲ ἔκδηλα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Νικ. Πολίτη, ἀντάξιοι διάδοχοι καὶ ἐμβριθεῖς συνεχισταὶ τοῦ πολιτίμου καὶ ἱστορικοῦ ἔργου του ἔμειναν, ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ καθηγητὴς τοῦ αὐτόθι Πανεπιστημίου Στίλπων Κυριακίδης ἐξαίρετος ἐπιστήμων καὶ κορυφαῖος λαογράφος, πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν σπουδῶν καὶ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς ἡμετέρας «ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΣΕΡΡΩΝ—ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ», καὶ ἐν Ἀθήναις ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Μέγας, Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Χάρις εἰς τὰς ἀκαταπονήτους προσπάθειας τῶν ἀνωτέρω καθηγητῶν λαογράφων ἡ Ἑλληνικὴ Λαογραφία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σημειώνει σταθερὰς καὶ σημαντικὰς προόδους, καὶ παρακολουθεῖ τὴν κίνησιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς λαογραφίας ἀνὰ τὰ λοιπὰ κράτη.

(2)

Ἱστορίαν τῶν Σερρῶν ἔγραψαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὁ Πέτρ. Παπαγεωργίου, ὁ Εὐάγγελος Στράτης καθηγητὴς τοῦ Παρθεναγωγείου Σερρῶν, καὶ μετὰ τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμον ὁ δικηγόρος καὶ Βουλευτὴς Σερρῶν Πέτρος Πέννας.

Εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ πολλὰ ἱστοροῦνται διὰ τὴν περίφημον καὶ μεγάλης ἀξίας διὰ τὸν Ἑλληνισμόν πόλιν τῶν Σερρῶν, πλὴν ὅμως πολὺ ὀλίγα ἀναφέρονται σχετικὰ μὲ τὴν λαογραφίαν τῆς, τὸ χρῶμα τῆς ζωῆς τῶν Σερραίων ἢ τὰ ἔθιμα καὶ τὸ ἴδιωμα αὐτῶν.

Πιστεύω ότι με την μελέτην μου ταύτην συμβάλλω εις τὸ ἔργον τῆς γλωσσολογίας καὶ λαογραφίας τῶν Σερρῶν καὶ συμπληρώνω τὸ ὑπάρχον κενὸν διότι ἂν εἶναι δύσκολον νὰ γραφῇ βιβλίον ἱστορικὸν ἢ λογοτεχνικόν, πολὺ δυσκολώτερον εἶναι νὰ γραφῇ βιβλίον με θέμα τὴν μελέτην τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος καὶ τῶν ἔθιμων μιᾶς περιοχῆς, διότι δὲν ὑπάρχει διαδοχὴ ἀμέσως συλληπτῆ εἰς τὸ ἱστορούμενον θέμα ἀλλὰ φροντίς διαρκῆς με ἀκατάβλητον ἐπιμονὴν καὶ θέλησιν ἐπὶ δεκαετίας ὀλοκλήρους διὰ τὴν ἐπιμελῆ σταχυολόγησιν συλλογῆν καὶ συναρμολόγησιν, φθόγγων καταλήξεων, παροιμιῶν, πρωτοτύπων τοπικῶν λέξεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔχει τὴν εὐκαιρίαν ὁ συλλέγων ν' ἀκούη καθημερινῶς ἀλλὰ ἀκούραστος νὰ συλλέγῃ κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα με ἐπιμέλειαν ὅταν τὰ παρατηρῇ τὰ ἀκούη ἢ τὰ ἐνθυμῆται.

Ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου τούτου ἐγράφη κατόπιν μελέτης καὶ παρακολούθησεως τῶν συνθηκῶν ποῦ ὑπῆρχον καὶ τῶν ἀλλαγῶν ποῦ ἐπῆλθον εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, τῆς ἐποχῆς τῆς ὑποδουλώσεως των εἰς τοὺς Τούρκους 1383 τὰ σκοτεινὰ καὶ πλήρη δοκιμασιῶν χρόνια τῆς δουλείας, τῆς ἀπολυταρχίας τῶν Σουλτάνων μέχρι τοῦ Χαμίτ καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκικῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1908, τῶν πολέμων, 1912, 1913, 1916, 1922, 1940 - 41, εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ εἰς τὰ θρησκευτικὰ, ἔθνικὰ, πολιτικά, κοινωνικά καὶ γλωσσικὰ πράγματα τῆς πόλεως.

Ἡ μελέτη αὐτὴ περὶ τῆς λαογραφίας καὶ τῆς διαλέκτου τῆς περιοχῆς Σερρῶν εἶναι ἀποτέλεσμα προσπάθειας ὀλοκλήρου τριακονταετίας καὶ τὸ ὕλικόν της συνεπληρώθη ὅπως ἀκριβῶς γίνεται φροντίς διαρκῆς καὶ ἀκαταπόνητος με ζήλον διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν διαφόρων συλλογῶν γραμματοσήμων αὐτογράφων ἢ λοιπῶν ἀντικειμένων, με φανατισμὸν καὶ πείσμα διὰ τὴν τελειοποίησιν των, καὶ ἐνῶ δὲν προορίζεται διὰ τὸ εὐρὺ κοινὸν πρόκειται νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς Σερραίους ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκονται τοὺς Μακεδόνας ὡς καὶ τοὺς μελετητὰς τῶν ἰδιωμάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τοὺς φιλολόγους ἱστορικοὺς καὶ λαογράφους.

Ἀσχολούμενοι με τὴν λαογραφίαν τῶν Σερρῶν δὲν πρόκειται ἀπλῶς νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν ἱστορίαν της ὡς ψυχροὶ ἱστορι-

κοί παρατηρηταί, ἀλλὰ πρόκειται διὰ τοὺς νεωτέρους κατοίκους τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν, δι' αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν τὴν ἱστορικὴν τῆς ζωῆν νὰ ἀνεύρωμεν τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας εἰς τὸ βάθος τῆς λαϊκῆς ψυχῆς μὲ ὁδηγόν μας τὸ αἶσθημα καὶ τὸν ψυχικὸν συντονισμόν μας πρὸς τὴν παλαιὰ ἐκεῖνη ἀγνή ἐποχὴ τὴν ἡρεμὴ ἐποχὴ τῶν πάππων μας, καὶ τότε θὰ αἰσθανθῶμεν μέσα μας τὴν λαβὴν τοῦ κρίκου τῆς διαδοχῆς ποὺ μᾶς συνδέει μὲ μιὰ ἀκατανίκητη ἔλξι καὶ μιὰ ἰδιαίτερη γοητεία μὲ τὸ ὑπέροχο ἱστορικὸ μεγαλεῖο τῶν Σερρῶν καὶ θὰ συλλάβωμε μὲ ψυχικὴ ἱκανοποίησι ζωντανεμένες ἔντονες εἰκόνες τοῦ παρελθόντος ποὺ ἔχει χαράξει ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς μαρτυρικῆς πόλεως καὶ μὲ ὑπερη-

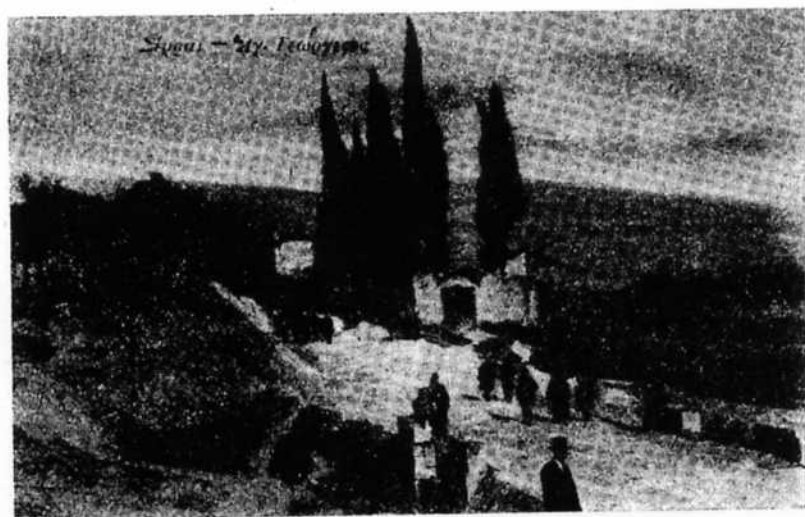
Σέρραι (Νέα πόλις).

φάνεια θὰ προχωρήσουμε νὰ ἀποθέσουμε Σερραϊκὲς γνήσιες παλαιῆς εἰκόνες εἰς τὴν μεγάλην πινακοθήκην τῆς λαογραφίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τοὺς σημερινοὺς ὀρθογωνισμένους συνοικισμοὺς ποὺ μαστίζει ἡ ὁμοιομορφία καὶ εἰς τὴν νεοπαγῆ ἔκτασιν τῆς νέας πόλεως κυριαρχεῖ ἡ μονοτονία καὶ ἡ ξηρότης μὲ παντελῆ ἔλλειψιν τοπικοῦ χρώματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ παλαιὰ ὑπόλοιπα τεμάχια τῆς καταστραφείσης πόλεως ποὺ διατηροῦν περιβάλλον γραφικώτερον μὲ αἰσθηματισμὸν καὶ ψυχικὴν σύνδεσιν μὲ τὰ περασμένα.

"Έτσι γίνεται περισσότερο αντιληπτή ή έκ βάθρων αλλαγή που έχει άπλωθῆ και έχει μορφωθῆ κατά τὴν τελευταία πεντηκονταετία εἰς τὴν ἑκτασι τῆς ἄλλοτε παλαιᾶς καταστραφείσης πόλεως.

Μερικά πολύτιμα ἀπομεινάρια, τὸ Μπεζεστένι, δύο τρεῖς βρύσες τῆς ἐποχῆς τῶν Μπέηδων, λιγοστά σπήτια τῶν παλαιῶν μαχαλάδων, Ἁγ. Παντελεήμονος, Ἁγ. Νικολάου, λιγοστά κυπαρίσσια τοῦ Ἁγ. Προδρόμου καὶ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἐρειπωθέντος Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, ἀναπλάθουν κάθε φορὰ τὴν εἰκόνα που ἡμεῖς οἱ παλαιότεροι ἐζήσαμε στὸν κόσμον τῶν παιδικῶν μας χρόνων καὶ ξανα-

ζωντανεύουν ὁλόκληρον τὸν μυστικὸν κόσμον που ἐκλεινε μέσα του τὸ πλούσιον παρελθόν αὐτῆς τῆς ἀγαπητῆς μας πόλεως.

Καὶ ἂν ὄλη αὐτὴ ἡ ἀναπαράστασις μᾶς συγκινεῖ καὶ μᾶς θέλγει καὶ ἂν ὄλα αὐτὰ τὰ ἄψυχα ὑπολείμματα μᾶς εἶναι τόσο συμπαθῆ καὶ συνδεδεμένα μετὰ τὴν τοπικὴν μᾶς ἱστορίαν θὰ τὴν ἀφίναμε ἀσυμπλήρωτη ἂν δὲν ἐφροντίζαμε ἐκτὸς τοῦ ἀψύχου αὐτοῦ περιβάλλοντος τῶν παλαιῶν Σερρῶν νὰ περιγράψωμεν καὶ νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ τὸν ἐμψυχον Σερραϊκὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος που ἔζησε, ἐπέρασε καὶ ἀφήκε ὡς κατάλοιπον ὠρισμένην κοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν καὶ μέσα εἰς αὐτὴν ἡμᾶς τοὺς ἀπογόνους των, εἰς τοὺς ὁποίους ἀντανაკλᾷ,

τὸ λέγομεν μὲ ἱκανοποίησιν, καὶ ὑπερηφάνειαν ἢ σφαγίς ὅτι ἔλκομεν τὸ γένος ἀπὸ ἐκείνους ποῦ μᾶς ἐκληροδότησαν τὴν ἀγνὴν οἰκογενειακὴν παράδοσιν, τοὺς νόμους, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ ἰδίως τὸν χαρακτήρα τῶν τὸν ὁποῖον φέρομεν ἐκ καταγωγῆς.

Πολὺ ὀλίγα ἀστικά κέντρα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν κατέχουν τόσον σημαντικὴν καὶ μεγάλην ἱστορίαν καὶ ἔχουν παίξει τόσον σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς σημερινῆς μας Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ πνευματικῆς ζωῆς ὅσον ἡ παλαιὰ καὶ ἱστορικὴ πόλις τῶν Σερρῶν.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΣΕΡΡΩΝ

Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος πρῶτος ἀντελήφθη τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν μὲ τὴν ἀκρόπολιν τῆς καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐφρόντισε ν' αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς (803 μ. Χ.) νὰ τὴν ὀχυρώσῃ καὶ νὰ τὴν μεταβάλλῃ εἰς στρατιωτόπιον. (¹)

Καθ' ὁμολογίαν τοῦ Καμενιάτου κατὰ τὸ 904 ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ἦτο ἔδρα τοῦ «στρατηγοῦ τοῦ Στρυμόνος». (²)

Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β΄, ἐπιβλητικὴ ἱστορικὴ μορφή, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 40ετοῦς κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου ἐπρόσεξεν ἰδιαιτέρως τὴν σημασίαν τοῦ Κάστρου τῶν Σερρῶν καὶ αὐτοπροσώπως τρεῖς φορές τὸ ἐπεσκέφθη. Εἰς τὸ Κάστρον τῶν Σερρῶν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ προσήλθε κατὰ τὸ 1018 καὶ παρεδόθη ὁ φρούραρχος τοῦ Πέρνικ Κρακράς μὲ 35 ἄλλους φυλάρχους εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Βασίλειον τοῦ Β΄.

Ὁ κεντρικὸς πύργος τῆς ἀκροπόλεως φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη κατ' ἐντολὴν τοῦ Βασιλείου κατὰ τὸ 990 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ τοῦ Ὁρέστου ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ κεραμουργικὴ ἐπιγραφή του (³).

ΠΥΡΓΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΒΑΛΕΩΣ ΟΝ ΕΚΤΗΣΕΝ ΟΡΕΣΤΗΣ(⁴)

Εἰς τὴν ἀρχὴν φέρει τὸν δίσκον τοῦ Ἥλιου καὶ εἰς τὸ τέλος τὴν σελήνην ὡς καὶ κεραμουργικὸν τρίγωνον διάστικτον.

(¹) Ἰστ. Παπαρρηγοπούλου Τομ. Γ' σ. 604.

(²) L' Hellenisme De La Macedoine Γ. Χατζηδάκι Paris σ. 27.

(³) B.Z. Leipzig 1901 σ. 545 Π. Ν. Παπαγεωργίου.

(⁴) Ἰστ. Σερρῶν Ε. Στράτη Κων/πολις 1909 σ. 35, 36.

Μερικοί ἐπηρεασμένοι ἀπὸ σλαυϊκᾶς δοξασίας ἀπεπειρά-
ρᾶθησαν νὰ δώσουν ἄλλην ἐξήγησιν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. (1)

Αὐτὸς ὁ πύργος τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι ὁ μεγαλειτερος
μάρτυς τῶν ἐκ τοῦ Βορρά εἰσβολῶν. Μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς
τακτικῆς τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τοὺς στρατοὺς τῶν νεωτέρων
χρόνων τὸ Κάστρον ἔχασε τὴν παλαιὰν σπουδαιότητά του καὶ
σκοπίμως παρημελήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἐστία
ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Τὸ κάστρον τῶν Σερρῶν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν εἶχε
Διοικητὴν διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, μὲ τὸν τίτλον
«Καστροφύλαξ Σερρῶν». (2)

Μὲ τὸν τίτλον αὐτὸν ἀναφέρεται εἰς ἐπίσημον ἔγγραφον
ἐκχωρήσεως τοῦ μετοχίου τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτη
Λέων ὁ Ἀζανίτου κατὰ 1344. (3)

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας εὐρίσκομεν ἕτερον τί-
τλον τῆς Μητροπόλεως Σερρῶν εἰς χρονικὸν τοῦ ἔτους 1614,
«ὁ πρωτόγερος τοῦ Κάστρου», ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐδίδετο
ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως εἰς ἀξιωματοῦχον ἀναλαμβάνοντα τὴν
φροντίδα καὶ τὸ ὑπεύθυνον τῆς συγκεντρώσεως τῶν φόρων τῶν
καταβαλλομένων εἰς τοὺς Τούρκους. (4)

Ἐκτοτε τὸ κάστρον σώζεται ἐρειπωμένον καὶ παρουσιάζει
τὴν ἴδιαν ὄψιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ὀρχομενοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπὸ
ἀντιζηλῖαν κατεδάφισαν οἱ Θηβαῖοι.

Τὸ κύριον ἀπομείνον σῶμα τοῦ κεντρικοῦ πύργου δεσπάζον
τῆς πόλεως μὲ τὸ σχῆμα του δίδει εἰς ὀλόκληρον τὸν λόφον χα-
ρακτηριστικὴν σφραγίδα ὡς αἰώνιον ἱστορικὸν πλαίσιον τοῦ πο-
λυκυμάντου βίου τῆς μαρτυρικῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Οἱ Τούρκοι τὸν ὠνόμαζον «Μπᾶς Κουλέ» καὶ ἐπὶ Τουρκο-
κρατίας ἦτο τελείως ἄδενδρος.

Ἐπὶ Δημαρχίας Γεωργίου Μόσχου ἀνεδασώθη διὰ μακεδο-
νικῶν πύκων καὶ ἤδη σήμερον προβάλλει ὁ λόφος ὀλοπράσινος.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ὀλόκληρος ὁ λόφος καλύπτεται ἀπὸ
ἀσφοδέλους (σβερδούκλια) «μπουρδόνια» εἰς τὴν Σερραϊκὴν
διάλεκτον, μεγέθους κερασίου πράσινα σκληρὰ τὰ ὁποῖα ἐκσφεν-
δονίζουσι μετὰ τῶν τᾶ παιδιὰ τῆς γειτονιάς χάριν παιδιᾶς.

(1) Μ.Γ. Δήμιτσα «ἡ Μακεδονία» ΑΘΗΝΑΙ Β' σ. 661.

(2) Ἰστ. Σερρῶν Ε, Στράτη Κων/πολις 1909 σ. 41.

(3) Byzantinische Zeitschrift 1894 σ. 295.

(4) Byzantinische Zeitschrift 1894 σ. 241.

Εἰς τὴν ἀνατ. πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως ἐσώζοντο τὰ εἱρεπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὅπου κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκκλησιάζοντο τὰ στρατεύματα τοῦ Φρουρίου.

Τὴν πρώτην προσπάθειαν διὰ τὴν ἀνιστόρισιν ἐκ τῶν εἱρεπίων τοῦ ναοῦ ἔκαμαν κατὰ τὸ 1937 αἱ τρεῖς εὐσεβεῖς Σερραῖαι Πηνελόπη Πολυμέρη, Μαρία Μαρούλη (τὸ γένος Κούζα) καὶ Πέπη Ζιώγα.

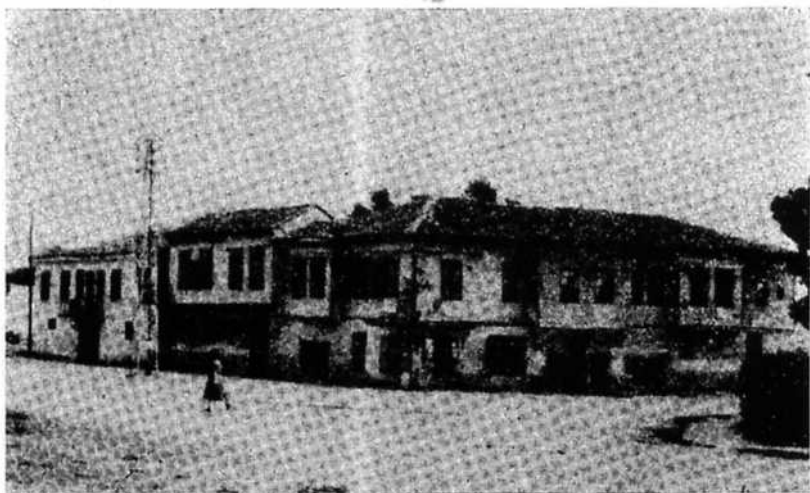
Ἐκ τοῦ μηδενὸς κατάρθωσαν νὰ προχωρήσουν μὲ τὸ αὐτὸ σχέδιον καὶ τὴν αὐτὴν πλινθοδομικὴν ἀξιόλογον τέχνην, καὶ ὅταν μετὰ ἐτῶν ὀλοκλήρων προσπάθειαν χωρὶς καμμίαν κρατικὴν ἐπιχορήγησιν ἔφεραν εἰς αἴσιον πέρας τὸ ἔργον, ἀπέσπασαν τὰ συγχαρητήρια τοῦ κ. Α. Ὁρλάνδου καθηγητοῦ, εἰδικοῦ ἐπὶ τῶν ἀναστηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ ναοῦ ἀνεκαλύφθη κατακόμβη συγκοινωνοῦσα ὡς λέγεται ὑπογείως μὲ τὸν ἄλλοτε Μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.

ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ρυμοτομία, Ἀρχιτεκτονική.

Ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ὅπως καὶ ὅλαι αἱ παλαιαὶ Μακεδονικαὶ πόλεις εἶχε ἰδιαιτερον χρῶμα Μακεδονικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τὴν ὅποιαν διατηροῦν ἀκόμη μόνον αἱ παλαιαὶ συνοικίαι τῆς ὅσαι διεσώθησαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν. Ὅπως καὶ εἰς τὴν

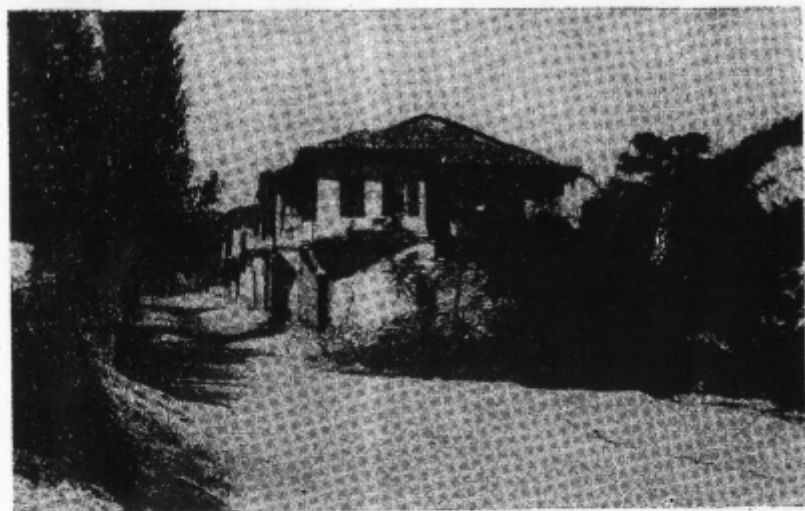

Διασωθὲν τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως εἰς Συνοικίαν Ἁγ. Νικόλαος.

Θεσσαλονίκην τὸ παλαιὸν χρῶμα διατηροῦν αἱ συνοικίαι Βαρδάρη, Ἐπταπυργίου καὶ Ἁγίας Τριάδος.

Αἱ συχναὶ πυρκαϊαὶ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ ἡ τελευταία μεγάλη ἐκτάσεως τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ 1913 καθ' ἣν ἐκάησαν 13 ἑλληνικαὶ συνοικίαι τοῦ κέντρου τῆς πόλεως ἔχουν ἐξαφανίσει τὸσον τὰ οἰκήματα λαϊκοῦ Σερραϊκοῦ τύπου ὅσον καὶ τὰ καλλιτέρας καὶ ἀξιολόγου ἀρχιτεκτονικῆς «ἀρχοντικά» ὀρισμένων ἐκλεκτῶν καὶ εὐπόρων Σερραϊκῶν οἰκογενειῶν ὅπως ἦσαν τὰ ἀρχοντικά τοῦ Κοντοῦ, Ἀλεξανδρίδη, Χατζηκώτσιου, Ζλάτκου, Χατζηδήμου, Πέτροβιτς, Δούρου, Μόσχου, Πάνου, Παρίση, Ὀβαδιά, Χρηστίδη, Ζαφειρίου, Καπέτη κ. ἄ. Ἰσμαὴλ Μπέη, Νασήτ Μπέη, Φερὴτ Μπέη, κ. ἄ.

Ἡ ρυμοτομία τῆς παλαιᾶς πόλεως ἦτο καθαρῶς Βυζαντινὴ ἐπαρχιακὴ, δηλ. με ἀνωμάλους καὶ ἀχώροσταθμητοὺς δρόμους

Διασωθὲν τμήμα τῆς παλαιᾶς πόλεως συνοικίας Ἁγ. Παντελεήμονος.

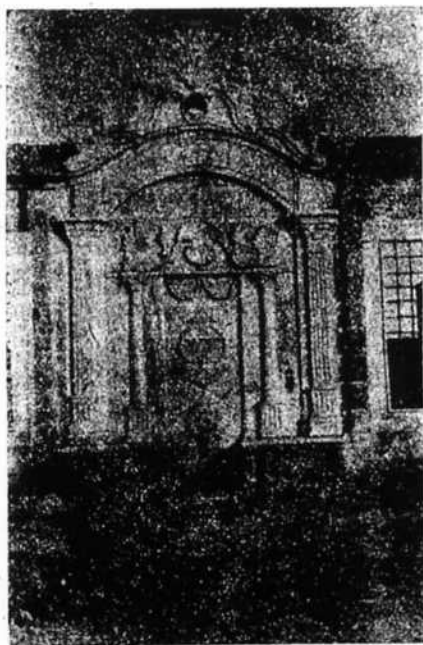

Τὸ τμήμα τοῦτο διασωθὲν κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1913 δὲν διετηρήθη ὑπὸ τῆς νέας ρυμοτομίας.

λιθοστρώτους, διὰ ν' ἀποφύγουν κατὰ τὸν χειμῶνα τὴν λάσπην.
Οἱ περισσότεροι δρόμοι δὲν ἦσαν εὐθεῖς καὶ καμμία πλευ-

ρά τῶν δρόμων δὲν εἶχε ἴσου ὕψους οἰκήματα. Ἡ ἀνομοιομορφία αὐτὴ πιθανὸν ν' ἀντιβαίνει πρὸς τοὺς συγχρόνους πολεοδομικοὺς νόμους καὶ κανόνας πλὴν ὁμῶς προσέδιδε εἰς τὴν πόλιν ἓνα ἰδιαιτέρον εὐχάριστον τοπικὸν χρῶμα.

Ἐξαιρέσειν ἀπετέλει ἡ ὁδὸς Διοικητηρίου Μεραρχίας Σερρῶν μὲ εὐθειαν χάραξιν. Τὸ τμήμα τοῦτο διασωθὲν κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1913 δὲν διετηρήθη ὑπὸ τῆς νέας ρυμοτομίας, ἡ ὁδὸς Ἁγίου

Ταυρκικὴ βρύση μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις ἔξω τοῦ περιβόλου τοῦ τζαμιοῦ Ἁγία Σοφία.

Νικολάου τὸ λεγόμενον τότε «φαρδύ», ἡ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Διοικητηρίου μέχρι τοῦ Σταθμοῦ, καὶ ἡ ὁδὸς ἀπὸ τοὺς στρατώνας Ἱππικοῦ μέχρι τῶν στρατῶνων πεζικοῦ τῆς Καμενίκιας χωρὶς νὰ ἀκολουθῆ ἀπολύτως τὴν εὐθειαν.

Τὰ περισσότερα κεντρικὰ καὶ συνοικιακὰ οἰκήματα ἦσαν διόροφα μὲ ξύλινα μεγάλα γείσα, μὲ ἐξώστας μὲ ξύλινα καὶ σιδηρᾶ κάγκελα, καὶ στέγην κεραμοσκεπῆ. Κατ' ἐξαιρέσειν τοῦ Ἑσκή Τζαμί καὶ τῆς παλαιᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν ἡ στέ-

γη ἐκαλύπτετο ἀπὸ μολύβδινα ἐλάσματα καὶ ἡ ἐξοχικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρυονερίτη ἀπὸ μαρμάρινες πλάκες.

Εἰς τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς πόλεως ἦσαν συγκεντρωμέναι ἡ Λαχαναγορὰ ἢ Ἄγορὰ κρεάτων, ἡ Ἰχθυαγορὰ, ἡ σιταγορὰ καὶ τὰ ἄλλα ἔμπορικὰ κατάστηματα, ἔναντι δὲ τοῦ Διοικητηρίου ἦσαν τὸ τηλεγραφεῖον καὶ τὸ ταχυδρομεῖον.

Ἡ κεντρικὴ ἔμπορικὴ ἀγορὰ — τὸ Ὅρτὰ τσαρσί — ἦτο ἐστεγασμένη μὲ ξυλίνην ὀροφὴν μὲ τρίκρουνον βρύσιν εἰς τὸ μέσον.

Ἡ μικρὰ πλατεῖα «Κονλούκι» εἶχε καὶ αὐτὴ τρίκρουνον βρύσιν μὲ μαρμάρινον τρίγωνον ὀβελίσκον. (1) Κάθε τουρκικὸ Τζαμί εἶχε συντριβάνι διὰ τὸ συχνὸ πλύσιμο τῶν πιστῶν τοῦ Ἄλλάχ. Εἰς τὴν συνοικίαν «Ὠρα» εἰς τὸ Τζαμί τῆς Ἁγ. Σοφίας, εἰς τὸν δρόμον τοῦ σταθμοῦ μαρμάρινες βρύσες μὲ γούρνες εἶχαν κατασκευασθῆ ἀπὸ δωρεὰς Μπέηδων διὰ ψυχικόν.

Τὸ ὄροσερὸ νερὸ τοὺς ἔτρεχε νύκτα καὶ ἡμέρα διὰ νὰ δίδῃ ἀνακούφισιν εἰς ἀνθρώπους καὶ ζῶα.

ΟΡΟΙ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

Κατὰ τὸν παλαιὸν καιρὸν ἡ ἐπέκτασις τῆς πόλεως ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἐγένετο κατὰ ἰδιότυπον ἀρχαίγονον τρόπον, ὅπως εἰς ὄλας τὰς τουρκοκρατούμενας πόλεις χωρὶς καμμίαν μέριμναν ρυμοτομίας. Πολεοδομικὸν γραφεῖον σχεδίου πόλεως δὲν ὑπῆρχε.

Πόλις μὲ μῆκος τεσσάρων χιλιομέτρων εἶχε κυρίως τέσσαρας ἀρτηρίας κατὰ μῆκος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς.

1) Ἡ κυριωτέρα ἢ ἀπὸ Ἁγίου Γεωργίου Κρυονερίτη ἐξ Ἀνατολῶν μὲ εἴσοδον εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς γεφύρας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ διὰ τῆς ἄλλοτε «πύλης τῶν τυφλῶν» τῆς Κιὸρ Καποῦ διέσχιζε τὰς συνοικίας Ἁγ. Ἀντωνίου, Ἁγ. Παρασκευῆς Μητροπόλεως, τὸ Κονλούκι, καὶ τὴν συνοικίαν τῆς Ὠρας ἕως τὸ σιτοπάζαρο (Τερεκέ παζάρ), δηλαδὴ διέσχιζε ὀλόκληρον τὸ «ΒΑΡΟΣΙ»

2) Ἄλλη ἀπὸ τοῦς στρατῶνας τοῦ Ἀραμπατζῆ Μαχαλᾶ διέσχιζε τὴν Τουρκικὴν συνοικίαν τοῦ Τζιντζιρλή Τζαμή, τὰ

(1) «ΚΟΝΛΟΥΚ» λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα κέντρον διαμονῆς, ἀπὸ τὸ τουρκικὸν κονλόρουμ. Ἐκ τῆς ἰδίας ρίζης προέρχονται τὸ «ΚΟΝΑΚΙ» σημαίνον κεντρικὸν κτίριον αὐθεντοῦ ἢ ἀρχῆς, καὶ τῆς δημοτικῆς τὸ «κονεύω» τὸ ὁποῖον σημαίνει καταλύω καὶ διὰ τὰ πουλιὰ κOURNιάζω.

ταμπάχανα, τὸ Ὀρτᾶ Τσαρσί Ἰζούμ Παζάρ, Ἀτλαμᾶ καὶ Κοκκίνων Γεφυριῶν ἔφθανε εἰς τοὺς Στρατῶνας πεζικοῦ Καμενίκιας (σημερινὴ ὁδὸς Θεσσαλονίκης).

3) Ἀπὸ τὴν γέφυραν Πασᾶ Κυπρισί τῆς Ἀγίας Σοφίᾶς ἔφθανε εἰς Ταμπάχανα ὅπου ἐνώνετο μὲ τὴν προηγουμένην.

4) Ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Τυφλῶν (ἀπὸ τοῦ κτιρίου τοῦ «ΟΡΦΕΩΣ») διέσχισε τὴν συνοικίαν Ἀγ. Ἀντωνίου καὶ Ἀγίου Νικολάου γνωστὴ ὡς τὸ «φαρδῦ» καὶ κατέληγε εἰς Ταμπάχανα.

Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀρτηριῶν ἦτο κτισμένη ἡ πόλις μὲ στενοὺς δρόμους χωρὶς καμμίαν γεωμετρικὴν γραμμὴν.

Ἀπο τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἑτέρα νέα ὁδὸς ἐχαράχθη ἀπὸ σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ μέχρι Ὀρτᾶ Τσαρσί ὅπου σήμερον ἡ πλατεία Ἐλευθερίας καὶ ἐκεῖθεν συναντῶσα ἐγκαρσίως τὰς τέσσαρας προηγουμένας ἔφθανε ἕως τὸ «ΜΠΑΖΔΑΡ» ἢ Τσεμπλέκ Δερέ.

Ἡ Κλουποτίτσα ὡς μικρὸς χεῖμαρρος ἀπὸ τὴν συνοικίαν τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος διέσχισε τὰς συνοικίας Ἀγ. Βλασίου, Ἀγ. Ἀποστόλων, Ταξιαρχῶν ἕως τὸ «Γεφυροῦδι» καὶ πέραν αὐτοῦ ἀπὸ τὰ Ταμπάχανα πρὸς τὸν Σαλχανᾶ.

Ἡ Κλουποτίτσα ὡς ἀκάλυπτον ρεῦμα συνεκέντρωνε τὰς ἀποχετεύσεις τῶν γύρω οἰκιῶν, ὁ ἀκάθαρτος δὲ αὐτὸς χεῖμαρρος ἐκαθαρίζετο αὐτομάτως κατὰ ἀραιὰ διαστήματα ἀπὸ τὰ ὀρμητικὰ νερὰ τῶν βροχῶν.

Αἱ αὐλαὶ τῶν περισσοτέρων οἰκιῶν εἶχον φρέατα βάθους 6-10 μέτρων οὐδέποτε ὁμως ἐτηρεῖτο ἡ δέουσα ἀπόστασις τῶν 14 μέτρων ἀπὸ τοῦ ὀχετοῦ ἢ τοῦ βόθρου. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἦσαν μικροβιολογικῶς καθαρὰ τὰ νερὰ τῶν φρεάτων.

Αἱ περισσότεραι λαϊκαὶ κατοικίαι ἦσαν ἀνήλιοι ὕγραὶ καὶ ἀνθυγιεῖναι ἢ ἐλονοσία δὲ εἶχε πάντοτε ἐνδημικὸν χαρακτήρα εἰς τὴν πόλιν.

Κατ' ἐξάλειψιν τὰ ἀρχοντικὰ τῶν πλουσίων ἀπὸ ἀπόψεως κατασκευῆς καὶ προσανατολισμοῦ ἦσαν κτισμένα μὲ τοὺς δρους τῆς ὑγιεινῆς διόροφα καὶ περιτριγυρισμένα μὲ αὐλήν.

Μεταξὺ τῶν συνοικιῶν Ἀγ. Ἀντωνίου — Ἀγ. Παρασκευῆς καὶ Τιμ. Προδρόμου ἦτο ἡ ἑβραϊκὴ συνοικία τῶν «ΣΑΡΑΝΤΑ ΟΝΤΑΔΩΝ» μὲ δύο πύλας καὶ μὲ μικρὰν πλατεῖαν εἰς τὸ μέσον, δύσοσμος καὶ πλαισιωμένη μὲ ρυπαρὰ ρεῖθρα. Ἐκεῖ ἐστεγάζοντο ὁμαδικῶς ὑπὸ τοὺς πλέον ἀνθυγιεινοὺς δρους πολλαὶ πολυμελεῖς πτωχαὶ οἰκογένειαι Ἑβραίων. Ἰσπανικῆς καταγωγῆς. Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις εἰς παλαιότερας ἐπο-

χάς όταν ένεφανίζετο έπιδημία με μεγάλην εύκολίαν μετεδίδετο και έθέριζε κυριολεκτικώς τάς λαϊκάς τάξεις.

Δέν ύπήρχε κρατική φροντίς διά νά προφυλαχθή τò κοινόν άπό τάς άσθενείας. Δέν ύπήρχε κρατική ύπηρεσία 'Υγιεινής. Ούτε στατιστική θανάτων και άσθενειών. Κατά τήν έπιδημίαν τής χολέρας τοϋ 1911 έμφανίζεται ή Μητρόπολις Σερρών άσκοϋσα πρόνοϊαν ύγιεινής και δι' άξιαιπαίνου ένεργείας γνωστοποιεί δι' έντύπων έγκυκλίων εις τò κοινόν τά άπαραίτητα μέτρα προφυλάξεως κατά τής νόσου με έπιστημονικάς συστάσεις.

Τò Νοσοκομείον τής Κοινότητος λειτουργεί, γίνονται δεκτοί οί άποροι και έκτελοϋνται χιλιάδες συνταγαί δωρεάν. 'Ο καθείς δμως κάνει τόν σταϋρόν του και εύχεται νά μήν πεθάνη «εις τά σπιτάλια».

Περί τοϋς 15 έπιστήμονες 'Ελληνες Σερραίοι Ιατροί καλής πείρας οί περισσότεροι εύρωπαϊκής μορφώσεως έξυπηρετοϋν τάς Ιατρικάς άνάγκας τών Σερραίων, πρòς αύτοϋς δέ άπευθύνονται και οί Τουρκοί και οί 'Εβραίοι κάτοικοι τής πόλεως.

Πρòς τοϋς ίδίους Ιατροϋς στρέφονται και οί κάτοικοι τών γύρω χωρίων εις τά όποια οϋδεμία Ιατρική περίθαλπις ύπάρχει αλλά πρακτικοί γέροντες και γραΐται με προλήψεις και δεισιδαιμονίας άναπληροϋν τοϋς Ιατροϋς και διά τοϋτο οί θάνατοι έκ μολύνσεων είναι συχνότεροι εκεί.

Κατά τήν τελευταίαν δεκαετίαν πρò τών Βαλκανικών πολέμων τά πλουσιώτερα χωρία συμβάλλονται με έπιστήμονα Ιατρόν και κλείνουν συνήθως ένιαύσιον συμφωνίαν με έφ' άπαξ όριζομένην άμοιβήν, τò λεγόμενον «Κοντότο» με ύποχρέωσιν τοϋ Ιατροϋ διά τήν περίθαλψιν όλων τών κατοίκων τοϋ χωρίου. Μόνον εις δυσκόλους περιστάσεις και άναλόγως τής σοβαρότητος τής άσθενείας και τών οικονομικών μέσων οί άσθενείς μεταφέρονται εις Σέρρας, Θεσσαλονίκην ή 'Αθήνας διά σοβαράς έπεμβάσεις.

Διά τήν καθαριότητα τών όδών τής πόλεως έφρόντιζεν ό Δήμος με μισθωτοϋς ύπαλλήλους και ήμερομισθίους όδοκαθαριστάς. Οί κεντρικώτεροι δρόμοι είχον καθαράν όψιν αλλά, οί στενοί τών άκραιν συνοικιών δέν ήσαν άμέμπτου καθαριότητος.

'Ολοι οί δρόμοι τής παλαιάς πόλεως ήσαν στρωμένοι με λιθόστρωτον (καλντιρίμι) με τόν τρόπον δέ αύτόν άπεφεύγετο κατά τόν χειμώνα ή λάσπη και κατά τò θέρος ή σκόνη, εις ένα τόπον με μαϋρο άφράτο χώμα όπως τò χώμα τών Σερρών.

Κατά τὴν Τρίτην, ἡμέραν λαϊκῆς ἀγορᾶς ὠρισμένην ἀπὸ τὰ βάθη τῶν Βυζαντινῶν αἰώνων καὶ διατηρουμένην μέχρι σήμερον, χωρικοὶ μὲ τὰς γραφικὰς τῶν ἐνδυμασίας ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τῆς Ζίχνης, τῆς Νιγρίτης, τῶν βορείων χωρίων, τοῦ Σιδηροκάστρου καὶ αὐτοῦ τοῦ Μελενίκου μετέφερον εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Σερρῶν τὰ ἀγροτικά τῶν προϊόντα καὶ ζῶα διὰ νὰ τὰ πωλήσουν καὶ μὲ τὸ ἀντίτιμον νὰ ἀγοράσουν ἀπὸ τὰ καταστήματα τῆς πόλεως ὄλα τὰ χρειώδη διὰ τὸν καθημερινὸν τῶν βίων.

Οὕτω ἡ κατὰ Τρίτην συγκέντρωσις χιλιάδων χωρικῶν μετὰ τῶν ὑποζυγίων τῶν καὶ ἐκ τῶν πεδινῶν χωρίων μὲ βωδαμάξας εἰς τὴν ζωαγορὰν καὶ τὴν σιταγορὰν, παρ' ὄλα τὰ λαμβανόμενα ὑπὸ τοῦ Δήμου μέτρα διετάρασσε τὴν κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας καθαρὰν ὄψιν τῆς πόλεως.

Αὐτὴν δυστυχῶς τὴν εἰκόνα παρουσίαζεν ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ἀπὸ ἀπόψεως ὑγιεινῆς διαβιώσεως τῶν κατοίκων τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Εἰς ὁμοίαν περίπτου κατάστασιν ἰδίως εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας συνοικίας εὐρίσκετο καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ὡς πρὸς τὰ μέτρα Δημοσίας ὑγείας καὶ προφυλάξεως κατὰ τῶν ἀσθενειῶν.

Αἱ Ἑβραϊκαὶ συνοικίαι ἦσαν ρυπαραὶ λόγῳ τῆς ἀνεξελέγκτου ἐπικοινωνίας ἀπὸ θαλάσσης μολυνομένου τοῦ λιμένους Θεσσαλονίκης ἀπὸ μίαν μεταδοτικὴν ἀσθένειαν οἱ κακοὶ ὄροι διαβιώσεως τῶν λαϊκῶν συνοικιῶν τὴν μετέβαλλον ἀμέσως εἰς ἐστίαν ἐπιδημίας καὶ ἡ μετάδοσις κατὰ κανόνα ἠκολούθει εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Τ Ο Μ Π Ε Ζ Ε Σ Τ Ε Ν Ι

Παραπλεύρως τῆς σημερινῆς κεντρικῆς πλατείας τῆς Ἐλευθερίας εὐρίσκεται τὸ ἐξάτρουλον Μπεζεστένι τῶν Σερρῶν σχήματος ὀρθογωνίου 20,60 × 31,45 κλειστὸν μετὰ τὴν γενικὴν ἐπισκευὴν του κατὰ τὸ 1939.

Ὁ Π. Παπαγεωργίου δὲν τὸ ἀναφέρει οὔτε τὸ περιγράφει, ἴσως διότι τὸ θεωρεῖ ὡς Τουρκικὸν μνημεῖον ἐνῶ ὁ Α. Ὀρλάνδος Ἀκαδημαϊκὸς ἀναφέρει ὅτι ἐξ ὄσων γνωρίζει—καὶ εἶναι ὁ ἀρμοδιώτερος—ἐν Ἑλλάδι μόνον δύο ὑπάρχουν, «τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρῶν», τὸ ὅποιον εἶναι πολὺ μεγαλοπρεπέστερον τοῦ πρώτου», ἀπὸ τὴν κατασκευὴν του δὲ κρίνει ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τὸ 1490-1500 μ. Χ.

«Έν Σέρραις ὡσαύτως λέγει ἐστερεώθη καὶ ἐξησφαλίσθη
» τὸ θαυμάσιον Τουρκικὸν κτίριον τοῦ Μπεζεστενίου, ὅπερ
» κατωρθώσαμεν νὰ περισώσωμεν ἐκ τῆς κατεδαφίσεως, εἰς
» ἣν εἶχον καταδικάσει αὐτὸ οὐ μόνον αἱ Διοικητικαὶ ἀρχαὶ
» τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία
» Μακεδονίας» (1).

Ἡ χρονολογία τῆς οἰκοδομήσεως κατὰ τὸ 1490 ἐλέγχεται ἀκριβῆς διότι ὁ Παπασυνοδινός, εἰς τὰ «Χρονικά» Σερρῶν ἀναφέρει σελ. 45 κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τῆς 30ης Σηβρίου 1630:

« . . . καίγονται καὶ ὄλοι οἱ χρυσοσκουφάδες καὶ ὄλοι οἱ κουλαζήδες τριγύρω τὸ μπεζεστένι καὶ ἐσέβαινεν ἡ φλόγα

» ἀπὸ τὰ σιδεροπαράθυρα καὶ ἐκάηκαν τὰ χατήλια μόνον».

Ἡ λέξις Μπεζεστένι κατὰ τὸν Ν. Μισχοπούλου εἶναι ἀραβοπερσικὴ «μπεζ-ιστάν» σημαίνει ἀγορὰν ὑφασμάτων καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν «μπεζ-ιστεέν» σημαίνει «ὁ θέλων ὑφασμα».

Πράγματικῶς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ στοὰ αὕτη εἶχε συγκεντρώσει ὄλους τοὺς ἐμπόρους ἀνδρικῶν ὑφασμάτων καὶ ἔκλεινε τὰς 4 σιδηρᾶς πύλας τῆς κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διητηρήθη δὲ ὡς ἀγορὰ ὑφασμάτων μέχρι τοῦ 1913.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων ὑπέστη διαφόρους στρα-

(1) Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Α. Ὁρλάνδου. τόμος Ε' τεύχος 2, Ἀθῆναι 1939—40.

τιωτικὰς ἐπιτάξεις ὡς ἀποθήκη, καὶ τέλος κατὰ τὸ 1938-40 μόλις ἐσώθη ἀπὸ τὴν σκαπάνην χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ ἐπέμβασιν τοῦ συντηρητοῦ τῶν ἀρχαίων μνημείων Α. Ὁρλάνδου.

Ἡ σημερινὴ ὑπαρξίς του εἰς τὴν μεγαλυτέραν πλατείαν τῆς πόλεως μὲ τὴν ἐξάτρουλον ἐμφάνισίν του προσδίδει ἰδιαιτέρον τοπικὸν χρῶμα.

Ι Ν Τ Ε Φ Α

Ἡ Τουρκικὴ λέξις Ἴντεφά ἦτο γνωστὴ ἐπὶ Τουρκοκορατίας ὡς «ὥρα ἀκριβείας». Εἰς τὸν περίβολον τῆς μαρμαροστρώτου αὐλῆς τοῦ «Ἐσκή Τζαμί» τῆς στολισμένης μὲ παλαιὰ κυπαρίσσια καὶ μὲ μαρμάρινον ὀκτάκρουνον συντριβάνι, εἰς μίαν ἰσόγειον μικρὰν αἴθουσαν ἦσαν τοποθετημένα δύο μεγάλα ὥρολόγια τοῦ τοίχου μεγάλης ἀκριβείας κινούμενα μὲ ἐκκρεμῆ.

Τὸ ἓν ἦτο ρυθμισμένον «Α ΛΑ ΦΡΑΓΚΑ» μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ὥραν δηλ. ἡ μεσημβρία τὴν δωδεκάτην, καὶ τὸ ἄλλο «Α ΛΑ ΤΟΥΡΚΑ» δηλ. μὲ τὴν παλαιὰν βυζαντινὴν ὥραν μὲ βάσιν τὴν δωδεκάτην κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Ὁλος ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς τῆς πόλεως ἦτο κανονισμένος νὰ κυλᾷ μὲ βάσιν τὴν βυζαντινὴν ὥραν. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα ἐκλείναν μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, τὸ Μπεζεστένι ἐκλείνε τὰς πύλας του κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, τὰ δὲ Παντοπωλεῖα καὶ Φαρμακεῖα τὴν 1ην βραδυνὴν ὥραν δηλ. μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, καθ' ὅσας τὰς ἐποχάς.

Ἡ λέξις «μεσάνυχτα» εἶχε σταθερὰν σημασίαν δηλ. πάντοτε εἰς ὅσας τὰς ἐποχάς 6 ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Ἡ πρωΐνῃ ὥρα ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ἦτο μεταβλητὴ ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ἰσημερινὴν ἢ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις συνέπιπτε μὲ τὴν δωδεκάτην ὥραν καὶ ἡ μεσημβρία μὲ τὴν 6ην μεσημβρινὴν.

Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ἦσαν συνηθισμένοι μὲ αὐτὴν τὴν ὥραν τὴν βάσιν ἔχουσαν τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Καὶ εἰς τὰ Εὐαγγέλια ἀκόμη γίνεται χρῆσις αὐτῆς τῆς ὥρας διὰ νὰ καθορισθῇ ἡ ὥρα τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ μαρτυρίου του.

Ὅταν κατὰ τὸ 1912 ἐξεδιώχθη ἡ Τουρκία ἀπὸ τὴν Ἠπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἐφηρμόσθη ἐκεῖ τότε «ἡ νέα Εὐρωπαϊκὴ ὥρα» μὲ βάσιν τὴν δωδεκάτην κατὰ τὸ μεσουράνημα τοῦ ἡλίου.

Καί τότε παρατηρήθη δυσφορία καί αντίδρασις ἰδίως ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ἠλικιωμένους, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνηθίσει καθ' ὅλην τῶν τὴν ζωὴν μὲ τὴν παλαιὰν Βυζαντινὴν ὥραν.

Ἡ παλαιὰ πόλις τῶν Σερρῶν πρὸ τῆς πυρκαϊῆς τοῦ 1913 πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ «ΒΑΡΟΣΙ» εἰς τὴν συνοικίαν ἣ ὁποία ἔφερε τὸ ὄνομα «ΩΡΑ» εἶχε ἓνα μεγάλο Βυζαντινὸ ὥρολόγι ὡς πύργον, μὲ σήμαντρον τὸ ὁποῖον ἐσήμαινεν ὄλας τὰς ὥρας τοῦ ἡμερονυκτίου.

Τὸ ὥρολόγι αὐτὸ ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Γάλλον Καπουτσίνον περιηγητὴν ROBERT DE DREUX ὅταν ἐπεσκέφθη τὰς Σέρρας κατὰ τὸ 1668.

Εἰς τὰς ταξειδιωτικὰς περιγραφὰς λέγει :

«Σ' ὄλα τὰ ταξείδια ποῦ ἔκαμα στὰ τέσσαρα αὐτὰ χρόνια, περνῶντας ὡς τριακόσια μέρη τῆς χώρας αὐτῆς δὲν εἶδα ποθενά ἄλλοῦ ρολοῖ παρά αὐτὸ τῶν Σερρῶν, ποῦ μοῦ προκάλεσε τόσο θαυμασμό, ἀκούγοντάς το, καί ποῦ εἶναι τόσο μεγάλο, ὥστε ἀκούεται σ' ὅλη τὴν πόλη» (1).

Ἐξάρεσιν ἀποτελοῦσε τὸ δρομολόγιον τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης — Κωνσταντινουπόλεως ρυθμισμένον μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ὥραν.

Ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καί καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι τοῦ 1912 οἱ Σερραῖοι διὰ ν' ἀποφεύγουν τὰς νυκτερινὰς κλοπὰς καί διαρρήξεις καταστημάτων καί οἰκιῶν εἶχον τὸν θεσμόν τοῦ νυκτοφύλακος.

Ἡ περιφέρεια τῶν καταστημάτων τῆς ἀγορᾶς ὡς καί κάθε μία συνοικία εἶχε τὸν νυκτοφύλακά της, τὸν λεγόμενον «Παζ-βάντην», συντηρούμενον, δι' ἐξόδων τῶν ἐνοριτῶν καί ὑποχρεούμενον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός νὰ φροντίζῃ διὰ τοὺς φανοὺς τῆς συνοικίας καί νὰ ἐπιβλέπῃ διὰ τὴν ἀσφάλειαν καί νὰ σημαίνῃ τὴν ὥραν μὲ τὸ σιδηροῦν ἄκρον τοῦ χονδροῦ ροπάλου του, ἐπάνω εἰς μεγάλην πέτραν τῶν σταυροδρομιῶν, διὰ τοῦ τρόπου δὲ αὐτοῦ νὰ ἐλέγχεται ὅτι ἀγρυπνεῖ.

Εἰς τὸ βιβλίον τὸ ἐκδοθὲν «εἰς μνήμην Σπυρ. Λάμπρου Ἀθῆναι», σελ. 381, ὁ Φαίδων Κουκουλὲς εἰς ἄρθρον του «εἶχον νυκτοφύλακας οἱ Βυζαντινοί;» ἀναφέρει ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν νυκτοφυλάκων ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀργότερον τὸν παρέλαβαν καί τὸν διετήρησαν αἱ κοινότητες καί ἐξ αὐτῶν οἱ Τούρκοι.

(1) Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Π. Πέννα, Ἀθῆναι 1938 σ. 190.

ΕΠΙΠΛΩΣΕΙΣ—ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΙΣ

Ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν ἀκόμη χρόνια ἡ πόλις τῶν Σερρῶν διεκρίνετο διὰ τὴν ζωηρὰν κίνησιν τοῦ ἐμπορίου της. Τὰ διάφορα «ΚΕΡΒΑΝΙΑ», δηλ. ἐμποροπανηγύρεις προσεῖλκυον τοὺς Σερραίους ἐμπόρους μὲ ἀκτῖνα δράσεως μέχρι Λειψίας, Χέμνιτς, Βιέννης, Βουκουρεστίου, Ὀδησσοῦ, Σόφιας, Βελιγραδίου, Θεσσαλίας, Θεσσαλονίκης, Ἀδριανουπόλεως, Κων)πόλεως κλπ.

Τὰ κέρδη τῶν κινουμένων Σερραίων ἐμπόρων ἦσαν ἀνάλογα μὲ τοὺς κόπους τοῦ μακρυνοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ταξιδίου καὶ τοὺς μεγάλους κινδύνους ληστειῶν καὶ καταποντισμῶν τῆς προσιδηροδρομικῆς καὶ τῆς πρὸ τῆς ἀτμήρους ἀτμοπλοίας ἐποχῆς.

Ἡ ἐπίπλωσις τῶν εὐπορωτέρων σπητικῶν τῶν Σερρῶν ἦτο κατασκευῆς Βιέννης. Ἡ μόδα τῆς Βιέννης ἔδιδε ἐν γένει τὸν τόνον εἰς τὴν ἀνδρικήν καὶ γυναικείαν ἐνδυμασίαν ὡς καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν Σερραϊκῶν ἀνωτέρων σαλονιδῶν.

Κατὰ τὸ 1860 φωτογραφεῖον ὑπῆρχε εἰς Σέρρας τοῦ Γεωργίου Ἀποστολίδου τοῦ ὁποίου σώζονται ἀκόμη φωτογραφίαι οἰκογενειακαί.

Ἄλλαι φωτογραφίαι τῆς ἰδίας ἐποχῆς παραγωγῆς τοῦ φωτογραφεῖου Ἀθηνῶν «Π. ΜΩΡΑΪΤΗ, εἰκόνιζον πολλοὺς Σερραίους ἐπισκέπτας τῶν Ἀθηνῶν.

Πολλαὶ φωτογραφίαι σώζονται τῆς ἐποχῆς 1863 ἔργα τοῦ περιφήμου φωτογράφου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης «ΤΥΦΟΞΥΛΟΥ» ἐγκατεστημένου εἰς Βιέννην LEOPOLDSTADT, LILIENTBRUNNGASSE Νο 19. Ὁ ὁμογενὴς Τυφόξυλος κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Χρηστομάννων.

Ἡ μετὰ τὸ 1870 συχνοτέρα ἐπαφὴ τῶν Σερρῶν μὲ τὴν Θεσσαλονικὴν κατόπιν τῆς σιδηροδρομικῆς συνδέσεως κατέστησε εὐκολωτέραν τὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα κυριαρχεῖ δὲ ἔκτοτε ἡ σφραγὶς τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν Σερραίων καὶ ἀτονεῖ ἡ ἐπίδρασις τῆς Βιέννης.

Πάντως τὰ μεταξωτὰ γυναικεῖα φορέματα καὶ καπέλλα μὲ πτερὰ ἦσαν συχνὰ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν Σερραίων οἰκοδεσποινῶν ἐμφανιζομένων εἰς τὴν κίνησιν τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως.

Μ Ο Υ Σ Ι Κ Η

Ἡ ἔντονος σφραγίς τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ συνοδὸν τὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν μὲ μίαν μικρὰν μισαλλοδοξίαν ἐκράτει τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν μακρὰν τῆς κινήσεως τῆς δυτικῆς μουσικῆς.

Ἡ ἐπὶ 530 συνεχῆ ἔτη βάρβαρος Τουρκικὴ δουλεία ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατῶρθωσε νὰ διέλθῃ ἡ πόλις σχετικῶς μὲ μικρὰ τραύματα καὶ μὲ μικρὰς μόνον ἀμυχὰς εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀμυχὰς τὰς ὁποίας δὲν κατῶρθωσε ν' ἀποφύγῃ καὶ ἡ λοιπὴ παλαιὰ Ἑλλάς ἡ κατὰ 92 ἔτη ἐνωρίτερον ἐλευθερωθεῖσα, καὶ ἡ ὁποία δὲν ὑπέστη διαρκῶς τὴν Τουρκικὴν κατοχὴν (Πελοπόννησος, Στερεά, Εὐβοία, Νῆσοι) ἡ Τουρκικὴ λοιπὸν αὐτὴ συνεχῆς δουλεία ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀφήσῃ ἐπίδρασιν καὶ διὰ τῆς Τουρκικῆς τῆς μουσικῆς τοῦ «ἀμανέ» ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, διότι κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας οἱ Σερραῖοι δὲν εἶχον τὰ μέσα καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀκούσουν καὶ νὰ ἐθισθοῦν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καὶ νὰ καλλιιεργήσουν ἀνώτερον μουσικὸν συναίσθημα.

Ὁ καταθληπτικὸς τρόπος τῆς καθημερινῆς ζωῆς ὑπὸ Τουρκικὴν δουλείαν δὲν ἔδιδε κἄν τὸν καιρὸν εἰς ἐκδηλώσεις τῶν καταδυναστευομένων κατοίκων πρὸς διασκεδάσεις καὶ ἄσματα. Ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Κάστρου τῶν Σερρῶν ὁ βίος ἦτο γεμάτος πιέσεις καὶ βασιβουκισμούς, μέτρα τὰ ὁποῖα κατέπνιγον κάθε διάθεσιν τῶν πολιτῶν πρὸς διασκέδασιν καὶ χορούς.

Ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν πόλιν διέμενον πάντοτε βαρεῖαι στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ ἐδημιούργουν μίαν ἀποπνικτικὴν στρατοκρατικὴν ἀτμόσφαιραν ἀσκοῦσαν ἐπίδρασιν ἀθυμίας εἰς τοὺς Ἑλληνας κατοίκους τῆς.

Μόλις μετὰ τὸ 1.600 οἱ Σερραῖοι ἀρχίζουν νὰ ξενιτεύωνται εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην (Λειψία, Βιέννη, Βουκουρέστι, Ὁδησσός, Παρίσιοι, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολις, Σμύρνη, Ἀλεξάνδρεια) καὶ νὰ καλλιιεργοῦν ἐκεῖ τὴν μουσικὴν τῶν ἀντίληψιν περὶ δυτικῆς μουσικῆς. Οἱ πλουσιώτεροι Σερραῖοι μετακαλοῦν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν καθηγητὰς τῆς μουσικῆς πιάνου καὶ βιολιου ἐσωτερικοὺς οἰκοστίτους διὰ τὴν μουσικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν θυγατέρων των.

Καὶ ἐνῶ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἀρχίζει νὰ δημιουργηθῆται προτίμησις πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν αἱ λαϊκαὶ τάξεις ὡς μόνην τροφὴν δέχονται καὶ ἐκτιμοῦν τοὺς ἀμανέδες.

Πολλοί νεαροὶ Τοῦρκοι καλλιφῶνοι ἐρωτευμένοι καὶ ὑπὸ τὸ αὐστηρὸν ἔθιμον ἀπομονώσεως τοῦ Τουρκικοῦ γυναικωνίτου ὡς μόνον τρόπον ἐκδηλώσεως τοῦ συναισθήματός των εἶχον τὸν «ἀμανέν» ὑπὸ συνοδείαν βιολίου ἢ μὲ ὑπόκρουσιν σαντουριού.

Οἱ «βιολιτζήδες» ἰδιαιτέρα τάξεις μουσικῶν λαϊκῆς τουρκικῆς μουσικῆς ἐκαλοῦντο εἰς τὰ ὄλονύκτια γλέντια τῶν μπέηδων διὰ νὰ εὐχαριστοῦν μὲ τὴν τέχνην των τοὺς διασκεδάζοντας μὲ ἐξαιρετικὰς χορευτριάς χοροῦ τῆς κοιλάδας.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς διασήμεους αὐτοὺς «βιολιτζήδες» ἦτο πρὸ ἐξηκονταετίας ὁ Σερραῖος «Θωμάς» βιολιτζῆς διὰ τὸν ὁποῖον λέγεται ὅτι μὲ τὸ ὑπέροχο δοξάρι του «κατέβαζε ἀηδόνια».

Ἀπὸ τὸ 1800 οἱ Σερραῖοι ἀρχίζουν νὰ ἐννοοῦν καὶ νὰ προτιμοῦν τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν.

Οἱ πλουσιώτεροι μετακαλοῦν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὀρχήστρας ἐγγόρδων ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν.

Ὅπως ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ διηγήσεις τῶν γονέων μου εἰς τοὺς γάμους των ἔφεραν εἰς τὰς Σέρρας ὀρχήστραν μὲ ἄρπαν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Μαρούλη μὲ τὴν νέαν πνοὴν τὴν ὁποῖαν ἔδωκε διὰ τὸν τρόπον τῆς διδαχῆς εἰς τὰ σχολεῖα ὡς καὶ ἡ διαρκῆς αὐτοῦ ἐπαφὴ μὲ τὴν Γερμανίαν ἄφησε νέα ἴχνη προόδου καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὸ κοινὸν τῶν Σερρῶν.

Ὁ μαθητὴς τοῦ Μαρούλη μὲ τὴν νέαν πνοὴν τὴν ὁποῖαν ἔδωκε διὰ τὸν τρόπον τῆς διδαχῆς εἰς τὰ σχολεῖα ὡς καὶ ἡ διαρκῆς αὐτοῦ ἐπαφὴ μὲ τὴν Γερμανίαν ἄφησε νέα ἴχνη προόδου καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὸ κοινὸν τῶν Σερρῶν.

Ὁ μαθητὴς τοῦ Μαρούλη μὲ τὴν νέαν πνοὴν τὴν ὁποῖαν ἔδωκε διὰ τὸν τρόπον τῆς διδαχῆς εἰς τὰ σχολεῖα ὡς καὶ ἡ διαρκῆς αὐτοῦ ἐπαφὴ μὲ τὴν Γερμανίαν ἄφησε νέα ἴχνη προόδου καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὸ κοινὸν τῶν Σερρῶν.

Ὁ μαθητὴς τοῦ Μαρούλη μὲ τὴν νέαν πνοὴν τὴν ὁποῖαν ἔδωκε διὰ τὸν τρόπον τῆς διδαχῆς εἰς τὰ σχολεῖα ὡς καὶ ἡ διαρκῆς αὐτοῦ ἐπαφὴ μὲ τὴν Γερμανίαν ἄφησε νέα ἴχνη προόδου καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὸ κοινὸν τῶν Σερρῶν.

τά ὅποια καταλλήλως ἐμελοποίησε διὰ πολυφωνίαν καί μετέδωσε εἰς τοὺς μαθητάς του.

Εἰς τὴν νεολαίαν τῶν Σερρῶν παραλλήλως ἐδίδαξε τοὺς κατὰ τόπους Ἑλληνικοὺς χορούς, Συρτόν, Πεντοζάλη, Καλαματιανόν, Τσάμικον, Τράτα, Μπάλλον, κ. ἄ., καί μετ' ἄλλον αὐτὸν συνέδεσε καί ἐσυντόνισε τὴν χορευτικὴν διάθεσιν τῶν νεαρῶν Σερραίων πρὸς τὰς χορευτικὰς συνηθείας δλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐλευθέρου καί τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ ἱατρὸς Ξενοφῶν Σγουρός, χρηματίσας καί Δήμαρχος Σερρῶν ὡς καί ἡ σύζυγός του Ἑλένη τὸ γένος Θ. Καμβουσιώρα ἦσαν δεξιτέχναι βιολισταὶ καί ἐπὶ ἔτη πυρῆνες τῆς μουσικῆς κινήσεως τῶν Σερρῶν.

Ἐτέρα σοβαρὰ προσπάθεια τῆς Κοινότητος τῶν Σερρῶν ὡς ἐκδήλωσις καλλιέργειας τῆς μουσικῆς καί τῆς Γυμναστικῆς εἶναι τὸ γεγονός τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μουσικογυμναστικοῦ Συλλόγου «ΟΡΦΕΥΣ», τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιτυχὴς δρᾶσις ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῇ. Ἡ πλήρης καί ἀρτία μετ' ἡλικίαν πνευστὰ Φιλαρμονικὴ τοῦ μετὰ τὰ ἐμπνευσμένα θούρια καί λοιπὰ ἀποσπάσματα κλασσικῆς μουσικῆς ἐκαλλιέργησαν σπουδαίως τὸ μουσικὸν συναίσθημα τῶν Σερραίων.

Πρὸς ἔπαινον τῶν Σερραίων ἀναφέρομεν ὅτι ὁ «ΟΡΦΕΥΣ» ὡς δρῶν σωματεῖον ὑπάρχει καί σήμερον καί προωθεῖ τὴν πνευματικὴν καί καλλιτεχτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Σερραίων, πρόκειται δὲ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐορτάσῃ ἐπαξίως τὸ ἰωβιλαῖον του.

Κατὰ τὸ 1906 - 1907 εἰς τὸ ἐξοχικὸν κέντρον τοῦ «Ἄϊφελ» τοῦ Μπέλα, παρὰ τὴν γέφυραν τῆς Λιόκαλης ἔπαιζε ὀρχήστρα ἐγχόρδων μετὰ πιάνο, Βιεννέζικη. Κατὰ τὸ 1911 εἰς τὸ ἐξοχικὸν κέντρον τοῦ «Χρήστου», ὀρχήστρα πνευστῶν καί ἐγχόρδων μετὰ συνοδείαν ἄρπας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν διακεκριμένου μουσικοῦ Μαλακάση ἔπαιζε ἀποσπάσματα ἀπὸ μελοδράματα, βιεννέζικα βάλς, καί ἑλληνικὰς ραψωδίας μετὰ μεγάλην ἐπιτυχίαν. Ἦτο ἡ πρώτη φορά πού ἐκτὸς τῆς Φιλαρμονικῆς τοῦ Ὁρφέως οἱ Σερραῖοι εἰς δημόσια κέντρα ἀπολαύουν μουσικὴν ὀρχήστρας ὑπὸ ἀρίστην διεύθυνσιν εἰς ἕνα δροσερὸ ἐξοχικὸ περιβάλλον κάτω ἀπὸ τὰ αἰωνόβια πλατάνια καί τὰ νερά τῶν μύλων, μετὰ μικρὰν μόνον ὑπερτίμησιν εἰς τὴν κατανάλωσιν τῶν ποτῶν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας δηλ. ἀπὸ τὸ 1908 - 1912 κατὰ τὴν θερινὴν ἐποχὴν εἰς ἐξοχικὸν κέντρον παρὰ

τὴν γέφυραν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ἐπαιάνιζε τὰ ἀπογεύματα τῆς Παρασκευῆς ἢ Τουρκικὴ Στρατιωτικὴ Μουσικὴ ὡς πλήρης Φιλαρμονικὴ καὶ κατὰ τὰς βραδυνας ὥρας κατὰ τὴν ἐπιστροφήν τῆς εἰς τοὺς στρατώνας τοῦ πεζικοῦ τῆς Καμενίκιας, διέσχιζε τὰς κεντρικὰς Ἑλληνικὰς συνοικίας μὲ ἐντυπωσιακὰ Τουρκικὰ ἔμβατήρια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Γερμανικῆς συνθέσεως, ὅπως τὸ «ISMIR MARSI», καὶ ἄλλα.

Ἔλα τὰ παρατεθέντα ἀνωτέρω στοιχεῖα περὶ τῆς μουσικῆς ἀντιλήψεως καὶ μουσικῆς ἀναπτύξεως τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν γράφονται ἀπὸ παιδικὰς μου ἀναμνήσεις ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἀντελήφθην καὶ τὰ ἐνθυμοῦμαι ὡς αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος, ἐλάχιστα δὲ προέρχονται ἀπὸ τρίτους ἢ ἀπὸ διηγήσεις γερόντων.

Ὅπως καὶ προηγουμένως ἐτονίσθη, ἡ ἀποπνευκτικὴ στρατοκρατικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν κατέπνιγε κάθε ὁμαδικὴν ἐκδήλωσιν τῶν πολιτῶν Σερραίων πρὸς διασκέδασιν καὶ ἀπενέκρωνε τὴν διάθεσιν τῶν πρὸς δημοσίας συναθροίσεις, πλὴν τῶν πανηγύρεων διὰ καθαρῶς θρησκευτικοὺς λόγους.

Ἀντιστρόφως τὰ Ἑλληνικὰ χωρία τῆς περιφερείας Σερρῶν μέχρι Παγγαίου καὶ Νιγρίτης διέσωσαν πλῆθος λαϊκῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἀνέκδοτα, μεταδιδόμενα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀναμένοντα τὸν μουσικόν — λαογράφον νὰ τὰ σταχυολογήσῃ καὶ νὰ τὰ παραδώσῃ εἰς τὰς νεωτέρας γενεάς. Ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Νιγρίτης προέρχεται τὸ τελευταίως εἰς μεγάλην κλίμακα ἀνά τὸ Πανελλήνιον διαδοθέν τραγοῦδι τῆς «ΓΕΡΑΚΙΝΑΣ».

Ὁ λαμπρὸς ὄμιλος «ΟΡΦΕΥΣ» τῶν Σερρῶν μὲ τὸν μουσικόν του ἔφορον κ. Ὁρέστην Καζαμίαν καὶ μὲ τὴν εὐγενῆ προσπάθειαν τοῦ μουσικοῦ κ. Σταματίου καταβάλλουν σοβαρὰς προσπάθειας διὰ τὴν συλλογὴν καὶ δημοσίευσιν τῶν καλλιτέρων τραγουδιῶν τῆς περιφερείας.

Τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ἀσφαλῶς πρόκειται νὰ συμπληρῶσιν τὴν ἀπὸ μουσικῆς πλευρᾶς ἔρευναν, τὸν θησαυρισμὸν καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀξιολόγων τοπικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν ὡς εἰδικὸς κλάδος τῆς λαογραφίας τῶν Σερρῶν.

Ἡ Καλλιτεχνικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ «ΟΡΦΕΩΣ» σήμερον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς κάτωθι διακεκριμένους Σερραίους :

Ὁρέστης Καζαμίας	Ἐφορος Μουσικοῦ τμήματος.
Μίμης Στεφανίδης	Ἀντιπρόεδρος τοῦ «ΟΡΦΕΩΣ».
Χριστόδουλος Γαϊταντζής	Σύμβουλος.
Θεόδωρος Γούτας	»

Χρηστος Σταματίου

Ἀρχιμουσικός, συνθέτης, καὶ
καθηγητὴς τῆς μουσικῆς.

Αὕτῃ ἐν συνόψει ἦτο ἡ μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων μουσικὴ ἐξέλιξις τῶν Σερρῶν, ὀρθῶς δὲ δύναται ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἐκείνην προεργασίαν καὶ καλλιέργειαν ἡ σημερινὴ φιλόμουσος διάθεσις τῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων Σερραίων.

ΙΑΤΡΙΚΗ

Ἡ μᾶλλον προτιμωμένη ἐπιστήμη τῶν ὑποδούλων Μακεδόνων ἦτο ἡ Ἱατρικὴ καὶ οἱ Σερραῖοι ὡς Ἱατροὶ πραγματικῶς διέπρεψαν καὶ διαπρέπουν (1870 - 1913).

Ὁ Ἀθανάσιος Ἐμμανουήλ.

Ὁ Γιαννούλης Θεοδωρίδης, ἱατροφιλόσοφος.

Ὁ Θεοδόσιος Πέτροβιτς, (γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἀναστ.

Ὁ Παπακωστίδης. [Χρηστομάνου).

Ὁ Παν Παπακωστόπουλος.

Ὁ Δ. Λόγης.

Ὁ Ἰωάννης Ε. Θεοδωρίδης.

Ὁ Ἀθανάσιος Χρυσάφης, (ἀπήχθη καὶ ἐξετελέσθη ὑπὸ τῶν
[Βουλγάρων τὸ 1913).

Ὁ Βασίλειος Μελισσᾶς.

Ὁ Δημήτριος Σίμος, (ἀπέθανε ἐν Σόφια κατὰ τὴν ὁμηρεῖαν
[τοῦ 1917).

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσπρομάλλης.

Ὁ Ν. Χρηστίδης.

Ὁ Χρηστος Καρατζᾶς.

Ὁ Χρηστος Χρηστίδης.

Ὁ Κωνσταντῖνος Τενεκετζῆς.

Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀργυριάδης. Χειρουργὸς Πάρισιων.

Ὁ Ἀντώνιος Τεκκῆς. » »

Ὁ Κάρολος Ἀλεξανδρίδης, (ἀπὸ τοῦ 1913 ἐγκατασταθεὶς ἐν
[Θ)νίκη], καθηγητὴς τοῦ Παν)μίου Θ)νίκης.

Ὁ Β. Δάμσας.

Ὁ Ξενοφῶν Σγουρὸς.

Ὁ Δ. Λουκᾶς καὶ ἄλλοι ἦσαν οἱ προπολεμικοὶ ἱατροὶ Σερρῶν.

Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη ἐξησκείτο ὑπὸ τῶν ἱατρῶν τούτων (τῶν ὀπίσμων καὶ σήμερον οἱ ἐπιζῶντες σπουδαίως ἐξυπηρετοῦν τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν) μὲ ἤθος σοβαρότητα καὶ μὲ πνεῦμα ἐξυπηρετήσεως τῶν πτωχοτέρων τάξεων. Ἡ ἀνεπτυγμένη αὕτῃ τάξις

τῶν ἐπιστημόνων ἰατρῶν Σερραίων ἐνέπνεε τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς κατοίκους τῆς εὐρείας περιφέρειας τοῦ νομοῦ, συχνὰ δὲ Σερραῖοι ἰατροὶ ἐκαλοῦντο νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ τὰ ἄδυτα τῶν τουρκικῶν χαρεμιῶν.

Τοῦρκος ἢ Βούλγαρος ἰατρός δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν οὔτε εἰς τὴν ὑπαιθρον. Ἡ ἰατρικὴ δηλ. ἦτο προνόμιον τῶν Ἑλλήνων Σερραίων.

Τῆ ἀπαιτήσῃ τοῦ Τουρκικοῦ Κομιτάτου ἰδρύθη κατὰ τὸ 1911 Τουρκικὸν Φαρμακεῖον εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τῶν Σερρῶν «Κονλοῦκι» εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζαν οἱ Τοῦρκοι στρατιωτικοὶ ἰατροί.

Τὸ φαρμακεῖον αὐτὸ κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1913 καὶ ἔκτοτε δὲν ἀνεφάνη.

Παραλλήλως μὲ τὴν εὐσυνείδητον ἐξάσκησιν τῆς ἰατρικῆς ὑπὸ τῶν προαναφερομένων ἰατρῶν αἱ Σέρραι ὡς παλαιὰ μεσαιωνικὴ πόλις διетήρησε, ἰδίως εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀμορφῶτων τὴν πίστιν πρὸς τοὺς πρακτικοὺς ἰατροὺς, ἐπειδὴ δὲ καὶ κυρώσεις αὐστηραὶ δὲν ὑπῆρχον ὑπὸ τῆς τουρκικῆς Διοικήσεως, ἐργάζοντο καὶ οἱ πρακτικοὶ εἰς μεγάλην κλίμακα μὲ βάσιν κυρίως τὰς ἀλοιφάς, τὰ ματζούνια, καὶ τὴν βοτανικὴν ὡς καὶ τὴν πρακτικὴν χειρουργικὴν.

Κυριώτεροι τύποι ἀπὸ τὸ 1890-1913 ἦσαν οἱ κατωτέρω.

1) Κων. Καλαῖτζῆς εἰς συνοικίαν «Κόκκινα γεφύρια» περίφημος πρακτικὸς ὀρθοπεδικὸς πατὴρ τοῦ ἰατροῦ χειρουργοῦ τῆς Σχολῆς Παρισίων καὶ ἰατροῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ Καλαῖτζῆ.

2) Κωνστ. Νταλίπης εἰς τὴν συνοικίαν «Ἅγιος Βλάσιος» περίφημος διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀμυγδαλῶν, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ἡ κόρη του Φωτεινὴ.

3) Τίκα Μάρκατζη τῆς συνοικίας «Ἅγιος Βλάσιος» μεγάλης φήμης διὰ τὴν θεραπείαν πληγῶν χοιραδικῆς μορφῆς μὲ βάσιν ἀλοιφάς ἰδίας τῆς κατασκευῆς διὰ μυστικῶν βοτάνων (πεντάνευρο).

4) Τζιφατζῆς τῆς ἰδίας συνοικίας κατέχων εἰδικὴν ἄδειαν τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν διὰ πώλησιν φαρμάκων καὶ θεραπείαν πληγῶν.

5) Βασίλειος Χρυσάφης εἰς συνοικίαν Σαράντα Ὀντάδες, πρακτικὸς ὀρθοπεδικός.

6) Κα Μέρτζιου πρακτικὴ γιάτρισσα εἰς συνοικίαν Ταξιαρχοῦδι.

7) Νουρουλὰ Μπέης (Τοῦρκος) εἰς Συνοικίαν Γαζῆ Ἐβρενός.

Ἦτο εἰδικὸς διὰ τὴν θεραπείαν τῆς χρυσης ἰκτέρου, οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος, τελείως ἀφιλοκερδῆς, οὐδέποτε ἐδέχθη ἀμοιβήν.

Κρατῶν εἰς τὸ χέρι του σουγιᾶν καὶ στηρίζων τὴν κόψιν του ἔλαφρά καὶ καθέτως εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἀσθενοῦς, ἐψέλλιζε ἐπὶ δεκάλεπτον ἀφορισμοὺς καὶ μὲ μειδίαμα προέπεμπε τὸν ἀσθενη μὲ τὴν βεβαίωσιν ὅτι ἔχει ἰατρευθῆ. Ἡ φήμη του ἦτο μεγάλη. Ἀνεχώρησε εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν.

Ὅλοι οἱ ἀνωτέρω πρακτικοί, πλὴν τοῦ Τούρκου, ἰδίως κατὰ τὴν ἀνοιξιν εἶχον καὶ ὡς πρόσθετον ἔργον τὴν «ἀφαίμαξιν» διὰ τὴν ὁποίαν κατὰ συνήθειαν κατ' ἔτος προσήρχοντο ἰδίως οἱ χωρικοὶ τῶν γύρω χωρίων, διότι τὴν εἶχον ὡς προληπτικὸν κατὰ τῶν συμφορήσεων καὶ ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας των.

Τὴν ἀφαίμαξιν ἐξετέλουν μὲ κοφτὲς βεντουζες, ἡ δὲ ἀμοιβή των ἦτο μικρὰ ὥστε οὐδέποτε ἠκούσθησαν ποράπονα ἐκμεταλλεύσεως, ἀγυρτείας, ἀσυνειδησίας ἢ ἐκβιασμοῦ.

Ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ἀνωτέρω πρακτικῶν ἰατρῶν ὑπῆρχον κατὰ συνοικίας καὶ ἄλλαι γυναῖκες μικροτέρας φήμης, αἱ ὁποῖαι παρήχον τὰς περιποιήσεις των ἐπισκεπτόμεναι τὸν ἀσθενη κατ' οἶκον εἰς περιπτώσεις κρουολογημάτων ὡς νοσοκόμοι.

Μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ καθεστώτος μετὰ τὸ 1913 ἔσβησε καὶ ἡ δρᾶσις τῶν πρακτικῶν τούτων ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ σημειωθῆ, κατῶρθωναν νὰ ἔχουν πελατείαν ἀπὸ τὰς λαϊκὰς τάξεις εἰς μίαν πόλιν ἀνεπτυγμένην, ὅπως ἦσαν αἱ Σέρραι προπολεμικῶς, μὲ συναγωνιστὰς 15 καὶ πλέον ἐπιστήμονας μορφωμένους καὶ μερικὸς τῶν Πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης, παρείχον δὲ οἱ πρακτικοὶ αὐτοὶ ἰατροὶ τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸ κοινὸν πλησιάζοντες τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους, μὴ ὑβρίζοντες τες τὴν ἐπιστήμην, ἀμειβόμενοι μὲ ψυχία μόνον ἀμοιβῆς.

Χαρακτηριστικὸν τῆς Χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἐθεράπευον πολλοὺς πτωχοὺς ἐντελῶς δωρεάν.

Μ Η Τ Ρ Ω Ν Υ Μ Ι Κ Α

Παραβάλλοντες τὰ γνωρίσματα Ἑλληνικότητος τῆς παλαιᾶς κοινωνίας τῶν Σερρῶν πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰ κρατοῦντα εἰς κοινότητος ἄλλων περιφερειῶν τῆς Ἑλλάδος ἔστω καὶ ἀπο-

μέμακρυσμένων παρατηρούμεν καὶ τὴν συνήθειαν τῶν «μητρωνυμικῶν» ὡς ἔν ἐπὶ πλέον παράλληλον γνῶρισμα.

Οὕτω τὸ φαινόμενον τῶν «μητρωνυμικῶν» δὲν συναντᾶται μόνον εἰς τὰς Σέρρας ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀλλὰ τὴν ἴδιαν ἐποχὴν γίνεται χρῆσις παρομοίων μητρωνυμικῶν εἰς τὴν Σκιάθον (Παπαδιαμάντης) Ἄνδρον, Ζαγόριον Κυνουρίαν, Μύκονον, Σάμον, Σμύρνην καὶ Κύπρον. (1)

Εἰς μερικὰς παλαιὰς Σερραϊκὰς οἰκογενεῖας διὰ τοὺς ἀπογόνους ἐπικρατέστερον ἐφέρετο τὸ ἐπώνυμον τῆς μητρὸς, ἢ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς ὡς ἐπώνυμον. Τοῦτο παρατηρεῖτο εἰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἢ ἐκ μητρὸς γενεὰ ἦτο πασίγνωστος καὶ μεγάλης φήμης μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν ὁπότε ἐπεσκίαζε τὸ ἀσθενὲς ἐπώνυμον τοῦ πατρὸς καὶ τελικῶς ἐπεκράτει, ἢ ἐδίδοτο εὐκαιρία συνεχίσεως τοῦ ἐπωνύμου τῆς μητρὸς ἀπειλουμένου νὰ ἐξαλειφθῆ ἑλλείπει ἀρρένων ἀπογόνων.

Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (1,173). «Παρὰ τοῖς Λυκίοις, οἱ ὅποιοι ἦσαν εὐφύεστατοι καὶ εἶχον ἄξιον λόγου πολιτισμόν, ἐβασίλευε γυναικοκρατία τις, ἄγνωστος παρὰ τοῖς ἄλλοις, καὶ μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς περιόδου ἡ γυνὴ ἐνομιζέτο παρ' αὐτοῖς κεφαλὴ τῆς οἰκογενεῖας. Οὕτω οἱ Λύκιοι ὠνομάζοντο ἀπὸ τῶν μητέρων καὶ ὄχι ἀπὸ τῶν πατέρων των» (2).

ΜΗΤΡΩΝΥΜΙΚΑ ΣΕΡΡΩΝ

Γεώργιος Χατζησπανδωνῆς	(Ἐπών. τοῦ γέν. τῆς μητρὸς)	(1900)
Βασίλειος Σιμωνίδης	» » » » » »	»
Ἀστέριος Χατζηδίνας	» » » » » »	»
Δημήτριος Λευκέστριας	σ. 70 Χρον. Σερρῶν	1640 Π. Πέννα (1938)
Νικόλαος Καραμαριγῶς	(Δηλ. υἱὸς τῆς Καραμαριγῶς).	
Μανωλάκης τῆς Τσαβδαροῦς.		

ΔΙΑΙΤΑ

Ἀρέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ 1913 ἡ διαίτα τῶν

(1) Ἐπετηρὶς Λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης, Τόμος Α σελ 8. ΑΘΗΝΑΙ 1935.

(2) «Καλέουσι ἀπὸ τῶν μητέρων ἑαυτοὺς καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν πατέρων, εἰρομένου δὲ ἐτέρου τὸν πλησίον τις εἶη, καταλέξει ἑαυτὸν μητρόθεν καὶ τῆς μητρὸς ἀνανεμέεται τὰς μητέρας». Ἡροδότου I 173 καὶ ἐνθ' ἀνωτ. σ. 8.

Σερραίων υπέστη την επίδρασιν της διαίτης τών κατοίκων της Νοτίας Ἑλλάδος.

Ἡ μαγειρική κλίνει πρὸς τὸ ἐλαφρότερον καὶ ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αἱ πτωχότεραι τάξεις ἔκαμον χρῆσιν διὰ τὴν καθημερινὴν παρασκευὴν τῶν φαγητῶν τὸ χοιρινὸν λίπος καὶ τὸ σησαμέλαιον (σαμόλαδο) καὶ αἱ πλουσιώτεραι τὸ βούτυρον, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀρχίζει ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τοῦ λαδιοῦ τῆς ἐλαίας καὶ τῶν ἄλλων λιπῶν.

Οἱ Σερραῖοι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἐγνώριζον τὸν μπακαλιάρου, τοὺς λουκουμάδες, τὰ βραστά χόρτα, τὸ κουνουπίδι καὶ τὴν ἀγκινάραν.

Οὕτω ὁ μπακαλιάρου ἐξετόπισε τὸν παστρουμᾶν, οἱ λουκουμάδες τὶς λαλαγκίτες μὲ τὸ ριζάλευρο. Τὰ βραστά χόρτα ἀκόμη καὶ σήμερον δὲν εἶναι τῆς προτιμήσεως τῶν Σερραίων οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν τὴν σαλάταν μὲ ὦμά λαχανικά. Ἐπίσης προτιμοῦν τὴν κρεωφαγίαν ἀπὸ τὴν ψαροφαγίαν. Ἴσως διότι εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Σερρῶν ἀφθονώτερα ἦσαν τὰ κρέατα καὶ λόγω τῶν ἀποστάσεων σπανιώτερα καὶ ἀκριβώτερα τὰ ψάρια, «φθνὸ φαγι τὸ μπαρμπουνάκι!», καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀφθονώτερα ἦσαν τῆς λίμνης καὶ πολὺ ὀλιγώτερα τῆς θαλάσσης.

Κατὰ τὸν χειμῶνα ἐπωλοῦντο παστὰ ψάρια μυρωδάτα χέλια τῆς λίμνης Ἀχινοῦ, ὡς καὶ ἄλλα παραγωγῆς Βοσπόρου εἰς μεγάλην κλίμακα καὶ ἀφθονα ἀλλαντικά μὲ μπαχαρικά ἀρίστης γεύσεως καὶ ποιότητος.

Ἡ προπολεμικὴ μαγειρική τῶν Σερρῶν ἦτο τοῦ τύπου τῆς βαρείας γευστικῆς Τουρκικῆς μὲ πολλὰ λίπη, ἐνῶ ἡ σημερινὴ ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐλαφροτέρας μαγειρικῆς τῆς Νοτίου Ἑλλάδος.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Μακεδονία φιλοξενήσασα ἐπὶ μακρὸν κατοίκους τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐπέδρασε εἰς τὴν μαγειρικὴν τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, ἡ ὁποία σήμερον εἰς μουσακάδες καὶ εἰς χοιροφουλαν ἐν μέσῳ Ἰουλιῶ ὑπερβάλλει καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν Μακεδονίαν. Ἡ πιπεριά καλλιεργεῖται καὶ μαγειρεύεται εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ ἀνατολίτικα γλυκὰ ταψιοῦ ἔχουν διαδοθῆ καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ μέχρι τοῦ Ταινάρου.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας διὰ τοὺς Σερραίους χωρὶς ἀγορανομικὰς διατάξεις μὲ τὴν σφραγίδα τῆς Ἐκκλησίας γενικὴ ἦτο ἡ νηστεία κατὰ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν.

Ἰδιαίτερα προϊόντα τῶν Σερρῶν ἄξια προσοχῆς καὶ προτιμήσεως εἶναι τὸ γαλακτομικὸν προϊόν «καϊμάκι», ἦτοι τὸ ἄν-

θος τοῦ γάλακτος τῆς βουβάλου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος, καὶ τὸ προϊόν ζαχαροπλαστικῆς ὁ «ἀκανὲ χαλβάς» εἶδος λουκουμίου μὲ ἀγνὸν βούτυρον αἰγός.

Τὸ παγωτὸν ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του ὡς παγωτὸ «καϊμάκι» κατὰ τὸ 1903 καὶ ἐπωλεῖτο ἀπὸ πλανωδίου διαλαλούμενον μὲ τὴν τουρκικὴν τότε ὀνομασίαν ὡς «Ντόν - Ντουρμάς». Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐπωλοῦντο εἰς τὰ καφενεῖα ἀεριοῦχοι λεμονάδες (γκαζόζες) κατασκευῆς τοῦ ἐργοστασίου Σερρῶν Πίπη.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας τόσον εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως ὅσον καὶ εἰς τὰ ἐξοχικὰ κέντρα ἦσαν ἐν λειτουργίᾳ ἐστιατόρια ἀρτίας ἐμφανίσεως καὶ ζηλευτῆς καθαριότητος μὲ πάλλευκα τραπεζομάνδηλα γνωστὰ ὡς «λοκάντες».

Ἡ ἀγορὰ τῶν Σερρῶν ἐφωδιάζετο μὲ κοκκινωπὸν ρύζι τῆς πεδιάδος Πετριτοῦ, κατάλληλον διὰ σπειρωτὸ πιλάφι, ὁμοίως ἐλαίας ἀπὸ τὰ Γανόχωρα τῆς Καλλιπόλεως γνωστὰς μὲ τὸ ὄνομα «Μπουγαζινές» σχεδὸν ὁμοίας μὲ τοῦ Βόλου.

Ἡ περιφέρεια ἀκόμη καὶ σήμερον ἔχει ἄφθονα τυροκομικὰ προϊόντα περίφημος εἶναι ὁ ἀρωματικὸς εὐγευστος τυρὸς φέτα «λιαίλια».

Τὰ Λαχανικὰ πάντοτε τρυφερά καὶ ἄφθονα ἀπὸ τοὺς λαχανοκῆπους Σερρῶν. Αἱ Σέρραι ἐτροφοδοτοῦν τὴν ἀγορὰν Δράμας καὶ Καβάλλας ὅπου ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὁ τιμὰριθμὸς τροφίμων ἦτο διπλάσιος τοῦ τιμὰριθμοῦ τῶν Σερρῶν.

Μέχρι τοῦ 1913 αἱ Σέρραι ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τὸ Μελένικον τὸ ἐξαιρετικὸν κόκκινον κρασί εἰς μικρὰ βαρελάκια. Εἰς αὐτὸ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ Σερραῖοι καὶ ἐδυσκολεύθησαν πολὺ νὰ συνηθίσουν τὴν ὑπόπικρον ρετσίναν.

ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Παρ' ὅλας τὰς ἐκ θεμελίων καταστροφὰς τῶν Σερρῶν, σώζονται εἰς γειτονικὰς πόλεις καὶ εἰς ἀρχεῖα παλαιῶν οἰκογενειῶν καὶ βιβλιοθηκῶν ἔγγραφα, ἐρχόμενα εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, τὰ ὅποια εἰκονίζουσι μὲ ζωηρὰ χρώματα τὴν ζωὴν τῶν προγόνων μας Σερραίων, ἀλλὰ καὶ τὰς συναλλαγὰς των καὶ τὰς κοινοτικὰς των ἔριδας καὶ τὰς δωρεὰς των, ἐν γένει δὲ δίδουσι τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀνάγλυφον τὴν ζωὴν τῆς παλαιᾶς πόλεως τὰ κρατοῦντα ἔθιμα τὴν οἰκονομικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκ τῆς ἱστορικῆς λαογραφικῆς καὶ νομικῆς πλευρᾶς ἐξεταζό-

μενα τὰ ἔγγραφα ταῦτα θεωροῦνται κειμήλια καὶ ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν χώραν μας.

Δυστυχῶς ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους δὲν δίδεται ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ οὕτω πολλὰ πολύτιμα ἔγγραφα σωθέντα ἀπὸ τόσας καταστροφὰς κινδυνεύουν νὰ ἐξαφανισθοῦν πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος μας.

Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ὅταν τὰ ἀνευρίσκομεν τὰ δημοσιεύομεν ἀκριβῶς ὅπως ἐγράφησαν ἔστω μὲ τὰ ὀρθογραφικὰ των λάθη ἢ τὸ ἀκαμπτὸν τῆς καθαρευούσης ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς πού ἐγράφησαν, ἢ διὰ φωτοτυπίας, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀντικείμενα ἰδιαιτέρας ἐπισταμένης μελέτης καὶ ἐρεῦνης, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτουν συχνὰ συμπεράσματα διαφωτίζοντα ὠρισμένα ἄγνωστα μέχρι σήμερον σημεῖα τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τῶν προγόνων μας.

Παράδειγμα τὸ ἔγγραφο: (βλέπε εἰκόνα σελ. 127)

ΚΑΠΝΙΣΜΑ — ΝΑΡΓΚΙΛΕΣ — ΤΑΜΠΑΚΟΣ

Ἐπειδὴ ἡ περιφέρεια Σερῶν εἶναι μία ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας εἰς παραγωγὴν καπνῶν θὰ παραθέσωμεν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Χρονικὸν τῶν Σερῶν» τοῦ Παπασυναδινοῦ τὸ ἐκδοθὲν τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ κ. Π. Πέννα σελ. 38, σχετικὸν μὲ τὴν ἐπιβληθεῖσαν ἀπαγόρευσιν τοῦ καπνίσματος ἐπὶ ποινῇ θανάτου καὶ τὸ κλείσιμον τῶν καφενείων ἐπὶ Σουλτάν Μουράτ τοῦ Δ' κατὰ τὸ 1623.

«... ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἐγένηεν νέος βασιλεὺς ὁ Σουλτάν Μουράτης καὶ ἦτον ἰε' χρονῶν καὶ ἐβασίλευσεν χρόνους ις' καὶ μῆνας ε' καὶ εἰς τοὺς πρώην βασιλεῖς ἦτον μεγάλη ἀδικία εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ πολυαρχία καὶ αὐτὸς ἐχάλασεν τοὺς καφενέδες εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὁμοίως καὶ τὸ τοῦνι (καπνὸν) καὶ δὲν τὸ ἔπινεν τινὰς καθόλου.

Διότι πολλοὺς ἔχασεν ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἕως οὗ νὰ παύσουν, ὁμοίως καὶ ὅσοι ἦτον τύραννοι κἄντε βεζύριδες, κἄντε πασάδες, κἄντε μουφτήδες, κἄντε καταλεσκέριδες, κἄντε κατήδες, κἄντε μπέγηδες, κἄντε ἀγάδες, κἄντε γιανιτζάροι καὶ ὀταμπασήδες, κἄντε ζορπαπασήδες, ὄλους ἔκοφτεν, δὲν ἔλειπε ἡμέρα νὰ μὴν κόψη κανένα, καὶ ἔτσι τὸν ἐτρόμαξαν ὄλοι οἱ Τοῦρκοι καὶ ἦτον πᾶσα ἡμέρα ἀποθαμένοι ἀπὸ τὸν φόβον τοὺς. Διότι παραστορίζουνταν (μετεμφέζετο) καὶ

Ἄριθ. 2688

ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΟΝ.

Ἦ Γεωργίου
 ἐγεννήθη τῇ 25^ῃ τοῦ Μηνός Σεπτεμβρίου
 τοῦ ἔτους 1841 ὑπὸ Γονέων ὀρθοδόξων, τοῦ
 Δασάρχου Νικητοβίου
 καὶ τῆς Ἐλισάβετ θυγατρὸς τοῦ
 Θεοφύλακτου
 ἐβαπτίσθη ἐν τῇ ἱερᾷ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων
 Ταξιάρχων κατὰ τὴν 4 Σεπτεμβρίου
 τοῦ ἔτους 1841 ὑπὸ τοῦ ἱερέως Νικολαΐ
 Γεωργίου κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς
 Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀνεδέχθη
 δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος
 Καθολικῶς ὡς Πέτροβιτς
 καὶ εἰς ἔνδειξιν

ΣΕΡΡΑΙΣ τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1841

Ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἐκκλησιῶν
 μαρτυρεῖ, { Ὁ βαπτιστὴς Ἱερεὺς
 " Νικόλαος Γεωργίου " Ἡκόλιος Κωνσταντίνου
 "
 " Γεωργίου

Η ΠΟΛΙΣ ΣΕΡΡΩΝ

(Ἐκ τοῦ οἴκου ἀρχελοῦ Ν. Πέτροβιτς).

» ἐπερπάτιεν πᾶσαν ἡμέραν καὶ ἐμαθήνησκειν τὰ πάντα καὶ
» ὄλες τῆς δουλιᾶς τῆς βασιλείας μοναχὸς τὰ ἐκύταζεν, καὶ
» ἔτσι ἔπαυσαν οἱ ἀδικίες καὶ τότες ἦτον νὰ ἰδῆς τὸ πῶς ἐπε-
» ριπάτην τὸ πρόβατον μὲ τὸν λύκον».

Ἡ ἀδρά καὶ τυραννικὴ μορφή τοῦ Σουλτάνου Μουράτ ἀφῆ-
κεν ἐποχὴν διὰ τὸ τραχὺ τῆς ἐπιβολῆς τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι
ἐλειτούργησαν ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας του καὶ παρ' ὄλον τὸ αἴ-
μα πού ἔχυσε—λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἐθανατώθη-
σαν 100.000 ἄνθρωποι ὡς παραβάται τῶν διαταγῶν του,—ἐβα-
σίλευε πλήρης τάξις εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν
ἀναφέρεται διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διαδόχων του.

Μεταξὺ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν του κατὰ τὸ 1633 ἦτο καὶ
ἡ ἀπαγόρευσις τῆς χρήσεως τοῦ ὀπίου, τοῦ καφέ καὶ τοῦ κα-
πνίσματος, ἡ ὁποία κατηργήθη μόνον μὲ τὸν θάνατόν του κατὰ
τὸ 1640 τὸν προελθόντα ἀπὸ ἀμετρον οἰνοποσίαν.

«Δὲν ἐκλαύθη ἀπὸ τοὺς πλουσίους, διατὶ τοὺς ἀφάνιζε διὰ
» νὰ πλουτίσῃ ἐκλαύθη ἀπὸ τὸν χυδαῖον λαὸν διατὶ εἶχε χα-
» λινώσει τὴν καταδυναστείαν τῶν μεγάλων. Μέγας ἐκχύτης
» αἵματος καὶ οἴνου» (1).

Οἱ «τοτουμισταὶ» (καπνισταὶ) παραβάται τῶν διαταγῶν του
ἐβασανίζοντο κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Τοὺς συνέτριβον
κατὰ πρῶτον τοὺς βραχίονας κατόπιν ἠκολούθει ἡ ἐκδορά καὶ
τὸ σχίσιμον τῆς κοιλίας μὲ τὰ ἐντόσθια πρὸς τὰ ἔξω διὰ κοι-
νὴν θέαν ἀποτροπισμοῦ πρὸς παραδειγματισμόν. (2).

Παρ' ὄλας τὰς αὐστηρὰς ποινὰς ἐγίνοντο συχνὰ καὶ πα-
ραβάσεις.

«1630 Σεπτεμβρίου λ' ἐξημερόνοντας τὴν Κυριακὴν ἐκάησαν
» τὰ ἐργαστήρια καὶ ἔπιασε ἡ φωτιά ἀπὸ τοὺς χαλάτζηδες,
» εἰς τὸ παπουτζήδικον τὸ ἐργαστήρι (σημ. εἶχε μεταβληθῆ εἰς
» καπτιστήριον) ἔπιναν μερικοὶ ὁμοίως καὶ τοτουνι (καπνὸν)
» καὶ ἀφόντις ἐδιάβηκαν ἐκεῖ ὅπου εἶχαν τινάξει τὸν λουλά
» δὲν εἶχε σβύσει ἡ φωτιά καὶ ἦταν βαμπάκι λήτρες γεμάτο
» τὸ ἐργαστήρι καὶ καίονται ὄλα». (3).

Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι οἱ καπνισταὶ ὅπως
τοὺς ἔλεγον τότε, ἐσύχναζαν κρυφὰ εἰς διάφορα μέρη ὅπως εἰς
τὸ ἀναφερόμενον «παπουτζήδικον» διὰ νὰ μὴ ἐπισύρουν ὑπονοίας

(1) Ἱστορία Βυζαντιδος, τόμος ΣΤ' Ἰωαν. Στάνου σ. 250 Βεν. 1767.

(2) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 251.

(3) Χρονικὸν τῶν Σερρῶν Παπασυναδινου, Ἀθῆναι 1938 σ. 44.

καί ἐκάπνιζαν ἐκεῖ ἐξ αἰτίας δὲ τοῦ περιστατικοῦ τῆς πυρκαϊᾶς ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ χρονογράφου καὶ ἡ παράβασις.

Ἐκάπνιζαν δὲ τότε μὲ λουλᾶν καὶ μὲ μακρὰ τσιμπούκια διότι δὲν εἶχε ἀκόμη εἰσαχθῆ ὁ τύπος τοῦ καπνίσματος τοῦ σιγαρέττου μὲ τὸ λεπτὸν σιγαρόχαρτον.

Ἐκτοτε ἀρχίζει ἐντακτικὴ ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην καὶ διατηρεῖται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας εἰς ἀκμὴν λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς τοῦ ποιότητος τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸ κλίμα καὶ τὸ ἔδαφος.

Εἰς τὰ βᾶθη τῆς ἱστορίας τοῦ μεσαίωνος εὐρίσκομεν στοιχεῖα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ διαδόσεως τοῦ καφέ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας ἐκ τῆς Ἀραβίας.

«Ἀλλὰ μείζον κλέος αἶρει ὁ Ἐβούλ Χασάν Σαζελεῆ ἢ Σε-
» δελῆ, ὁ πρῶτος ἀνακαλύψας τὴν ἀρετὴν τοῦ κυάμου τοῦ
» καφέ τῆς Μόκας καὶ γενόμενος ἔκτοτε διὰ τοῦτο προστάτης
» τῶν καφεποιῶν κατὰ τὸ 1258 μ.Χ.

Τὰ πρῶτα καφενεῖα ἰδρῦθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1554 μ.Χ. (1). Μέχρι τοῦ 1605 διαδίδεται ὁ καφὲς εἰς ὅλην τὴν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Τὴν διάδοσιν του ἐσταμάτησεν δι' ὀλίγα ἔτη ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ Μουράτ, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του πληθύνονται οἱ θαυμασταί του.

Οἱ «καφενέδες» ὅπως τοὺς ἀναφέρει ὁ χρονογράφος ἀπὸ τότε εἶχον ἰδρυθῆ διὰ νὰ σερβίρουν μὲ ἀνάμικτον τρόπον μέσα εἰς τὴν νωχελῆ ἀτμόσφαιραν τῆς ἐποχῆς τὰς ἀπολαύσεις δύο ἀρωμάτων, τοῦ καφέ καὶ τοῦ Νικότ.

Κατὰ τὸ 1696 διὰ τὸν καφὲν καὶ 1694 διὰ τὸν καπνὸν ἐπισημῶς ὁ βεζύρης ἀποφασίζει νὰ γίνεταί χρησις αὐτῶν τῶν εἰδῶν μὲ καταβολὴν φόρου. Ἐκτοτε εἰς ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀκολουθεῖται ἡ πολιτικὴ τῆς φορολογίας των διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν.

Ἡ περιφέρεια τῶν Σερρῶν προικισμένη μὲ παραγωγὴν ἐκλεκτῶν καπνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας προσέφερε τὰ μέσα τοῦ καπνίσματος μὲ ἐλάχιστα ἔξοδα εἰς τοὺς καπνιστάς.

Εἰς τὰ καπνοπαραγωγὰ χωρὶά τῶν Σερρῶν ὑπῆρχαν «χαβάνια» δηλαδὴ κοπτικαὶ μηχαναὶ καπνοῦ εἰς χεῖρας τῶν χωρικῶν καὶ ὁ καπνὸς κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ἐπωλεῖτο κομμένος

(1) Ἱστορία Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τόμος Α' σελίς 183, *Нашпер*. Ἀθῆναι 1873.

μέ την όκᾶ εἰς χύμα εἰς κοινήν θέαν. Ὁ κάθε παλαιός Σερραίος καπνιστής διετῆρει εἰς πῆλινον βαθύ δοχεῖον (βυτίαν) καί εἰς τὸ δροσερόν υπόγειον τῆς κατοικίας του τὸν καπνὸν πού ἐκάπνιζε. Τὰ ἔτοιμα τσιγάρα μόλις κατὰ τὸ 1905 ἐνεφανίσθησαν ἐνῶ ὄλος ὁ κόσμος τῶν καπνιστῶν ἐθεώρει βεβήλωσιν τὴν προσπάθειαν τῆς διαδόσεως τῶν ἐτοιμῶν σιγαρέττων μετὴν προτίμησιν νὰ στρίβουν μετὲ ἐκλεκτὸ σιγαρόχαρτο σιγάρα κατ' ἀρέσκειαν.

Ἡ τεχνικὴ τοῦ πῶς θὰ ἔστριβε τὸ σιγάρο του ὁ παλαιός καπνιστής κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συζητήσεως, ἦτο καί αὐτὴ μία ἐπὶ πλέον διαδικασία τοῦ καπνίσματος τὴν ὁποίαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐξετόπισε τὸ ἔτοιμον σιγαρέττον. Εἰς τὰ παλαιὰ καφενεῖα τῶν Σερρῶν ἄλλοτε εἰς τὰ τραπέζια ἐτοποθετοῦντο μικρὰ δοχεῖα μαγκαλάκια μετὲ δύο-τρία ἀναμμένα κάρβουνα, ὡς φωτιά διὰ τὸ ἀναμμα τῶν σιγαρέττων τῶν πελατῶν, διότι οἱ παλαιοὶ καπνισταὶ ἀπέφευγον τὸ ἀναμμα τοῦ τσιγάρου ἀπὸ φλόγα σπύρτου ἂν καὶ τὰ σπύρτα ἦσαν πάμφθηνα, καὶ τοῦτο διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν οὐσίαν τοῦ καπνίσματος ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῆς ὀσμῆς τοῦ φωσφόρου καὶ τῆς αἰθάλης τοῦ σπύρτου.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνος ἰδρύθη τὸ Τουρκικὸν Μονοπώλιον καπνοῦ ἢ λεγομένη «PEZH», καὶ τότε ἤρχισεν ἡ καταδίωξις τοῦ λαθρεμπορίου τοῦ καπνοῦ καὶ ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ πωλοῦνται πολυτελεῖ πακέτα σιγαρέττων καὶ ἀπλᾶ πακέτα καπνοῦ φέροντα τὴν ταινίαν τοῦ μονοπωλίου.

Πληθος λαθρεμπόρων καπνοῦ κατσακτοῦδες ἐκινεῖτο μυστικὰ καὶ ἐπρομήθευε ἐκλεκτὸν καπνὸν εἰς τὸ κοινὸν μετὰ χαμηλὰς τιμὰς, πάντοτε ὅπως μετὸν φόβον τῆς διώξεως, διότι ὑπῆρχεν ὠργανωμένον σῶμα διωκτῶν τοῦ λαθρεμπορίου καπνοῦ ὡς μισθωτοὶ τῆς PEZH οἱ λεγόμενοι Κουλιτζήδες.

Ν Α Ρ Γ Κ Ι Λ Ε Σ (NAR GHIOLE)

Νάρ εἰς τὴν Περσικὴν σημαίνει ῥόδον.

Γκιολέ εἰς τὴν Περσικὴν σημαίνει σφαῖραν.

Ὡστε Ναργκιλές σημαίνει Ῥοδόσφαιραν.

Ὅλα τὰ καφενεῖα τῶν παλαιῶν Σερρῶν ἦσαν ἐφωδιασμέ-
οα μετὰ ἀπαστράπτοντας Ναργκιλέδες. Καὶ αὐτὸ ἦτο μία ἀπό-
τάς ἀπολαύσεις τῶν Σερραίων.

Τ Α Μ Π Α Κ Ο Σ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχον ἀκόμη εἰς τὰς Σέρρας γέροντες καὶ γραῖδια μὲ τὴν συνήθειαν νὰ ροφοῦν ἡδονικὰ εἰς τοὺς ρώθωνας τὴν πούδραν τοῦ καπνοῦ, τὸν ταμπάκον.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ σιγὰ σιγὰ ἐξέλιπε ἐντελῶς εἰς τὴν ἐποχὴν μας.

Εἶναι εὐτύχημα ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὡς παραλλαγὴ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ καπνίσματος διὰ τὴν μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἐποχὴν δὲν ἀναφαίνεται πουθενὰ εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς ἢ χρῆσις τοῦ καπνίσματος τοῦ χασίς, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἄγνωστον.

ΕΘΙΜΟΝ ΕΙΣ ΕΠΟΧΗΝ ΑΝΟΜΒΡΙΑΣ

Ο Ι Ν Τ Ο Υ Ν Τ Ο Υ Λ Α Δ Ε Σ

Δὲν εἶναι γνωστὸν ἀπὸ ποῦ καὶ ἀπὸ πότε εἶχε τὴν προέλευσίν του τὸ ἔθιμον τῶν «Ντουντουλάδων».

Εἰς μίαν πόλιν ὅπως αἱ Σέρραι, κέντρον μεγάλης γεωργικῆς περιφέρειας, εἶναι ἐπόμενον νὰ γίνωνται αἰσθητὰ τὰ δεινὰ μιᾶς παρατεταμμένης ἀνομβρίας. Ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἀπόδοσιν τῆς εὐφόρου μακεδονικῆς γῆς ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλοκλήρου ἡ εὐημερία τῆς πόλεως καὶ ἡ πρόοδος τῆς κινήσεως τῆς ἀστικῆς συναλλαγῆς εἶναι ἄμεσος συνάρτησις μιᾶς ἀφθόνου καὶ πλουσίας ἐσοδείας τῆς ὑπαίθρου χώρας.

Τὴν παλαιὰν ἐποχὴν εἰς περίπτωσιν ἐξακολουθητικῆς ξηρασίας καὶ ἀνομβρίας ἐψάλλετο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δέησις διὰ νὰ δεινὰ τῆς ἀνομβρίας, μετὰ λειτανείας.

Ἐκτὸς τούτου ὑπὸ τύπον «ἀττραξιὸν» ἔκαμναν τὴν ἐμφάνισιν τῶν εἰς τὴν κεντρικὴν ἀγορὰν τῶν Σερρῶν οἱ «Ντουντουλάδες» ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Πτωχοὶ ἀθίγγανοὶ (Τουρκόγυφτοι) γυμνοὶ, ἔζωνον εἰς τὴν μέσσην τῶν ἄφθονα κλάδια λυγαριᾶς καὶ ἄλλα πράσινα φυλλώματα καὶ ἐχόρευαν εἰς τοὺς δρόμους καὶ τὰς πλατείας τῆς ἀγορᾶς ψάλλοντες διαρκῶς τό,

Ἄλλάχ βερσίν
γιαμοῦρ γιαγσίν
βάϊ ντουντουλοῦ
βάϊ βάϊ.

Οἱ καταστηματαρχαὶ τοὺς ἐπλησίαζαν καὶ ἔρριπτον κατ' ἐπάνω τοὺς νερὸ μὲ τενεκέδες, ἐνῶ αὐτοὶ δεχόμενοι κάθε καταγωνισμόν μὲ φαιδρότητα ἐπανελάμβανον τὸν μονότονον στίχον καὶ εἰσέπραττον δεκάρες.

Τὸ ἔθιμον αὐτὸ ἐξέλιπε μαζὶ μὲ τὴν Τουρκοκρατίαν, δὲν εἶναι δὲ γνωστὸν ἂν ἦτο Τουρκικόν, Βυζαντινὸν ἢ ἀρχαιότερον.

Ζητεῖται ἀπὸ ἐμβριθεῖς μελετητὰς ἢ ἐξήγησις ἢ ἀντιπαραβολὴ τοῦ ἔθιμου πρὸς παραπλήσια ἔθιμα ἄλλων περιοχῶν.

ΕΡΕΥΝΑ

Ἄναδιφούντες τοὺς τύπους τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εὐρίσκομεν ἔκτοτε ἔρριζωμένην τὴν συνήθειαν ν' ἀναπέμπουν ἐπικλήσεις πρὸς τὸν «Ὑψιβρεμέτην καὶ ἐρίγδουπον» Δία, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζον καὶ «Ὀμβριον καὶ Ὑέτιον καὶ Μαιμάκτην» καὶ ἐπίστευον ὅτι «αὶ μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαιρας εἶναι φοβεραὶ μὲν ὅταν ἐπιφέρῃ αὐτάς ὁ Θεὸς ὠργισμένος (Μαιμάκτης) εὐεργετικαὶ δὲ ὅταν ὀφείλωνται εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ Ζεὺς ἐτιμᾶτο καὶ ὡς προστάτης τῆς Γεωργίας, ὑπὸ ἀναλόγους ἐπικλήσεις (1)

Καὶ ὁ Μᾶρκος Ἀντωνῖνος ἀναφέρει εὐχὴν καὶ ἐπικλήσιν πρὸς τὸν Δία,

Ὑσον, Ὑσον, φίλε ΖΕΥ

κατὰ τῆς ἀρούσης τῶν Ἀθηναίων
καὶ τῶν πεδίων.

Ὁ Πausανίας ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Γῆς ἱκετευούσης τὸν Δία νὰ βρέξῃ, τὸ ἄγαλμα δὲ τοῦτο εἶχεν ἀφιερωθῆ πρὸς τὸν Θεὸν εἰς ἐποχὴν μεγάλης ἀνομβρίας, ὅπως καὶ τῶρα πολλάκις εἰς ὁμοίας ἐποχὰς τελοῦνται λειτανίαι καὶ ἀφιερώνονται πρὸς τὸ θεῖον ἀναθήματα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων γεωργῶν.

Ὁ Pausanias ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ περίε τῶν Ἀθηνῶν βουνὰ εἶχον ἰδρύσει βωμοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀμβρίου Διὸς ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔθουον ἱκετεύοντες αὐτὸν ἐν καιρῷ ἀνομβρίας νὰ βρέξῃ. (2)

Οἱ Γύφτοι (Ἀθίγγανοι) τοῦ νομοῦ Σερρών εἶναι Ρωμηόγυφτοι (Χριστιανόγυφτοι) καὶ Τουρκόγυφτοι (Μωαμεθανοί). Καὶ

(1) Ἄρθρον Σέμνης Παπασπύρου Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη βος 199.

(2) Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. IB σ28 καὶ Δ'. σ. 808.

διὰ μὲν τὴν καταγωγὴν τῶν Ρωμηογύφτων ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι ἦσαν ὑπολείμματα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ξέρξου, ἀπομειναντα εἰς τὰ περίεξ τῶν Σερρῶν ἔκτοτε, ἀλλὰ διατὶ πρέπει νὰ χαρακτηρίζωνται διὰ τὴν καταγωγὴν των μόνον οἱ Ρωμηόγυφτοι καὶ ὄχι καὶ οἱ Τουρκόγυφτοι ;

Καὶ οἱ μὲν Ρωμηόγυφτοι ὡς Χριστιανοὶ δὲν εἶχον τὴν τόλμην νὰ διατηρήσουν τὸ εἰδωλολατρικὸν αὐτὸ ἔθιμον διότι θὰ ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν Ἐθνικὴν τὸν Παγανισμὸν ὄν διεδέχθη, ἔχει καθορίσει ἰδιαιτέρας εὐχὰς καὶ λειτανίαν διὰ τὴν ἀνομβρίαν παραδεχθεῖσα τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλοῦνται οἱ Χριστιανοὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ διὰ παρακλήσεως διὰ τὴν λύτρωσιν ἐκ τῆς ἀνομβρίας.

Ἄλλ' οἱ Τουρκόγυφτοι καταγόμενοι ἐκ τοῦ ἰδίου κλάδου μὲ τοὺς Ρωμηογύφτους καὶ ἀσπασθέντες τὸν Μωαμεθανισμὸν κατὰ τὴν σκοτεινὴν ἐποχὴν τοῦ ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος, διετήρησαν τὸ ἔθιμον τοῦ «ΝΤΟΥΝΤΟΥΛΑ» διὰ μέσου τῶν αἰῶνων μὲ τὸν χορὸν καὶ τὰς ἐπικλήσεις καὶ τοὺς κατάκωσιμους, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι τὸ διασωθὲν ἔθιμον τοῦ «ΝΤΟΥΝΤΟΥΛΑ» ἀποτελεῖ, παρὰ τὸ ξενόγλωσσον, συνέχειαν ἀρχαιοτάτου ἔθιμου εἰδωλολατρικοῦ διατηρηθέντος μὲ τοὺς Τουρκόγυφτους τῆς περιφερείας Σερρῶν, μέχρι τοῦ 1912.

Διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν Γύφτων τούτων παραθέτωμεν τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Μελενικίου ἱατροῦ Σταύρου Μερτζίδου ζήσαντος καὶ ἀκμάσαντος ἐν Καβάλλᾳ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ συγγραφέως τῆς τοπικῆς ἱστορίας «οἱ ΦΙΛΙΠΠΟΙ», ὅπου ἀναφέρει : (σ. 32),

«... καὶ πρὸ πάντων οἱ λεγόμενοι Χριστιανόγυφτοι, οἱ τὸ
 » Ἄλη Βέη Κιόϊ, τὸ Φυτῶκι, τὸ Μονοῦχι, τὸ Δοξόπι κ.τ.λ.
 » κατοικοῦντες, ὄν πολλὰ ἀλλόκοτα ἦθη καὶ ἔθιμα τινὰ μετὰ
 » τῆς γλώσσης αὐτῶν ἦν μεταχειρίζονται εἰς τὰς ἐπικλήσεις
 » των ἔχομεν περισυλλέξει, οἵτινες ἀποτελοῦσι ζῶσαν ἀρχαιο-
 » τητα, ἔχοντες ἦθη καὶ ἔθιμα περίεργα, τὰ ὁποῖα κληρονο-
 » μικῶς ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα μεταδιδόμενα διεσώ-
 » θησαν καὶ διετηρήθησαν τόσον ζωηρὰ ὥστε ἐκτὸς ὀλίγων
 » μεταβολῶν καὶ διαφορῶν, ἅς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπήνεγκεν
 » ὁ Χριστιανισμὸς, εἶναι πανομοιότυπα μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡρο-
 » δότου περιγραφόμενα καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδιαφιλονεικῆτα
 » ἴχνη τῶν διαφόρων ἔθνων τῆς ἀρχαιότητος, ἅπερ ἐγκατέ-
 » λειπεν ἐνταῦθα τῷ 478 π.Χ. ὁ Ξέρξης ἐπιστρέφων ἐκ τῆς

» Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκοιτρατεῖαν τοῦ, διατάξας τοὺς
» τότε κατοίκους τῆς ἀκμαζούσης πόλεως τῶν Σερρῶν — ἦτις
» τότε Σίρις ὠνομάζετο — ἵν' ἐπιμελῶνται καὶ τρέφωσι τοὺς
» ἕνεκα πείνης καὶ παντοίων κακουχιῶν, ὑπὸ δυσεντερίας καὶ
» λοιμοῦ πάσχοντας στρατιώτας τοῦ (Ἡροδότου Η 115).

Ἄν καὶ τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ἀποδεικνύουν ἀρκούντως τὴν
καταγωγὴν καὶ διατήρησιν τοῦ ἔθιμου τῆς ἐπικλήσεως διὰ τὴν
ἀνομβρίαν, ἀφίνομεν ἀνοικτὴν τὴν ἔρευναν καὶ εὐχόμεθα ὅπως
καὶ ἄλλοι λαογράφοι τῆς Μακεδονίας προσθέσουν ἕτερα στοι-
χεῖα βοηθοῦντα περαιτέρω τὴν ἀνωτέρω μελέτην τοῦ ἔθιμου.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΑΡΤΙΟΥ

Κατὰ τὴν προπολεμικὴν ἐποχὴν εἰς τὰς Σέρρας ὑπῆρχε ἔθι-
μον νὰ δένουν εἰς τὸν καρπὸν τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τῶν παιδιῶν
ἓνα κλωστὸ ἀσπροκόκκινο νῆμα, τὸν περίφημο «ΜΑΡΤΗ» διὰ
«νὰ μὴν τὰ πιάσῃ ὁ ἥλιος».

Τὸ ἔθιμον αὐτὸ κατὰ μελέτην τῆς κ. Πόπης Ζώρα (1) εἶναι
ἀρχαιότατον καὶ διεσώθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρι τῶν
ἡμερῶν μας, ἀνάγεται δὲ εἰς μίαν πράξιν τῶν Ἑλευσινίων (2).

Τὰ παιδάκια τῆς γειτονίας κατασκευάζον ξύλινα παιχνίδια
μὲ χελιδόνα στηριζομένην εἰς ἄξονα τὸν ὁποῖον ἐκίνουν περι-
στροφικῶς μὲ νῆμα πρὸς τὰς δύο κατευθύνσεις ἐνῶ ἔψαλλον τό,

« Χελιδόνα ἔρχιτι
ἀπ' τῆ Μαύρῃ θάλασσα,
ἕκατοι κί λάλησι
ἔμαθι τὰ γράμματα,
γράμματα βασιλικά
ποῦ μαθαίνουν τὰ πιδιά.
Μάρτης μᾶς ἦρθε, καλῶς μᾶς ἦρθε,
ἔξω ψύλλοι καὶ κοργοί
μέσα γειὰ κί χαρά ».

Αὐτὸ τὸ ἔθιμον εἶναι τὸ λεγόμενον «χελιδόνισμα» καὶ αὐ-
τὸ παλαιότατον.

Ἡ πρώτη Μαρτίου ἐγνώρισε κάποτε μεγάλας τιμὰς καὶ πα-
νηγύρεις διατηροῦσα τὸ προνόμιον αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποῦ
ἦτο διὰ τοὺς Ρωμαίους πρωτοχρονιά. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ τὸ
κατήργησε τὸ 46 π. Χ. καὶ μετέφερε τὴν πρωτοχρονιά τὴν 1ην

(1) ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Φύλλον 29 Φεβρ. 1952. Σημειώσεις Ἀθηναίου.

(2) Λαογραφικὰ σύμμεικτα Ν. Γ. Πολίτου, Ἀθῆναι 1920 Α' σ. 72-73.

Ἰανουαρίου. Ὁ ἑορτασμός τῆς 1ης Μαρτίου ὡς πρωτοχρονιάς ἐξηκολούθησε ἐπὶ μακρὸν καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ὡς πρωτοχρονιάς. Διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς τὸ μὲν πολιτικὸν ἔτος ἤρχιζεν ἀπὸ 1ης Μαρτίου τὸ δὲ θρησκευτικὸν—καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 313 μ. Χ.—ἀπὸ πρώτης Σεπτεμβρίου. Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου καθιερώθη πολὺ ἀργότερα κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ὡς πρώτη τοῦ ἔτους,

Ἄν καὶ ἡ Ἐκκλησία κατεδίκασε κατὰ τὸ 601 τὸν ἑορτασμόν τῆς 1ης Μαρτίου ὡς εἰδωλολατρικοῦ παρελθόντος κληρονομίαν καὶ ἔκτοτε ἡ ἑορτὴ ἤρχισε νὰ παρακμάζη, πάντως τὸ ἔθιμον δὲν ἐλησμονήθη ἐντελῶς.

Ἴσως τὰ νεοελληνικὰ «χελιδονίσματα» ἄσματα δηλ., τὰ ὁποῖα τὰ παιδιὰ εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς ψάλλουν λαμβάνοντα δῶρα, ὅπως γίνεται κατ' ἐμὲ τὰ κάλαντα ἐκεῖθεν ἔλκουν τὴν καταγωγὴν των.

Τὰ παιδιὰ πού θὰ δέσουν κατὰ τὴν πρώτην Μαρτίου τὸ χέρι τους—εἰς μερικά χωριά— μὲ ἀσπροκόκκινην κλωστήν, δένουν αὐτὴν τὴν κρόκην τῶν Ἐλευσινίων μὲ τὴν ὁποῖαν οἱ μῦσται ἔδενον τὸ δεξιὸν χέρι καὶ τὸ ἀριστερὸν τοὺς πόδι.

Τὸ ἔθιμον διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὡς πρόδησις καὶ ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος γράφει κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ὅτι τὰ δεινὰ τοῦ ἔτους ἐπήρχοντο «ὅτι Μαρτίου περιάμματα φέρομεν».

Δυστυχῶς ἡ πεζὴ ἐποχὴ μας καλύπτει μὲ κύματα ἀδιαφορίας τὰ παλαιὰ αὐτὰ ἔθιμα τὰ ὁποῖα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποχρωματίζονται διὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

ΠΡΩΤΗ ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Κατὰ τὴν πρώτην Ἀπριλίου ὑπάρχει συνήθεια διατηρουμένη μέχρι σήμερον νὰ γελοῦν τὸν ἀφελέστερον μὲ ἓνα ἔντεχνον ψέμα.

Θεωρεῖται ἐπιτυχία ὅταν γίνεται πιστευτὸν καὶ διαδίδεται μὲ χάρι εἰς ἓνα φιλικὸν κύκλον.

Τὸ ἔθιμον αὐτὸ εἶναι πανελληνιον καὶ φαίνεται ὅτι δὲν πρόκειται νὰ καταργηθῆ διότι εἶναι συνυφασμένον μὲ ἰκανότητα νὰ λέγωνται μὲ μεγάλην τέχνην ὠρισμένα πράγματα ὡς ἀληθοφανῆ διὰ νὰ παρασύρουν τοὺς εὐπίστους εἰς τὴν παγίδα τοῦ πιστευτοῦ.

Οἱ Βούλγαροι ἐνῶ παρέλαβον αὐτὸ τὸ ἔθιμον τὸ ἔφαρμόζουν κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου, πρᾶγμα ἀκατανόητον δι'

ἡμᾶς ἀφοῦ καὶ μόνον ἡ λέξις «Πρωταπριλιά» σημαίνει ψέμα.

Ὁ καθηγητῆς κ. Στίλπων Κυριακίδης εἰς εἰδικόν ἄρθρον του γράφει ὅτι τὸ ἄσμα καὶ ἡ συνήθεια διετηρήθησαν μέχρι σήμερον ἢ δ' ὁμοιότης τοῦ ἀρχαίου ἄσματος πρὸς τὸ νέον εἶναι σημαντικὴ παρά τὰς ἀναποφεύκτους ἐκ τοῦ χρόνου μεταβολάς.

ΣΕΡΡΑΪΚΗ ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ

Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἦθη... Καὶ μέχρι πρὸ 40 ἐτῶν ὁ ἑορτασμός τῆς πρωτομαγιάς διὰ τοὺς Σερραίους ἔδιδε ἕναν ἰδιαίτερον χαρούμενον τόνον εἰς ὀλόκληρον τὴν πόλιν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ ἀνθόκηποι καὶ τὰ περιβόλια τῶν Σερρῶν ἔχουν ἕνα ἐξαιρετικὸ θέλγητρο καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ περιγράψῃ κανεὶς μὲ ρωμαντικὴ διάθεσι τὴν ἡδονικὴ καὶ εὐχάριστο ἐπίδρασι ἀπὸ τὸ ὄνειρώδες ἀνοιξιάτικο περιβάλλον τῶν Σερραϊκῶν ἐσοχῶν, τὸ πλημμυρισμένο ἀπὸ ἔντονες ἀποχρώσεις τοῦ πρασίνου μὲ διάχυτο καὶ πολυμερῆ εὐωδία τῶν ποικίλων λουλουδιῶν τοῦ Μαΐου εἰς ὅλα τὰ χρώματα τῆς ἱρίδος πλαισιωμένα μὲ ἀφθονα νερά καὶ μὲ κελαϊδήματα ἀηδονιῶν.

Ἡ ἑορτὴ τῶν λουλουδιῶν, ἡ πρώτη Μαΐου, εἶναι ἐπόμενονον μέσα εἰς ἕνα τόσο κατάλληλο καὶ προνομιακῶς διακοσμημένο ἀπὸ τὴν φύσιν περιβάλλον νὰ ἑορτάζεται ἀπὸ τοὺς Σερραίους μὲ πραγματικὴ λατρεία.

Κατὰ τοπικὸν ἔθιμον τὴν παραμονὴν τῆς πρωτομαγιάς καταστήματα καὶ σπῖτια ἐστόλιζαν τὴν εἴσοδο καὶ τοὺς ἐξώστας μὲ ἀνθοστέφανα τοῦ Μαΐου. Αἱ μητέρες ἔλουζαν τὰ παιδιά τους μὲ τριανταφυλλόνερο δηλ. μὲ νερὸ εἰς τὸ ὁποῖον ἔρριχναν ροδοπέταλα.

Ἄλλ' ὅπως παρατηρεῖ ὁ σημερινὸς χρονογράφος «ἦτο ἡ ἴσως ἡ μόνη μεγάλη γιορτὴ τοῦ χρόνου ποῦ ἦτο τελείως ἀπηλλαγμένη ἀπὸ καθήκοντα, αὐστηρότητες καὶ ὑποχρεώσεις. Ἡ ἴσως ἡ μόνη ἀμέριμνη εἰδωλολατρικὴ γιορτὴ ποῦ ἔφθανε ἐλαφροπερπάτητη, κεφάτη χωρὶς νὰ τὴν προετοιμάζουσιν ἡμέρες νηστείας καθάρσεως καὶ σοβαρότητος. Ἡ μόνη μὴ χριστιανικὴ γιορτὴ, ἴσως γι' αὐτὸ νὰ τιμωρήθηκε». (1) Οἱ Τούρκοι δὲν τὴν ἀπηγόρευον καὶ παρακολουθοῦσαν τὸν ἑορτασμόν αὐτὸν μὲ θαυμασμόν καὶ εὐχαρίστησιν.

Πρῶτῃ, πρῶτῃ, χιλιάδες μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι ὄλων τῶν

(1) ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ἀρ. 12167 τῆς 2 - 5 - 52 χρονογράφημα «Πρωτομαγιές».

Ἑλληνικῶν σχολείων ξεκινούσαν με κατεύθυνσιν πρὸς τὰ Κιόσκια. Τὸ κάθε σχολεῖο εἶχε τὸ στεφάνι του, ἢ κάθε τάξις τὸ στεφάνι της καὶ ὄλα τὰ παιδιά ἀμέριμνα καὶ χαρωπὰ με λουλούδια στὰ χέρια τραγουδοῦσαν τὰ ποιὸ εὖθυμα τραγοῦδια πρὸς τὸν «Μάϊον» ἢ τὸν «Μάη». Ἀντιλαλοῦσε πραγματικὰ ὄλη ἢ πολυπλάτανη χαράδρα τοῦ χειμάρρου ἀπὸ τοὺς ὕμνους πρὸς τὴν ἄνθησιν καὶ ὁ συμπλεκόμενος αὐτὸς ἤχος ἀπὸ μακρὰ ἀποτελοῦσε ἕνα ὕφασμα τραγοῦδιῶν πρὸς τὸν Μάϊον.

Αὐτὴ ἦτο ἡ παλαιὰ πρωτομαγιά ποὺ χωρὶς πάθη καὶ μίση χάριζε τὸ κέφι καὶ τὸ γέλιο τὴν εὐχαρίστησι καὶ τὴν ξεκούρασι εἰς πτωχοὺς καὶ πλουσίους, εἰς νέες φριγγιλῆς ὑπάρξεις καὶ ἀνεκούφιζε τὰ γηρατεῖα.

Εἰς τὰ Κιόσκια, ἔφθανε ὄλος ὁ μαθητόκοσμος ἀλλὰ οἰκογενειακῶς καὶ ὄλοι οἱ Σερραῖοι με μανδολίνα καὶ κιθάρες, καὶ κάτω ἀπὸ τὰ αἰωνόβια πλατάνια δίπλα στὸ αὐλάκι τοῦ ὕδρομύλου ἔπαιζαν τὰ μικρότερα παιδιά καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς καταπράσινης πλατείας ἐπάνω στὴν χλόη ἐχόρευαν οἱ μεγαλύτεροι με τραγοῦδια καὶ με τοὺς ἤχους τῆς Φιλαρμονικῆς μπάντας τοῦ «ΟΡΦΕΩΣ», ἐπερνοῦσε ἡ ἡμέρα με ἀδιάπτωτο κέφι.

Ἡ ἡμέρα αὐτὴ δὲν ἦτο ἑορταστικὴ μόνον διὰ τοὺς μαθητὰς ἀλλὰ καὶ δι' ὄλους τοὺς ἄλλους Σερραίους, οἱ ὄποιοι κατὰ ὀμάδας οἰκογενειακῶς «ἐξεφάντωναν» κάτω ἀπὸ τὰ πανύψηλα δένδρα τῆς ἐξοχῆς.

Πίσω στὸν ὕδρομυλο ἀπὸ τὸ πρωὶ ἐψήνοντο ἀρνιὰ τῆς σούβλας δι' ὄλα τὰ παιδιά τῶν σχολείων καὶ τὸ μεσημέρι καθισμένα ὄλα στὴν ἀπαλὴ χλόη ἔτρωγαν τὸν ὄβελιαν σερβιρισμένον ἐπάνω εἰς πλατανόφυλλα με μιὰ ζηλευτὴ κοινωνικὴ ἰσότητα.

Ἔτσι οἱ Σερραῖοι, ἀπὸ μιὰ προαισθησι εἶχαν δημιουργήσει τὴν ἡμέραν τῆς λατρείας τῶν λουλουδιῶν καὶ τῆς ἀνθίσεως τοῦ Μαῖου καὶ τὴν συνέδεσαν με ἕνα γενικὸ γλέντι μικρῶν καὶ μεγάλων παισιωμένη με τὰ παλύχρωμα καὶ μοσχοβολημένα σκηνικὰ τοῦ Σερραϊκοῦ τοπειοῦ.

Μετὰ τὸν ὕδρομυλο ἐπάνω στὴν αὐλακίαν τοῦ νεροῦ κατὰ μῆκος ἦσαν κτισμένα 5 περίπτερα διπλάσια τῆς Ταραντέλας του Ν. Φαλήρου στεγασμένα πολυγωνικὰ με τέσσαρα σκαλοπάτια, περιφραγμένα με κάγκελα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 5 περίπτερα ἔλαβε τὴν ὄνομασίαν ἢ τοποθεσίαν ΚΙΟΣΚΙΑ καὶ ἀπὸ τὴ γαλλικὴ λέξι «Quiosque».

Ἡ δροσερὰ καὶ πλουσία εἰς βλάστησιν τοποθεσία Κιόσκια

έκίνησε τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τοῦ Γάλλου Προξένου Θεσσαλονίκης καὶ νομισματολόγου Cousinery, ὁ ὁποῖος δταν ἐπεσκέφθη τὰς Σέρρας ἐπὶ ἐποχῆς Ἰσμαήλ Μπέη 1800-1813 ἔγραψε τὰ ἑξῆς :

«Bientôt après, et audessus de la ville, le terrain s'élargit et aboutit a une grande prairie ombragée par les platanes, qui en font le principal ornement. On y trouve aussi des kiosch que divers gouverneurs du pays ont fait construire à leurs frais, pour la jouissance du public et que deviennent utiles surtout aux écuyers turcs qui se livrent à l'exercice du girit. (Exercice gymnastique militaire semblable à notre jeu de barre qui consiste à poursuivre l'adversaire sur qui on a barre, et à lui lancer un dard qui n'est pas ferré, mais qui n'en est guerre moins dangereux)».

Μετὰ φρασὶς : Ἀμέσως μετὰ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόλιν
 » ὁ χώρος εὐρύνεται καὶ καταλήγει εἰς ἓνα μεγάλο λειβάδι
 » σκιερὸ ἀπὸ πλατάνους, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν τὸ κυριώτε-
 » ρο κόσμημα. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ἐκεῖ Κιόσκια τὰ ὁποῖα διά-
 » φοροι ἄρχοντες τοῦ τόπου ἔκτισαν μὲ ἑξοδὰ τους διὰ τὴν
 » εὐχαρίστησιν τοῦ κοινοῦ καὶ τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν πρὸ
 » παντός εἰς τοὺς τοξότας Τούρκους ποὺ ἐπιδίδονται εἰς τὸ
 » γύμνασμα τοῦ «δόρατος». Δηλ. ἄσκησις γυμναστικῆ Τουρ-
 » κικῆ παρομοία μὲ τὸ ἰδικόν μας παιγνίδι ἀκοντίου, τὸ
 » ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ καταδιώκει τὸν ἀντίπαλον κα-
 » τὰ τοῦ ὁποῖου βάλλει καὶ ρίχνει ἀκόντιον ποὺ δὲν εἶναι
 » ἀπὸ σίδηρο ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον. (1)

Ἔως τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Τούρκοι ἐσύχναζαν εἰς ἓνα μικρὸ καφενεῖον εἰς τὴν ἐξοχὴν αὐτὴν. Παραπλευρῶς ὑπῆρχε ἓνα ὑπόστεγον ὅπου παρεσκευάζετο συχνὰ χαλβὰς συμιγδάλι μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ ἐγίνετο δωρεὰν διανομὴ εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἀδιακρίτως φυλῆς ὡς «χαῖράτ» δηλ. συχώριον ἐν εἴδει μνημοσύνου ὅπως εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὰ κόλλυβα. Εἰς τὴν πλατείαν τοῦ μικροῦ αὐτοῦ καφενεῖου ἐπλατάγιζε διαρκῶς τὸ νερὸ τοῦ συντριβανιοῦ μὲ διπλανὴ συντροφιά τὸν πλέον γηραλέο πλάτανο κάτω ἀπὸ τὴν κουφάλα τοῦ ὁποῖου ἐπερνοῦσε τὸ αὐλάκι τοῦ ὕδρομόλου,

ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καὶ τώρα μᾶς μένει νὰ ἐξετάσωμεν πῶς ἐworτάζετο αὐτὸ

(1) Voyages dans la Macédoine Cousinery Paris 1837 σ. 205.

τό ἔθιμον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας καί μέχρι τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνος εἰς Ἀθήνας. καί ἄν δικαίως αἱ Σέρραι ἀποτελοῦσαν φαινόμενον Τουρκοκρατουμένης Ἑλληνικῆς πόλεως μέ μιαν ἐπί πλέον ἀπόδειξιν ταυτοσήμου πνευματικῆς ἐπαφῆς τῶν ψυχικῶν διαθέσεων καί συντονισμοῦ τῶν κατοίκων τῆς πρὸς τὰ ἦθη καί τὰς προτιμήσεις τῶν κατοίκων τῆς παλαιᾶς Ἀθήνας.

Ὁ παραλληλισμὸς ἃς γίνῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀναγνώστην ἀπὸ περιγραφὴν χρονογράφου τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρωτομαγιάς τοῦ παλαιοῦ καιροῦ ὡς καί τῆς ἐποχῆς τοῦ Παράσχου, ἐκ τῆς ὁποίας φαίνονται πλεῖστα κοινὰ σημεῖα καί ὁμοιότητες τοῦ ἑορτασμοῦ αὐτοῦ ἐνῶ δὲν παρατηρεῖται τοῦτο δι' ἄλλας πόλεις Ἰσας καί μεγαλυτέρας τῶν Σερρῶν τοῦ ἐλευθέρου τότε Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἄς εἶναι καί τοῦτο μία πρόσθετος βαθμολογία τῆς ψυχικῆς ἀνωτερότητος, ἀντιλήψεως αἰσθητικῆς, καί πνευματικῆς ἀνθήσεως τῶν Σερρῶν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἐπέσυρε τὸ τρομερώτερον μῖσος τῶν Βουλγάρων ἐξ ὧν τῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων διὰ νὰ τὴν καταστρέψουν ἐκ θεμελίων δι' ἐμπρησμοῦ κατὰ τὸ 1913 μέ τὴν πρόθεσιν νὰ τὴν σβήσουν ἐκ τοῦ χάρτου τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας.

«Τρεῖς ἦσαν αἱ ἄξιοι λόγου ἑαριναὶ ἑορταὶ τῶν παλαιῶν
» Ἀθηνῶν ποὺ συνεχωνεύθησαν εἰς μιαν κατὰ τὰ μεταγενέ-
» στερα χρόνια. Ἡ ἑορτὴ τῆς βλαστήσεως τῆς 1ης Μαρτίου, δι'
» ὃ καί Πρωτομαρτιὰ ἐκαλεῖτο. Ἡ παρὰ τὸ Θησεῖον πανήγυ-
» ρις τῆς τρίτης τοῦ Πάσχα ποὺ ἐλέγετο «ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀπρι-
» λιάτικων ρόδων» καί τέλος ἡ Πρωτομαγιά ἡ ἑορτὴ τῶν
» καρπῶν δι' ὃ καί τὰ στεφάνια τῶν ἑορταστῶν κατεσκευά-
» ζοντο ἀπὸ φρέσκα κλαδιὰ μέ ἄγουρα φρούτα. Ἔτσι διατη-
» ρήθησαν σχεδὸν ὅλοι μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς
» Τουρκοκρατίας καί τῆς ἀλλαγῆς τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυ-
» σμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὁπότε ἐπῆλθε καί ἡ παρακμὴ των καί ἡ
» συγχώνευσις των μέ τὴν ἑορτὴν τῆς πρωτομαγιάς.

... Τέλος ἡ πρωτομαγιάτικη ἑορτὴ τῶν ἀνθέων εἰς τὰς
» Ἀθήνας καί εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐπεβλήθη καί ἤκμασε
» περισσότερο κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωρ-
» γίου τοῦ Α'. Τότε ἐξεσπάθωσε ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μέ
» ποιητικὸν του μένος καί παρεκίνει τοὺς ρωμαντικοὺς Ἀθη-
» ναίους ἐρωτευμένους εἰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν κήπων μέ
» τοὺς πασιγνώστους στίχους του.

Δρέψατε πάλιν έρασται
εΰδαίμονες ναρκίσσους
εις τοϋ Μαΐου τοϋς φαιδροϋς
κι' εΰώδεις Παραδείσους (1).

Ή αποσπάσματα από τραγούδια τής πρωτομαγιᾶς.

Εποχή πρὸ τοῦ 1900

Ήλθε ἡ πρώτη Μαΐου ἡμέρα
πάσης ἄλλης πρώτας λαμπροτέρα
σηκωθῆτε καὶ σπεύσατε ὄλοι
στοὺς ἀγροὺς μὲ τὸ βῆμα ταχὺ
τῶν ἀνθέων μᾶς ἦλθ' ἑορτή.

Ήποχή 1905 - 1908

Πρωτομαγιᾶ τὰ λούλουδα γιορτάζουν
καὶ τὰ πουλιὰ τὰ ταΐρια τοὺς φωνάζουν
τραγουδοῦν τὸν Μᾶη Μᾶη γύρω στὰ κλαδιὰ
τραγουδοῦν τὸν χρυσομάη στὴν Ἀμυγδαλιὰ.

Κορίτσια περπατοῦνε ταΐρι, ταΐρι
μὲ λούλουδα Πρωτομαγιᾶς στὸ χέρι
τραγουδοῦν τὸν Μᾶη Μᾶη γύρω στὰ κλαδιὰ
τραγουδοῦν τὸν Χρυσομάη στὴν Ἀμυγδαλιὰ.

Εποχή 1909 - 1912

Ξυπνήστ' ἀμέσως ὄλοι
ἦλθ' ἡ Πρωτομαγιᾶ
μᾶς ἦλθ' ὁ Μᾶης Μᾶης
μὲ χαρὲς καὶ μὲ φωνές

Κόψατε λουλούδια
λουλούδια δροσερὰ
καὶ πλέξατε στεφάνια
γιὰ τὴν Πρωτομαγιᾶ

Δὲν εἶναι πάντα Μᾶης
πάντα δὲν εἶν' χαρὰ
μᾶς ἦλθ' ὁ Μᾶης Μᾶης
μὲ χαρὲς καὶ μὲ φωνές.

(1) (Ήοιία 2.5-51 Ήαριναι ἑορται Δ. Γαϊτόπουλος).

Ἐλᾶτε νέοι γέροι
γυναῖκες καὶ παιδιὰ
καὶ πλέξατε στεφάνια
γιά τὴν Πρωτομαγιά.

Ο Κ Λ Η Δ Ο Ν Α Σ

Αἱ Σέρραι τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐώρταζον τὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὰς 24 Ἰουνίου εἰς τὴν γνωστὴν ἐξοχὴν τὸν Ἁγ. Γιάννη εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς πόλεως καὶ τὸν ἀποκεφαλισμὸν εἰς τὰς 29 Αὐγούστου εἰς τὸ ὁμώνυμον Μοναστήρι τοῦ Προδρόμου.

Τώρα μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς φθηνῆς καὶ εὐκόλου συγκοινωνίας με τὸ καταπράσινον καὶ δροσόλουστον αὐτὸ προάστειον εἶναι καιρὸς νὰ μάθουν οἱ νεώτεροι πῶς ἐώρταζαν οἱ παλαιοὶ Σερραῖοι ὡς πανηγυρίν τὴν ἑορτὴν αὐτὴν καὶ ὀρθὸν θὰ ἦτο νὰ ἀναζητήσῃ αὐτὸ τὸ ἔθιμον ἀφοῦ ὑπάρχει τόσον καλὴ συγκοινωνία.

Παραθέτομεν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Χρονικὸν τῶν Σερρῶν» τοῦ Παπασουαδινοῦ τὸ ἐκδοθὲν εἰς τὸν τόμον ὑπὸ τοῦ ἱστοριοδίδου Π. Πέννα καὶ εἴμεθα εὐτυχεῖς διότι τὸ προσφέρομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας ὡς χρονικὸν τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν ἡλικίας 321 ἐτῶν. (Διατηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ κειμένου) Ἔκδοσις 1938 Ἀθῆναι Π. Πέννα σελ. 47.

«... 1632 τῷ αὐτῷ χρόνῳ Ἰουνίου κδ' ἐκάλεσαν οἱ ἀμπα-
» τσηδες τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς ἐξάρχους
» τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸν Ἁγιὸν Ἰωάννην καὶ καὶ ἐχάρη-
» καν κατὰ πολλὰ καὶ ὅταν σηκώθηκαν ἀπὸ τὴν τράπεζαν
» τὸ βράδυ ἀρχισαν οἱ ξεαρχοὶ νὰ παίζουσι τζερέτι. ὁμοίως
» καὶ ὅσοι εἶχαν ἄλλογα μεθυσμένοι ἄνθρωποι καὶ ἐκεῖ ὅπου
» ἐπιλάλησεν ὁ Οἰκονόμος ἔτυχεν ἐμπρὸς τοῦ ὁ Βασιλῆς καὶ
» ἦτον δυνατοκέφαλον τὸ ἄλογον τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἐκτυπή-
» θηκαν τὰ ἄλλογα καὶ ἔπεσαν κάτω ὅτε Βασιλῆς καὶ ὁ Οἰ-
» κονόμος καὶ διαβόλου πειρασμὸς ἐτσάκισεν τὸ ποδάρι τοῦ
» Βασιλῆ καὶ ὅλοι μας ἐφύγαμε καὶ οἱ δικοὶ τοῦ τὸν ἐσήκω-
» σαν μὲ τὸ χαλὶ καὶ τὸν ἐπήγαν εἰς τὸ σπίτι του. Καὶ ἀσθέ-
» νησεν δύο ἑβδομάδας καὶ ἀπέθανε. καὶ ἦταν αὐτὸς ὁ κύρ
» Βασιλῆς ἄνθρωπος ἑστ' ἡμερῶν γερός παχὺς ἔκαμεν καὶ
» δουλειές...».

Εἶναι τὸ συνηθισμένο ρωμαϊκὸ γλέντι ποῦ συχνά καταλήγει ἢ σὲ σύγκρουσι ἢ σὲ παρεξήγησι.

Εἰς τὴν ἐποχὴν πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων κατὰ τὸ καλοκαίρι πολλοὶ εὐποροὶ Σερραῖοι οἰκογενειακῶς περνοῦσαν ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα στὴν δροσιά κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια τῆς ὀλοπράσινης αὐτῆς ἐξοχῆς, ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ μετὰβασις καὶ ἐπιστροφή μὲ ἀμάξι δίδιππο λαντῶ ἐστοιχίζεν ἕνα μετζήτι, δηλ. $\frac{30}{100}$ τῆς λφρας (περίπου 60.000 δραχμᾶς).

Ἀκολουθοῦσε καὶ ἡ λαϊκὴ τάξις μὲ φθηνότερα μέσα, μὲ κάρρα καὶ ὑποζύγια καὶ πεζῆ ἀκόμη μὲ εὐχαρίστησι ἐπήγαιναν οἱ περισσότεροὶ μὲ ἐνδιάμεσο σταθμὸ στὸν Ἅγιο Γεώργιο τὸν «Κρυονερίτη» στὸ περίφημο καφενεῖο τοῦ κύρ Μήτσου.

Τὴν παραμονὴ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου στῆς γειτονίᾳς τὰ κορίτσόπουλα δημιουργοῦσαν συγκέντωσι καὶ ἀνοίγανε τὸν «κλήδονα μὲ τ' Ἀγιαννιοῦ τῆ χάρη». Στὸν κλήδονα ἐλάμβανε μέρος κάθε κόρη τῆς γειτονίᾳς δίνοντας ἕνα ὀτιδήποτε μικρὸ σημαδάκι ὡς ἀντικείμενο ἀναγνωρίσεως. Σὲ μιὰ μακρύτερη χύτρα (βυτίνα) ἐτοποθετοῦσαν ὅλα τὰ ἀντικείμενα μέσα στὸ «ἀμίλητο νερό», ἐκλείναν τὸν κλήδονα μὲ κόκκινο μαντηλι καὶ τὸν ἐστόλιζαν μὲ ἄνθη τοῦ κλήδονα (ἀγριολούλουδο ἀναρριχώμενο).

Ἐνα παιδί, μὲ τοὺς γονεῖς του ἐν ζωῇ, ἀνελάμβανε νὰ σύρῃ εἰς τὰ τυφλά ἕνα ἕνα τὰ σημαδάκια. Κατὰ τὸ ἀνοίγμα ὅλα τὰ κορίτσια τραγουδοῦσαν, «ἀνοίγουμε τὸν κλήδονα μὲ τ' Ἀγιαννιοῦ τῆ χάρι, κι' ὅποια ἔχει καλὸ ριζικὸ σήμερα ἄς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ».

Μὲ τὴ σειρά της ἡ κάθε μιὰ κοπέλλα ἔλεγε ἕνα σατυρικὸ δίστοιχο,

Παλληκαράκι μ' ὄμορφο
ποῦ στέκεις στὸ σοκάκι
κατάλαβα ποῦ μ' ἀγαπᾶς
καὶ στρίβεις τὸ μουστάκι.

ἢ Παναγιὰ μ' κι' ἄγιε Σωτῆρα
δός μου μιὰ κι' ἄς εἶναι χήρα.

καὶ ἀκολουθοῦσε ἡ ἀποκάλυψις ἐνὸς ἀντικειμένου καὶ ἡ ἐπιστροφή του εἰς τὸν κτήτορα μὲ εὐθυμα σχόλια διὰ τὴν τυχὸν προφητικὴν σημασίαν τοῦ στίχου.

Τὸ ἔθιμον τοῦ κλήδονα εἶναι συνέχεια τοῦ Βυζαντινοῦ «κλήδονισμοῦ» ὅπως τὸ ἀναφέρει ὁ Βαλσαμῶν σχολιάζων τὸν ΞΕ' κανόνα τῆσέν Τρούλλω ς' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Τὴν ἴδια βραδυὰ τῆς παραμονῆς τὰ ζωηρὰ παιδιὰ σὲ κά-

θε συνοικία ἄναβαν φωτιές «μπουμπούνες» καὶ πηδοῦσαν τὶς φλόγες κατὰ παλαιὸν ἔθιμον.

Μάζευαν ἀπὸ κάθε μπαλκόνι τὰ ξερὰ στεφάνια τῆς πρωτομαγιάς καὶ τὰ ἔρριχναν στὴ φωτιά μὲ τὴν πρόληψιν νὰ καοῦν οἱ ψύλλοι καὶ οἱ κορέοι.

«Καὶ τὸ εἰδωλολατρικὸν ἔθιμον νὰ πηδοῦν ἀναμμένες φωτιές κατὰ τὰ ἡλιοστάσια τὸ ἐγνώριζε καὶ τὸ Βυζάντιον.

«Διὰ πρώτην φοράν ἡ Οἰκουμένη Σύνοδος τοῦ 691 ἐξέδωκε ἀύστηρὰς ἀπαγορευτικὰς διαταγὰς ἐναντίον αὐτῶν τῶν «εἰδωλολατρικῶν συνηθειῶν...»

Ἄλλὰ καὶ ἡ φωτιές τοῦ Ἀἰγυπτίου εἶναι ἔθιμον πολὺ παλαιὸν ἴσως τῆς προχριστιανικῆς εἰδωλολατρικῆς ἐποχῆς. (1)

Ἄλλα αὐτὰ τὰ ἔθιμα τῆς κοινωνίας τῶν Σερρῶν πρέπει νὰ συσχετίζονται μὲ τὰ ταυτόχρονα ἔθιμα τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, διότι τότε ἐπαληθεύεται ἡ ἑλληνικότης τῶν κατοίκων τῆς καὶ ἡ θέσις τῆς Σερραϊκῆς κοινωνίας εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πανελληνίου.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ—ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Ἀπὸ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους αἱ Σέρραι λόγῳ τῆς πεδινῆς διαμορφώσεως τῆς περιοχῆς εἶχον καλὴν καὶ πυκνὴν συγκοινωνίαν μὲ παραβάνια ἀλόγων, ἡμιόνων, καμήλων καὶ βωδμαξῶν, καὶ κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα ἀμαξῶν εὐρωπαϊκοῦ τύπου «Λαντῶ» καὶ «Φαέθων».

Ὁρθῶς ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὅτι γενικῶς αἱ ὄρεινότεραι καὶ πτωχότεραι ἐπαρχίαι ἐδοκίμασαν τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν πολὺ ἐλαφρότερον παρ' ὅσον αἱ πεδιναὶ καὶ πλούσιαι εἰς γεωργικὴν παραγωγὴν.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἡ πόλις αὐτὴ ὑπῆρξε πάντοτε ὡς πλούσια εἰς νομάς ἵπποτρόφος καὶ κέντρον ἰσχυρῶν ἱππικῶν στρατιωτικῶν μονάδων τοῦ κατακτητοῦ καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦτο εὐκόλος ἡ ἀποστασία τῆς καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ δυνάστου.

Τὰ μόνα μέσα ποὺ ἴσχυσαν διὰ τὴν καταπράυνσιν τῆς σκληρᾶς δουλείας εἰς τὴν περιφέρειαν ἦτο ἡ ἀξία τῶν κατοίκων τῆς ἀπὸ ἀπόψεως χαρακτήρος μορφώσεως καὶ πλοῦτου ἐναντι τῶν κατακτητῶν καὶ ἡ διὰ πλουσιῶν δώρων ἐνίοτε ἐπιβαλλομέ-

(1) Ἱστορία Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ Karl Roth σ. 63 Ἀθήναι 1949.

νων ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ καὶ διὰ εὐγενοῦς περιποιήσεως χειρισμὸς τῶν ἀξιωματοῦχων Τούρκων.

Ἡ περιφέρεια τῶν Σερρῶν μὲ τοὺς λόφους τῆς καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα τὴν «ΑΛΤΙΝ — ΟΒΑΣΙ» τὴν χρυσοῦν πεδιάδα ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ Τούρκοι, παράγει περὶ τὰ 15 προϊόντα.

Καπνὸν	Καλαμπόκι	Γλυκάνισο	Ἄφιόνι
Σιτάρι	Σίκαλι	Κουκούλια	Βαμβάκι
Κριθάρι	Σησάμι	Μέλι	Ρῶζι
Βρώμη	Μποστάνια	Φρούτα	Λαχανικά

Ἡ διὰ καρβανίων ἐξαγωγή τῶν προϊόντων τούτων ἔπαυσε εὐθὺς ὡς ἐπραγματοποιήθη ἡ σιδηροδρομικὴ σύνδεσις τῶν Σερρῶν μὲ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκολουθεῖ ραγδαία ἡ ἐξέλιξις τῆς πόλεως λόγω τῆς εὐκολίας καὶ ἀσφαλείας τῶν μεταφορῶν καὶ ταξιδίων μὲ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Ἀρχίζει νὰ διαδίδεται τὸ Εὐρωπαϊκὸν εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον εἰς εὐρείαν κλίμακα, μὲ ἐξάρτησιν ἀπὸ τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης.

Διὰ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν Δυρραχίου — Σερρῶν σώζεται πληροφορία ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἐν Δυρραχίῳ προξενείου τῆς Βενετίας τῆς ἐποχῆς 1700-1779. Παραθέτομεν ἀπόσπασμα :

«1761 Φεβρουαρίου 2 . . . ἡ μεγαλειτέρα ἐμπορικὴ κίνησις
 » συγκεντροῦται ἤδη εἰς χεῖρας τῶν ἐκ Σκόδρας ἐμπόρων, οἱ
 » ὁποῖοι γυρίζουν τὴν Ρούμελην μέχρι Θεσσαλονίκης, ἄλλοι
 » τὴν Σερβίαν καὶ μερικοὶ φθάνουν μέχρι Βλαχίας καὶ διὰ
 » χρημάτων μετρητῶν πιστώσεων, ἀνταλλαγῆς ἐριούχων καὶ
 » ἄλλων μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἀγοράζουν ἀπὸ τὰ μέρη
 » τοῦ Μοναστηρίου καὶ τῶν Σκοπίων ποσότητος μαλλίων.
 » Ἄλλοι ἀγοράζουν ἀπὸ τὰς Σερρας βαμβάκια καὶ ἀμπά-
 » δες ἔτι δὲ μετάξια καὶ πρινοκόκκι. (1)

Ἀξιόλογος παρατηρεῖται ἡ σημερινὴ συγκοινωνιακὴ ἐξέλιξις τῶν Σερρῶν ὡς κόμβου διασταυρουμένων γραμμῶν μεταξὺ Δράμας καὶ Θεσσαλονίκης, συνόρων Σιδηροκάστρου Νιγρίτης καὶ μέχρι Παγγαίου καὶ Ἀμφιπόλεως, τῶν λεωφορειακῶν ὑπεραστικῶν γραμμῶν ὡς καὶ τοπικῆς διὰ λεωφορείων συγκοινωνίας μεταξὺ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων τῆς.

Ἡ βεβαία πρόδοσις τῆς ὡς συγχρόνου ἀστικοῦ κέντρου προβλέπεται σταθερὰ πρὸς τοῦτο δὲ θὰ συντελέσῃ μίαν περίοδον ἀδιαταράκτου εἰρήνης καὶ ἡ ἐπωφελεῆς διάθεσις τοῦ πολυτί-

(1) Κ. Μέρτζιου Μνημεῖα Μακεδονικῆς ἱστορίας Θεσσαλονίκη, 1947 σ. 276.

μου κυρίου προϊόντος τοῦ τόπου τοῦ καπνοῦ ἐάν τύχη ὅπως ἀρμόζει τῆς ἰδιαιτέρας μερλιμνης τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν προώθησιν τῶν ἐξαγωγῶν καὶ τὴν ἀνάκτησιν ἀπωλεσθεισῶν προπολεμικῶν ἀγορῶν.

Ο ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΠΡΟΟΔΟΥ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Ἡ συγκοινωνία τῶν Σερρῶν, ὡς εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἀναφέρεται, μὲ τὰ πλησιέστερα ἀστικά κέντρα κατὰ τοὺς περασμένους αἰῶνας ἐγένετο μὲ βωδαμάξας μὲ ὑποζύγια καὶ μέχρι πρὸ 40 ἐτῶν μὲ ἀμάξας τύπου ΛΑΝΤΩ καὶ ΦΑΕΘΩΝ ἐξ οὗ καὶ τὸ Τουρκικὸ Σερραϊκὸ τραγοῦδι.

«Φαετονά μπιντι

Ἄνέβηκε στὸ Φαετόνι⁽¹⁾

Σελιανιέ γκιτιῖ»

καὶ στὴ Θεσσαλονίκη πήγε.

Τὰ λαντῶ ἦσαν μὲ δύο ἄλογα διὰ τὰς ἀστικάς διαδρομὰς, καὶ μὲ τέσσαρα διὰ τὰς ὑπεραστικάς. Ἡ ἀπὸ Σερρῶν εἰς Θεσσαλονίκην ἀπόστασις δὲν ἐκαλύπτετο ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας 96 χλμ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐστάθμευον οἱ ἐπιβάται εἰς τὰ ἐνδιάμεσα πανδοχεῖα τὰ γνωστὰ ὡς «Χάνια» εἰς τὸν Λαχανᾶν καὶ τὴν Λιγκοβάνην, δι' ὀλιγώρον στάθμευσιν καὶ ἀλλαγὴν τῶν ἀλόγων.

Εἰς τὰ «Χάνια» αὐτὰ δὲν ἦτο καθόλου εὐχάριστος ἢ διαμονὴ καὶ διανυκτέρευσις οὔτε καθαριότης ὑποφερτὴ ὑπῆρχε. Ἐξ ἀνάγκης μόνον ἔμενον ἐκεῖ τὴν νύκτα οἱ ταξιδιωταὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀπὸ τὰς νυκτερινὰς ἐπιδρομὰς τῶν ληστῶν, συχνὰς εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ὑπαίθρου.

«Μιά συντροφιά ἐμπόρων ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ » Σέρρας. Μὲ αὐτοὺς μαζί ἐνωθήκαμε. Εἶχαμε τὴν πρόθεσιν » ν' ἀποφύγουμε τὴν διαμονὴν εἰς τὰ «Χάνια» τὰ ὁποῖα δὲν » εἶχαν καμμίαν ἄνεσιν. ⁽²⁾

Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὑπῆρχε προτίμησις νὰ ταξιδεύουν ὁμαδικῶς — ἴσως συνοδευόμενοι ἀπὸ ἐνόπλους φύλακας — πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν, ὅποτε ἐγένετο καὶ νυκτερινὴ πορεία, δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀναφέρει ὅτι θὰ ἀπέφευγον τὴν διανυκτέρευσιν εἰς τὰ φοβερὰ χάνια τὰ γεμάτα ζωῦφια καὶ ἀπόπνοιαν σταύλων.

Ἐπὶ Ἰσμαήλ Μπέη — 1813 — ὑπῆρχε τακτικὴ ταχυδρομικὴ συγκοινωνία μεταξὺ Σερρῶν — Θεσσαλονίκης «Ὁ Μπέης » ὅταν ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψίν μου θέλων νὰ δώσῃ ἓνα νέον

(1) Φαετόνι = ἄμαξα τύπου «Φαέθων».

(2) Voyages dans La Macedoine Cousinery Paris σ. 135 1837.

» δείγμα εύγενείας και να έκδηλώση την Ισχύον του έπροθυ-
» μοποιήθη να διατάξη να τεθούν δωρεάν εις την διάθεσίν μου
» οί ταχυδρομικοί Ίπποι. Ούτω λοιπόν διά της ταχυδρομικής
» όδοϋ και χωρίς να μου δίδεται καιρός να παρατηρώ πολλά
» καθ' όδόν (λόγω της πρωτοφανούς διά την έποχήν ταχύτη-
» τος) επέστρεψα εις Θεσσαλονίκην. (1)

Τά έμπορεύματα έφορτώνοντο εις караβάνια καμήλων ήτο
δὲ συνηθέστατον τό θέαμα να διασχίζουσιν την πόλιν σειραι κα-
μήλων με νωχέλειαν και με άραιά μεγάλα βήματα με υπόκρου-
σιν βραχνοϋ κώδωνος φορτωμένοι με όγκώδη διάφορα έμπορεύ-
ματα, τό πέρασμά των δὲ προσέδιδε μιαν βιβλικήν όψιν εις
την παλαιάν Βυζαντινής μορφής πόλιν των Σερρών.

Αΐφνης ένας νέος παράγων έμφανίζεται διά μιαν νέαν και
άλματικήν πρόδοον της νωχελοϋς πόλεως. Τό ταχύτερον της
άμάξης μέσον διά την έποχήν εκείνην, ό σιδηρόδρομος.

Έπί της ύπουργίας Φουάτ Άλη τοϋ Σουλτάνου Άβδούλ
Μετζήτ ειχε τεθη εις έφαρμογήν τό μεγαλόπνοον σχέδιον της
συνδέσεως της Θεσσαλονίκης με την Κωνσταντινούπολιν, περισ-
σότερον διά στρατιωτικούς λόγους άσφαλείας των συνόρων και
διοικητικής άσφαλείας τοϋ Τουρκικοϋ Κράτους και όλιγώτερον
διά την έξυπηρέτησιν των άναγκών της Έθνικής Οικονομίας
της χώρας. Χαρακτηριστικόν είναι τό γεγονός ότι άνάγκαι συν-
δέσεως και έμπορικής έπαφής των κυριωτέρων άστικων κέντρων
δὲν έλήφθησαν ύπ' όψιν.

Άναλαμβάνει τότε ό Βαρώνος Χίρς βάσει Αύτοκρατορικοί
Ίρραδιέ την σύμπηξιν δύο Έταιριών της μιās από Κωνσταντι-
νουπόλεως μέχρις Άδριανουπόλεως (319 χλμ) και της άλλης
από Θεσσαλονίκης μέχρις Άδριανουπόλεως 554 χλμ. Τά κατα-
τεθέντα κεφάλαια ήσαν Αύστριακά, Γερμανικά, τά πλείστα δὲ
Γαλλικά. Όλόκληρος ή γραμμή περιήλθε άργότερον εις την Άν.
Έτ. Γαλλικήν την Jonction Salonique Constantinople.

Τό πλήρες σχέδιον έξεπονήθη κατά τό 1860 και έξετελεόθη
έντός μιās δωδεκαετίας.

«Ό συριγμός σιδηροδρομικής άτμαμάξης ήχησε τό πρώτον
εις τας πεδιάδας της Θράκης έν έτει 1872» (2).

Έν συνεχεία ή Θεσσαλονίκη συνδέεται με τό δίκτυον της
Εϋρώπης κατά τό 1888 και έκτοτε νέα πνοή δημιουργεί νέον

(1) Voyages Dans La Macedoine Cousineiy Paris σ. 139 1837.

(2) Η Θράκη και σαράντα έκκλησίαι Μ. Χριστοφόρου σελ. 107
Κωνσταντινούπολις 1897.

τρόπον ζωῆς ὄχι μόνον διὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς κατοίκους ὀλοκλήρου τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Μέχρι τοῦ 1893 ἡ Θεσσαλονίκη γίνεται κέντρον διασταυρώσεως τῶν σιδηροδρόμων Φλωρίνης, Σκοπίων καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν 8ην Μαΐου 1916 τέλος ἐνώνεται σιδηροδρομικῶς καὶ μετὰς Ἀθήνας (?).

Ἡ συνδυετικὴ αὐτὴ γραμμὴ ἀποβαίνει σὺν τῷ χρόνῳ μέσον ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου καὶ αἰτία ἐμπεδώσεως τῆς τάξεως κατὰ τῶν ληστειῶν. Διὰ τῆς τακτικῆς καὶ ταχείας αὐτῆς συγκοινωνίας γενικεύεται εἰς τὰς Μακεδονικὰς πόλεις ὁ ἀστικὸς τρόπος ζωῆς τῆς δύσεως καὶ ἐντείνεται ἡ παρακολούθησις τοῦ τρόπου διακυβερνήσεως τῆς Τουρκίας ὑπὸ τῶν προξένων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐξαπλοῦται ἡ προπαγάνδα καὶ διαμάχη τῶν ὁμόρων Βαλκανικῶν κρατῶν.

Οὕτω ἀργότερον κατὰ τὸ 1902 ἐμφανίζεται ἐνεργωτέρα ἡ δράσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου μετὰ τὴν μυστικὴν ὑποκίνησιν τῆς Ρωσίας καὶ ἡ ἐκ τούτου ἀντίρροπος κίνησις τῶν Ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων κατὰ τὸ 1904

Διὰ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῶν Σερρῶν ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποκτᾷ ἡ εὐχέρεια φορτώσεως ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων τῆς περιφερείας πρὸς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ τῶν Σερρῶν βελτιώνουν τὴν οἰκονομικὴν τῶν κατὰστασιν, ἀποκτοῦν ἐνδύματα καλλίτερα καὶ ἐξοικειώνονται μετὰ τὸν τρόπον ζωῆς πλέον πολιτισμένης.

Οἱ Σερραῖοι πολὺ συχνὰ πλέον ἐπισκέπτονται τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ Κωνσταντινούπολιν ὅπου καλλιεργοῦν καὶ δεξύνουν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνάγκης ν' ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν καὶ τελειοποιοῦν τὴν ἀντίληψίν των διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ τρόπου τῆς καθημερινῆς τῶν ζωῆς εἰς βαθμὸν παρατηρούμενον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνον εἰς κατοίκους μεγάλων παραλίων ἀστικῶν κέντρων. Ἡ νέα αὐτὴ πρόοδος τῆς συγκοινωνίας εὐνοεῖ τὴν ἐγκατάστασιν εὐπρεπῶν καταστημάτων μέχρι τῶν μεγάλων χωρίων ὡς ἐκ τούτουδὲ ἀτονοῦν καὶ παύουν αἱ ἄλλοτε μεγάλαι κινήται ἐμποροπανηγύρεις διότι ὅλα τὰ εἶδη προσφέρονται εἰς χαμηλὰς τιμὰς εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀγοραστοῦ.

Ἐκτὸς τούτου ἡ ταχεῖα καὶ τακτικὴ συγκοινωνία γίνεται αἰτία νὰ γνωρίσῃ καλλίτερα ἡ ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης τοὺς καταστηματάρχας τῶν Σερρῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους παρέχει ἄφθο-

να μέσα πιστώσεων με άνοικτούς λλαμούς, ώς και τούς μεγα-
λεμπόρους Σερρών έξαγωγείς καπνών, βάμβακος, όπισσπόρου,
σιτηρών, μαλλίων και γλυκανίσου.

Είται ή έποχή καθ' ήν οί ίκανότεροι "Ελληνες έμποροι έξα-
γωγείς κερδίζουν σημαντικά ποσά και γίνονται άγορασται και
κύριοι μεγάλων άγροτικών άκινήτων από τās χείρας άνικάνων
Τούρκων Βέηδων.

Είται άνάγκη νά αναφέρωμεν και τó χαρακτηριστικόν φαι-
νόμενον τής άπλής εκείνης έποχής τής άπηλλαγμένης από όχλή-
σεις άστυνομικών έλέγχων επί τής κινήσεως τών ταξιδευόντων.

Ό κ. Άριστοτέλης Βάκης αναφέρει ότι κατά τó 1910 ότε
έταξίδευσε από Σερρών εις Παρισίους μέσω Θεσσαλονίκης - Πει-
ραιώς - Μασσαλίας, καθ' όλην τήν διάρκειαν του μέχρι τής
Γαλλικής πρωτευούσης ταξιδίου του από κανένα δέν ήρωτήθη,
τις είται, πόθεν έρχεται ή πού ύπάγει. Τόσον άνενόχλητα έξη
ό κόσμος τήν έποχήν εκείνην.

ΣΕΡΡΩΝ ΔΙΟΣΗΜΙΑΙ ΚΑΙ ΟΙΩΝΟΙ

Κατά Αύγουστον του 1911 μία άπίστευστος είδησις μετα-
δίδεται εις τήν πόλιν :

«Δακρύζει ή εικών τών Ταξιαρχών».

Άναταραχή παρατηρείται άμέσως εις τά πνεύματα τών
Σερραίων και ίδίως άφυπνίζεται ή εύαίσθητος και ευτρωτος
πλευρά του ένστίκτου τής γυναικείας ψυχοσυνθέσεως. Θρησκó-
ληπτοι γυναίκες άπομακρυσμένων συνοικιών κατά κύματα
προσέρχονται με συγκίνησιν νά προσκυνήσουν τήν δακρύουσαν
εικόνα τών Ταξιαρχών και νά σκουπίσουν με βαμβάκι τά πα-
ρατηρηθέντα δάκρυα.

Ό πληθυσμός διαιρείται εις δύο μερίδας εις θρησκολήπτους
εύσεβείς τούς έχοντας ώς έμβλημα τó «πίστευε και μη έρεύνα»
και εις τούς προηγμένους «τούς διαβασμένους» τούς έπιστήμο-
νας και έγγραμμάτους τούς συζητούντας τήν δυνατότητα του
φαινομένου και τούς ζητούντας έξερεύνησιν και έξακρίβωσιν.

Και ένώ από τήν μίαν πλευράν πιστεύεται τó θαύμα και
διά προσευχών και παρακλήσεων και είσφορών ζητείται ή θεία
εύνοια, συγχώρησις και άντίληψις, από τήν έτέραν άμφισβητεί-
ται τó γεγονός και άποδίδεται εις «άτμώδη θρόμβωσιν τής έπι-
φανείας τής είκόνος λόγω του έπικρατούντος ύγρου καύσωνος
τής έποχής».

Ἐν τούτοις τὰ πλήθη πιστεύοντα ἢ ἀμφιβάλλοντα, θεοφοβούμενα ἢ ἀπλῶς περιεργα προσέρχονται ἐν συνωστισμῷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν διὰ νὰ προσκυνήσουν καὶ ἀνάψουν «ἕνα κερὶ», εἴτε ἀπὸ θεοσέβειαν μὲ τὴν σημασίαν μικρὰς πρὸς τὸν θεῖον θυσίας, εἴτε ἀπὸ προγονικὴν συνήθειαν καὶ ἀπὸ φόβον ἀόριστον μὴ χαρακτηρισθῶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς παραλείποντες στοιχειώδη θρησκευτικὰ καθήκοντα.

Χωρὶς νὰ λάβωμεν τὸ μέρος τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος χαρακτηρίζομεν ὡς καταπληκτικὸν καὶ ἄξιον ἰδιαίτερας σημειώσεως τὸ γεγονός «τῶν δακρῶν τῆς εἰκόνης», ἂν ληφθῇ ὡς πραγματικὴ Διοσημία ἢ ὡς θεϊκὴ προαξαγγελτικὴ ἐκδήλωσις πρὸς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν δι' ἐπικείμενα δεινὰ καὶ συμφορὰς, ὡς ἐξελήφθη τότε ὑπὸ τῶν περισσοτέρων.

Τὰ γραῖδια μὲ δέος κινοῦντα τὴν κεφαλὴν ἐψιθύριζον :

«Οὐ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάη, πιδάκι μ'
 πούλλά κακούδια θὰ μᾶς ἔρθουν» (¹).

Ἀπαρίθμησις δεινῶν

1) Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1911 ὁ χεῖμαρος τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων κατόπιν ραγδαίας βροχῆς ὑπερχειλίσας τοὺς προφυλακτικοὺς τοίχους τῆς ὄχθης τοῦ Ἁγίου Προδρόμου, ἐπλημύρῃσε τὰς συνοικίας τοῦ :

Ἁγίου Προδρόμου 40 Ὀντάδων Παλαιᾶς Δημαρχίας
Ἁγίου Ἀντωνίου Ἁγίας Φωτεινῆς καὶ Ταμπάχανα
Ἁγίας Παρασκευῆς Ἁγίου Νικολάου

καὶ ἀπὸ τὴν ἀνατ. πλευρὰν τὸ κάτω μέρος τῆς συνοικίας Κατακονόζι τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ τοὺς λαχανοκῆπους κάτω τοῦ καφενείου «Ψηλὸ» πρὸς τὴν περιφέρειαν Χατζηστέργιου

(¹) «Πάγκοινος παρ' ἡμῖν εἶναι ἡ πεποιθήσις ὅτι δακρῶσιν αἱ > εἰκόνες εἴτε τὴν ἀνάρρωσιν βαρέως ἀσθενοῦντος ὑποδηλοῦσαι, εἴ- > τε καὶ τὴν λύπην τῶν ἐν αὐταῖς εἰκονιζομένων ἱερῶν προσώπων > διὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ συμφορὰν. Τὴν πίστιν ταύτην τῶν > Βυζαντινῶν τοῦ IB' αἰῶνος προσεπιμαρτυρῶν ὁ κλεινὸς τῆς Θεο- > σαλονίκης ἱεράρχης, τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν > περιγράφων, σημειοῖ : «ἐδάκρυον ἅγιοι ἐν εἰκονίσμασι καὶ ἔχαι- > ρον οἱ κενέλπιδες, λέγοντες δυσωπεῖν ἐκείνους ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐλέ- > γομεν ἡμεῖς ναί, ἀλλ' οὐκ εἰσακούονται, διὸ καὶ ἐπιμένουσι > κλαίοντες».

Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν 1952, KB' Ἀθῆναι σ. 13, Φαίδων Κουκουλῆς «Βυζαντιναὶ τινες παραδόσεις».

καί τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου κατέκλυσε καί κατέχωσε τὰ Τουρκικά νεκροταφεία τοῦ Τεκελί Τάς.

Αἱ ἐκκλησίαι Τιμίου προδρόμου, Ἁγίου Ἀντωνίου καί Μαρίνης Ἁγίας Φωτεινῆς καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἐπλημμύρισαν εἰς ὕψος δύο μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ὡς καί ὄλαι αἱ οἰκίαι τῶν ὁμωνύμων συνοικιῶν.

Τὸ μόνον θῦμα ὑπῆρξε ἡ διδασκάλισσα Βασδέκη, ἡ ὁποία ἐπνίγη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τῆς ἐναντι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Αἱ ζημίαι εἰς φθορὰν ἐπίπλων καί ἀκινήτων ἦσαν μεγάλαι.

Ἐπὶ μῆνας οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι δι' ἰδίων μέσων ἐκαθάριζαν καί ἀπεμάκρυναν τὴν λεπτὴν κόκκινην λάσπην, ἀπὸ τὴν ὅποιαν εἶχον γεμίσει οἱ δρόμοι καί αἱ ἰσόγειοι κατοικίαι.

2) Ἐνα μῆνα ἀργότερον νέα δοκιμασία ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν. Ἡ χολέρα. Λεπτομεμείας διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς τρομερᾶς ἐπιδημίας παραθέτομεν εἰς ἰδιαιτέρον ἄρθρον.

3) Μετὰ ἓν ἔτος (1912) κηρύσσεται ὁ Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος καί κατὰ τὸ τέλος Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 ἡ δυστυχὴς πόλις τῶν Σερρῶν ἀντὶ ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν δέχεται νέον ζυγὸν τῶν ἀπὸ βορρᾶ Βουλγάρων.

4) Ἡ μεγαλυτέρα δοκιμασία τῶν Σερρῶν ὑπῆρξεν ὁ ἔμπρησμός 13 συνοικιῶν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὴν 29ην Ἰουνίου 1913, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποτέφρωσιν 5000 οἰκιῶν.

5) Ἡ ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν 29 - 6 - 13 καλεῖται χωρὶς νὰ σωθῆ τίποτε ἐκ τοῦ ἱεροῦ διακόσμου τῆς.

Αὗται ἦσαν αἱ ἀσυνήθεις εἰς μέγεθος δοκιμασίαι καί καταστροφαὶ τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν εἰς διάστημα διαιτίας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναγγελίας τῆς «Διοσημίας» τῶν δακρῶν τῆς εἰκόνης τῶν Ταξιαρχῶν εἰς τὰς ὁποίας προσετέθη κατὰ τὸ 1917 καί ἡ δοκιμασία τῆς τόσοσιν σκληρᾶς ὁμηρείας τῶν Σερραίων εἰς Βουλγαρίαν.

1911 ΧΟΛΕΡΑ

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1911 διεδόθη ἡ χολέρα εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν εἰς πολὺ ἐπικίνδυνον σημεῖον. Τὰ κρούσματα 30 — 40 ἡμερησίως εἰς μίαν πόλιν 40 χιλιάδων ἦσαν μία σταθερὰ ἀπειλὴ διὰ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων. Ταυτοχρόνως ὑπέφερε ὀλόκληρος ἡ Μακεδονία καί Θράκη μὲ τὴν ἴδιαν ἀναλογίαν.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν οἱ καλοὶ ἰατροὶ τῆς ἐν

Συμβουλίῳ καὶ ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ἐξέδωσαν καὶ ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων ἐγκύκλιον μὲ λεπτομερεῖς ὁδηγίας διὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα προφυλάξεως, τὴν ἀντισηψίαν τῶν χειρῶν, τὸ ράντισμα τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὴν ἀποφυγὴν ὠμῶν λαχανικῶν καὶ φρούτων, ὡς καὶ τὴν ὑποχρεωτικὴν χρῆσιν βρασμένου ποσίου νεροῦ.

Χάρις εἰς τὰ μέτρα αὐτὰ καὶ τὴν νοημοσύνην τῶν κατοίκων συντόμως ἡ ἐπιδημία ὑπεχώρησε καὶ ἀνέκτησεν ἡ πόλις τὴν κανονικὴν τῆς κίνησιν, ὁπότε ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ λειτουργοῦν τὰ σχολεῖα, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ θεάματα.

Τὸ θέαμα τῶν κηδεῶν ἦτο ἀποκρουστικόν. Προηγεῖτο ἕνας μικρὸς μὲ τὸν σταυρὸν ἀνά χεῖρας ὑψωμένον, εἰς εἴκοσι βήματα οἱ μεταφορεῖς φέροντες λευκὰ ἀδιάβροχα μὲ κουκούλες μετέφερον τὸ φέρετρον καρφωμένον καὶ ἀσπρισμένον μὲ ἄσβεστον.

Πολλοὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντικρύσουν τὸ μακάβριον αὐτὸ θέαμα, ἄλλοι μόλις τὸ ἀντίκρουζαν κατελαμβάνοντο ἀπὸ τὸν πανικὸν τῆς χολέρας, ὁ ὁποῖος ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ του εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ ὑστερικὰ ἄτομα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν.

Κατὰ τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον τοῦ 1912 ἡ Τουρκία ἀπώλεσε 300.000 μαχητάς. Ἐξ αὐτῶν μέγας ἀριθμὸς ἀπώλεσθη ἀπὸ τὴν χολέραν ἢ ὁποία διεδόθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ πολέμου εἰς Τσατάλτζαν, ὡς δὲ ἀναφέρουν τὰ χρονικά, ἡ κατάστασις τῶν πολυαριθμῶν θυμάτων μεταξὺ τῶν παρατριμμάτων τοῦ ὑποχωροῦντος ἠττημένου τουρκικοῦ στρατοῦ ἦτο ἀξιοθρήνητος. Ἄνισχυρος τελείως ἐφάνη ἡ Τουρκικὴ κρατικὴ μέριμνα νὰ ἀναχαιτίσῃ καὶ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐξαπλωθεῖσαν ἐπιδημίαν, εὐτυχῶς ἐβοήθησαν εἰς μεγάλην κλίμακα διὰ εἰδικῶν συνεργειῶν αἱ ὀργανώσεις τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ ἐπέτυχόν τὴν καταστολὴν τοῦ κακοῦ. (1)

Ἐπιδημία χολέρας ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1913 ἴσως καὶ λόγῳ τῆς ἀποσυνθέσεως πολλῶν ἀτάφων πτωμάτων τῶν μαχῶν καὶ τῶν σφαγῶν τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Ἡ ἔντασις τῆς ἐπιδημίας ἦτο μικροτέρα αὐτὴν τὴν φορὰν. Μεγάλως συνέτεινε εἰς τὴν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστή-

(1) Περιοδικὸν Ἄτλαντίς Δεκ. 1912 Νέα Ὑόρκη.

μάτος καταστολήν τῆς ἐπιδημίας καὶ ἡ διὰ πρώτην φοράν γενομένη χρῆσις προληπτικοῦ ἀντιχοληρικοῦ ἐμβολιασμοῦ τῶν κατοίκων.

Εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 1077 φύλλον τῆς ἐφημερίδος Κράτος τῆς 18 Νοεμ. 1912 δημοσιεύεται ἀνταπόκρισις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 6 - Νοεμ. 1912 ὑπὸ στοιχεῖα Ν.Δ.Γ. «'Αλλὰ πρὸς τὰς ἐκ τῶν στρατιωτικῶν μεγάλων γεγονότων συγκινήσεις ἡμῶν ἦλθε ν' ἀμιλληθῆ καὶ ἡ συγκίνησις ἡ ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς χολέρας. Ἡ ἀπαισία νόσος ἐμφανισθεῖσα εἰς τὴν χειμαζομένην πρωτεύουσαν κάμνει κυριολεκτικῶς θραύσιν. Καὶ τὸ μὲν ἐπίσημον δελτίον ἀναγράφει 40 καὶ 50 κρούσματα καθ' ἐκάστην ἀλλ' ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων εἶναι πάντῃ διάφορος... Ὅταν βλέπῃ τις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπαύστως εἰσερχομένης εἰς τὴν πόλιν συνοδείας τῶν φερεοίκων φυγάδων ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ Στρατοῦ καταλαμβανομένων μερῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ σμήνη τὰ πειναλέα τῶν πελιδνῶν τραυματιῶν ἀσθενῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ νομίζει ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν πρωτογόνων κοινωνιῶν εἰς χρόνους καθ' οὓς ἡ λέξις καὶ ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀνθρώπους».

ΔΙΑΦΟΡΑ

ΛΑΪΚΟΝ ΤΡΙΣΤΙΧΟΝ

Χιλιδὸνα ἔρχιτι ἀπ' τῆ Μαύρη
 [θάλασσα
 ἑκατοσι κὶ λάλησι ἔμαθι τὰ γραμ-
 [ματα
 γράμματα βασιλικά ποῦ μαθαί-
 [νουν τὰ πιδιά.

ΞΟΡΚΙ - ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ

«'Αλυσου μάλισου
 πέτρα στὸ κεφάλι σου
 τζιτζιρας στ' αὐτί σου
 νὰ ξεραθῆ ἡ κορφή σου.
 Ὅσα ποτάμια κι' ἂν περνᾷς
 τόσο αἷμα νὰ ξερνᾷς
 κι' ὡς τίς δεκατέσσερις
 νὰ σὲ σκῶνουν τέσσερις».

ΝΑΝΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ

Ντάντσα βαβίτσα
 ποῦ θὰ πᾶς μαννίτσα
 θὰ πάω στὴν κρανίτσα
 νὰ κόψω μιὰ βεργίτσα
 νὰ δείρω τὴ γατίτσα
 πῶφαγε τὰ ψάρια
 καὶ τὴ γαλατόπητα.

ΠΑΙΔΙΚΟΝ

Βρέχει χιονίζει
 τὰ μάρμαρα ποτίζει
 γάτα μαγειφεύει
 πόντικας χορεύει.

Αἱ παροιμίαι ἑνὸς τόπου ἔχουν σπουδαίαν σημασίαν διότι δι' αὐτῶν ἐκφράζεται τὸ λαϊκὸν τοπικὸν πνεῦμα διὰ τὰ αἰσθηματὰ, τὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα, τὴν πείραν τῆς ζωῆς καὶ τὴν εἰρωνεῖαν διὰ τὰ πεπρωμένα τῶν συνανθρώπων.

Παραθέτω παροιμίας ἐκ τῶν μᾶλλον ἐν χρήσει παροιμιῶν τῶν Σερραίων, τὰς ὁποίας ἐπιμελῶς ἐπὶ 35 ἔτη συνέλεξα.

Παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ παραμέλησις καὶ ἀραιώσις τῆς χρήσεως τῶν παροιμιῶν τούτων ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Σερραίους λόγῳ τῆς ἐπιμιξίας τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν μὲ κατοίκους καὶ τῶν πλεόν ἀπομεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος.

Δυστυχῶς διαπιστοῦται ἡ χαλάρωσις τῆς χρήσεως τῶν Σερραϊκῶν τούτων παροιμιῶν εἰς σημεῖον ὥστε μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας γενεάς ἀμφιβάλλω ἂν θά διατηρηθοῦν ἐν χρήσει ἔστω καὶ ἐλάχιστα.

Συλλογὴν παροιμιῶν τῶν Σερρῶν ἀξιόλογον ἐδημοσίευσεν ἐν Ἀθήναις ὁ Σερραῖος Ὁρέστης Σχοινᾶς τὸ 1911. Τὰς εἰς συλλογὴν του συναντωμένας παροιμίας δημοσιευθείσας κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν σημειοῦμεν πρὸς συσχέτισιν διὰ τοῦ σημείου τοῦ ἀστερίσκου (*).

Ἐπίσης ὁ ἐκ Λακκοβικίων Ἀστέριος Γούσιος ἐδημοσίευσεν εἰς λαογραφικὴν μελέτην του, τὸ 1894 συλλογὴν παροιμιῶν Παγγαίου. Τὰς οὕτω κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν δημοσιευθείσας συσχετιζομεν καὶ σημειοῦμεν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (†).

1. <i>Δυὸ ἀδέρφια μάλωναν δυὸ ξέν' θαμαίνονταν.</i>	Αἱ διαφωναί μεταξὺ ἀδελφῶν δὲν διαρκοῦν πολὺ.
2. <i>Ἦταν τὸ μπομπὸ καλὸ τῶ-
φαγε κι' ὁ μέρομηγκας.</i>	Ὅταν κάτι καλὸ τελειώνει ἐνω-
ρίς.
3. <i>Νύφη μας καμαρωτῆ τὸ
Σαββάτο τὸ βραδύ.</i>	Ὅταν γίνωνται αἱ φροντίδες τὴν
τελευταία ὥρα.
4. <i>Τράνησι τὸ γαῖδουροῦδ'
κόντισι τοῦ σαμαροῦδ'.</i>	Ὅταν τὰ παιδιὰ μεγαλώνουν
γρήγορα,
5. <i>Κουρδουκὺλ' σε ὁ τέντζερης
βρῆκε τὸ καπάκ'.</i>	Τὸ ἀρχαῖον «ὄμοιος ὀμοίῳ πε-
λάζει».
6. <i>Καλοπρομῆνα κι' ἔρχεται</i>	Καλομελέτα κι' ἔρχεται.

(†) Λαογραφία, λαογραφικὸ δελτίου Ἑλλην. Λαογραφίας, τόμος Γ'. Ἀθήναι 1911.

(*) Ἡ κατὰ τὸ Παγγαῖον χώρα, Ἀστ. Γουσίου, Λειψία 1894.

7. Ἐρριζι τῆ σαῖτα
κρέμασι τὸ δουξάρ'.
8. Ἀγγοῦρια ξυνά ἀπ' τοῦ μπα-
κάλ'.
9. Θ' κὸ τ' γουμι τρώει
ξένου γκαϊλὲ τραβάει.
10. Ὅ,τι παρ' ἡ νύφ' σιὸ νυφο-
στόλ'.
1. Ὅπως ὁ κόσμος κι' ὁ Κοσμᾶς.
12. Κακιωμένας ζήτουλας
εὐκαιρὸ σακκί.
13. Λάδ' βρέχ' κάστανα χιονίζ'
14. Ὅλοι ὄλ' ἀντάμα
κι' ὁ κασιδιάρ' ὡς ἀχώρια.
5. Γυιὸς τοῦ πολυφάη
δοσο βροῆ θὰ φάη.
6. Κατάπινε πορδόχορτο.
17. Φίλος φίλον ἔκραζε
κι' ὁ νοικοκύρης ἔσκαζε.
18. Ἡρθ' ἡ Τετραδίτσα
πάει ἡ βδομαδίτσα.
19. Κι τὸ νερὸ ποὺ πίν'
τὸ περιγεῶ.
20. Ἡ μύτη τ' ὡς ἂν πέσ'
δὲν θὰ σκύψ' νὰ τὴν πάρ'.
21. Τοῦ τσιγκούν' τὸ τίποτα
οὐ χαροκόπου χέρια.
22. Τὶ θὰ κάνουν στὸν ἄρρωστο
ἐννεὰ πλαστὰ ψωμί.
23. Σύρτα φέρτα σιτὴ Νιγρίτα
γιὰ ἓνα φελὶ πῆτα.
24. Ψυχὴ βγαίν' παρᾶς δὲ βγαίν'.
25. Πάρ' τὴ σκούφια μ' μπαχταῖς.
- Ἐταν ἀδιαφορεῖ κανεὶς καὶ δε-
φροντίζει.
- Ἐταν κανεὶς δὲν συμφωνεῖ μὲ
τὰ λεγόμενα.
- Ἐταν ἐνδιαφέρεται περισσότε-
τερον διὰ τὰς ξένας ὑποθέ-
σεις.
- Ἐταν δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐ-
πωφελῆς εὐκαιρία εἰς τὴν νύ-
φην νὰ λάβῃ καὶ ἄλλα προι-
κῶα δῶρα.
- Εἰς περίπτωσιν ἀναγκαστικῆς
προσαρμογῆς μὲ τὴν κατά-
στασιν.
- Ἐταν ἀρνεῖται κανεὶς τὰ προσ-
φερόμενα.
- Εἰς περίπτωσιν μεγάλης ἀδια-
φορίας,
- Εἰς ἐκεῖνον ποὺ μένει μόνος καὶ
ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοὺς ἄλ-
λους.
- Ἐταν καταναλίσκεται πᾶσα πο-
σότης προσφερομένης τροφῆς
Τράβα τώρα συνέπειες.
- Εἰς στενόχωρον θέσιν φιλοξε-
νοῦντος ἀπροσκλήτους φί-
λους φίλων του.
- Ἄμα φθάσωμε στὴν Τετάρτη ἔ-
χει περασεῖ σχεδὸν ἡ ἑβδο-
μάς.
- Εἰς ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾶ νὰ κο-
ροῖδεύει τὰ πάντα.
- Εἰς ὑπερήφανον κυρίαν.
- Διὰ περιουσίαν φιλαργύρου ὁ-
ταν περιπέση εἰς τὴν διάθε-
σιν σπατάλου κληρονόμου.
- Διὰ τὴν πελωρίαν ὄρεξιν τοῦ
ὑπὸ ἀνάρρωσιν ἀσθενοῦς.
- Ἐταν κοπιάζει κανεὶς πολὺ διὰ
μικρὰν ὠφέλειαν.
- Πρὸς φιλάργυρον.
- Πρὸς φέροντα εἶδησιν ἀχρη-
στον. ἢ πρὸς προπετή.

26. Εἶδε ἡ ἀλεποῦ τὸν κῶλο τ' ε
κι' θάρ' σε γιαρᾶς πὼς εἶναι.
27. Κάθεται, κάθεται ἀγὰ γεννᾶ.
28. Πιάσ' τυφλὸν καὶ βγάλε
μάτια.
29. Στὸν ἄγγελό του θυμιάμα
δὲν δέν'.
30. Κουφὸς δὲν ἀκούει τὰ
ταιριάξ'.
31. Ὅποιος ἔχει γρόσια ἔχει
γλῶσσα,
κι' ὅποιος ἔχει φλωριά ἔχει
θωριά.
32. Μυῖγα σιὸ σπαθὶ τ' δὲν δέ-
χεται.
33. Ρίξε Σταῦρε κολοκύθια.
34. Ἄνθρωπος χωρὶς δουλειὰ
παρηγοριὰ τῆς χώρας,
35. Ποῦ ἦσαν καμπουθενὰ
τὶ ἔκανες κανίποτα.
36. Κρεμᾶστε τὸν ἄντρα μ'
ἀντραλίζουμι.
37. Ἄπιασια περδίκια
πέντε στὸν παρᾶ.
38. Πέρασε καὶ δὲν ἀκούμ' σε.
39. Τὶ ψάλλω δέσποτα μ'
τὶ τσαμπουνᾶς.
40. Σκότωνε ζουρλοὺς καὶ πλέρω
τζερεμέδες.
41. Ἀνάποδος χρόνος δεκατρεῖς
μῆνες.
42. Ἀρρώστησ' ὁ ψωμᾶς
βάλτον νὰ κοιμηθῆ.
43. Κουφὸν καμπάνα κι' ἂν χτυ-
πᾶς τυφλὸν κι' ἂν θυματίης
καὶ μεθυσμένον ἂν κερνᾶς
ὄλα χαμένα τᾶχεις.
44. Στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα
δοο θέλεις βρόντα.
45. Τὸ ἀψὶ τὸ ξύδ'
τὸ ἄγγειό τ' χαλνᾶ.
- Πρὸς ἐκεῖνον πού φοβεῖται διὰ
τὴν ὑγείαν του ἀπὸ τὸ πα-
ραμικρό.
- Δι' ἐκεῖνον πού γεννᾶ διαρκῶς
νέας ἐνοχλήσεις.
- Ὅταν δὲν εὐρίσκεται ὁ ὑπεύθυ-
νος τῆς ζημίας.
- Εἰς παροιμιώδη φιλάργυρον.
- Ὅταν ὁ κωφὸς ἐκλαμβάνει ἄλ-
λα ἀντ' ἄλλων.
- Ὁ μέτριος πλοῦτος δίδει εὐφρά-
δειαν.
- Ὁ πολὺς πλοῦτος δίδει ἐμφά-
νισιν.
- Πρὸς ὑπερήφανον, φιλόνεικον.
- Λέγε μὲ τὴν σειρὰ ἀπίθανα.
- Πρὸς ἀργόσχολον ἀσχολούμε-
νον μὲ τὰς ὑποθέσεις τῶν
ἄλλων.
- Ὅταν γυρίζει κανεὶς ἀργὰ ἀπὸ
τὴν ἀποστολὴν του ἀπρακτοῦ.
- Ὅταν δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν
συζυγόν τῆς.
- Εἰς ὑποσχέσεις μὴ πραγματο-
ποιησίμους.
- Πέρασε καὶ δὲν ἄγγιξε.
- Ὅταν δὲν εἰσακούεται ἐπανεῖ-
λημμένη σύστασις μας.
- Ὅταν γίνεται ζημία ἀπὸ ἀκρι-
σίαν.
- Εἰς περίπτωσιν ἀναποδιᾶς.
- Διὰ κάθε περίπτωσιν ὑπάρχει
καὶ μέτρον.
- Ὅταν προσπαθεῖ κανεὶς νὰ γί-
νῃ ἀντιληπτός εἰς μὴ κατάλ-
ηλον περιβάλλον.
- Ὅταν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ προ-
σπάθειά δὲν πρόκειται νὰ
ἐπιτύχῃ.
- Πρὸς δόξυθμον πού ζημιώνε-
ται ἀπὸ τὴν σύγχυσιν.

- * 46. Ἐόν' κοιλιᾷς
καὶ κᾶν' φανάρια.
47. Ὅλ' τὸν πόνο τ' ε
μυλωνᾶς ν' αὐλάκι τ'.
48. Στῆ Βρονοῦ βροντιᾶ.
49. Μάθημα ξεμάθημα
δυὸ καλὰ μαθήματα.
50. Σκύλος κούντουρος
δὲν εἶναι ἔξω.
51. Φάε νύφ' ἔληές,
καλὸ εἶναι καὶ τὸ χαβιάρ'
52. Τράβα με Λαλαῖ κι' ἄς
κλαίω.
53. Ἡ κοιλιὰ παραθύρια δὲν
ἔχ'.
54. Κάλλιο ὕπνο παρὰ δεῖπνο.
55. Χαῖθεμένος παπᾶς στὴν Ἐκ-
κλησία κλάν'.
56. Μὲ τὸν νοῦ τ' μπαῖράμ κᾶν'.
57. Παληὰ δουλειὰ μας κόσκινα.
58. Καὶ γαλαῖτο καὶ μαλλᾶτο,
καὶ τ' ἄρνι μας θηλυκό.
59. Θὰ γελάσ' τὸ παρδαλὸ κα-
ταῖκ'.
60. Κατὰ τὸν γαμπρὸ καὶ τὰ
μαντήλια.
61. Σὲ παντρεύω γνιόκα μ'
καὶ κριμα σιὰ φασούλια.
62. Μπίτσιαν νύφη μ' οἱ μπο-
γιές νά κι' ὁ φοῦρνος.
63. Κόρη παντρεμένη
γειτόνισσα ὀνομαζομένη.
64. Ψιλοκόψε, διπλοφάε.
- Δὲν ἀσχολεῖται εἰς τίποτε.
- Εἰς τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸ
ἔργον του.
- Ὅταν δὲν δίδουν προσοχὴ εἰς
τὰ λεγόμενά μας.
- Ὅταν ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ
ἀπομάθωμεν ἀποκτηθεῖσαν
συνήθειαν.
- Ὅταν ὁ δρόμος εἶναι ἔρημος
ἀπὸ τὸ κρῦο.
- Ὅταν ἐν γνώσει ἐπιμένουν εἰς
τὰ ἀκριβώτερα.
- Εἰς φαινομενικὴν ἀντίστασιν
ἐνῶ ἐνδομύχως τὸ ἐπιθυμεῖ.
- Ὅταν κανεὶς μπορεῖ νὰ φάγη
φθηνότερα φαγητὰ χωρὶς νὰ
τὸν ἀντιληφθῆ ἄλλος.
- Πρὸς κουρασμένον ποῦ προτι-
μᾶ τὸν ὕπνον.
- Ἔως ποῦ μποροῦν νὰ φθάσουν
τὰ χᾶδια.
- Εἰς εὐφάνταστον, ὄνειροπόλον.
- Ὅταν ἐπανέρχεται κανεὶς εἰς
τὴν παλαιάν του ἀπασχό-
λησιν.
- Εἰς περίπτωσιν πολλαπλῆς ἐπι-
τυχίας.
- Ὅταν ἀναμένεται γεγονὸς γε-
λοῖον.
- Τὰ δῶρα πρέπει νὰ εἶναι ἀνά-
λογα μὲ τὸ ἄτομον ποῦ τὰ
λαμβάνει.
- Ὅταν δὲν ἀξίζει ὁ γυιός.
- Ἡ πεθερὰ μετὰ τὴν τελετὴ τοῦ
γάμου ὑπενθυμίζει εἰς τὴν
νύφην τὴν ἐργασίαν δείχνον-
τας τὸν φοῦρνον.
- Φανερώνει τὴν ἀποξένωσιν, ἀ-
πορρόφησιν καὶ ἀπασχόλη-
σιν τῆς πανδρεμμένης κόρης
ἀπὸ τὴν νέαν ζωὴν.
- Διὰ τὴν σημασίαν τοῦ λεπτοῦ
σερβιρίσματος.

65. Νηστεύ' ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ,
γιατί δὲν ἔχει τί νὰ φάη.
66. Μιὰ δεκάρα ἢ καμήλα,
ποῦ εἶναι ἢ δεκάρα ;
Χίλια γρόσια ἢ καμήλια,
φέρετην μέσα.
67. Ἄπ' τὸ γάμο ἐρχομαι
μὰ τὴν πείνα ποῦ κρατῶ.
68. Βάζ' ὁ λύκος παστρουμᾶ ;
69. Τὸν Γύφτο καὶ βασιληᾶ νὰ
τὸν κἀν'ς «μαρῶ»⁽¹⁾ θὰ φω-
νάξ'.
70. Ποῦ τρέχ' ἢ λίγδα ;
σὺ παστό.
71. Ὅπου πολλές μασμῆς
στραβὸ βγαίν' τὸ παιδί.
72. Βρώμια ψάρια
καλὰ παζάρια.
73. Παντρειοῦς καὶ γγαστρω-
θοῦς νὰ διῶ τὴ λεβεντιά σου.
74. Στὴ χαρὰ κι' ὁ χαρατζής.
75. Ἄπ' τ' αὐγὸ καὶ κουνουρίκου.
76. Χαμηλωμένο κεφάλ' ἢ
σπαθὶ δὲν τὸ πιάν'.
77. Κρύωσε ὁ Γιάνν'ς
τὸν θεριστή.
78. Ἄπ' τὰ κόλια ἀμπόλια ξά-
δερφος.
79. Ὅποιος δὲν μιλά τὸν παρα-
χώνουν.
80. Ἄπ' ὄξου ἀπὸ τὸ χορὸ
πολλὰ τραγοῦδια λέν.
81. Τὸν ποντικὸ ἢ τρύπα τ' δὲν
τὸν χωροῦσε κολοκύθες ἔ-
σερνε.
82. Τὸ ξένο μέσ' ἀπ' τὸν χορὸ
τὸ παίρνουν.
83. Ἄλλοι μὴν τῶχ' ἢ κούτρα
νὰ κατεβάξῃ ψεῖρες.
- Εἰς περίπτωσιν νηστείας ὄχι
διὰ θρησκευτικούς λόγους.
- Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀγορα-
στικῆς δυνατοῦτος τοῦ ἀτό-
μου κατὰ καιροῦς.
- Εἰς περίπτωσιν πτωχοῦ γεύμα-
τος κατὰ γαμήλιον ἑορτήν.
- Ὅταν τὰ ξεοδεύει κανεὶς ὄλα.
- Διὰ ψυχολογίαν κληρονομικῆς
καταβολῆς χαμηλῶν ἐπιθυ-
μιῶν.
- Ὅταν ὁ πλούσιος αὐξάνει τὰς
εἰσπράξεις του.
- Ὅταν ἐπεμβαίνουν πολλοὶ δὲν
ἐπιτυγχάνει ἢ ὑπόθεσις.
- Τὸ φθηνὸ εἶναι ἀκριβὸ.
- Ὅπου γάμος καὶ ἐγκυμοσύνη
θεωροῦνται θέματα ἐξετά-
σεως τῆς γυναικειᾶς ἀντοχῆς.
- Ὅταν φορολογικαὶ ἀπαιτήσεις
μᾶς πικραίνουν ἐπάνω στὴ
χαρὰ μας.
- Εἰς πρόωρον ἐξέλιξιν.
- Ἐκδήλωσις ραγιαδισμού.
- Πρὸς εὐπρόσβλητον κρυολο-
γούντα κατὰ τὸ θέρος.
- Ὅταν ὁ νεαρὸς δὲν εἶναι συγ-
γενῆς.
- Διὰ τὴν βεβαίαν ἀποτυχίαν εἰς
τὸν μὴ προβάλλοντα ἀντί-
στασιν.
- Διὰ τὸν δίδοντα συμβουλὰς χω-
ρὶς νὰ ἀναλαμβάνῃ εὐθύνην.
- Εἰς τὸν μὴ ἔχοντα ἐπίγνωσιν
τῆς ἀποστολῆς του.
- Χαρακτηρισμὸς τοῦ «ξένου».
- Ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀπο-
βληθῇ κακὴ συνήθεια.

(1) μαρῶ=ψωμί.

84. Ὅποια φοράδα πίασῃ,
ἐκεῖν' θὰ ἀλωνίσ'.

85. Ὅποιος τὴν ἔχει δὲν τὴν χά-
νει κι' ὅποιος δὲν τὴν ἔχει
δὲν τὴν βρῖσκει,

86. Πέθανε νὰ σ' ἀγαπῶ
καὶ ζῆσε νὰ σὲ μαίνομαι.

87. Ἐδῶ στὸ χωριὸ δὲν τὸν θέ-
λουν τοῦ παπᾶ τὸ σπῆτ' ῥωτᾶ
ποῦ εἶναι.

88. Μικρὸν κῶλον δὲν ἔδειρες
τρανὸν μὴ φοβερῆς.

89. Τὸ γινάτ' βγάζει μάτ'.

90. Τράνεψε ἢ κολοκύθα
σιράβωσε ἢ οὐρά.

91. Παλῆς γαῖδαρος
καινούργια περπατησιά.

92. Τῆς κάππας μου μανίκ'.

93. Ἀπὸ σημαδεμένο ἄνθρωπο
νὰ φοβᾶσαι.

* 94. Ἀκόμα δὲν τὸν εἶδαμε
Γιάνν' τὸν εἶπαμε.

95. Μὴ βλέπ' ε τὴν στραβὴ μου
τὴν ἀρίδα,
διὲς τὴν ἴσια μου τὴν μοῖρα.

96. Ὁ Ζουρλὸς κουδούνια δὲν ἔχ'
ἀπ' τὰ καμώματά τ' φαίνεται.

* 97. Ὅσο ἀραίνουν τὰ σκόρδα
τόσο χονδραίνουν τὰ κεφάλια.

98. Ἄλλος τὸν παπᾶ καὶ ἄλλος
τὴν παπαδιά.

99. Κόκκινη τρίχα, κάλπικη
τρίχα.

100. Ἐβγα κακὸ ἀπ' τὰ μάτια μ'.

101. Νὰ λιλὶ δόμ' τοιτοί,

102. Κρίτς πράσο, νιτρίν κράσο.

103. Χωριὸ ποῦ φαίνεται κο-
λαούζο δὲν θέλ',

Ὅποιος συλληφθῆ διὰ παράβα-
σιν ἐκεῖνος τιμωρεῖται.

Ἐννοεῖ τὴν εὐγένειαν.

Πρὸς ἄτομον ποῦ μόνον δταν
πεθαίνει τὸ κλαῖμε, ἐνῶ δ-
ταν ζῆ τὸ βασανίζομε.

Εἰς ἐπιμένοντα ἀνεπιθύμητον.

Αἱ ποιναὶ πρέπει ἀπὸ μικρᾶς
ἡλικίας νὰ ἐπιβάλλωνται.

Ὅταν ἀπὸ πείσμα γίνεται ζη-
μία.

Δι' ἐκείνους ποῦ χειροτερεύουν
ὄσο προχωροῦν εἰς τὴν ἡλι-
κίαν.

Ὅταν ἐφαρμόζονται νεωτερι-
σμοὶ εἰς παλαιὸν περιβάλλον.

Ὅταν δὲν ὑπάρχει συνάρτησις
καὶ συγγένεια.

Προκατάληψις διὰ τὰς διαθέ-
σεις τῶν σωματικῶς ἀνα-
πήρων.

Πρὸς τοὺς βιαστικούς.

Ἄς εἶμαι ἀδικημένος ἀπὸ τὴν
φύσιν μὲ εὐνοεῖ ἢ τύχη.

Δι' ἀναγνώρισιν ἐξ ἀποστά-
σεως τοῦ τρελλοῦ.

Ἡ ἀραιώσεις ὠφελεῖ.

Ὅταν διαφέρουν αἱ προτιμήσεις
τοῦ καθενός.

Διὰ τὸν χαρακτήρα τῶν κοκκι-
νομάλληδων.

Ὅταν δὲν ἐργάζεται κανεὶς μὲ
τὴν καρδιά του.

Διὰ τὸν ἀγοράζοντα χωρὶς νὰ
προσέξῃ τὴν ποιότητα.

Πρὸς μπεκρῆν.

Δι' ἓνα φανερὸ πρᾶγμα.

- *104. "Οταν θέλ' ἡ νύφ' κι' ὁ γαμ-
πρὸς τύφλα νᾶχ' ὁ πεθερός.
105. Τὶ ἔβρεξε ὁ οὐρανὸς
καὶ δὲν τὸ κατᾶπτε ἢ γῆ.
106. "Ανθρωπο ἀπὸ σόϊ
καὶ σκύλο ἀπὸ μαντιρί.
107. Δουλειὰ δὲν εἴχαμε
δουλειὰ βρήκαμε.
108. "Απὸ χυμένο μαζεμένο.
109. Βγάλ' τὰ μάτια σ'
καὶ βάλια παρὰ πέρα.
110. Τὸν εἶπαν νὰ κλάσ'
κι' αὐτὸς χεσ' κε.
111. Χέσ' κε φοράδα μεσ' τ'
ἄλων'.
112. Σάλεψε τὸν χωριάτ'
νὰ ζητήσ' κι' κριββάτ' (1).
113. Θὰ πέσ' τὸ σκιπάρ'
θὰ χτυπήσ' τὸν Γιάνν'
ὦ, λε, λε, Γιάνν'.
114. "Αλλοὶ στὸν "Αλῆ
πῶχασε τὸν γαῖδαρο κι' πλαλεῖ.
115. Θέλ' σι "Εβραῖος νὰ καβαλ-
λικέψ' κι' ἔτυχε Σαββάτο.
- *116. "Ο, τι ἔβριξι κατέβασι.
- *117. Σὲ ξένη ράχη χίλια δεκανίκια.
118. Κάλλιο ὕπνο παρὰ δεῖπνο.
119. Τῆς νύχτας τὰ καμώματα
τὰ βλέπ' ἢ μέρα κι' γελᾶ.
120. Πέτρα πὸν κουρδοκοιλᾶ
μαλλὶ δὲν πιάν'.
121. "Ομοιος τὸν ὅμοιο
κι' ἡ κοπριά στὰ λάχανα.
- "Οταν εἶναι δύσκολον νὰ μα-
ταιωθῆ ἢ ἔνωσις ζεύγους.
- "Οταν ὑποχωρεῖ κανεὶς ἀναγκα-
στικῶς.
- Συνιστᾶ ἐπιλογὴν διὰ προτερή-
ματα ὀφειλόμενα εἰς κληρο-
νομικότητα.
- Διὰ τοὺς δημιουργοῦντας ἄ-
πασχόλησιν ἀνώφελον.
- "Οταν ἀπὸ μίαν ζημίαν περισώ-
ζεται ἐλάχιστον ἐκ τοῦ ἀρχι-
κοῦ.
- Πρὸς παρήκοον πού δὲν δέχε-
ται συμβουλήν.
- Διὰ τὸν ὑπερβαίνοντα δοθεῖσαν
ἐντολήν.
- Εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας.
- "Εάν διαφθείρης τὸν χωριάτη μὲ
περιποιήσεις, φυσικὸν εἶναι
νὰ αὐξηθοῦν αἱ ἀπαιτήσεις
του.
- Πρόκειται περὶ κινδύνου τὸν ὀ-
ποῖον διατρέχει ὁ μὴ γεννη-
θεὶς ἀκόμη Γιάννης.
- "Αλλοίμονο σ' ἐκεῖνον πού γί-
νεται θυμα ἐνὸς ἀτυχήματος.
- Εἰς περίπτωσιν ἀτυχίας παρὰ
τὴν παρουσιαζομένην εὐκαι-
ρίαν.
- "Οταν λαμβάνεται ἀπόφασις ν'
ἀντιμετωπισθῆ κάθε ἀποτέ-
λεσμα.
- "Οταν προτείνωμεν κᾶτι μὲ ἐν-
δεχομένας κυρώσεις εἰς βά-
ρος τρίτου.
- Πρὸς νυσταλέον.
- "Οταν παραβάλλεται νυκτερινὴ
ἐργασία μὲ ἐργασίαν τῆς ἡ-
μέρας.
- Πρὸς ἄτομον χωρὶς σταθερὰν
ἀπασχόλησιν.
- Χαρακτηρισμὸς διὰ τὴν προτί-
μησιν συναναστροφῆς.

(1) Φιλίστωο "Αθῆναι 1862 1. Πανταζίδου σελ. 222.

122. Πῆρ' ὁ τυφλὸς κατήφορο .. "Όταν δὲν σταματᾶ ὁ κατήφορος πρὸς τὴν καταστροφὴν.
- + 123. Κι τῆς πορδοῦς ὁ ἄνδρας "Όταν προσπαθοῦν ἄσημοι νὰ μὲ τῆς προαμμαδευτάδαινας. ἐπιδεικνύωνται.
- +* 124. Κάθε πέτ' νος Δύναμιν ἔχει τὸ ἄτομον εἰς τὸ στὴν κοπριά τ' λαλεῖ. περιβάλλον του.
- + 125. Σκύλος κι' ἂν γαυγίξ' "Όταν δὲν φέρουν ἀποτέλεσμα κῶλος τὸν πονεῖ. μάταιαι διαμαρτυρίαι.
126. Τὰ χέρια ἀντροπιάζουν τὸ Διὰ συνέπειαν θρασείας χειρονομίας.
- * 127. Τ' ἄβγαλι σούλα κι βερσαέ. Πρὸς ἱκανὸν διαχειριστὴν δταν ἀποδίδει λ)σμὸν χωρὶς περισσευμα.
- *128. Καλὸ τυρὶ σὲ σκύλινο δερμάτ'. "Όταν ὑπάρχουν πολλὰ χαρίσματα εἰς ἄτομον κακοῦ χαρακτήρος.
- *129. Ἡμαν νιὸς κι γέρασα. "Όταν μᾶς διαβεβαιώνουν διαρκῶς ὅτι θὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ ζητοῦμεν.
- *130. Πιτάει ὁ γαῖδαρος ; Πιτᾶ. Διὰ τὸν μὴ ἔχοντα ἀντίρρησιν.

Π Ρ Ο Λ Η Ψ Ε Ι Σ

1. Κατὰ τὴν πρωταυγουστία (1ην Αὐγούστου) ὅποιος φάει πεπόνι γίνεται κίτρινος σὰν τὸ πεπόνι. ("Υπάρχουν ἄφθονα καρπούζια).

2. Τὸ πρῶτο χιόνι δὲν πρέπει νὰ τὸ πιάνωμε εἶναι «γατίσιο» δηλ. ἀκάθαρο. (Βέβαια χιονίζει 3-4 φορές κατὰ τὸν χειμῶνα).

3. Κατὰ τὴν πρώτην Μαρτίου τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ δέσουν τὸ χέρι τους μὲ ἀσπρο-κόκκινη κλωστή διὰ νὰ μὴ τὰ μαυρίσῃ ὁ μαρτίσιος ἥλιος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Cousinery Voyages dans la Macedoine** : Paris 1837..
- Δήμιτσα Μαργ. : 'Η Μακεδονία τ. Α' καὶ Β' 'Αθήναι.
- 'Επετηρίς 'Ετ. Βυζαντινῶν σπουδῶν : ΚΒ' 'Αθήναι 1952.
- 'Επετηρίς Λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἑταιρίας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης : Τόμος Α'. 'Αθήναι, 1935.
- 'Εφημερίς «Καθημερινή»: 29—2—1952.
- » » 2—5—1952
- 'Εφημερίς «'Εστία» : 2—5—1951.
- Λεξικόν 'Ελευθερουδάκη :
- Λαογραφία : Λαογραφικὸν Δελτίον 'Ελλην. Λαογραφίας. τόμος Γ'. 'Αθήναι 1911.
- Μεγάλη 'Ελληνική 'Εγκυκλοπαιδεία :
- Miller William : 'Ιστορία τοῦ 'Ελλ. Λαοῦ 1821 - 1921, 'Αθήναι 1924.
- Μέρτζιου Κ. : Μνημεῖα Μακεδονικῆς 'Ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1947.
- 'Ορλάνδου 'Α. : 'Αρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς 'Ελλάδος, 'Αθήναι 1939—40, τόμος Ε' τεῦχος 2ον.
- Παπαγεωργίου Πέτρου : Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια αὐτῆς. Byzantinische, Zeitschrift 1894 Leipzig.
- Πέννα Πέτρου : 'Ιστορία τῶν Σερρῶν, 'Αθήναι 1938.
- Πέννα Πέτρου : Χρονικὸν Σερρῶν Παπασυναδινοῦ, 'Αθήναι 1938.
- Περιοδικὸν «ΑΤΛΑΝΤΙΣ» : Δεκέμβριος 1912, Ν. 'Υόρκη.
- Roth Karl : 'Ιστορία Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, 'Αθήναι 1946.
- Στράτη Εὐάγγ. : 'Ιστορία τῶν Σερρῶν Κωνσταντινούπολις 1909.
- Στάνου 'Ιωάν. : 'Ιστορία Βυζαντιδος, τόμος ΣΤ' Βενετία 1767.
- Φιλίστωρ : 'Αθήναι 1862.
- Χατζηδάκη Γ. : L' Hellenisme de la Macedoine, Paris.
- Χάμμερ : 'Ιστορία 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τόμος Α' 'Αθήναι 1873.
- Χριστοφόρου Μ. : 'Η Θράκη καὶ αἱ σαράντα ἑκκλησίαι Κων]πολις 1897.

Η ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΖΙΧΝΩΝ

ΚΑΙ ΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΤΗΣ

Ἡ Νέα Ζίχνη, ἡ ὡραία πρωτεύουσα τῆς καλλιγόνου ἐπαρχίας Φυλλίδος (τῆς ἀρχαίας Ἡδωνίδος), εἶναι ὑπερήφανος ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν της, περὶ τῆς ὁποίας ἐν καιρῷ ἰδιαιτέραν θὰ δημοσιεύσωμεν μελέτην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παλαιὰν τῆς Μητροπόλιν, ἡ ὁποία τελευταίως συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς Μητροπόλεως Νευροκοπίου, ἀπετέλεσε μετ' αὐτῆς τὴν νέαν «Ἱερὰν Μητρόπολιν Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν».

Οὐσιαστικῶς ἡ Μητρόπολις Ζιχνῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο Μητροπόλεων προελθοῦσα νέα Μητρόπολις φέρει, ὡς ἐλέχθη, τὴν ἐπωνυμίαν «Ἱερὰ Μητρόπολις Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν», διατηροῦνται, συμφώνως τῷ Νόμῳ 2315, (1) καὶ αἱ δύο Μητροπολιτικαὶ ἔδραι. Ἡ μὲν Νέα Ζίχνη (Ζηλιάχωβα) ὡς χειμερινὴ διαμονὴ τοῦ Μητροπολίτου Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν, ἦτοι ἐπὶ ἐννέα μῆνας (ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου μέχρι 30 Ἰουνίου), τὸ δὲ Κάτω Νευροκόπιον (Ζύρνοβον) ὡς θερινὴ τοιαύτη, ἦτοι ἐπὶ τρεῖς μῆνας (ἀπὸ 1 Ἰουλίου μέχρι 30 Σεπτεμβρίου). (2)

Οὕτω τίθεται τέρμα εἰς τὸ ἐπὶ ἔν ἔτος καὶ πλέον ἐκκρεμὲς ζήτημα τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν, ὅπερ ἀνέκυψε μὲ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ ταύτης τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ.κ. Κυρίλλου, τοποθετηθέντος εἰς τὴν Μητρόπολιν Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, μὲ ἔδραν τὴν Καρδίτσαν.

Ἡ σκέψις καταργήσεως τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν προήλθεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1924 ἀνασύστασις της, συμφώνως πρὸς τὸν σχετικὸν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Τόμον τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐγένετο ὑπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς προσωρινότητος. Ὑπὸ τὰς σημερινὰς ὁμῶς συνθήκας ἡ κατάργησις αὕτη θὰ ἦτο πρᾶξις ἀδικος,

(1) «Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως» τῆς 12/3/53, ἀριθ. φύλλου 59, τεῦχος πρῶτον.

(2) Ἐπιστολὴ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν κ. κ. Ἀγαθαγγέλου ἀπὸ 26-1-53.

ἐπιζημία καὶ ἀντεθνική. Δι' ὃ καὶ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρῶν Ζιχνῶν κ. Κύριλλος, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τὴν νέαν του ἔδραν, ἀπέστειλε πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτόνιζεν, ὅτι ἔθνικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν τὴν διατήρησιν τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν. Ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις Ἱεραρχῶν, τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομικῆς περισυλλογῆς, αἱ μὴ καταβληθεῖσαι ἐγκαίρως κατάλληλοι ἐνέργειαι ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων προσώπων καὶ τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν, ἐδημιούργησαν, δυστυχῶς, τὴν ἄποψιν τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο Μητροπόλεων.

Ἡ Κοινότης Ἀλιστράτης ἐξ ἄλλου εἶχε καταβάλει προ

Η ΝΕΑ ΖΙΧΝΗ

σπαθείας, ὅπως ὡς ἔδρα τοῦ νέου Μητροπολίτου Ζιχνῶν ὀρθῶς ἠκωμόπολις τῆς, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ ἀπώτερον παρελθόν (μετὰ τὸ 1721) διετέλεσεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἔδρα τῆς Μητροπόλεως «Φιλίππων, Δράμας καὶ Ζιχνῶν», προτιμωμένη τῆς Δράμας ὡς Κοινότητος ὀρθοδόξου, καθ' ὅσον ἡ Δράμα κατῳκεῖτο τότε ὑπὸ πολλῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἐξήσκουν τρομερὰν πίεσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεως, ἀραιωθέντος τοῦ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ. (1) Βεβαίως τὸ αἶτημα αὐτὸ τῆς συμπαθεστάτης Κοι-

(1) Μητροπολιτικὸν οἶκημα ἐν Ἀλιστράτῃ ἀνηγέρθη ἐπὶ Μητροπολίτου Νικοδήμου τῷ 1825, ὁπότε ἕνεκα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως ἐμαίνετο ὁ Τουρκικὸς φανατισμὸς ἐν Δράμῃ. «Κατὰ τοὺς μετέπειτα δὲ χρόνους κατευνασθέντος τοῦ σάλου, ὁπότε καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυ-

νόητος δὲν εὐσταθεῖ σήμερον καὶ εὐλόγως δὲν ἦτο δυνατόν νά γίνῃ ἀποδεκτόν.

Ὁ χαρακτήρ τῆς «προσωρινότητος» τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν ἔπρεπεν ἄλλως τε ἀπὸ καιροῦ νά εἶχεν ἀπαλειφθῆ, διότι ὄχι μόνον λόγοι ἐθνικοὶ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεώς τῆς, ἀλλὰ καὶ λόγοι ἱστορικοί.

* * *

Ἡ Μητρόπολις Ζιχνῶν εἶναι ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας τῆς Χώρας. Ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἀκόμη αἰῶνος ὑφίσταται ὡς Ἐπισκοπὴ Ζιχνῶν, ἣτις ἦτο, ὡς καὶ 17 ἄλλοι Ἐπισκοπικοὶ θρόνοι, ἦτοι Ξανθείας Περιθεωρίου, Πόρων, Νικοπόλεως, Δράμας Καισαρουπόλεως, Βελεκείας, Ἐλευθεροῦπόλεως, Εἰκοσιφοινίσσης, Ἀμφιπόλεως, Θάσου, Χριστουπόλεως, Ἀλεκτροῦπόλεως, Σμολαίνων, Θεωρίου, Πολυστύλου καὶ Ἀνακτοροπόλεως, ὑποτελῆς εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Φιλίππων, τότε «κυρίαρχον, εἰς ἀνθηρὰν καὶ ἔνδοξον ἀκμὴν ὑπάρχουσαν», (1). Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης γεωγραφικῆς τοποθετήσεως αὐτῆς μεταξὺ δύο μεγάλων καὶ σπουδαίων Μητροπόλεων, ἦτοι τῆς τῶν Σερρῶν καὶ Φιλίππων, ὑπέστη ἀρκετὰς μεταβολὰς, λειτουργήσασα ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων καὶ ἀναλόγως τῶν κατὰ καιροὺς αὐξήσεων καὶ μειώσεων τῶν πληθυσμῶν τῶν περὶ μερῶν, ἀντικρῦσασα ἀκμὰς ὡς καὶ παρακμὰς, ὁτὲ μὲν ὑπὸ τὴν μίαν, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τὴν ἄλλην Μητρόπολιν.

Ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν ἀναφέρει εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας» (σελ. 418), ὅτι ἡ Ἐπισκοπὴ Ζιχνῶν προήχθη εἰς Μητρόπολιν τῷ 1329, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Νεωτέρου ἐκ τῆς Μητροπόλεως Σερρῶν. Πρὸς ἀποζημίωσιν δὲ διὰ τὴν ἀπόσπασιν ταύτην ὁ Πατριάρχης Ἡσαίας, ποὺ ἀνεγνώρισε τὴν προαγωγὴν τῆς Ἐπισκοπῆς Ζιχνῶν εἰς Μητρόπολιν, καταλαβοῦσαν τὴν νθ' θέσιν μεταξὺ τῶν Μητροπόλεων, ὑπήγαγεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Σερρῶν τὴν Ἐπισκοπὴν Νικοπόλεως (Νευροκοπίου), ὑποκειμένην πρότερον εἰς τὴν Μητρόπολιν Φιλίππων.

Παραθέτω κατωτέρω κατάλογον παλαιῶν Μητροπολιτῶν

σμός ἠὲξάνετο ὀσημέραι ἐν Δράμα, πρωτεύουσα τῆς Μητροπόλεως ἦτο ἐξ ὑπαμοιβῆς καὶ ἡ Δράμα καὶ ἡ Ἀλιστράτη καθ' ὠρισμένους ἑκατέρω μῆνας». (Εὐάγγ. Γ. Στράτη: «Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δράβησκος» Σέρραι 1924, σελίς 46).

(1) Στ. Μερτζίδου «Οἱ Φίλιπποι», σελ. 210-211.

Ζιχνῶν (οὐχὶ πλήρη) κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1467-1821, τὸν ὁποῖον μοῦ εἶχεν ἀποστελεῖ ὁ Κωδικοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀείμνηστος Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανὸς διὰ τῆς ἀπὸ 28 - 11 - 1939 ἐπιστολῆς του :

Διονύσιος 1467, Παχώμιος 1488-1513, Κάλλιστος 1561-1567, Γρηγόριος 1580, Ἀνώνυμος 1590, Σεραφεῖμ 1593, Ἰάκωβος 1609-1616, Ἰερόθεος 1622, Δαβίδ 1628, Ἡσαΐας 1629 - 1637, Παρθένιος 1637, τελευταῖος Ἰωῶς Μητροπολίτης Ζιχνῶν. Τῷ 1655 ὁ Πατριάρχης Ἰωαννίκιος ὁ Β΄ ἤνωσε τὰς ἐπαρχίας Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Μακάριον, διατελοῦσας κατόπιν ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Κοσμᾶν (¹). Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἠνωμένοι αἱ δύο ἐπαρχίαι δὲν ἠδύναντο νὰ συντηρήσωσι Μητροπολίτην, ὁ Πατριάρχης Διονύσιος ὁ Γ΄ κατὰ τὸ ἔτος 1663 ἠνωσεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Δράμας καὶ Φιλίππων τὴν Μητρόπολιν Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Γερμανόν. Τῆς ἰδίας Μητροπόλεως Δράμας, Φιλίππων Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου Μητροπολίτης τῷ 1674 ἦτο ὁ Νεόφυτος. Τὸν Μάρτιον 1821 Ἐπίσκοπος Ζιχνῶν εἶναι ὁ Θεοδόσιος, διορισθεὶς κατόπιν Ἐξαρχος Ψαρρῶν, Πυργίου καὶ Βολισσοῦ ἐν Χίῳ.

Κατὰ δὲ τὴν χρονικὴν περίοδον 1329 - 1466 γνωστοὶ Μητροπολίται Ζιχνῶν ὑπῆρξαν καὶ οἱ κάτωθι, ὡς ἡ ἀπὸ 6-10-1939 ἐπιστολὴ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βερροίας καὶ Ναούσης κ. κ. Ἀλεξάνδρου (πρώην Ζιχνῶν): Νεῖλος, Παῦλος, Ματθαῖος, Λάζαρος Δωρόθεος, Βαρλαάμ, Δωρόθεος, (ἕτερος) καὶ Θεόδουλος. Μητροπολίτης Ζιχνῶν ὑπῆρξε καὶ Φιλίππος.

Οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀνωτέρω Μητροπολιτῶν (1329 - 1821) διέπρεψαν πολλαπλῶς, ὁ δὲ Παχώμιος ἀνῆλθε δις (1503 - 1504) καὶ (1505 - 1514) εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν πτώσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1504 προεκάλεσαν οἱ φίλοι τοῦ παυθέντος Πατριάρχου Ἰωακείμ Α΄, πού ὑπέσχετο βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Πατριαρχείου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπανεκλογὴν μετὰβάς εἰς Μολδαυίαν ὁ Ἰωακείμ ὁ Α΄ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ ψυχρότητος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, καὶ ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεβίωσεν ἀπὸ στενοχωρίαν (²).

(¹) Ὁ τίτλος τῆς Μητροπόλεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1655 ἕως 1663 ἦτο « Ἱερά Μητρόπολις Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου », καὶ οὐχὶ ὡς σήμερον νὰ προηγεῖται ἡ μικρὰ ἐπαρχία Νευροκοπίου, ἦτοι « Ἱερά Μητρόπολις Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν ».

(²) Κ. Σάθα - Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμος Ζ΄ « Ἀνωνόμου Σύνοψις Χρονικὴ » σελ. 603 - 604.

Ἐξαιρετος Μητροπολίτης Ζιχνῶν ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἰωάννης, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18 αἰῶνος, ὁ ὁποῖος, ὅτε ἔμενον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν, ἔχαιρε μεγάλης φήμης διὰ τὰς ἀπείρους καὶ ἐξαιρετοὺς χριστιανικὰς ἀρετὰς του καὶ «τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει τῶν κατοίκων Ζιχνῶν ἀνήλθεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς πόλεως ταύτης, τὸν ὁποῖον ἐκόσμησεν ἐπὶ τινα ἔτη». Ἀποθανόντος τοῦ θεοῦ του Ἰωαννικίου, ἡγουμένου καὶ κτίτορος τῆς ἀνωτέρω μονῆς Σερρῶν, ἀφῆκε τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μονήν, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ, τὴν ὁποίαν ἠύρυνε καὶ ἐκαλλώπισε διὰ δωρεῶν, «τὰς ὁποίας ἔστειλλον πρὸς αὐτὸν οἱ θαυμασταὶ τῶν ἀρετῶν του», Ἀνδρόνικος ὁ Γ', ὁ Κράλλης τῆς Σερβίας, ὁ Στέφανος τῆς Ρουμανίας καὶ ἄλλοι (1).

Ἄλλὰ ἀρκετοὶ καὶ ἐκ τῶν Ἐπισκόπων Ζιχνῶν πρὸ τοῦ 1329 ἐπίσης ἔχουν διακριθῆ εἰς πολλὰ ἔργα, ὡς ὁ Ἰωακείμ (2). Ἐπίσης ὁ Ἐπίσκοπος Πολύκαρπος.

Τὴν 26ην Νοεμβρίου 1657 ὁ Μητροπολίτης Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου Κοσμάς ὑποβάλλει πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὑποῖον διεκτραγωδεῖ τὴν δεινὴν κατάστασιν τῆς ἐπαρχίας, ἕνεκα τῶν πολλαπλῶν καταπίεσεων τῶν Τούρκων. Παρόμοιον ὑπόμνημα καὶ διὰ τοὺς ἰδίους λόγους εἶχε ὑποβάλλει (τῷ 1655) καὶ ὁ προκάτοχος του Μητροπολίτης Μακάριος (3).

Εἰς τοὺς κώδικας τῶν Ἱερῶν Μονῶν Εἰκοσιφοινίσσης (Παγγαίου) καὶ Τιμίου Προδρόμου (Σερρῶν) ὑπῆρχαν ἀρκετὰ στοιχεῖα περὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἀκόμη Βουλγαρικὴν κατοχὴν ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν αἱ βιβλιοθήκαι των. Οὕτω τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς παλαιᾶς καὶ πλουσίας ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως μας μένει σκοτεινόν. Ἀπαιτεῖται δὲ πολὺς χρόνος διὰ τὴν συνέχισιν τῆς σχετικῆς ἐρεύνης εἰς βιβλιοθήκας (Ἐθνικὴν, Γεννάδιον, Ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας κ. λ. π.).

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ ἐπαρχία Φυλλίδος εἶναι γενέτειρα καὶ τοῦ ἐξόχου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Η'. Ἐγεννήθη εἰς τὴν χαρίεσσαν Πρώτην (Κιουπκιοῦ) τῷ 1832, ἀλλὰ τὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια διήλθεν εἰς τὸ δροσόλουστον Ροδο-

(1) Π. Παπαγεωργίου. « Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια αὐτῆς », σελ. 88, Λειψία 1894 καὶ Μεγ. Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος Π. σελ. 364-365.

(2) Μανουὴλ Ι. Γεδεῶν « Πατριαρχικοὶ πίνακες », σελ. 404.

(3) Κ. Σάθα — Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. Δ'.

λειβος τῆς ἰδίας ἐπαρχίας μας, καὶ ἀπὸ ἡλικίας 6 ἐτῶν μέχρι τοῦ 1848 ἔζησεν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καὶ σταυροπηγιακὴν μονὴν τῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Παγγαίου), εἰς τὴν ἀκμάζουσαν Σχολὴν τῆς ὁποίας συνέχισε τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς μορφώσεώς του παρὰ τινος Μελενικίου διδασκάλου. Τὸ κοσμικὸν ὄνομα τοῦ Νεοφύτου Η΄ ἦτο Ἰωακείμ Παπακωνσταντίνου. (1)

* *

Ἰδοὺ τώρα καὶ ἡ νεωτέρα ἱστορία τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν. Ἐξαιρετοὶ Ἱεράρχαι ἐλάμπρυναν καὶ πάλιν τὸν μητροπολιτικὸν τῆς θρόνον.

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ζ΄ τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 1924 ἀνασυνέστησε τὴν Μητρόπολιν Ζιχνῶν μετὰ Μητροπολίτην τὸν Σεβασμιώτατον κ.κ. Ἀλέξανδρον Δηλανᾶν. Εἰς ἡλικίαν 30 ἐτῶν ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Μυρίνης (Βοηθὸς Μητροπολίτου Ἐφέσσου). Κατόπιν ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀννέων, μετὰ δὲ τὴν ἀνακωχὴν τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου ἐγένετο Μητροπολίτης Περγάμου. Ἦδη εἶναι Βερροίας καὶ Ναούσης. Ἐγεννήθη εἰς Μαραθόκαμπον Σάμου. Στενὸς συγγενὴς τοῦ ἀποβιώσαντος πρωθυπουργοῦ Θεμ. Σοφούλη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ περιφήμου Ἐπισκόπου Σύρου Ἀλεξάνδρου Λυκούργου. Εἰς τὴν Νέαν Ζιχνην ἀφίχθη τὴν 22αν Νοεμβρίου 1924. Ποῖος ἐκ τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς ἱστορικῆς μας Ἐπαρχίας λησμονεῖ τὸν γηραιὸν αὐτὸν Ἱεράρχην; Εἶχε δώσει δημιουργικὴν πνοὴν εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν Φυλλίδος (Ζιχνης).

Εἶναι ἀπὸ τοὺς Ποιμενάρχας ἐκείνους, ποὺ μετὰ πίστιν καὶ μετὰ ἐξαιρετικὸν θάρρος ὑπερήσπισαν καὶ ἐπροστάτευσαν τὸ Γένος κατὰ τὰς κρίσιμους στιγμὰς τοῦ διωγμοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ὅτε ἦτο Μητροπολίτης Σωκίων, κατηγορήθη ὡς ἐνεργῶν κατασκοπεῖαν διὰ λογαρια-

(1) Μετὰ τὴν φοίτησίν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης ἐσπούδασε καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου. Διετέλεσε Μητροπολίτης Ἐλευθερουπόλεως (1867-1871), Φιλιππουπόλεως (1872-1880), Ἀδριανουπόλεως (1880-1886), Πελαγονίας (1887-1891), Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης (1891). Πατριάρχης ἐγένετο τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1891 μέχρι τοῦ 1895. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἱεραρχῶν μετὰ πλουσιωτάτην ἔθνικὴν δρᾶσιν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρω ἐκτενῶς εἰς τὴν μελέτην μου περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Νέας Ζιχνης καὶ τῶν κυριωτέρων κωμῶν τῆς ἐπαρχίας Φυλλίδος (Ἀλιστράτης, Δραβήσκου, Πρώτης, Ροδολεῖβους κ. ἄ.), τὴν ὁποίαν θέλω ἐκδόσει ἐν καιρῷ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης μου πρὸς τὰ εὐλογημένα αὐτὰ Μακεδονικὰ χῶματα τῶν παιδικῶν μου χρόνων.

σμόν τῆς Ἑλλάδος καί ἀπηχθῆ δέσμιος εἰς Τσιβρήλ, ὅπου ἐφυλακίσθη. Τὸ Τουρκικὸν Κομιτάτον τὸν εἶχε καταδικάσει παμπηφεί εἰς θάνατον. Ἄλλὰ «ὁ μέγας θεὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς γράφει ὁ ἴδιος, τὸν διεφύλαξε καὶ τὸν διέσωσε ἐκ βεβαίου θανάτου» (¹). «Εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἔθνοπρεπεστεροὺς, γράφει ὁ δημοσιογράφος κ. Παντελῆς Καψῆς (²), καὶ μᾶλλον μορφωμένους κληρικοὺς τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας καὶ ἓνας ἀπὸ ἐκείνους

Ὁ πρῶτος Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ζιχνῶν, ἀπο τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν, κ. κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΗΛΑΝΑΣ (1924 - 1943), νῦν Βερροίας καὶ Ναούσης (σημειούμενος διὰ τοῦ τόξου) μετὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σερρῶν κ.κ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ πρώην Δημάρχου Σερρῶν κ. Γ. Μόσχου

εἰς τοὺς ὁποίους ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ ὑποστῶσιν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων τὰ φρικτότερα μαρτύρια (³), διότι δὲν προσεπάθησαν νὰ κρύψωσι τὸν Ἑλληνικὸν πατριωτισμὸν των ».

(¹) Ἐφημερὶς «Ἀνεξάρτητος» Ἀθηνῶν τῆς 6-1-1935 (εἰς τὸ ἱστορικὸν ἀνάγνωσμα «Γιουνὰν Γκελιὸρ» κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ὑπὸ Ἀχ. Βαφειάδου).

(²) Εἰς μίαν ἀνταπόκρισιν τοῦ ἐκ Σμύρνης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἑλλάς» Ἀθηνῶν τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1919.

(³) Εἰς τὴν ἰδίαν ἀνωτέρω ἀνταπόκρισιν δημοσεύεται καὶ μία ἀφήγησις τοῦ αὐτοῦ Μητροπολίτου κ. Ἀλεξάνδρου σχετικῶς μὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ μαρτύρια ποῦ ὑπέστη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐν ἀπόσπασμα τῆς ὁποίας ἔχει ὡς κάτωθι :

«Ὁ ἀπαίσιος Ραχμηὶ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὰς συχνὰς μου διαμαρτυρίας (διὰ τὴν τρομοκρατίαν, λεηλασίαν, φόνους καὶ ἐν γένει ἄγριον διωγμὸν τῶν χριστιανῶν τῶν Σωκίων καὶ τῶν πέριξ χωρίων τῆς ἐπαρ-

Τῷ 1944 μετετέθη, πρὸς μεγάλην λύπην ὄλων τῶν συμπατριωτῶν μας, εἰς τὴν Μητρόπολιν Βερροίας καὶ Ναούσης. Διὰ τὴν ἀποδοχὴν ὁμῶς τῆς μεταθέσεώς του ἠξίωσεν, ὅπως νέος Μητροπολίτης τοποθετηθῆ εἰς τὴν χηρεύουσαν Μητρόπολιν Ζιχνῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Διετέλεσε καὶ Προεδρεύων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἱεράρχην κ. κ. Ἀλέξανδρον εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον Ζιχνῶν Σεβασμιώτατος κ. κ. Κύριλλος Καρμπαλιώτης (γεννηθεὶς εἰς Καλάμας τῷ 1907) πρῶην Μητροπολίτης Παραμυθίας καὶ νῦν Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, νέος τὴν ἡλικίαν καὶ μὲ μεγάλην μόρφωσιν, ἦτο πολὺ δραστήριος καὶ ἐγένετο ἀγαπητὸς ἀπὸ ὄλους τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας μας. Διὰ τὴν ἀξιόλογον δρᾶσιν τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Κυρίλλου τὴν πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς Ν. Ζιχνην, ὅσον καὶ τὴν μετέπειτα, ἀνέφερα ἔκτενῶς εἰς ἄρθρον μου δημοσιευθὲν εἰς τὸ «Σερραϊκὸν Βῆμα» τῆς 2-3-47. Διέπρεψεν ὡς Καθηγητῆς καὶ Ἱεροκέρυξ τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, ὅπου μετῆλθε πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ θερμάνῃ μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων ἀξιωματικῶν τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης καὶ μετελαμπάδευσεν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς στρατευομένης νεότητος τὰ σωτήρια τοῦ Θεανθρώπου διδάγματα. Ὡς Μητροπολίτης Παραμυθίας (1942) ἐξειδιώχθη ἀπὸ τὴν ἔδραν του ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, λόγῳ τῆς ἐθνικῆς

χίας του ἐκ μέρους τῶν ἐθελοντικῶν Τουρκικῶν σωμάτων, ἦτοι τῶν Φεδαήδων) ἀπεφάσισεν ἐπὶ τέλους καὶ τὴν ἰδικὴν μου ἐξόντωσιν, καὶ μίαν πρῶταν διετάχθη νὰ συνοδεύσω δύο χωροφύλακας, οἵτινες μὲ ὠδήγησαν εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν. Χωρὶς νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καμμία διαμαρτυρία μου, ἐπεβιβάσθη τὸ τραῖνον καὶ μετεφέρθη, πάντοτε ὑπὸ συνοδείαν, εἰς τὸ Τσιβρῆλ, ἔνθα ἐφυλακίσθη μέσα εἰς ἓνα ὑγρὸν καὶ ἀνήλιον χάνι ἐπὶ 4 μῆνας. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Τσιβρῆλ μὲ ἀνέμενε μιά ὑποδοχὴ καθαρῶς Τουρκικῆ. Ὅλα τὰ παιδιὰ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ εἶχαν ὀπλισθῆ μὲ σαπιολέμονα καὶ μὲ γιουχαῖσμοὺς καὶ πετροβολήματα μὲ συνᾶδουσιν μέχρι τῆς φυλακῆς.

» Ἀπὸ τὸ Τσιβρῆλ μὲ ὠδήγησαν πεζῇ εἰς τὸ Οὐσάκ, τὸ ὁποῖον σημαίνει τριήμερον πεζοπορίαν. Ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τοῦ τραῖνου μὲ ὠδήγησαν εἰς Ἄφιόν - Καραχισάρ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Προύσαν, ἧς ὁ Νομάρχης μὲ ὑπεδέχθη δι' ὕβρεων :

—> Εἶσαι, μοῦ λέγει, πατριώτης τοῦ ἀντάρτου Σοφούλη; Σὰν αὐτὸν θὰ εἶσαι καὶ σύ, προδότης.

» Εἰς Προύσαν ἔμεινα φυλακισμένος 14 μῆνας ὑποστὰς μαρτύρια ἀφάνταστα, ἕως ὅτου μὲ τὴν ἔνδοξον ἀνακωχὴν ἀπελυτρώθη διαφυγῶν τὸν θάνατον ὡς ἐκ θαύματος» (Σχετικὰ μὲ τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησιν ἴδε καὶ P. Kapsis «La tragédie de la vallée de Méandre»).

του δράσεως. Ίδιαίτερος διεκρίθη ως "Έξαρχος τής 'Ιεράς Συνόδου εις τήν Μητρόπολιν Λαρίσης, όπου έδειξε μεγάλην κοινωνικήν, φιλανθρωπικήν και έθνικήν δράσιν κατά τας δυσκόλους περιστάσεις τής Κατοχής (1944). Εις ένδειξιν δέ εϋγνωμοσύνης τά έπιστημονικά, έπαγγελματικά και άλλα σωματεία τής πόλεως, διά χειρός του Δημάρχου Λαρίσης, έδώρησαν εις τόν Σε-

Ο τελευταίος Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ζιχ-
νών κ. κ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΡΜΠΑΛΙΩΤΗΣ (1943-1952)
νυν Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων.

βασμιώτατον Κύριλλον βαρύτιμον αρχιερατικόν έγκόλπιον με
τήν έπιγραφήν «Τῷ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Ζιχνῶν Κυρίῳ
Κυρίῳ Κυρίλλῳ ἡ Λάρισα εϋγνωμονοῦσα 1944». Ο δέ πρώην
Υπουργός κ. Δημ. Χατζηγιάννης εις τήν διάλεξιν του «Από

τὴν ἱστορίαν τῆς Λαρίσης», ποὺ ἔδωσε τὴν 19-2-1947 εἰς Ἀθήνας, ἔξῃρε τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Κυρίλλου εἰπὼν χαρακτηριστικῶς, ὅτι κατὰ τοὺς μαύρους ἐκείνους χρόνους τῆς κατοχῆς «ὁ Ἅγιος Ζιχνῶν ἐδέχθη νὰ ποιμάνῃ τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης καὶ χάρις εἰς τὴν παρουσίαν του καὶ τὴν ἐθνικὴν του ἔπαρσιν τὸ φρόνημα τοῦ Λαρισαϊκοῦ λαοῦ δὲν ἐκάμφθη».

Μητροπολίτης Ζιχνῶν ὁ Ἱεράρχης κ. Κύριλλος ὠνομάσθη τῷ 1943, ἀλλ' ἡ ἐγκατάστασις του εἰς τὴν ἐν Νέᾳ Ζίχνη ἔδραν του ἐγένετο τὴν 19-4-1945. Ἀνέπτυξε καὶ ἔδωκε τὰς ἰκανότητάς του διὰ τὴν ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν, ποὺ ἦσαν πολλαί, διότι ἦσαν οἱ πρῶτοι μῆνες τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἡ Ἑαμοκρατία εἶχε ἐπιφέρει παντοῦ καταστροφὴν. Ὁ νέος Δεσπότης ἐμόχθη πολὺ, ἀλλ' ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις τῶν ἐνεργειῶν του ὑπὲρ τῶν δεινοπαθούντων ἦτο παντοῦ αἰσθητὴ. Διὰ τὴν ἐθνικὴν του δρᾶσιν προεγράφη ὑπὸ τῶν κομμουνιστο-συμμοριτῶν, ὡς κατετέθη ἐπισήμως εἰς τὸ Στρατοδικεῖον Σερρῶν. Ἐχει τιμηθῆ διὰ μεταλλίου ἐξαιρέτων πράξεων, μεταλλίου στρατιωτικῆς ἀξίας, διασυμμαχικοῦ μεταλλίου καὶ σταυροῦ Γεωργίου μετὰ ξιφῶν.

Εἶχε φροντίσει διὰ τὴν ἀνασῦστασιν τῆς «Λέσχης τῶν Διανοσσομένων τῆς Νέας Ζίχνης», εἰς τὴν ὁποίαν τῇ ἐνεργείᾳ του ἡ Γεν. Διοίκησις Ἀνατολ. Μακεδονίας, διὰ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Γεν. Διοικητοῦ κ. Νικ. Κωνσταντοπούλου, ἐχορήγησε τῷ 1945 τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 200.000, καὶ ὁ Ἱεράρχης 60.000 δραχμᾶς (¹). Ἡ Λέσχη αὕτη ἀπετέλεσεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὀρμητήριον συμπιλιώσεως καὶ συνεργασίας διανοσομένων καὶ ἐπαγγελματικῶν καὶ ἐργατικῶν τάξεων, ἀλλὰ βραδύτερον κατέστη πεδῖον πολιτικῶν διενέξεων, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ὁ Μητροπολίτης ἤρε τὴν προστασίαν του.

Τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἰδίου Δεσπότης ἰδρύθη εἰς τὴν Νέαν Ζίχνην παράρτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ (²).

Τὸ παράρτημα τοῦτο παρέσχε δωρεάν ἰατρικὴν καὶ φαρμακευτικὴν περίθαλψιν. Εἶχε τοῦτο καὶ ἰατρικὸν Συνεργεῖον, τὸ

(¹) Ἡ μέση τιμὴ τῆς Ἀγγλικῆς χρυσοῦς λίρας ἦτο τὸν Μάϊον 1945 δραχ. 16.105, τὸν δὲ Σεπτέμβριον δραχ. 25.279.

(²) Τὸ πρῶτον Διοικητικὸν Συμβούλιον αὐτοῦ ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Κυρίλλου, ὡς προέδρου, καὶ τῶν κ. κ. Ἀλεξ. Καπετανοπούλου, δικηγόρου, ἀντιπροέδρου, Γεωργ. Παπαβασιλείου, ἰατροῦ, γεν. γραμματέως, Κων. Βότσαρη, ταμίου, Γεωργ. Ὀρολογᾶ, Μιλτ. Παρούση, Ἀλ. Γκαλάπη καὶ Παν. Μπουναρέλη, συμβούλων.

ὁποῖον περιώδευε ὄλην τὴν ἐπαρχίαν, συνοδευόμενον τὰς περισσότεράς φορὰς ὑπὸ τοῦ ἀκαταπονήτου Ἱεράρχου.

Ἐπίσης μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Μητροπολίτου Κυρίλλου συνεστήθη «Σύνδεσμος Κυριῶν Νέας Ζιχνης», τοῦ ὁποῦ σκοπὸς ἦτο ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν μητέρων.

Τώρα ἡ ἐπαρχία Καρδίτσης ἔχει τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχη εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸν Σεβασμιώτατον κ. Κύριλλον, ὅπου συνεχῶς δημιουργεῖ, ὡς πληροφορούμεθα, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ τόπου, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπαρχία μας Φυλλίδος (Νομοῦ Σερρῶν) εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὸν νέον Ἱεράρχην τῆς. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν κ. κ. Ἀγαθάγγελος Τσαούσης εἶναι ἐξαιρετος ἄνθρωπος καὶ Ποιμενάρχης Ἡ ἐπιστημονικὴ του ἀρτιότης, τὸ ἀνεπίληπτον τοῦ ἠθους του, ἡ ἀγαθωσύνη του κινοῦν τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν σεβασμὸν ὄλων. Εἶναι ἰδεώδης καθοδηγητὴς, πνευματικὸς ποδηγέτης. Ἄριστος τοῦ λόγου χειριστὴς, ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς περὶ τὴν Ὁρθόδοξον Πίστιν ἔχων. Ὅλη μας ἡ ἐπαρχία ἤδη τὸν λατρεῖει. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Νευροκοπίου.

Ὁ Σεβασμιώτατος κ. Ἀγαθάγγελος ἐγεννήθη εἰς Χόψαν τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας τῷ 1890. Ἀπεφοίτησεν ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης τῷ 1919. Ἐχειροτονήθη εἰς Διάκονον τῷ 1906, εἰς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς Πρασάρεως. Ὡς ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη τὴν 4ην Νοεμβρίου 1945 εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης Γενναδίου, Καστορίας Νικηφόρου, Κοσσάνδρας Καλλινίκου καὶ Ἐδέσσης Διονυσίου. Ὑπηρέτησεν ὑπὲρ τὰ 25 ἔτη εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Δράμαν καὶ Θεσσαλονίκην.

Τὸν Μάρτιον 1941, ἐντολῇ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου, μετέβη εἰς Ξάνθην ὡς ἀπεσταλμένός αὐτῆς, διὰ νὰ τονώσῃ διὰ κηρυγμάτων τὸ ἠθικὸν τοῦ Λαοῦ, καὶ ἐξεπλήρωσεν εὐσυνειδήτως τὴν ἀποστολὴν του. Παρὰ τοὺς ἀπειλουμένους κινδύνους ἐκ τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν του.

τὴν 23ην Ἀπριλίου 1944 βίβη ἐπεβιβάσθη ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Χωροφυλακῆς φορτηγοῦ αὐτοκινήτου καὶ ἀπηλάθη ἐκ Ξάνθης εἰς Θεσσαλονίκην, ἀφοῦ παρέμεινεν ἐπὶ ἓνα μῆνα καὶ εἰς τὴν Δράμαν, ἀπὸ ὅπου ἐπίσης ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Ἐχει τιμηθῆ καὶ δι' ἀνωτέρων παρασήμων.

Ὁ Σεβασμιώτατος κ. Ἀγαθάγγελος διωρίσθη κατ' ἀρχὰς

(26-9-1951) ως Τοποτηρητής τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Ζιχνῶν καί παρέλαβε τὴν Μητρόπολιν παρὰ τοῦ προκατόχου τοῦ τὴν 6ην Ὀκτωβρίου 1951. Ἡ τοποτηρητεία τοῦ διήρκεσε μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου περὶ συγχωνεύσεως

Ὁ νῦν Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου κ. κ. ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ΤΣΑΟΥΣΗΣ.

τῶν Μητροπόλεων Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου, ἦτοι μέχρι τοῦ Σεπ)βρίου 1952, ὅτε ἐξελέγη ὡς Μητροπολίτης Νευροκοπίου καί Ζιχνῶν. (Μητροπολίτης Νευροκοπίου ἐγένετο τὴν 19-10-45),

Τὸν ἐνθρονιστήριον λόγον τοῦ ὁ Ἱεράρχης κ. Ἀγαθάγγελος ἐξεφώνησε τὴν 19ην Ὀκτωβρίου 1952, εἰς τὸν ἐν Νέᾳ Ζίχην Μητροπολιτικὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου κατασυγκινήσας τὸ εὐλαβὲς ἐκκλησίασμα (1).

Εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Δεσπότης μας αὐτοῦ ὀφείλεται καὶ ἡ παρατηρουμένη τελευταίως εἰς Νέαν Ζίχην, Ροδολεῖβος, Ἀλιστράτην, Πρώτην καὶ εἰς ἄλλας κωμοπόλεις τῆς ἐπαρχίας μας παρήγορος πνευματικὴ ἀνθησις, διὰ τῆς συστάσεως πολλῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, ὡς καὶ Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης (2) ἐξ ἀρκετῶν τόμων εἰς Νέαν Ζίχην.

Θὰ ἤθελα νὰ παραθέσω ἐδῶ καὶ ἄλλα ἀπὸ τὴν πολυσχιδῆ δρᾶσιν του, ποῦ ὑψώνουν τὴν ὑπέροχον φυσιογνωμίαν τοῦ καλοῦ μας Ἀρχιερέως, ἀλλὰ φοβοῦμαι μήπως προσκρούσω εἰς τὴν γνωστὴν μετριοφροσύνην του. Θὰ προσθέσω μόνον, ὅτι ὁ νέος Ἅγιος Ζιχῶν καὶ Νευροκοπίου προσδίδει μεγάλην τιμὴν καὶ αἴγλην καὶ εἰς τὰς δύο ἐκκλησιαστικῶς ἠνωμένας ἐπαρχίας μας. Εἶναι ἀπὸ τοὺς θρησκευτικοὺς ἰθύντορας, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ὑπερήφανος ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

* *

Εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῆς νέας Μητροπόλεως θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ ἐπαρχία Ζιχῶν, ἥτοι νὰ ὀνομάζεται «Ἱερά Μητρόπολις Ζιχῶν καὶ Νευροκοπίου», καθ' ὅσον θὰ διετηρήτο ἡ ἀλφαβητικὴ σειρά, ἡ ἐπαρχία Φυλλίδος (Ζιχῶν) εἶναι πολὺ μεγα-

(1) Ὁ ἐν ἀπόσπασμα τοῦ λόγου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«... Ἐχόντες τ' ἀνωτέρω ὑπ' ὄψιν οὔτε πρόγραμμα μεγαλειῶδες θὰ ἐκφωνήσωμεν πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν, οὔτε ἀφειδεῖς καὶ πλουσίας ὑποσχέσεις θὰ δώσωμεν ὑμῖν. Τοῦτο μόνον τονίζομεν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμήν, ὅτι αἱ θύραι τῆς Μητροπόλεως ἡμῶν θὰ εἶναι ἀνοικταὶ ἀδιακρίτως εἰς πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ Ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τοὺς πράγματι πάσχοντας, καθ' ὅσον ἔργον τοῦ ἀληθοῦς Ἐπισκόπου εἶναι νὰ τρέφῃ τοὺς πεινῶντας καὶ αὐτὸς νὰ πεινᾷ. Νὰ ἐνδύῃ τοὺς γυμνοὺς καὶ αὐτὸς νὰ γυμνητεύῃ. Νὰ θνήσκῃ ὁ ἴδιος, ἵνα τὴν ζῶν τῶν ἄλλοις χαρίσῃ. Διὰ τοὺς ποιμαينوμένους νὰ κρατῇ τὴν ζῶν καὶ δι' ἑαυτὸν τὸν θάνατον. Τὰ πάντα διὰ τοὺς ἄλλους καὶ οὐδὲν δι' ἑαυτὸν. Πόνοι, μόχθοι, κίνδυνοι καὶ ἀγρυπνίαι δέον νὰ συνέχουν αὐτὸν διὰ τοὺς ποιμαينوμένους. Διαρκῆς μέριμνα αὐτοῦ δέον νὰ εἶναι ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἠθικὴ συγκρότησις τοῦ ποιμνίου καὶ τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅστις κλήρος τυγχάνει συνεργάτης αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπιμύχθῳ ἔργῳ τῆς διαποιμάνσεως καὶ διαπλάσεως τοῦ ποιμνίου».

(2) Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον νὰ ἐνίσχυον τὴν βιβλιοθήκην ταύτην οἱ ἀπανταχοῦ εὐρισκόμενοι συμπατριῶται μας, ὡς καὶ οἱ διάφοροι Σύλλογοι δι' ἀποστολῆς διαθεσίμων βιβλίων.

λυτέρα και σημαντικωτέρα της τοῦ Νευροκοπίου (κάτοικοι ἐπαρχίας Ζιχνῆς 48.000, ἐξ ὧν 4.000 εἶναι ἐκ τῆς πόλεως Νέας Ζιχνῆς, κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 16 - 10 - 40, ἐνῶ ἡ ἐπαρχία Νευροκοπίου ἔχει σημερινὸν πληθυσμὸν μόνον 12.000, ἐξ ὧν 3.000 εἶναι τοῦ Κάτω Νευροκοπίου) καὶ ἡ ἱστορία τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν, ὡς εἶδομεν συνοπτικῶς ἀνωτέρω, εἶναι ἀρχαία καὶ πλουσία. Ἐπίσης ὅταν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα αἱ δύο Μητροπόλεις ἦσαν πάλιν ἠνωμένοι, ὁ τίτλος ἦτο «Ἱερά Μητρόπολις Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου».

Μὲ τὴν ἀνωτέρω γνώμην συμφωνεῖ καὶ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Κύριλλος, ὁστις εἰς τὴν ἀπὸ 25 - 4 - 53 ἐπιστολὴν του μᾶς γράφει σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἡ γνώμη σας διὰ τὸν τίτλον τῆς Μητροπόλεως ἀρίστη καὶ δίκαια, ἐπιβάλλεται ἄλλως τε καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν καὶ διὰ τὸ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἔναντι τῆς τοῦ Νευροκοπίου».

Βεβαίως καὶ ἡ τέως Μητρόπολις Νευροκοπίου εἶναι ἐπίσης παλαιά. Συναντῶμεν καὶ αὐτὴν τὸν 9ον αἰῶνα, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, ὁμοῦ μετὰ 17 Ἐπισκοπῶν, ὑποτελῶν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Φιλίππων.

Ἀνασυνεστήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1883 ἐπὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ', διὰ λόγους ἰδίως ἐθνικοῦς, ἀνακηρυχθεῖσα ἀρχικῶς ἀνεξάρτητος Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ κατόπιν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1887, Μητρόπολις (1). Περιελάμβανεν

(1) — Ἀπὸ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Μητροπόλεως Νευροκοπίου μέχρι τοῦ 1907 Ἱεράρχαι αὐτῆς ὑπῆρξαν, κατὰ τὰς ἱστορικὰς πληροφορίες τοῦ Μητροπολίτου Νευροκοπίου Θεοδώρητου, (ἴδε «Μακεδονικά» τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμ. Β' σελ. 414 - 456) οἱ ἑξῆς:

Ἰγνάτιος (ἐκ Ρόδου)	1883—1884
Χρῦσανθος	1885—1887
Γρηγόριος	1888—1891
Νικηφόρος (ἐκ Μαδύτου)	1892—1894
Νεόφυτος (ἐκ Κυδωνιῶν)	1895—1900
Νικόδημος	1900—1903
Θεοδώρητος (ἐκ Σερρῶν)	1903—1907

Κατὰ πληροφορίας δὲ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν κ. κ. Ἀγαθαγγέλου (ἐπιστολὴ του τῆς 11 - 6 - 1953) Μητροπολίται Νευροκοπίου μετὰ τὸν Θεοδώρητον διετέλεσαν οἱ κάτωθι:

Δαμασκηνὸς Μοσχόπουλος (ἐκ Σερρῶν)	
Φιλόθεος:	1924—1936
Εὐγένιος:	1936—1938 (πρῶην Νιγρίτης)
Βασίλειος:	1938—1941 (Δράμας καὶ Νευροκοπίου)

αὕτη τὴν ὑποδιοίκησιν Ραζλοκίου, τέως ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῆς Μητροπόλεως Σαμακοβίου, καὶ τὴν ὑποδιοίκησιν Νευροκόπου, ἦτοι ὑπὲρ τὰς 60 χριστιανικὰς Κοινότητες.

Καίτοι ἡ ἠνωμένη Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία Νευροκόπου καὶ Ραζλοκίου ἔκειτο εἰς νευραλγικὴν μεθοριακὴν περιοχὴν, ὅπου κατὰ τὴν ἀνασύστασιν τῆς Μητροπόλεως Νευροκοπίου ὠργιάζον οἱ αἰμοχαρεῖς Βούλγαροι Κομιτατζήδες, ἐνσπείροντες ἀφάνταστον τρομοκρατίαν καὶ ἐξαναγκάζοντες διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ἀγνοῦς Ἕλληνας νὰ ἀποσκίρτοῦν εἰς τὸ σχίσμα, δὲν ἐξελέγοντο πάντοτε, δυστυχῶς, διὰ τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον τοῦ Νευροκοπίου κατάλληλοι Ἱεράρχαι, ἀντάξιοι τῆς δυσχερεστάτης περιστάσεως καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἀσυνειδήτων καὶ ἀπλήστων γειτόνων, ἀπογόνων τοῦ Κρούμου.

Ὁ Σερραῖος ἀείμνηστος Μητροπολίτης Νευροκοπίου Θεοδῶρητος Βασματζίδης (23/10/1903 — 15/8/1907) μὲ βαθυτάτην λύπην παρατηρεῖ τὴν ἀπουσίαν ἱκανῶν Μητροπολιτῶν εἰς τὴν «τάλαιναν», ὡς ἀποκαλεῖ, ἑπαρχίαν Νευροκοπίου. «Ἐν τούτοις ἀποκρούοντες, γράφει εἰς τὸν «Κώδικα τῆς ἐν τῇ πόλει Νεβροκόπου ἱερᾶς ἐκκλησίας 1832», (1) πᾶσαν περίμισαδελφίας καὶ φιλοκατηγορίας μομφὴν καθ' ἡμῶν, εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν δὲ τῆς δικαιοσύνης καὶ μόνης φωνῆν ὑπέικοντες, μετὰ πόνου ἔθνικοῦ παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀτυχῆς αὕτη Ἐπαρχία δὲν ἠύμοιρῆσε πάντοτε τῶν καταλλήλων πνευματικῶν ἰθυτόρων καὶ ἰδίᾳ ἐξ οὗ ἀποχωρισθεῖσα τῆς Ἐπαρχίας Δράμας ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος Ἀρχιεπισκοπὴ τὸ πρῶτον καὶ εἶτα Μητρόπολις».

Ἐνῶ ἡ Μητρόπολις Ζιχνῶν εἶναι, ὡς εἶδομεν, ὑπερήφανος ὄχι μόνον διὰ τοὺς παλαιοὺς Ἱεράρχας τῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μετὰ τὴν ἀνασύστασιν αὐτῆς Μητροπολίτας.

Πάντως οἱ κάτοικοι τῆς ἑπαρχίας Φυλλίδος ἀνταποκρινόμενοι καὶ εἰς τὰς συστάσεις, ποῦ περιλαμβάνονται εἰς τὸν ἐπὶ

Γεώργιος Παπαγεωργιάδης: (ἐκλεγείς τῷ 1943 Μητροπολίτης Νευροκοπίου δὲν μετέβη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν εἰς τὴν ἔδραν του καὶ τὸν Ὀκτώβριον 1945 παρητήθη).

Ἀγαθάγγελος Τσαούσης: 19-10-1945—Σεπτέμβριος 1952.

Ὁ ἴδιος: Μητροπολίτης Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1952.

(1) «Μακεδονικά», τόμος Β' σελ. 422.

τῇ συγχωνεύσει τῶν δύο Μητροπόλεων Πατριαρχικόν τόμον (1) πειθαρχοῦν εἰς τὰς σχετικὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας, «Ἴνα οὕτως, εὐτάκτως καὶ ἀσφαλῶς τῶν πάντων διεξαγομένῳ

(1)—Τὸ πλήρες κείμενον τοῦ Πατριαρχικοῦ τόμου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἀθηναγόρας ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης Οἰκουμενικός Πατριάρχης.

Ἄριθ. Πρωτ. 1291.

«Τὰς τῶν Ἐπαρχιῶν συστάσεις καὶ διαρρυθμίσεις ταῖς πνευματικαῖς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος ἀνάγκαις καὶ τῶν καιρῶν καὶ περιστάσεων ἀπαιτήσασιν δέποτε προσαρμόζουσα ἡ Ἐκκλησία, ἔγνω ἐπὶ τοῦ κοιτίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ζ' εἰς ἱκανοποίησιν παραστάσης τότε, συνεπεία τῆς εἰς τὸ Ἑλληνικόν Κράτος ὁμαδικῆς καταφυγῆς τοῦ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Θράκης ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ, ἀνάγκης, συστήσαι ὑπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς προσωρινότητος καὶ τὴν Ἱερὰν Ἐπαρχίαν καὶ Μητρόπολιν Ζιχνῶν, διὰ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας ὀρισμένου τμήματος καὶ προσαρτήσεως τούτου τῇ νέα ταύτῃ Μητροπόλει.

«Τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μητροπόλεως Ζιχνῶν δίχα τακτικοῦ νῦν ποιεμένος παραμενούσης, τῶν δ' ἀπαιτήσεων τῶν καιρῶν καὶ τῆς ὅλης περιοχῆς ταύτης ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἄλλης καταστάσεως ἐπιβαλλουσῶν καὶ αὐθις διαρρυθμίσιν τῶν ὀρίων τῶν ἐν αὐτῇ Ἐπαρχιῶν, ἡ Μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, διασκεψάμενοι μετὰ τῆς ὀφειλομένης προσοχῆς περὶ τῆς προσωρινῆς ταύτης Μητροπόλεως καὶ τῆς κρείττονος ἐξυπηρετήσεως τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐν αὐτῇ εὐσεβοῦς ποιμνίου, ἤχθημεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συγχωνεύσεως αὐτῆς μετὰ τινος τῶν παρακειμένων αὐτῇ Μητροπόλεων, καὶ δὴ οὐχὶ τῆς ἀφ' ἧς δι' ἀποσπάσεως τμήματός τινος ἀπετελέσθη Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας, ὡς ἀριθμούσης ἱκανὸν πληθυσμὸν καὶ ἤδη αὐτάρκους, ἀλλὰ μετὰ τῆς μίκρας καὶ μὴ δυναμένης πλήρως ἀνταποκριθῆναι ταῖς ἐνεστώσαις ἀνάγκαις καὶ τῷ ἰδιάζοντι αὐτῆς προορισμῷ Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νευροκοπίου.

«Ἐφ' ᾧ καὶ ἀποφαινόμεθα καὶ ὀρίζομεν συνοδικῶς, ὅπως ἡ ἐξονομασθεῖσα Ἱερὰ Μητρόπολις Ζιχνῶν ἢ ἐφεξῆς συγκεχωνευμένη μετὰ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νευροκοπίου, τῆς τελευταίας ταύτης ἐπωνυμούμενης «Ἱερὰ Μητρόπολις Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν» τοῦ δὲ ἐν αὐτῇ ἐκάστοτε ποιμαίνοντος Ἀρχιερέως φέροντος τὸν τίτλον καὶ φημιζομένου ὡς «Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου Παγγαίου».

«Παραγγέλομεν δὲ πατρικῶς τῷ τὲ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ τῆς τέως αὐτοτελοῦς Μητροπόλεως Ζιχνῶν, ὡς τέκνοις ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοῖς, ὅπως ὑποτασσόμενοι ἐκκλησιαστικῶς ἐφ' ἑξῆς εἰς τὸν κανονικὸν Ἀρχιερέα καὶ ποιμένα αὐτῶν Ἱερωτάτου Μητροπολίτην Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν, πειθωνταὶ καὶ ὑπείκωσαν αὐτῷ, κατὰ τὴν τοῦ Παύ-

πολλή μὲν προσγίνηται αὐτοῖς ἡ πνευματικὴ ὠφέλεια, πολλή δὲ καὶ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ἡ ἀπ' αὐτῶν παραμυθία καὶ τὸ στήριγμα».

ΤΡΙΑΝΤ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

λου φωνήν, φιλοτιμῶνται δὲ ἅμα συντρέχειν καὶ συναντιλαμβάνεσθαι εἰς τὴν αἰσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν, ἵνα οὕτως, εὐτάκτως καὶ ἀσφαλῶς τῶν πάντων διεξαγομένων, πολλή μὲν προσγίνηται αὐτοῖς ἡ πνευματικὴ ὠφέλεια, πολλή δὲ καὶ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ἡ ἀπ' αὐτῶν παραμυθία καὶ τὸ στήριγμα.

«Ταῦτα οὕτω δόξαντα καὶ κριθέντα ἐκυρώθησαν συνοδικῶς. Εἰς δὲ μόνιμον αὐτῶν παραφυλακὴν ἐγένετο καὶ ὁ παρῶν Πατριαρχικὸς ἡμῶν καὶ Συνοδικὸς Τόμος, καταστρωθεὶς μὲν καὶ ὑπογραφεὶς κἂν τῷ Ἱερῷ τούτῳ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐκδοθεὶς δ' ἐν Ἰσῳ καὶ ἀπαραλλάκτῳ καὶ διαβιβασθεὶς, ἵνα κατατεθῆ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Θεοσώστου Μητροπόλεως Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν.

«Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον αὐτῷ Ἐπινεμήσεως ΣΤ'.

† Ἡ Α.Θ. Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

Ἀθηναγόρας.

† Ὁ Χαλκηδόνος Θωμᾶς.

† Ὁ Δέρκων Ἰάκωβος.

† Ὁ Πριγκηποννήσων Δωρόθεος.

† Ὁ Θεοδορουπόλεως Δεόντιος.

† Ὁ Αἰνου Γερμανός.

† Ὁ Προικοννήσου Φιλόθεος.

† Ὁ Περγάμου Ἀδαμάντιος.

† Ὁ Χαλδίας Κύριλλος.

† Ὁ Λαοδικείας Μάξιμος.

† Ὁ Σάρδεων Μάξιμος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εύαγγ. Γ. Στράτη : «Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δράβησκος», Σέρραι 1924.

Στ. Μερτζίδου : «Οἱ Φίλιπποι».

Κων. Σάδα : «Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη», τόμ. Δ' καὶ Ζ'.

Π. Παπαγεωργίου : «Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια», Λειψία 1894.

Μανουήλ Ἰ. Γεδεών : «Πατριαρχικοὶ Πίνακες».

P. Karpis : «La tragédie de la vallée de Méandre».

Δημ. Χατζηγιάννη : «Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Λαρίσης», (διάλεξις)

«Μακεδονικά» Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμ. Β'.

Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, τόμ. Π'.

«Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως» τῆς 12-3-1953, τεύχος πρῶτον.

Ἐφημερὶς «Ἀνεξάρτητος» (Ἀθηνῶν) τῆς 6-1-1935.

Ἐφημερὶς «Νέα Ἑλλάς» (Ἀθηνῶν) τῆς 1-2-1919.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΩΝ ΜΠΑΜΠΟΥΡΑ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟΝ

Πολλά ἔτη πέρασαν ἀπὸ τὴν μαύρη ἐκείνη ἡμέρα ὅπου σκληρὴ καὶ ἄδικη μοῖρα παρέδωσε τὸ ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸ Μελενικὸ εἰς τοὺς Βουλγάρους.

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, οἱ ἀπελπισμένοι Μελενικιώτες ποῦ ἔσπευσαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰς Σέρρας καὶ τὸ Σιδηρόκαστρον συναποκομίζοντες ὅτι πολυτιμότερον εἶχαν καὶ πρωτίστως τὰ Εὐαγγέλια, τίς εἰκόνες καὶ τὰ ἱερά σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν τους, ἄνοιξαν τὰ ἀμέτρητα πελώρια βαρέλια τῶν δεκάδων χιλιάδων ὀκάδων ποῦ ἦταν ἐντειχισμένα μέσα στὶς λεγόμενες «τρυπητέες» (στοές) τῶν γύρω λόφων καὶ πλημμύρισαν οἱ ρεμματιές καὶ οἱ χαράδρες ἀπὸ ἄλυκο κρασί. Ἦταν—μᾶς ἔχουν διηγηθῆ αὐτόπαι μάρτυρες—σάν ν' ἄτρεχε ποτάμι τὸ αἷμα τοῦ Μελενικοῦ.

Σήμερα πλέον γνωρίζομε πολὺ λίγα πράγματα γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Μελενικοῦ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Οἱ παλαιότεροι ποῦ γεννήθηκαν καὶ ἔζησαν ἐκεῖ ἀπέθαναν, καὶ οἱ νεώτεροι, ποῦ μὲ ὑπερηφάνεια διακηρύσσουν τὴν καταγωγὴν τους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφυγαν βρέφη ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δὲν θυμοῦνται τίποτε.

Προσπαθοῦμε νὰ συγκεντρώσωμε στοιχεῖα γιὰ τὰ κτίρια του, τὴν ζωὴν του καὶ τὰ ἔθιμα του ἀπὸ παλαιότερα δημοσιεύματα, σημειώσεις καὶ γράμματα. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον νομίζομεν ὅτι δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος ἢ ἀναδημοσίευσις ἐν μεταφράσει παλαιότερας Γαλλικῆς μελέτης, ποῦ ἀφορᾷ τὸ «μεγάλον σπίτι» τοῦ Μελενικοῦ καὶ ποῦ ἐγράφη τὸ 1902 ἀπ' τὸν γάλλο στρατηγὸν ντὲ Μπελιέ (*).

Καὶ ὁ μὲν γάλλος Στρατηγὸς εἶδε τὸ σπίτι αὐτὸ εἰς ἀθλίαν καὶ πτωχικὴν πλέον κατάστασιν. Κατὰ τὸ λέγειν ὁμῶς τῆς μόνης σήμερον ζώσης ἀπογόνου τῶν Μπάμπουρα Ἑλένης Χατζημιχάλη καὶ συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ ἓνα Μελενικιώτικον τραγοῦδι, ἐγνώρισε ἡμέρες δόξης μεγάλης καὶ ἦταν

(*) Gédérel de Beylié. L' Habitation Byzantine 1903.

ἡ κατοικία ἑνὸς τῶν προϋχόντων τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς πόλεως. Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ γαλλικοῦ κειμένου :

«Τὸ μόνο ἰδιωτικὸ σπίτι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὸν εἶναι τὸ ἀρχοντικὸ σπίτι τοῦ Μελενίκου.

Τὸ σπίτι τοῦ Μελενίκου, «τὸ μεγάλο σπίτι», ὅπως τὸ ἔλεγαν οἱ Μελενίκιοι, ἐκτίσθηκε εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως καὶ σὲ ἕνα ἀντέρισμα ποῦ δεσπόζει αὐτῆς, ἴσως τὸν 12ον αἰῶνα, ἀλλὰ πιθανώτερον τὸν 14ον ἂν κρίνη κανεῖς ἀπὸ τὴν διακόσμησιν τῆς προσόψεως. Εἶναι σπίτι τετράγωνο. Κάθε πλευρὰ ἔχει μῆκος 17,60 μ. καὶ εἶναι ἐνισχυμένο μὲ ἕναν μεγάλο πύργο καὶ διασκευασμένο διὰ ἄμυνα ἂν καὶ εἶναι ἀποκλειστικῶς κατοικία.

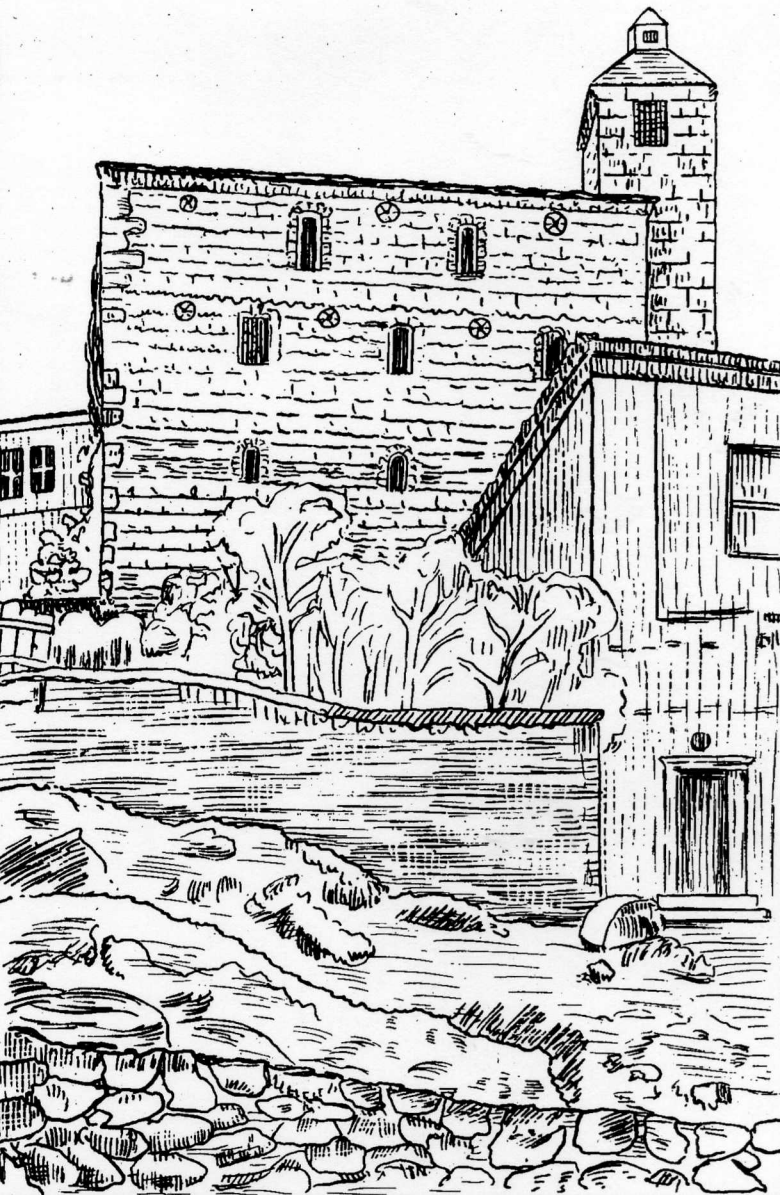
Ἡ πόλις τοῦ Μελενίκου, ποῦ βρίσκεται στὰ σύνορα Βουλγαρίας καὶ Μακεδονίας, ἔχει μείνει ἀκραιφνῶς Ἑλληνική. Τὸν καιρὸ τοῦ Βυζαντίου ἐχρησίμευε ὡς τόπος ἐξορίας τῶν ἐν δυσμενεῖα ἀξιωματοῦχων καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ σημερινοῦ, πολὺ ξεπεσμένου ἀρχοντικοῦ, διατείνονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ μίαν τῶν σπουδαίων αὐτῶν προσωπικοτήτων. Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμε τὸν θρῦλο καὶ ἄς πάρωμε τὸ σπίτι γι' αὐτὸ ποῦ εἶναι πράγματι, δηλ. ἀνάκτορον τῶν πάλαι ποτὲ ἀρχόντων τῆς χώρας.

Ὁ Κος Περδριζὲ ἀνεκάλυψε τὸ πολῦτιμο αὐτὸ μνημεῖο δταν ἐρευνουσε τὴν Μακεδονία κατ' ἐντολὴν τῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Κατὰ παράκλησιν μᾶς ἐπῆγε πρὸς συνάντησιν τοῦ καὶ ὁ Κος Σεναι τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1901 καὶ ἐξεπόνησε τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομε.

Τὸ σπίτι εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μικρὰ ἀγκωνάρια καὶ τοῦβλα ποῦ σχηματίζουν πολὺ ἀπλὰ γεωμετρικὰ σχέδια. Ὁ πύργος ποῦ χρησίμευε ὡς «βίγλα» καὶ διὰ τὴν ἄμυνα, ἦταν ξύλινος καὶ εἶναι ἐν μέρει πολὺ νεώτερος. Μόνο τὸ κάτω μέρος του εἶναι ἀπὸ πέτρα καὶ τοῦβλα καὶ τῆς ἰδίας ἐποχῆς μὲ τὸ ὑπόλοιπον οἰκοδόμημα.

Τὸ σπίτι ἔχει ἰσόγειον καὶ δύο πατώματα εἰς τὴν κυρία πρόσοψιν. Το πῖσω μέρος ἔχει δύο πατώματα. Ἡ διάταξις αὐτῆ ἐγινε ἀναγκαστικὰ λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους. Τὰ παράθυρα εἶναι στρογγυλεμένα πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἔχουν 1,10 μ. ὕψος ἐπὶ 1,15 μ. πλάτος, Ὁ ἀριθμὸς τους δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς σὲ κάθε πρόσοψιν, ἡ μία δὲν ἔχει καθόλου ἀνοίγματα.

Τὸ ἐσωτερικὸ περιλαμβάνει μίαν μεγάλην κεντρικὴν αἴθουσαν πλακόστρωτην, (ἐξάγωνες πλάκες τῶν ὁποίων κάθε πλευρὰ ἔχει μῆκος 0,20 μ.), ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὅλον τὸ ὕψος τῆς οἰκοδομῆς, καὶ δέκα δωμάτια δηλ. πέντε σὲ κάθε δροφον. Τὰ δωμάτια

αὐτὰ συγκοινωνοῦν μεταξύ τους καὶ ἔχουν ἐπίσης τὸ κάθε ἓν
μία θύρα πρὸς τὴν κεντρικὴν αἴθουσα.

Τὸ δωμάτιο ἀριστερά τῆς εἰσόδου εἶναι σχετικῶς κομψὸ καὶ
ἔχει ὀροφὴ καινούργια μὲ μεγάλη ξύλινη ἐπένδυση τουρκικοῦ
ρυθμοῦ, ὅστερα ἔρχονται οἱ κοιτῶνες καὶ δεξιὰ ὑπάρχει ἓν
μαγειρεῖο. Ὅλα αὐτὰ εἶναι σέ πολὺ κακῆ κατάστασι καὶ πολὺ
πτωχικά.

Τὸ δεύτερο πάτωμα εἶναι ἀκατοίκητο καὶ χρησιμεύει ὡς
ἀποθήκη. Ἀνεβαίνει κανεὶς ἀπὸ μία σκάλα ἢ ὅποια τελειώνει
σὲ μιὰ ξύλινη σοφίτα τὴν ὅποια ὑποβαστάζουν δύο ξύλινοι δο-
κοί. Οἱ τοῖχοι διαχωρισμοῦ ἔχουν ὑποστῆ μεταβολές ἀπὸ τὸν
καιρὸ τῆς ἀρχικῆς ἀνοικοδομήσεως καθὼς καὶ τὸ κάτω μέρος
τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως εἰς τὸν ὅποιον ἔχουν γίνει ἐπι-
σκευές. Ἀλλὰ ἡ γενικὴ διαρρῦθμισις πιθανώτατα δὲν ἔχει ἀλ-
λάξει.

Μιὰ πέτρινη σκάλα, τῆς ὁποίας φαίνονται ἀκόμη οἱ βάσεις,
χρησίμευε διὰ τὴν ἀνοδο εἰς αὐτὸ ποῦ σήμερα εἶναι ἀποθήκη.

Κατὰ τὴν γνώμη μας εὐρισκόμεθα πρὸ τυπικῆς ἀνατολι-
κῆς κατοικίας τῆς Συρίας, Ἀφρικῆς καὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ Νότου,
συνισταμένης ἀπὸ χώρους οἱ ὅποιοι περιβάλλουν ἀπὸ τρεῖς
πλευρὲς μιὰ ἐσωτερικὴ αὐλὴ λεγομένη «Πάτιο». Ἡ δριμύτης
τοῦ κλίματος τῆς πόλεως τοῦ Μελενίκου ἢ ὅποια εὐρίσκεται σὲ
τόσον ὀρεινὸ μέρος ἀνάγκασε τὸν ἀρχιτέκτονα «νὰ σκεπάσῃ»
τὸ προαύλιο αὐτὸ μὲ στέγη.

* Ἀραγε νὰ εἶχε τὸ δεύτερο πάτωμα ἐσωτερικὸ, συνεχόμενο
ξύλινο ἐξώστη κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἀραβικὰ σπίτια; Ἡ
σημερινὴ κατάστασις τῆς ἐτοιμορρόπου τοιχοποιίας δὲν μᾶς
ἐπιτρέπει συμπεράσματα. Ἴσως τὸ πάτωμα αὐτὸ νὰ χρησίμευε
ἐν μέρει ὡς γυναικωνίτης καὶ ὡς ἀποθήκη καὶ ἐργαστήρια.

Ἐμπροσθεν τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ σπιτιοῦ τὴν ὅποια πλα-
γισφύλαγε ὁ πύργος ὑπῆρχε μιὰ σκάλα μὲ ὀλίγες βαθμίδες.

Τὸ σπίτι τοῦ Μελενίκου τὸ ὅποιον μέχρι τῆς στιγμῆς εἶναι
μοναδικὸ εἰς τὸ εἶδος του, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μᾶς καταπλη-
ξῇ μὲ τὸν πλοῦτο τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα εἶναι
πολὺ ἐνδιαφέρον διότι μᾶς δείχνει τὸν μέχρι τοῦδε ἄγνωστο
τύπο ἐπαρχιακοῦ ἀνακτόρου ἄρχοντος ἢ κατοικίας πλουσίου
ἀστοῦ ἀκριτικῆς πόλεως».

Ἐδῶ τελειώνει ἡ περιγραφή τοῦ Στρατηγοῦ ντὲ Μπελιέ.

Εἰς τὸ Μελενίκον, τὸ «μεγάλον σπίτι» ἦταν γνωστὸ καὶ μὲ
τὸ ὄνομα «τὸ σπίτι τῆς ὥρας», διότι κάποτε—δὲν κατορθώσαμε

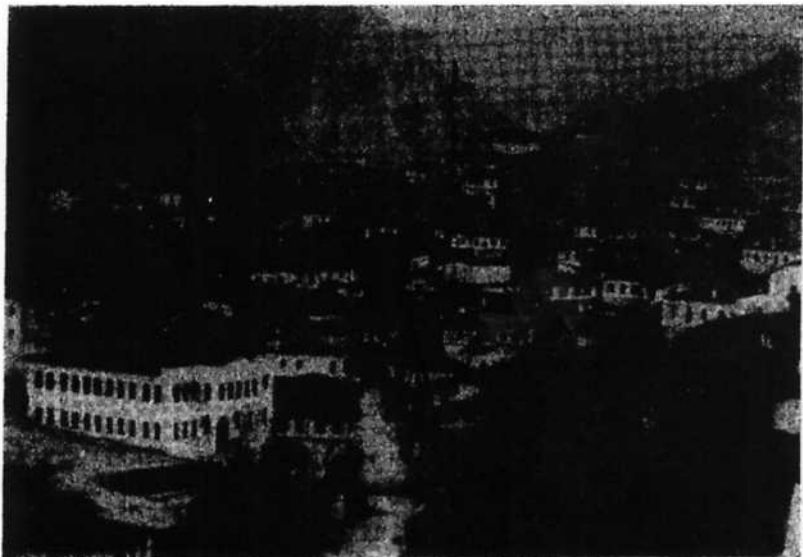
νά μάθωμε άκριβώς πότε— ό πύργος του πλουτίσθηκε μ' ένα μεγάλο ρωλόγι.

Τό ρωλόγι δέν ύπάρχει πιά. Οί ρυθμικοί του κτύποι, ό σφυγμός τοῦ Μελενίκου, έσίγησε. "Ίσως νά έπεσε καί ό πύργος...

Στήν καρδιά όμως όλων τών Μελενικιωτών, κι' εκείνων άκόμη ποῦ δέν έγνώρισαν τό άγέρωχο αυτό κάστρο τοῦ Έλληνισμού, άντηχοῦν πάντα οί ρυθμικοί παλμοί τοῦ Μελενίκου, σάν γνώριμη φωνή ποῦ τοῦς καλεῖ κοντά του, στά μάτια τοῦς φεγγοβολοῦν οί σταυροί καί οί τρολλοί τών έκκλησιῶν του καί μέσ' στήν ψυχή τοῦς όρθώνεται περήφανα ό πύργος τών Μπάμπουρα μέ λάβαρο καί σημαία του τ' άσπρα σύννεφα καί τόν γαλανό οὐρανό.

20.V.53.

Λ. ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΥ - ΚΑΛΙΝΣΚΗ

Τό Ιστορικόν Μελένικον.

(*Άνω δεξιά τῆς εικόνας διακρίνεται τό σπίτι τών Μπάμπουρα καί ό Πύργος του).

ΟΙ ΕΚ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΙ

Νομίζω ότι όλοι μας έπρεπε να αποδίδουμε περισσότερη σημασία, εις τὸ παρελθόν τῶν οἰκογενειῶν μας καί να προσπαθῶμε να συγκεντρώσωμε ότι γνωρίζομε, εἴτε ἀπὸ ἀφηγήσεις τῶν γονέων καί πάππων μας, εἴτε ἀπὸ γράμματα, ἡμερολόγια καί ἔγγραφα πού κάπου - κάπου ἔχουν διασωθῆ ὡς ἐκ θαύματος, εἴτε ἀπὸ ἀρχεῖα καί βιβλία. Αὐτὸ ὄχι διὰ να δοξασθοῦν τὰ ὄνοματὰ τῶν οἰκογενειῶν μας, ἀλλὰ ἐπειδὴ δυστυχῶς εις τὸν τόπο μας ἔχομε τὴν μανία να καταστρέφωμε ἢ ν' ἀγνοοῦμε θεληματικὰ καί να περιφρονοῦμε κάθε παράδοση, θέλω να ἐλπίζω ὅτι ἀπὸ τὴν περισυλλογὴ αὐτὴ κάποιος μελλοντικὸς Ἕλληνας, κάποιον νέον Ἕλληνα θὰ ἀντλήσῃ ὑπερηφάνεια διὰ τὴν πατρίδα μας διὰ τὰς παραδόσεις μας, θὰ αἰσθανθῆ ὅτι δὲν βρίσκεται στὴν ζωὴ τυχαίως καί χωρὶς ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ ὡς κρίκοι μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς ἀνθρώπων καλῶν, πού ὑπηρετήσαν κατὰ τὴ δύναμη τοῦς τὸν τόπο τοῦς, πού ἐτίμησαν τὸ ὄνομά τοῦς, καί ὅτι ὁ καθένας μας ἔχει τὴν ἱερὰν ὑποχρέωσιν να εἶναι, να γίνῃ ἀντάξιος, ἀληθινὰ ἀντάξιος, τῶν καλῶν προγόνων τοῦ.

Δὲν ὠφελεῖ πότε - πότε να ἐνθυμούμεθα τίς γενεές πού πέρασαν καί ἔσβησαν, δὲν ὠφελεῖ ὅποτε μᾶς συμφέρει να «μεταχειριζόμεθα» ὡς λάβαρο τὸν Παρθενῶνα, τὸν Ὅμηρο, τὸν Λεωνίδα καί τοῦς Τριακοσίους τοῦ καί τίς ἄλλες ἀμάραντες δάφνες μας. Πρέπει καί συνεχῶς να προσθέτωμε νέες, να τίς ἀνανεώσωμε, γιατί ἀλλιῶς θὰ σκεπασθοῦν σιγά - σιγά ἀπὸ σκόνες καί ἀράχνες, θὰ σκοτεινιάσουν, θὰ τριφθοῦν, θὰ χαθοῦν . . . Πρέπει βέβαια ὁ ἄνθρωπος να ζῆ σκεπτόμενος τὸ παρὸν καί τὸ μέλλον, ἀλλὰ να μὴ λησμονῆ καί τὸ παρελθόν.

Κάθε δένδρο πού προσπαθεῖ ν' ἀνοίξῃ ὄλο καί πιὸ διάπλατα τὰ κλαριά τοῦ, να σηκώσῃ ὄλο καί πιὸ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ τὴν κορυφή τοῦ, ἀντλεῖ τὴν δύναμή τοῦ ἀπὸ τίς ρίζες τοῦ, ἀπὸ τὸ πάτριον ἔδαφος. Ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος: Τὸ πάτριον ἔδαφος τοῦ καθενός μας εἶναι ἡ πατρίδα, ἡ οἰκογένεια, τὸ παρελθόν.

Καί ἀπὸ ἐκεῖ θ' ἀντλήσωμε νέα πάντα δύναμη, νέα ὄθηση γιὰ λαμπρότερο μέλλον . . .

Ὅλο τὸ Μελένικο εἶναι γεμάτο ἱστορία, κάθε πέτρα τοῦ

μιλεί για τὸ παρελθόν. Ἐχει πολλές οικογένειες διὰ τίς ὁποῖες μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπερήφανο, καὶ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἡ οἰκογένεια Χρήστου Μάννου.

Ὁ Χρήστος Μάννου εἶναι ὁ πρῶτος τοῦ ὁποῦ ἔχομε ἀκριβῆ βιογραφικὰ στοιχεῖα. Τὰ πρὶν εἶναι ἐπίσης γνωστά, ἀλλ' ὄχι ἐξηκριβωμένα. Ὁ θρῦλος καὶ ἡ παράδοσις τῆς οἰκογενείας, χιλιοειπωμένη ἀπὸ παπποῦ σὲ ἔγγονό, ἀπὸ πατέρα σὲ γιό, μᾶς μιλάει γιὰ βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες καὶ φράγκους ρηγάδες, σταυροφορίες καὶ ἐκστρατεῖες, πολιορκίες καὶ μάχες, κάστρα καὶ πύργους, λάβαρα καὶ σημαῖες, οἰκόσημα καὶ πανοπλίες. Μᾶς λέει ὅτι ὄλα αὐτὰ ἔσβησαν μιὰ μέρα πικρὴ μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ καὶ ὅτι στὰ 1600 δὲν εἶχε ἀπομείνει στὴν οἰκογένεια Μάννου παρά ἓνα σπίτι ποῦ ἔμοιαζε σὰν φρούριο, μιὰ οἰκογενειακὴ ἐκκλησοῦλα δίπλα στὴ Μονὴ Ροζινοῦ, λίγα στρέμματα γῆς καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος.

Ἄπὸ ἓναν κώδικα τῆς Μονῆς Ἰβήρων μαθαίνομε ὅτι ἓνας Μάννος ἦταν λογοθέτης τὸ 1611—δὲν μᾶς λέει ὅμως ποιᾶς ἐκκλησίας.

Ὁ πάππος καὶ ὁ πατέρας τοῦ Χρήστου Μάννου—ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀναστάσιος—Ἐμμανουὴλ καὶ οἱ ἀείμνηστοι, καθὼς τοὺς ὀνομάζει ἓνα ἔγγραφο τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῆς Βιέννης, πρόγονοι ποῦ ἦσαν Σικελοπροβηγκιανικῆς καταγωγῆς—ἔζησαν στὸ Μελένικο, ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Χρήστος γεννήθηκε τὸ 1737 στὴν Κατράνιτσα τῆς Μακεδονίας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀναστάσιος γεννιέται τὸ 1775 στὴ Νιάουσα καὶ ὕστερα, ἔξαφνα, τοὺς βρίσκομε μαζί μὲ τοὺς Σίνα, ποῦ ἔχουν ἔρθη πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Μοσχόπολι, στὴ Νύσσα. Αὐτὰ ὄλα μᾶς τὰ μαθαίνει ἓνα παλαιὸ βιβλίον—σημειωματάριον ὅπου τὰ εἶχε γράψει ὁ Χρήστος Μάννος—δὲν μᾶς λέει ὅμως ποιὰ ἦταν ἡ αἰτία ὄλων αὐτῶν τῶν μετακινήσεων. Νὰ ἦταν ἄραγε ἡ σκληρότης τῶν Τούρκων δεσποτῶν τοῦ Μελενίκου ἢ οἱ ἐπιδημίες ποῦ θέριζαν τότε πόλεις ὀλόκληρες;

Τὸ 1790 ὁ ἐντιμότατος κ. Χρήστος Μάννου, καθὼς τὸν ὀνομάζει τὸ κτηματολόγιον τοῦ Μελενίκου, ἔχει ἀποκτήσει πάλι σχετικὴ περιουσία. Οἱ σημειώσεις του μᾶς μαθαίνουν ὅτι τὸ σπίτι στὸ Μελένικο ἔχει «καλοκαιρινοὺς καὶ χειμερινοὺς ὄντάδες, αἰθούσας ἐκτεταμένους μὲ λαμπρὰς ζωγραφίας εἰς τοὺς τοίχους καὶ μεγάλα ὑπόγεια κελλάρια γιὰ κρασί, ἀμπάρια γιὰ ζαχαρέδες, τρία φρέατα, σταύλους καὶ κῆπον μεγάλον». Ὅτι ἔχει ἐπίσης δίπλα στὴ Μονὴ Ροζινοῦ «ἐξοχικὸν ὀσπίτιον εἰς ρωμαντικὸν τόπον μὲ δάση καὶ πηγὰς, ὅπου ἡ οἰκογένεια ἀπερνοῦσε

εὐχάριστα τὸ καλοκαίρι, μὲ μεγάλην ἄμπελον καὶ λαχανόκηπο οὗ ἐφύτευσε αὐτὸς πρῶτος τὰ γεώμηλα τὰ ὁποῖα μετέφερε ὁμοῦ μὲ διάφορα σπάνια φυτὰ καὶ ἄνθη διὰ τὸν ὠραισμόν τοῦ κήπου ἀπὸ τὴν Βιέννην». Ἀπὸ τὸ κτηματολόγιον βλέπομε διφροντίζει καὶ συνεισφέρει διὰ τὴν Κοινότητα καὶ ὅτι εἶναι ἓνα τῶν προεστώτων.

Τὸ 1795 ἐγκαταλείπει τὸ Μελένικο καὶ ἐγκαθίσταται ὀριστικῶς στὴ Βιέννη. Μαζὶ του παίρνει, κειμήλια ἱερὰ, λίγο χῶμα Μακεδονικὸ καὶ τὸ οἰκόσημο ἀπὸ τὸ στασίδι τῆς οἰκογενειακῆς ἐκκλησιῶν. Τὸν συνοδεύει ὁ δεῦτερος γιός, ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ πρῶτότοκος μένει στὸ Μελένικο. Σιγά - σιγά ὁ Χρῆστος Μάννου γίνεται πᾶμπλουτος στὴ νέα του πατρίδα, ἀλλὰ παρὰ τίς συμβουλές τοῦ φίλου του Σίνα δὲν ἐννοεῖ νὰ ἀγοράσῃ ἀκίνητα «στὸν ξένο τόπο». Θέλει μιὰ μέρα νὰ πάρῃ τὰ χρήματά του στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα ποὺ προσδοκοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες. Ἐν τῷ μεταξύ δὲν παύει καὶ ἀπὸ τὰ ξένα νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν Κοινότητα Μελενίκου. Ἀπὸ τὸ κτηματολόγιον καὶ διάφορα γράμματα ποὺ βρίσκονται στὸ ἀρχεῖον τῆς Καπέλλας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Βιέννης μαθαίνομε ὅτι ἔλαβε ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν καθίδρυσιν τοῦ «Συστήματος τοῦ Κοινοῦ», ὅτι φροντίζει διὰ τὴν τακτικὴν ἀποστολὴν τῶν τόκων διαφόρων κληροδοτημάτων εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Μελενίκου καὶ ὅτι παρακολουθεῖ ἀπὸ μακριὰ τὴν καλὴν τους λειτουργίαν.

Στὴ Βιέννη γίνεται ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπιστάτης τῆς ἐκεῖ Κοινοῦ. Εἶναι φίλος καὶ γνωστός τῶν ἀδελφῶν Πούλιου, δίνει χρήματα γιὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ρήγα. Τὸ τραγικὸ τέλος τοῦ Φεραίου καὶ τῶν συντρόφων του τὸν ἀφήνει γιὰ καιρὸ κατὰ καρδὰ πληγωμένο.

Τὰ χρόνια περνοῦν καὶ ὁ Χρῆστος Μάννου ἔχει—σύμφωνα μὲ τίς παλαιᾶς σημειώσεις— ἓνα ἑκατομμύριον «μπαγκατσέτουλες» στὴν κάσση του. Ἔρχονται ὁμοῦ οἱ Ναπολεόντιοι πόλεμοι καὶ ὁ Χρῆστος Μάννου κρατᾷε στὰ χέρια του δέσμες καὶ δέσμες ἄχρηστα χαρτονομίσματα. Παρὰ τὴν ἡλικίαν του ὁμοῦ, εἶναι πιά 74 ἐτῶν, δὲν χάνει τὸ θάρρος του. Ξαναρχίζει καὶ πάλι τὸ ἐμπόριον μὲ τὴ βοήθειαν τῶν δύο γιῶν του. Στὶς ἐλεύθερές του ὥρες ἀσχολεῖται καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα πράγματα. Ἔτσι ἐφευρίσκει καὶ ἓνα χημικὸ φάρμακον διὰ νὰ «διορθῶναι τὸ ταμβάκον καὶ λαμβάνει καὶ Καισαροβασιλικὸν προνόμιον εἰς τὴν ἐφεύρεσιν δι' ἧς πολλοὺς χρόνους προσεπορίζετο τῶν ἀναγκαίων». Τὸ 1820 ἐγκαθίσταται στὴ Βιέννη καὶ ὁ πρῶτότοκος γιός Ἄνα-

στάσιος. Ὀλίγους μῆνες προτοῦ πεθάνει ὁ Χρῆστος ἔρχεται στήν Αὐστρία ὁ ὀκταετής Κωνσταντῖνος, γιός τοῦ Ἀναστασίου. Καί ὁ ἐτοιμοθάνατος παππούς βάζει τόν μικρό νά ὀρκισθῆ πάνω στό χῶμα τὸ Μακεδονικό ὅτι θά μείνῃ πάντοτε καλός καί τίμιος Ἕλληνας καί ὅτι θά δουλέψῃ πιστά γιά τὸ καλὸ τῆς Ἑλλάδος. Ὑστερα ὁ Χρῆστος Μάννος πεθαίνει εὐχαριστημένος γιὰ τὸ πρόφτασε ν' ἀκούσῃ τὸ σάλπισμα τοῦ 21, τὸ μήνυμα τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ ἔτος 1838 βρίσκει ὅλη τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀναστασίου Χρήστου Μάννου ἢ Χρηστομάννου (ὅπως τοὺς ἔλεγαν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χρήστου Μάννου) στήν Αὐστρία, εἶναι ἡ γυναίκα του, ἡ Αἰκατερίνη Ζάκχου, ποὺ δὲν ἐννοεῖ καί στὴ Βιέννη ἀκόμα νά ἀποχωρισθῆ τὸ μελενικιώτικὸ τῆς ἔνδυμα, οὔτε ν' ἀλλάξῃ τὸ τυπικὸ κτένισμα τῆς Μακεδονίτισσας, καί τὰ ἄλλα δύο τοῦ ἀγόρια, ὁ Ἐμμανουὴλ καί ὁ Ἰωάννης.

Τὸ ἀρχοντικὸ στό Μελένικο μένει μόνο του. Ἀλλὰ ὄχι γιά πολὺ καιρό. Μιά ἄγρια νύχτα πλακώνουν Βούλγαροι κομιτατζήδες, καί τὴν καταστρέφουν τὸ μισὸ Βαρόσι, τὴν παλαιότερη συνοικία. Καί τὸ σπίτι τῶν Μάννων γίνεται στάχτη.

Στὴ Βιέννη ὁ Ἀναστάσιος ἐξακολουθεῖ νά ἐργάζεται στὰ ἴχνη τοῦ πατρός. Γίνεται καί αὐτὸς ἐπιστάτης τῆς Κοινότητος καί γραμματεὺς ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Συνεχίζει τὴ φροντίδα καί ἐπιστάσια διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κοινοῦ Μελενίκου καί συμβάλλει εἰς ὅ,τι μπορεῖ νά βοηθήσῃ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ τρία τοῦ παιδιὰ μεγαλώνουν στὴ Βιέννη. Ὁ Κωνσταντῖνος, ποὺ ἔχει γίνει ἓνα ὠραῖο παλληκάρι, εἶναι τὸ καμάρι τοῦ πατέρα του. Τὸν διακρίνει τὸ ἐνάρετον τοῦ χαρακτήρος, τὰ βαθεῖα πάτριωτικά καί θρησκευτικά του αἰσθήματα καί ἡ ἐγκυκλοπαιδική του μόρφωση. Μιλεῖ ἀπταιστώως τρεῖς ξένες γλώσσες, ἔχει τελειώσει τὴν ἐμπορικὴ σχολὴ καί σπουδάζει καί ζωγραφικὴ. Οἱ προσωπογραφίες τοῦ πατέρα του καί τῆς μητέρας του, ποὺ ζωγράφησε τὸ 1839 καί ποὺ ὑπάρχουν στήν οἰκογένεια, μαρτυροῦν πραγματικὸ τάλαντο. Τὸ 1839 παντρεύεται τὴ Μαρία Καζάζη, Ναουσσαία ἀπὸ πατέρα, Αὐστριακὴ ἀπὸ μητέρα. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἀποκτᾶ ἕξ παιδιὰ. Τὰ δύο πρῶτα εἶναι ὁ Ἀναστάσιος Χρηστομάνος (γεν. 1841) καί ἡ Αἰκατερίνη Λασκαρίδου (γεν. 1842). Τὸ 1848 πεθαίνει ὁ πατέρας του, καί τὸν πενθεῖ ὅλο τὸ Μελένικο καί ὅλη ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης τῆς Βιέννης.

Ἄναλαμβάνουν τώρα τὴν ἐμπορικὴ ἑταιρία τὰ τρία ἀδελφία, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ἐμμανουήλ καὶ ὁ Ἰωάννης. Ἄλλὰ ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κρατιέται πιά στὴν Αὐστρία. Θέλει νὰ ἔλθῃ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1853 ἔρχεται μόνος του, ἀγοράζει ἕνα οἰκόπεδο, γωνία Λυκαβητοῦ καὶ Ἀκαδημίας, ἐτοιμάζει τὰ σχέδια τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐπιστρέφει στὴ Βιέννη γιὰ νὰ φέρῃ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ 1855 ἐγκαθίσταται ὀριστικῶς στὴν πρωτεύουσα τοῦ «Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Γεμάτος δράση, γίνεται μέλος ἀρωγὸ κάθε κινήσεως, κάθε Ἑταιρείας. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν τοῦ ἀρκεῖ. Θέλει νὰ βοηθήσῃ καὶ εἰς τὰ γενικώτερα ζητήματα, στὴ γενικώτερη ἀνάπτυξη τοῦ τόπου. Καὶ ἀποφασίζει, παρὰ τὶς συμβουλὲς τῶν ἀδελφῶν του, νὰ βάλῃ ὅλη του τὴν περιουσία σὲ ἐπιχείρηση «πολυφορειῶν» μὲ γραμμὲς πρὸς Νέο Φάληρο, Πειραιᾶ καὶ Ἐλευσίνα. Ἔτσι πέρασαν τέσσαρα εὐτυχισμένα χρόνια. Τὸ σπίτι του εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ φιλόξενα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐδῶ περνοῦν εὐχάριστες βραδιὲς μὲ ἄλλες πολλὰς προσωπικότητες ὁ Φίλιππος Ἰωάννου καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης, ποὺ εἶναι στενοὶ φίλοι τοῦ Κωνσταντῖνου.

Ἄλλὰ δυστυχῶς ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν κακῆς ὑγείας, ὑπέφερε ἀπὸ ὀξεῖς ρευματισμοὺς καὶ μυοκαρδίτιδα. Τὸ 1859 ἄφησε ἕναν διαχειριστὴ στὴν ἐπιχείρηση καὶ πῆγε γιὰ θεραπεία στὴ Βιέννη. Τῷ 1861 πέθανε ἐκεῖ χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ γυρίσῃ στὰς Ἀθήνας. Ὅταν ὁμως ἐπέστρεψε ἡ χήρα του μὲ τὰ ὄρφανά—ὁ μεγαλύτερος γιὸς ἦταν εἴκοσι καὶ ἡ μικρότερη κόρη πέντε ἐτῶν—βρέθηκε πρὸ καταστροφῆς. Ὁ πιστὸς διαχειριστὴς εἶχε καταχρασθῆ τὰ πάντα, οἱ Χρηστομάνοι βρέθηκαν στὸ δρόμο καὶ ἡ ἑταιρία βαρῶς χρεωμένη.

Παρὰ τὴ συμπάθεια ὅλης τῆς κοινωνίας, παρὰ τὴν προστασία αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος πολὺ ἀγαποῦσε καὶ ἐκτιμοῦσε τὸν Κωνσταντῖνο, ποὺ ἀλήθεια ἦταν ἐκλεκτὴ φυσιογνωμία, ἡ θέσις τους ἦταν τραγικὴ. Γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ πληρώσουν τὰ χρέη τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ νὰ τελειώσῃ ὁ νεαρὸς Ἀναστάσιος τὶς σπουδὲς του στὴν Καρλσρούη, ἀναγκάσθηκε ἡ χήρα νὰ πουλήσῃ τὸ σπίτι, ποὺ εἶχαν κτίσει μὲ τόση χαρὰ, μὲ τόσες ἐλπίδες, καὶ νὰ καταφύγῃ σὲ ἕνα σπιτάκι στὴν Καλλιθέα.

Ὁ νεαρὸς Ἀναστάσιος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ πατέρας του εἶχε ἐμφυσήσει ἀληθινὰ χριστιανικὰ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα, ἐπείγεται νὰ ἀποφοιτήσῃ γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν μητέρα του καὶ τ' ἀδελφία του. Καὶ αὐτὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ του Αἰκατερίνη ἔτυχαν τῆς καλυτέρας καὶ Ἑλληνοπρεπεστέρας ἀνατροφῆς. Ἕλληνες διδά-

σκαλοι τοῦ Ἀναστασίου στήν Βιέννη ὑπῆρξαν ὁ Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, ὁ Ιατρός Θεσπιεύς, ὁ Ἐμμανουήλ Ἀθανασίου, ὁ Δεπάστας καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος Χαιρωνίδης. Παιδί ἀκόμη ὁ Ἀναστάσιος ὑπηρετοῦσε στή λειτουργία τῆς Καπέλλας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, διάβαζε τόν Ἀπόστολο καί ἔλεγε τὸ Πιστεύω. Μετά τὴ λειτουργία ὁμῶς ἔτρεχε βιαστικά ν' ἀκούσῃ τὰ μαθήματα Φυσικῆς καί Χημείας τῶν καθηγητῶν Pisko καί Schrotter στὸ Πολυτεχνεῖο καί ὅταν γύριζε σπῆτι ἔκαιγε συνήθως τὰ χέρια του καί τὰ ἐπιπλα μὲ τὰ πειράματα ποῦ ἐπαναλάμβανε μόνος πλέον. Ἀφοῦ ἀρίστευσε στὶς τέσσερις πρῶτες τάξεις τοῦ Βιοτεχνικοῦ Γυμνασίου, κατῶρθωσε νὰ μὴν ἀκολουθήσῃ τὸ ἐμπορικὸ στάδιο ἀλλὰ νὰ σπουδάσῃ Χημεία. Ἐννατος μεταξὺ διακοσίων ἐνεγράφη πρῶτα εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον Βιέννης. Κατόπιν μετέβη εἰς τὸ Γκόσσην καί τὸ Βερολίνο, ὕστερα εἰς τὴν Καρlsruhe καί τὴν Αἰδελβέργη, ὅπου ἔγινε μαθητῆς καί ἀργότερα βοηθὸς τῶν μεγάλων Bunsen καί Kirchhoff.

Ἄλλὰ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς οἰκογενείας του ἐπέβαλλε εἰς τὸν νεαρὸν Χριστομάνον νὰ ἐξεύρῃ τὸ ταχύτερον ἐργασίαν. Ὁ Bunsen τὸν ἐσύστησε εἰς ἕνα ἐργοστάσιο χρωμάτων ἀνιλίνης στήν Φρανκφούρτη, καί ἀπὸ ἐκεῖ ἐκλήθη στὴ Μοσχα τῆς Ρωσίας νὰ διευθύνῃ τὸ χημεῖον μεγάλου ἐργοστασίου χημικῶν προϊόντων.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1862 καλεῖται ὑπὸ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Ἐπαμεινώνδα Δεληγιώργη νὰ ἔλθῃ στὰς Ἀθήνας «ὅπως—ἔτσι ἔλεγε ἡ πρόσκλησις— συνδράμῃ τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἔργον τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν».

Ὁ Ἀναστάσιος Χριστομάνος δὲν ἐδίστασε. Ἐγκατέλειψε βέβαια καί ἀσφαλῆ ἐπιστημονικά καί ὕλικά ὠφελήματα καί ἀνέλαβε μὲ μισθὸ 124 δραχμῶν τὴν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς εἰς τὸ τότε ἐν τῇ οἰκίᾳ Λεβίδη ἐγκατεστημένον Ἐθνικὸν Διδασκαλεῖον.

Εἶναι μόλις 21 ἐτῶν. Ὑστερα ἀπὸ λίγο διαλύεται τὸ Ἐθνικὸν Διδασκαλεῖον, καί οἱ μαθηταὶ του διασπείρονται στὶς ἐπαρχίας.

Τὸ 1863 γίνεται Ὑφηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καί ἀναλαμβάνει, ἄνευ μισθοῦ, τὴν τακτοποίησιν τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τοῦ φιλλέλληνος Thiersch. Συνάμα ἰδρύει μὲ δικά του ἑξοδα, 8.000 δραχμῆς περίπου, μικρὸ ἰδιωτικὸ Χημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγκαθιστᾷ σ' ἕνα ὑπόγειο τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκτοτε δὲν σταματᾷ νὰ ἐργάζεται καί νὰ θριαμβεύῃ παρ' ὄλες τὶς ἀντιδράσεις

ποῦ συναντοῦσε λόγῳ τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας του καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μετακλήσεώς του. "Ὅσοι τὸν φθονοῦσαν, καὶ δυστυχῶς εἶναι πολλοί, τὸν ὠνόμαζαν ἑτερόχθονα !

Θὰ εἶχα ἀνάγκη πολλῶν σελίδων διὰ νὰ ἀφηγηθῶ τὰς λεπτομερείας τοῦ τόσον πλουσίου εἰς δρᾶσιν βίου αὐτοῦ. Ἐδημιούργησε ἔργον κεφαλαιῶδες, τὴν Ἑλληνικὴ Ὀνοματοθεσίαν τῶν Χημικῶν Πράξεων καὶ Χημικῶν Οὐσιῶν, ἡ ὁποία ὡς τότε δὲν ὑπῆρχε καθόλου. Τὸ 1863 διορίζεται καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς ἐπὶ τῇ Σχολῇ Τεχνῶν τοῦ Πολυτεχνείου, τὸ 1864 δημοσιεύει τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι «Ἀναλυτικὴ Χημεία», διδάσκει ὅλη τὴν σειράν τῆς ἀνοργάνου καὶ ὀργανικῆς Χημείας, ἐκπονεῖ προγράμματα διδασκαλίας τῆς Χημείας διὰ τὰ γυμνάσια, καταρτίζει διὰ τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων συλλογὴν ὀργάνων τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας, ἀναλύει κατ' ἐντολήν τῆς Κυβερνήσεως τὰς σκωρίας καὶ ἐκβολάδας τοῦ Λαυρίου, ἐργαζόμενος τὸν χειμῶνα ἐπὶ μῆνας εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ὑπὸ σκηνάς. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1866, ὅταν ἄρχισε ἡ δρᾶσις τοῦ ἠφαιστείου τῆς Σαντορίνης, μεταβαίνει ἐκεῖ ὡς μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς, καὶ τόσο θαυμάσιος εἶναι αἱ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον σταλεῖσαι ἐκθέσεις του ὥστε ἡ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἀπὸ καιρὸ παρακολουθεῖ τὰς ἀποτριετίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον παραδόσεις του, τοῦ στέλνει τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1866 εἰς τὴν Σαντορίνην τὸν διορισμὸν του ὡς ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Γενικῆς Χημείας.

Μόνον μέλημά του εἶναι πλέον νὰ ἀνυψῶσιν τὴν διδασκαλίαν τῆς Χημείας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ πρέπον ἐπίπεδον. Ἐπιτυγχάνει τὴν ἴδρυσιν τριῶν νέων χημικῶν ἐργαστηρίων, καὶ τέλος, τὸ 1877, ἱδρύεται σύμφωνα μὲ τὰ σχέδιά του τὸ μέγαλο Χημεῖον τῆς ὁδοῦ Σόλωνος. Ἐν τῷ μεταξύ δημοσιεύει πλείστας ὄσας ἐργασίας καὶ διατριβάς, 73 τὸν ἀριθμὸν, τὸ «Μέγα Ἐγχειρίδιον τῆς Χημείας», τὴν «Ἐισαγωγὴν εἰς τὴν Ἀνόργανον καὶ Ὀργανικὴν Χημείαν» κλπ., ἀναλύει ὅλα σχεδὸν τὰ λαματικά νερά καὶ τὰ ὀρυκτὰ τῆς Ἑλλάδος λαμβάνει μέρος εἰς ὅλα τὰ διεθνή συνέδρια καὶ τέλος, τὸ 1883, ἀναλαμβάνει τὴν διοργάνωσιν καὶ ἐποπτείαν τοῦ δημοτικοῦ φωτισμοῦ.

Ἦταν θαυμάσιος δάσκαλος, ἕξοχος ρήτωρ καὶ, ὅταν μιλοῦσε περὶ θέματος ποῦ εἶχε σχέση μὲ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, ἦταν τόσος ὁ ἐνθουσιασμὸς του ὥστε πάντοτε συνάρπαζε ἡ θερμὴ τῶν λόγων του. Ἦταν αὐστηρὸς ἀλλὰ καὶ δίκαιος. Οἱ φοιτηταὶ τὸν ἐλάτρευαν. Τὸ λαμπρότερον τεκμήριον τῆς ἀγάπης αὐτῆς εἶναι τὸ ἄγαλμα ποῦ τοῦ προσέφε-

ραν και ὁ λόγος πού ἐξεφώνησε κατ' ἐντολήν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν φοιτητῶν ὁ Ν. Γερμανός, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1887, στὸν ἐορτασμό τῆς τριακονταετηρίδος τοῦ σεπτοῦ τους καθηγητοῦ. Παρ' ὄλο πού ὁ βίος του ὑπῆρξε μιὰ συνεχῆς πάλη, καί, καθῶς φαίνεται ἀπ' τὰ οἰκογενειακὰ γράμματα, δὲν ἐχάρισε εἰς τὸν ἑαυτὸν του οὔτε μιὰ στιγμή ἡσυχίας, δὲν ἔχασε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του τὴν εὐθυμία του, δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ θέατρο καὶ διὰ τὴν καλλιτεχνία.

Ἦταν καὶ θαυμάσιος οἰκογενειάρχης. Μὲ τὸν μικρὸ του μισθὸ ὡς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Πολυτεχνείου ἔκτισε τὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Φειδίου 6 καὶ ἐσπούδασε τὰ πέντε του παιδιά. Τὸ 1861 παντρεύθηκε τὴν Ἀθηναῖα Von Lindermayer, κόρη τοῦ σοφοῦ Βαυαροῦ ἰατροῦ τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος καὶ τῆς Αἰκατερίνης Προκοπίου Μπενιζέλου, καὶ ἀπέκτησε γιουὺς τὸν Κωνσταντῖνο, τὸν Ἀντώνιο, τὸν Ἀλέξανδρο, τὸν Μαξιμιλιανὸ καὶ μιὰ κόρη τὴν Μαρία - Ἀγγελική.

Ἀλλὰ ἡ μοῖρα τοῦ ἐπεφύλασσε πολλές πικρίες. Τὸ πρῶτο κτύπημα ἔρχεται ὅταν ὁ πρωτότοκος Κωνσταντῖνος παθαίνει, εἰς ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν, σπονδυλίτιδα. Εἰς μάτην ἔτρεξαν οἱ ἀπελπισμένοι γονεῖς σὲ ὄλους τοὺς μεγάλους Εὐρωπαίους ἰατροὺς. Τὸ παιδί τους ἔγινε καμπούρης. Βέβαια ἡ σταδιοδρομία τῶν δύο μεγαλυτέρων γιῶν, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσωμε πάρα κάτω, τὸν ἐγέμισε χαρὰ καὶ ὑπερηφάνεια—ἂν καὶ πολλές φορές τὸν ἐπίκρανε ὁ Κωνσταντῖνος.—Δυστυχῶς δὲν ἔζησε ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἰδῆ ὅλη τὴ δόξα τῶν παιδιῶν του.

Τὸ δεύτερο πλῆγμα εἶναι ἡ ἀυξάνουσα βαρηκοΐα του καὶ ἡ κακὴ ὑγεία τῆς γυναίκος του. Τὸ τρίτο καὶ φοβερῶτερο εἶναι ἡ ἀνατίναξις τοῦ πολεμικοῦ πλοίου, στὸ ὁποῖον ὑπηρετεῖ ὁ γιός του Ἀλέξανδρος, ἓνα πεντάμορφο παλληκάρι πού βρῖσκει ἔτσι τραγικὸ καὶ πρόωρο θάνατο.

Τὸ 1905 αἰσθάνεται ὁ Ἀναστάσιος Χρηστομάνος ὅτι τὸν ἐγκαταλείπουν αἱ δυνάμεις του. Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἐσταμάτησε τὰς παραδόσεις του, δὲν ἐγκατέλειψε τοὺς ἀγαπημένους μαθητὰς του παρὰ ὀλίγες ἑβδομάδες πρὸ τοῦ θανάτου του. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1906 ἔπαυσε νὰ ζῆ ὁ σπάνιος αὐτὸς Ἕλληνας, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερα ἀκόμη ζῆ στὴν ψυχὴ ὄσων τὸν ἐγνώρισαν.

Προτοῦ μιλήσω γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὸν Ἀντώνιο, τὰ παιδιά τοῦ Ἀναστασίου, πρέπει νὰ ἀναφέρω τὴν ἀδελφὴ του, τὴν Αἰκατερίνη Λασκαρίδου.

Στὴν Ἑλλάδα ἦλθε εἰς ἡλικίαν δεκατριῶν ἐτῶν. Ἦταν εὐ-

φουεστάτη, είχε πολλή κρίση, λογική και σοβαρότητα, ήταν δὲ καὶ ὠραιότατη. Ἀπὸ διάφορα γράμματά της φαίνεται ὅτι πράγματι ἦταν ἡ χαρὰ τῶν γονέων της στὶς εὐτυχησμένες ἡμέρες καὶ τὸ στήριγμα καὶ ἡ παρηγοριά τους στὶς δύσκολες στιγμές. Τὸ 1858 παντρεύεται τὸν πλούσιον εὐπατρίδη Λ. Λασκαρίδη καί, παρ' ὄλο πού γρήγορα ἀποκτᾷ δική της οἰκογένεια, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀφωσιωμένη κόρη. Καὶ αὐτὴ, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός της, ἔχει βαθιὲς χριστιανικὲς παραδόσεις καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα, εἶναι γεμάτη δράση καὶ ἐνεργητικότητα, θέλει νὰ ἐργασθῆ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ μπορεῖ ἀλήθεια νὰ πῆ κανεὶς ὅτι τὸ ἔργον της ὑπῆρξε σπουδαῖο.

Τὸ 1864, εἴκοσι δύο ἔτων, ἰδρύει τὸ Ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον, μοναδικὸ ἀνά τὸν Ἑλληνισμόν. Ὑστερα ἀπὸ ἐπισταμένη μελέτη στὸ ἐξωτερικὸ εἰσάγει διὰ πρώτη φορά στὴν Ἑλλάδα τὸ Φροεβελιανὸ σύστημα, διὰ τὴ διάδοσίν τοῦ ὁποῦοι ξοδεύει καὶ ὅλη της τὴν περιουσία, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἄγνωστη ὡς τότε διὰ τὰ κορίτσια γυμναστικὴ. Τὸ 1887 ἀναγκάζεται, διὰ λόγους οἰκογενειακοὺς, νὰ διαλύσῃ τὸ Παρθεναγωγεῖον καὶ νὰ ἀφοσιωθῆ στὴν ἀνατροφή τῶν δύο πιδὸ μικρῶν παιδιῶν της, τῆς σύγχρονης μας ἐξόχου ζωγράφου Σοφίας Λασκαρίδου καὶ τῆς εὐεργέτιδος τῶν τυφλῶν τῆς Ἑλλάδος Εἰρήνης Λασκαρίδου.

Ὁ πόλεμος τοῦ 1897 τὴν ἠλεκτρίζει. Ἰδρύει δύο ἐργαστήρια ἀπόρων γυναικῶν στὶς μεγάλες αἴθουσες τῶν Δημοτικῶν Θεάτρων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ δύο Λαϊκὰ Νηπιαγωγεῖα στὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ διὰ τὰ παιδιά τῶν προσφύγων. Ἰδρύει ἐπίσης τὸ Διδασκαλεῖον τῶν Νηπιαγωγῶν μὲ πρότυπον νηπιακὸν κῆπον ὡς καὶ γυμναστικὲς σχολὲς θηλέων. Εἰς ὅλα αὐτὰ ἔχει ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης Ὀλγας. Τέλος τὸ 1912 δημιουργεῖ τὸ Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ Ἐθνικὸν Νηπιτροφεῖον πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκηση τῶν παιδονόμων καὶ νηπιαγωγῶν. Καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ μοχθῆ μέχρι τῆς ἡμέρας ὅπου, τὸ 1916, ὑποκύπτει στὴν ἰδίαν τρομερὴν ἀσθένεια στὴν ὁποίαν ὑπέκυψε καὶ ὁ μέγας της ἀδελφός Ἀναστάσιος.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναστασίου Χρηστομάνος γεννήθηκε τὸ 1867 στὰς Ἀθήνας ἕως τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του εἶναι ἓνα χαριτωμένο, εὐφύεστατο καὶ ὑγιέστατο παιδάκι. Ἐξοφνα μιά μέρα ἀπὸ ἀπροσεξία τῆς παραμάνας πέφτει ἀπὸ μιά μαρμάρην σκάλα. Τὸ παιδί κλαίει φρικτὰ, μοιάζει νὰ ἔχη κτυπήσει στὴν σπονδυλικὴ στήλη ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες εἰ-

ναι καλά. 'Αλίμονο! "Υστερα από μερικούς μήνες αρχίζει νά παρουσιάζεται μιὰ ἐλαφρά κύφωσις. 'Αλλόφρονες οἱ γονεῖς ἀρχίζουν νά ζητᾶν τίς συμβουλές τῶν πῶ γνωστῶν ἰατρῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, 'Αλλὰ ἡ ἰατρικὴ δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ προοδευμένη, κανεὶς δὲν ξέρει ποιά εἶναι ἡ σωστὴ θεραπεία μιᾶς σπονδυλίτιδος. Διότι αἰτία εἶναι ἡ φυματίωσις, τὸ πέσιμο ἢ ἀφορμῆ. Καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τότε ἡ τυραννία τοῦ Κώστα Χρηστομάνου, διπλῆ τυραννία, σωματικὴ καὶ ψυχικὴ.

Βάζουν τοῦ παιδιοῦ σιδερένιους κορσέδες, τὸ κρεμᾶν ἀπὸ τὸ λαιμὸ, ἀπὸ τὰ χέρια. "Άλλος ἰατρὸς τὸ περπατάει, ἄλλος τὸ πλαγιάζει. "Άλλος λέει ἐκεῖνο, ἄλλος λέει τὸ ἄλλο. Καὶ τὸ δυστυχισμένο πλάσμα ὅσο πηγαίνει καὶ ἀδυνατίζει, χλωμιαίνει, πικραίνεται καὶ καμπουριάζει περισσότερο. "Άχ! πόσο πικραίνεται!

Βλέπει τὰ ἄλλα παιδιά νά τρέχουν, νά πηδοῦν, νά παλεύουν καὶ αὐτὸς πρέπει νά μένει ἀκίνητος στὴν καρέκλα. 'Η ἀπὸ τότε τρομερὰ ἀνεπτυγμένη καλαισθησία τοῦ ὑποφέρει ἀπὸ τὴν ἀσχημιὰ τοῦ κορμιοῦ του. Καὶ στὰ καστανὰ βελούδινα μάτια τοῦ καθρεπτίζεται ὁλος ὁ πόνος τῆς πληγωμένης παιδιάστικης ψυχῆς του.

Τὰ χρόνια περνοῦν, ὁ Κώστας μεγαλώνει καὶ ὅσο περισσότερο φαίνεται ἡ σωματικὴ του βλάβη τόσο περισσότερο ἀκτινοβολεῖ τὸ πνεῦμα του. 'Αλλὰ πότε-πότε διαφαίνεται στὶς ὀμιλίες του ὁ πόνος τῆς ψυχῆς του, ἡ πικρία του. 'Ο Κώστας γίνεται εἴρων. Τελειώνει λαμπρὰ τίς γυμνασιακὰς του σπουδὰς καὶ τὸ 1884 ἐγγράφεται, παρὰ τὴ θέλησὴ του, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πατέρα του, στὴν 'Ιατρικὴ Σχολὴ 'Αθηνῶν. Δὲν ἀντέχει ὁμῶς στὶς σκληρὰς αὐτὰς σπουδὰς. Τὴν πρώτη φορὰ πού ἀντικρίζει τὸ μακάβριο θέαμα τοῦ νεκροτομείου πέφτει λιπόθυμος. 'Επεμβαίνει τότε ἡ μητέρα, τῆς ὁποίας τὸ πῶ ἀγαπημένο παιδί εἶναι ὁ Κώστας, καὶ πείθεται ὁ πατέρας νά τοῦ ἐπιτρέψῃ νά σπουδάσῃ φιλολογία, πρῶτα στὰς 'Αθήνας καὶ ὕστερα στὴν Αὐστρία.

Τὸ 1887 φιλοξενεῖται ὁ Κώστας στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸν μεγάλο θεῖο 'Ιωάννη. 'Απὸ τὰ γράμματα πού ἀνταλλάσσουν ὁ Κώστας μὲ τὸν 'Αντώνιο βλέπομε ἀπὸ τότε καὶ στοὺς δύο τὴν ἀκλόνητην θέλησιν νά κάνουν κάτι σπουδαῖο στὴ ζωὴ τους, νά δοξάσουν καὶ πάλι τὸ ὄνομα τῶν Χρηστομάνων, νά δώσουν νέα αἴγλη στὸ παλαιὸ ἐκεῖνο κομματάκι σίδηρο μὲ τὸ οἰκόσημο πού πῆρε μαζί του ἀπὸ τὴν ἐκκλησοῦλα ὁ πρόγονος καὶ πού

είναι σήμερα από τὰ πολυτιμότερα πράγματα τοῦ νεαροῦ Κωνσταντίνου.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ πῶς θετικὸς Ἀντώνιος ἢ Τώνης, δῖωκ τὸν ἔλεγαν στὸ σπῖτι, κοροϊδεύει λιγάκι τὸν ὄνειροπαρμένο Κώστα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὄλο του τὸν βίον ἀκολούθησε πιστὰ τὸ ῥητὰ τῆς οἰκογενείας: «Σὺν Θεῷ Ἀγίῳ».

Ὁ Κώστας ἔχει τὴν μανία τῆς ἱστορίας, τῆς ἐραλδικῆς καὶ τῶν ἱστορικῶν γενεαλογιῶν. Εἰς ἡλικίαν δέκα ἑννέα ἐτῶν δημοσιεύει τὴν πρώτην του ἐργασίαν, «Τὸ γένος Λίμπονα», καὶ τὸ 1888 ἐκλέγεται στὴ Βιέννη πανηγυρικῶς μέλος τῆς «Καισαροβασιλικῆς Ἐραλδικῆς Ἐταιρείας ὁ Ἀετός», ἡ ὁποία δημοσιεύει τὴν δευτέραν ἐργασίαν του, «Δυτικὰ γένη εἰς τὴν Ἀνατολήν.» μελέτην ἔχουσαν σχέσιν μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν. Ταυτόχρονα φοιτᾷ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἐργάζεται εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον τῶν Αὐστριακῶν Ἱστορικῶν Ἐρευνῶν καὶ μελετᾷ στὶς βιβλιοθήκας. Ἀλλὰ ἡ ὑγεία του εἶναι κακὴ, οἱ ἰατροὶ ἐξοκολουθοῦν νὰ τὸν τυραννοῦν μὲ μηχανήματα καὶ γύψους, κρεμάσματα καὶ τεντώματα. Τὸ 1888 στέλνει ὁ Ἀναστάσιος Χρηστομάνος καὶ τὴν ὑπόλοιπὴν οἰκογένειαν εἰς τὴν Βιέννην, ἀφ' ἑνὸς γιὰ νὰ σπουδάσῃ ὁ ἤδη φοιτητὴς τῆς ἰατρικῆς Τώνης καὶ ἀφ' ἑτέρου κυρίως, γιὰ νὰ μὴν εἶναι χωρὶς τὴν ἀγάπην καὶ περιποίησιν τῆς μητέρας του καὶ τῶν ἀδελφῶν του «ὁ καημένος ὁ Κώστας».

Τὸ τί χρηματικὴς θυσίαι καὶ στενοχώριαι ἀπαιτοῦσε τὸ γεγονός αὐτὸ μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς μόνον ἂν διαβάσῃ τίς ἑκατοντάδες οἰκογενειακὰ γράμματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ ἡ θυσία δὲν εἶναι ματαία. Ὁ Κώστας καὶ ὁ Τώνης θριαμβεύουν κάθε χρόνον στὶς ἐξετάσεις καὶ ὅλη ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης τῆς Βιέννης εἶναι ὑπερήφανη διὰ τοὺς δύο νεαροὺς Χρηστομάνους.

Τὸ 1890 μένουσιν πάλιν μόνοι τοὺς εἰς τὴν Βιέννην, οἱ ἄλλοι γυρίζουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ζωὴ τους εἶναι πιά μελέτη, μελέτη, καὶ πάλιν μελέτη. Ἡ μόνη τους διασκέδασις εἶναι καμμιὰ κυριακάτικη ἐκδρομὴ, τὸ θέατρο καὶ οἱ συναυλίαι. Τὰ ἔξοδα γι' αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ οἰκονομοῦν ἀπὸ τὸ βραδινὸν τους, διὰ νὰ μὴν ἐπιβαρύνουν περισσότερο τὸν τόσο ταλαιπωρημένον πατέρα τους.

Καὶ τότε συμβαίνει ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου κάτι τὸ ἀπροσδόκητον, τὸ ἀπίστευτον.

Μιὰ μέρα κτυπάει ἡ μοῖρα εἰς τὴν πόρταν τῆς ταπεινῆς του καμαρούλας. Εἶναι ἓνα μήνυμα τοῦ συγγενοῦς καὶ φίλου Δούμπα πού τοὺς παραγγέλλει νὰ παρουσιασθῇ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀδελ-

φοός Χρηστομάνου στὸν Αὐλάρχη τῆς Αὐτοκρατείας τῆς Αὐστρίας Ἐλισάβετ, ἡ ὁποία ζητεῖ δάσκαλο τῶν Νεοελληνικῶν. Ὑστερα ἀπὸ σχετικὸ διαπληκτισμὸ — τὰ ἔχουν χαμένα καὶ οἱ δύο—ἀποφασίζεται ὅτι θὰ πάη ὁ Τῶνης. Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἔρχεται σὲ τέτοια, ἄλλωστε δὲν ἔχει ὄρεξη ν' ἀφίση τὸ μέλλον του, τὴν σταδιοδρομίαν του, τὴν ἰατρικὴν του ποὺ ἀγαπᾷ μὲ πάθος, γιὰ τέτοια ἐφήμερα, ἃς εἶναι καὶ καταπληκτικὰ μεγαλεῖα. Καὶ ἔτσι στὴν πρώτη κιόλας παρουσίαση του κατορθώνει νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Αὐτοκράτειρας γιὰ τὸν «τόσο ἐξυπνο ἀδελφὸ», ὥστε Ἐκείνη, ποὺ εἶναι εὐφρεστάτη καὶ ἀντιλαμβάνεται πόσο ἀγωνιᾷ ὁ Τῶνης νὰ ξανασυναντηθῇ μὲ τὰ βιβλία του, τοῦ λέγει νὰ ἔλθῃ τὴν ἄλλη φορὰ ὁ Κώστας.

Καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέραν ἀλλάζει ἡ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Χρηστομάνου. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς κατορθώνει ἀνάμεσα ἀπὸ δύο ταξειδία μὲ τὴν Ἐλισάβετ νὰ τελειώσῃ τὴν διδακτορικὴν του διατριβὴν καὶ νὰ ὀνομασθῇ διδάκτωρ τὸ 1891 στὸ Innsbruck.

Ὑστερα συμβαίνουν παράξενα πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ παρὰ μόνον ἴσως ἐάν δὲν λησμονήσῃ οὔτε πρὸς στιγμὴν τὴν πάθησίν του, τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἢ γεμάτῃ ὠραιότητα, φῶς, ποίηση, μουσικὴ καὶ ἀγάπη ἦταν φυλακισμένη σ' ἓνα ἀδύναμο, ἄσχημο, ταλαιπωρημένον κορμί. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι, ἀφοῦ ἔζησε στὸ περιβάλλον αὐτῆς τῆς τόσο γοητευτικῆς γυναίκας, ποὺ ἦταν συνάμα καὶ ἡ παντοδύναμη Αὐτοκράτειρα τῆς Αὐστροουγγρίας, δταν ἐπὶ τέλους τὸν περιέβαλε ἡ ὁμορφιά καὶ ἡ πολυτέλεια ποὺ ἀνέκαθεν διψοῦσε ἡ ψυχὴ του, ποὺ αἰσθανόταν ὅτι τοῦ χρειαζόταν στὴ ζωὴ καὶ σκέφθηκε ὅτι αὐτὰ ὅλα θὰ ἔσβηναν, θὰ τελείωναν μιὰ μέραν καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ξαναγυρίσῃ στὶς ἀσχημίες καὶ τὶς θλίψεις τοῦ καθημερινοῦ βίου—ὅτι τότε ζήτησε ἡ ψυχὴ του ἄλλοῦ διέξοδο, ἄλλοῦ σωτηρία.

Ἐνα ὥραϊο πρῶν μαθαίνει ὁ ἐμβρόντητος καὶ κατάκαρδα κτυπημένος πατέρας ὅτι ὁ γιὸς του ἀλλαξοπίστησε, ἐγίνε καθολικὸς καὶ πάει νὰ γίνῃ καλόγηρος στὴ μονὴ τοῦ Μόντε-Κασσίνο. Βέβαια, σὰν πατέρας τὸν συγχώρεσε ἀργότερα, δὲν τὸ λησμόνησε ὅμως ποτέ.

Μόλις ἔφθασε ἡ τρομερὴ εἶδησις ἔστειλαν λυτοὺς καὶ δεμένους νὰ γλυτώσουν τὸν Κώστα ἀπ' τὸ μοναστήρι τοῦλάχιστον—ἀλλὰ αὐτὸς ἔμενε ἀνένδοτος. Καὶ τότε ἐπεμβαίνει ἡ Ἐλισάβετ. Τὸν ξανακαλεῖ στὴν ὑπηρεσίαν της καὶ... ὁ Κώστας

ὕπακούει. Τὴν συνοδεύει στὴν Οὐγγαρία, ἀργότερα ταξιδεύουν στὴ Ἀλγερία, στὴ Μαδέρα καὶ στὸ Γιβραλτάρ.

Κάποτε ὁμως τελειώνει καὶ τὸ ταξίδι αὐτὸ καὶ ὁ Κώστας πρέπει νὰ σκεφθῆ τὸ μέλλον του. Διορίζεται μέλος στὸ Αὐστριακὸν Ἰνστιτοῦτον Ἱστορικῶν Σπουδῶν στὴ Ρώμη καὶ τὸ 1895 καθηγητὴς τῆς Νεοελληνικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης καὶ τὸ Ἰνστιτοῦτον Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν. Τὸ 1896 δημοσιεύει γερμανικὰ «τὸ Ἀχιλλεῖον τῆς Κέρκυρας» τὸ 1898 μιὰ συλλογὴ ποιημάτων, τὰ «Ὀρφικά Τραγούδια», καὶ ἓνα δράμα, ἡ «Φαῖα Γυναίκα». Συνάμα δημοσιεύει καὶ διάφορες ἐπιφυλλίδες ἱστορικοῦ περιεχομένου εἰς τὸν τύπο τῆς Βιέννης.

Τὸ 1898 κτυπάει χερί τρελλοῦ φονιά τὴν Αὐτοκράτειρα. Ὅταν τὸ μαθαίνει ὁ Κώστας, ποῦ βρίσκεται μὲ ἄδεια στὰς Ἀθήνας, σωριάζεται στὸ πάτωμα. Στὴν κηδεῖα τῆς βρέθηκε ἀπάνω στὸ φέρετρό τῆς μιὰ μικρὴ ταπεινὴ δέσμη ἀπὸ ὀλόδροσους μενεξέδες. Ὑστάτη προσφορὰ ἀγάπης! Κι' ὕστερα βγῆκε ἀπὸ τὴν πονεμένη του ψυχὴ ἓνα τραγοῦδι, ἓνας ὕμνος γεμάτος λατρεία καὶ θλίψι: «Τὸ Βιβλίον τῆς Αὐτοκρατείας Ἐλισάβετ» ποῦ δημοσιεύθηκε γερμανικὰ τὸ 1899.

Ἄλλὰ ὁ Κώστας εἶναι πολὺ ἄρρωστος πιά, σωματικὰ καὶ ψυχικὰ. Ἔχει συνεχῶς δέκατα, διαταραχῆς τῆς καρδιάς, τῶν νεφρῶν καὶ τῶν ἐντέρων. Παρατεῖται ἀπὸ τίς δυὸ τοῦ θέσεις καὶ τρέχει νὰ κρῦψη τὴν πληγωμένη τού καρδιά στὴν πατρίδα του.

Τὸ πνεῦμα του ὁμως, ἡ φυσικὴ του ἀνησυχία δέν τὸν ἀφήνουν νὰ ἡρεμήσῃ. Τὸ 1901 συγκαλεῖ τοὺς Κωστή Παλαμᾶ, Δ. Κακλαμάνο, Λάμπρο Πορφύρα, Παῦλο Νιρβάνο, Γ. Στρατήγη, Δ. Καμπούρογλου, Γρ. Ξενόπουλο καὶ Γ. Βλαχογιάννη εἰς τὴν «Ἱερὰν κόγχην» τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου καὶ ἐκεῖ «ἐνώπιον τῶν ἐδωλίων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐργήσαν ὑπὸ τοὺς φθόγγους ὑπερτάτης τραγικῆς φρίκης, ἐνώπιον τοῦ ἐσβεσμένου βωμοῦ ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀνέθορε τὸ ἀσύλληπτον κάλλος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος» ἐρμηνεύει τὸν πόθο του, τὸ ὄνειρό του νὰ ἴδῃ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς Σκηνῆς.

Καὶ γίνεται ἔτσι ὁ πρωτοπόρος καὶ θεμελιωτὴς τοῦ νεωτέρου θεάτρου στὴν Ἑλλάδα. Ἄλλὰ εἶναι ποιητὴς καὶ δημιουργὸς ὄχι ἐπιχειρηματίας. Καὶ ἡ Νέα Σκηνὴ ὕστερα ἀπὸ μέρες δόξας γνωρίζει τὴν κατάπτωση, τὸν χλευασμὸ τοῦ κοινοῦ, τὴ μαύρη φτώχεια.

Ὁ Κώστας ἀγωνίζεται. Ἀρχίζει μὲ τὸ θάσο περιοδεῖς

στην ἐπαρχία καὶ στο ἐξωτερικό, στήν Πάτρα, στήν Ἀλεξάνδρεια, στήν Κωνσταντινούπολη. Γίνεται χίλια κομμάτια. Θέλει νά τὰ κἀνῃ ὅλα μόνος του. Νά τὰ φροντίσῃ ὅλα ὁ ἴδιος. Ἔτσι, ἐπιβλέποντας τήν φόρτωση τῶν σκηρικῶν σ' ἓνα πλοῖο, τὸν κτυπᾷ ὁ γερανὸς καὶ τὸν ρίχνει στο ἀμπάρι. Αὐτὴ εἶναι ἡ χαριστική βολὴ γιὰ τήν καρδιά του ἡ ὁποία ἀπὸ καιρὸ, λόγω τῆς κυφώσεως, ἔχει μετατοπισθῆ καὶ δὲν ἐργάζεται πιά κανονικά.

«Τὰ Τρία Φιλιά» τοῦ δίνουν ἀκόμη μιὰ χαρὰ μέτῃ λαμπρῆ ἐπιτυχία τους, καὶ τὸ τελευταῖο του δημιούργημα, «Ἡ Κερένια Κούκλα», εἶναι τὸ κύκνειο ἄσμα του.

Καὶ μιὰ μέρα ἀκούστηκε νά σιγοψιθυρίζῃ : «Τὸ 1911 θὰ πεθάνω». Καὶ ἀλήθεια ἔκλεισαν τὸ χρόνο ἐκεῖνο τὰ βελουδένια μάτια ποῦ εἶχαν μάγεύσει τὸν κόσμον τόσο ὥστε νά τὸν βλέπουν ψηλὸ καὶ ὠραῖο, σώπασε ἡ σιγανὴ φωνὴ ποῦ ἔλεγε τόσα καὶ τόσα : ὄνειρα, ποιήματα, σχέδια ἐμπνευσμένα, εὐφυολογήματα, κακίες καὶ πειράγματα.

Τὸ πέρασμά του στο κόσμο αὐτὸν ἦταν σύντομο, ἄφησε ὅμως ἀνάμνηση βαθιά. Ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν δὲν τὸν ξέχασαν, καὶ πολλὲς φορὲς βλέπω καὶ σήμερα ἀκόμη μάτια νά βουρκῶνουν ὅταν μιλοῦν γι' αὐτόν.

Ὁ δεῦτερος γιὸς τοῦ Ἀναστασίου Χρηστομάνου εἶναι ὁ Ἀντώνιος. Ἀπὸ τὰ γράμματα ποῦ στέλνει ἀπ' τὴ Βιέννη στοὺς γονεῖς του ἀκτινοβολεῖ, ἀπὸ τότε, ἡ ἀδαμάντινη ψυχὴ του. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ καλύτερος γιὸς καὶ ἀδελφός, καλύτερος οἰκογενειάρχης καὶ πατέρας, πολίτης πλέον ἐνάρετος, μεγαλύτερη ψυχὴ.

Ὅταν τὸ 1891 μένει καταμόναχος στὴ μικρὴ καμάρουλα στὴ Βιέννη—ὁ Κώστας καθὼς εἶδαμε ἔφυγε ἀπὸ κοντά του—ρίχνεται μὲ φανατισμὸ στὴ μελέτη. Καὶ κάθε χρόνος, κάθε ἐξέτασις στέφουν τὸ νεανικὸ του μέτωπο μὲ νέες δάφνες. Τὸ 1892, στὶς καλοκαιρινὲς παύσεις, κάνει μὲ τίς οἰκονομίες του καὶ ἓνα μικρὸ δῶρο τοῦ πατέρα του, ἓνα ταξίδι στὴ Γερμανία, ἐπισκέπτεται σὲ κάθε πόλῃ τίς κλινικὲς καὶ καταλήγει στὴν Ἀϊδελβέργη ὅπου, ἀντὶ νά ἀναπαυθῆ, ἐργάζεται ὡς ἄμισθος βοηθὸς στο Πανεπιστημιακὸ Νοσοκομεῖο, ὕστερα διορίζεται διὰ τὸν καιρὸ τῶν διακοπῶν ἀναπληρωτὴς τοῦ δημοτικοῦ ἱατροῦ στο Seckenheim.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ ὁ Κώστας πικραίνει τόσο τοὺς γονεῖς του, ὁ Τῶνης προσπαθεῖ νά μὴν τοὺς δώσῃ αὐτὸς παρὰ μό-

νον χαρά και εὐτυχία, τοὺς σκέπτεται συνεχῶς, ζῆ μόνον γι' αὐτούς.

Τὸ 1894 τελειώνει τὸ Πανεπιστήμιο πρῶτος μεταξὺ ὄλων τῶν φοιτητῶν και δέχεται τὰ συγχαρητήρια τοῦ Αὐτοκράτορος. Στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης ὑπῆρχε τὸ ἔθιμο νὰ δίδεται ἀπ' τὸν Αὐτοκράτορα στὸν κατ' ἔτος ἀριστεύοντα ὡς βραβεῖον ἕνα δακτυλίδι μ' ἕνα μπριλλιάντι. Ἀλλὰ ἔπρεπε ὁ ἀριστοῦχος νὰ εἶναι Αὐστριακὸς ὑπήκοος. Ἔτσι δὲν τὸ ἔλαβε ὁ Τῶνης, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς ἦταν ὁ πρῶτος δὲν τὸ πῆρε και κανεὶς ἄλλος. Για νὰ τὸν ἀποζημιώσῃ ὁμοῦς ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν ἐκάλεσε νὰ τὸν συγχαρῆ προσωπικῶς.

Φοιτητῆς ἀκόμη ἔχει διορισθῆ ὑποβοηθὸς και κατόπιν ἔμμισθος βοηθὸς τοῦ μεγάλου ὀφθαλμομολόγου Fuchs. Μαζὶ μὲ τὸν φίλο του Strössner ἀνακαλύπτουν τὰς μυϊκὰς ἀτρακτοειδεῖς ἴνας, ὄργανα τῆς μυϊκῆς αἰσθήσεως. Τὸ 1895 ὑποβάλλει τὴν λαμπρὰ διδακτορικὴ του διατριβὴ και ἀνακηρύσσεται διδάκτωρ. Ὁ μεγάλος παθολόγος Nothnagel προσπάθησε νὰ τὸν κρατήσῃ στὴ Βιέννη και τοῦ προσφέρει τὴν θέση τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς Πανεπιστημιακῆς Παθολογικῆς Κλινικῆς. Ἀλλὰ ὁ Ἀντώνιος δὲν ἔχει λησμενήσει τὸν ὄρκο τοῦ προγόνου, τὴν ἀγάπη και τὴν πίστη πρὸς τὴν πατρίδα. Θέλει νὰ ἐκτελέσῃ τὰ στρατιωτικὰ του καθήκοντα, ἐπιστρέφει στὴν Ἑλλάδα και κατατάσσεται ἀπλοῦς στρατιώτης στὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῆς χώρας του. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ Μικρασιατικοῦ πολέμου μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι σπάνια φόρεσε πολιτικά.

Δὲν ἔπαυσε ἐργαζόμενος και θυσιαζόμενος «ὕπερ Πίστεως και Πατρίδος», διότι τὸ ὅτι ἐπέστρεψε, ἐγκαταλείπων τόσο λαμπρὸ μέλλον στὴν πρωτεύουσα τῆς κραταιᾶς Αὐστρουγγαρίας, ἦταν ἤδη ὑπερτάτη θυσία.

Τὸ 1897, ἀνθυπίατρος πλέον, λαμβάνει μέρος στὸν πόλεμο. Περιποιεῖται τοὺς στρατιώτας μὲ αὐταπάρνησιν ὥσπου ἀρρωσταίνει βαριὰ και ὁ ἴδιος. Μετὰ τὴν ἀνάρρωση του διορίζεται ἐπιμελητῆς τοῦ Χημικοῦ και Μικροβιολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, και τὸ 1898 ἐπιμελητῆς τοῦ Παθολογικοῦ Τμήματος. Τὸ ἴδιον ἔτος ἀνακηρύσσεται και ὑφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκτοτε, μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ πικραμένος διὰ τὴν συμπεριφορὰ τῆς διοικήσεως τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» παραιτεῖται ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Παθολογικοῦ Τμήματος στὴν ὁποία εἶχε διορισθῆ τὸ 1907, γίνεται ὁ «Εὐαγγελισμὸς» τὸ φυτώριον τῶν νέων Ιατρῶν, και ἡ ἀνακούφισις και σωτηρία τῶν

πασχόντων. Ὁ «Εὐαγγελισμός» ἔδοξάσθη μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς χάρις εἰς τὸν Χρηστομάνον καὶ τὸν Μαρίνον Γερουλάνον, τὸν μέγαν αὐτὸν καὶ ἄφθαστο μέχρι σήμερα Ἑλληνα χειροουργο. Οἱ φοιτητα καὶ οἱ ἰατροὶ συνωθοῦνται εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ Χρηστομάνου, καὶ ἄπειροι εἶναι οἱ ἰατροὶ οἱ ὅποιοι χρωστοῦν ὅ,τι γνωρίζουν εἰς τὰ φημισμένα ἐκεῖνα μαθήματα ποῦ γίνονται σ' ἓνα ἀπλὸ ὑπόγειο τοῦ Νοσοκομείου, ἐξωπλισμένο μόνον μ' ἓνα μαῦρο πίνακα. Ἄλλ' ὅταν ἐδίδασκε ὁ Χρηστομάνος, τὸ ἀπλὸ αὐτὸ ὑπόγειο γινόταν Αὐλα τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ πλημμύριζε τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, ἡ λατρεία καὶ ἡ πίστις στὴν ἀποστολὴ τοῦ ἱατροῦ, ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄρρωστο. Καὶ ὅταν πλησίαζε ὁ Χρηστομάνος τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ ἀνθίξε στὰ χεῖλη καὶ τοῦ πιὸ βαριὰ πάσχοντος τὸ χαμόγελο τῆς ἐλπίδας, ἔλαμπε στὰ μάτια τοῦ ἡ ἐμπιστοσύνη γιὰ τὸν ἀγαπημένο του ἱατρό. Καὶ ὁ Ἄντωνιος, ὁ σοβαρὸς καὶ ἀμίλητος κατὰ τίς ἄλλες ὥρες, γινόταν σχεδὸν τρυφερός, χαϊδευτικός, ἐνῶ τὸ διαπεραστικὸ ἱατρικὸ του μάτι ἔθετε ἀλάνθαστα τὴ διάγνωσιν.

Ἄλλὰ ὁ φθόνος εἶναι ἀσθένεια ποῦ δὲν θεραπεύεται καὶ ἀπὸ τὸν καλύτερο κλινικὸ. Ἔτσι ἐπίκραναν πολλοὶ τὸν Ἄντωνιο Χρηστομάνο, ὅχι μόνον στὸν «Εὐαγγελισμό» ἀλλὰ καὶ στὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποῦ διετέλεσε καθηγητῆς τῆς Πειραματικῆς Παθολογίας, καὶ ἀργότερα καὶ στὴν πολιτικὴ. Βέβαια σήμερα ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐκοπίασαν ἀδίκως, διότι ὁ μὲν Χρηστομάνος ἔχει μείνει, στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων ὡς παράδειγμα ἐπιστήμονος καὶ ἀνθρώπου, αὐτοὺς δὲ δὲν τοὺς ἐνθυμεῖται κανεὶς εἰμὴ μόνον διότι ἐπίκραναν μὴ τόσο εὐγενικὴ ὑπαρξή. Ἡ ἀδικία ποῦ τοῦ ἔγινε στὸ Πανεπιστήμιον, νὰ παραγνωρισθῆ δηλαδὴ ἀπὸ σκοποῦ ἡ κλινικὴ του ἰδιοφυΐα, εἶχε πολὺ γενικώτερο ὀλέθριον ἀποτέλεσμα: τὴν ἀνεπαρκῆ ἐκπαίδευσιν παθολόγων ἱατρῶν, οἱ ὅποιοι ἐστερήθησαν ἔτσι ἓνα μεγάλο κί' ἐμπνευσμένο δάσκαλον.

Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ δημοσιεύει διαφόρους ἐργασίας, ἀνακαλύπτει τὴν φυσιολογικὴν ἀντιπερισταλτικὴν κίνησιν τῶν ἐντέρων, ἐρευνᾷ καὶ θέτει τὰς βάσεις τῆς παθογενείας τῆς αἱματοσφαιρινουρίας, ἀνακαλύπτει διὰ πρώτην φοράν στὴν Ἑλλάδα τὸ Καλα-Αζαρ, ἐρευνᾷ τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς ὕλης καὶ δημοσιεύει τὰ ἀποτελέσματα παλαιότερων πειραμάτων περὶ τῶν προϊόντων τοῦ πυοκυανιοῦχου βακτηριδίου. Στὰ πειράματα αὐτὰ ἀνεῦρε ὠρισμένα φυράματα, εὐρημα σπουδαιότατον, τὸ ὅποιον ὅμως ἠγνόησε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος διότι τότε ἡ ἐπιστὴμὴ δὲν εἶχε ἀκόμη

καταλάβει τὴ σημασίαν τους. Συγγράφει πραγματείας περὶ τῆς ἐπιδημικῆς μηνιγγιτιδὸς καὶ σειρὰν ἄλλων ἐργασιῶν τὶς ὁποῖες δὲν μποροῦμε νὰ ἀναφέρωμε ἔδω. Τὸ μεγαλύτερον ἔργον τοῦ ὁμοῦ, ἡ Γενικὴ Παθολογία, ἔμεινε χειρόγραφον καὶ δὲν δημοσιεύθη ποτέ.

Στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους διευθύνει νοσοκομεῖα καὶ ὑγειονομικὰς ὑπηρεσίας στὶς προκεχωρημένους γραμμὰς. Καὶ ἐνῶ διατάσσει τοὺς βοηθοὺς του, «τὰ καημένα τὰ παιδιὰ» ὅπως τοὺς ἔλεγε, νὰ πᾶν νὰ κοιμηθοῦν, μένει ὁ ἴδιος ἄγρυπνος ἐκτελων χρεῖα ἰατροῦ ὑπηρεσίας. Δὲν ἐννοεῖ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πρώτην γραμμὴν παρὰ ὅταν ἀρρωσταίνει ἀπὸ ἐξανθηματικὸν τύφον. Τὸ 1915 λαμβάνει μέρος στὰς ἐπιστρατεύσεις ὡς Ἀρχίατρος καὶ διευθύνει ὡς ἀνώτερος ὑγειονομικὸς ἐπιθεωρητὴς τὰ νοσοκομεῖα Θεσσαλονίκης. Καὶ ὄχι μόνον ἐξετάζει τὸν κάθε στρατιώτη, ὄχι μόνον ξέρει τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν καημὸν τοῦ καθενός, ἀλλὰ τὰ βράδεια, ὅταν φεύγουν οἱ ἄλλοι, κάθεται μόνος του καὶ φροντίζει διὰ τὴν τροφήν καὶ τὴν νοσηλείαν τῶν βαρύτερα πασχόντων. Διότι διὰ τὸν Χρηστομάνον δὲν ἔχει σημασίαν ποιὸς εἶναι ὁ ἀσθενής. Μὲ τὴν ἴδιαν ἀφοσίωσιν ξενυχτᾷ στὸ προσκέφαλον τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου, μὲ τὴν ἴδιαν ἀγάπην προσπαθεῖ ν' ἀνακουφίσῃ τὸν πόνον οἰουδήποτε ἀρρώστου. Γι' αὐτὸ καὶ συρρέουν ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον οἱ ἀρρώστοι εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ὁδοῦ Φειδίου. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μικρὰ Ἀσίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Βουλγαρίαν, καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἀκόμη, ἔρχονται οἱ ἀσθενεῖς νὰ τοὺς ἐξετάσῃ ὁ μέγας κλινικός.

Τὸ 1920 γίνεται βουλευτὴς Σερρών. Τὸ 1921. ὀνομάζεται Ἀνώτερος Γενικός Ἀρχίατρος καὶ διορίζεται σύμβουλος παθολόγος ὄλων τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιᾷ στρατιωτικῶν νοσοκομείων, καὶ τὸ 1922 πηγαίνει εἰς τὴν Μικρὰ Ἀσίαν. Ἀργότερα λαμβάνει μέρος εἰς τὴν τότε Κυβέρνησιν Κροκιδᾶ, ἀπὸ τὴν ὁποία παραιτεῖται διαμαρτυρούμενος ἐπισήμως διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἐκτέλεσιν τῶν "Εξ.

Ὅταν ὁμοῦ ἐπέρχεται ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ, ὅταν πλημμυρίζει ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοὺς δυστυχισμένους πρόσφυγας, ὅταν ἀρχίζουν νὰ μαίνωνται οἱ ἐπιδημίες τύφου καὶ χολέρας, ὁ Ἀντώνιος παραβλέπει τὶς κομματικὰς διαφορὰς καὶ, σκεπτόμενος μόνον τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον, ἐπωμίζεται τὸ βαρύτερον ἔργον τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Ὑγιεινῆς. Ἀγωνίζεται ἐναντίον τοῦ θανάτου καὶ τὸν νικᾷ.

Ἀλλὰ τί νὰ πρωτοαναφέρωμε; Τὸ ἔργον τοῦ ὡς μέλος τῆς

μεγάλης Ἐπιτροπῆς Οἰκονομιῶν, τὰς ἀγορεύσεις του εἰς τὴν Βουλὴν, τὰ ἄρθρα του ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων, τὰς μονογραφίας ἐπὶ γεωργικῶν καὶ πλουτοπαραγωγικῶν προβλημάτων τῆς χώρας; Ἡ ἐργασία του εἶναι τόσον μεγάλη καὶ ποικίλη ὥστε μόνον μὲ τὴν τοῦ Humboldt ἢ Helmholtz μπορεῖ νὰ συγκριθῇ.

Μιά μέρα τὸ 1924 αἰσθάνεται πόνον στὴν σκοληκοειδῆ ἀπόφυση. Παρὰ τὶς συμβουλές τοῦ φίλου του Γερουλάνου νὰ μείνῃ ἀκίνητος στὸ κρεβάτι, πηγαίνει στὸν Πειραιᾶ ὅπου τὸν περιμένει ἓνας πτωχὸς ἀσθενὴς ἐργάτης. Τὸ ἴδιο βράδυ μετακομίζεται ὁ Χρηστομάνος μὲ ρῆξη τῆς σκοληκοειδίτιδος στὴν κλινικὴ Γερουλάνου—θῦμα καὶ πάλι τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἄρρωστο.

Τὸ 1925 ἰδρύει τὴν Μακεδονικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε καὶ ὁ κύριος χρηματοδότης. Τὸ κολοσσιαῖο αὐτὸ ἔργο τὸ ὁποῖον διελύθη μὲ τὸν θάνατό του, δημιούργησε νυκτερινές σχολές στίς παραμεθόριες κοινότητες, λαϊκὲς σχολές, σχολικοὺς κήπους ἐκτάσεως δύο ἑκατομμυρίων τετραγωνικῶν μέτρων καὶ δώδεκα σχολικοὺς κινηματογράφους. Τὰ τελευταῖα του σχέδια διὰ τὴν ἴδρυσιν οἰκοκυρικῶν καὶ τεχνικῶν σχολῶν διὰ νέους καὶ νέας καὶ τὴν σύμπηξιν συλλόγων τῶν «Φίλων τοῦ Χωριοῦ», διὰ τῶν ὁποίων ἀπέβλεπε νὰ διαμορφώσῃ τὰ ἀκατάρτιστα χωριά τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει, δὲν πρόφθασε νὰ τὰ παρακολουθήσῃ στὴν ἐφαρμογῇ. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀναγνωρίσασα τὸ μεγαλειώδες αὐτὸ ἔργον, ἀπένειμε στὴ Μακεδονικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία τὸ μετάλλιον τῆς Ἀκαδημίας.

Εἶναι Πρόεδρος τῆς Ἀντιφυματικῆς Ἐταιρείας, μέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Συλλόγου Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, καὶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν ἀνυψώνει τὸ ἐπίπεδόν του καὶ ἰδρύει καὶ τὸ Ἰατρικὸν Ἐντευκτήριον. Τέλος ἰδρύει τὸν Φαρμακευτικὸν Σύλλογον «Σπές», ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς εὐδοκίμησε μόνον ἐφ' ὅσον τὸν περιφρουροῦσε ἡ ἄγρυπνη φροντίδα του. Τὸ 1928 ἐπανεκλέγεται βουλευτὴς Σερρῶν καὶ συμμετέχει, πιστεύσας εἰς τὸ ἀναγγελθὲν νέον πρόγραμμα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, εἰς τὴν Κυβέρνησιν Βενιζέλου ὡς Ὑπουργὸς Συγκοινωνίας. Ἀκόμη ἐνθυμοῦνται οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Ὑπουργείου αὐτοῦ τὸ ἄτεγκτον καὶ δίκαιον τῆς διοικήσεώς του, τὴν ἀμείλικτον ἀυστηρότητα ἀπέναντι ὄλων ἀνεξαιρέτως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των, τὴν εὐσυνείδητη περιφρούρηση τῶν συμφερόντων τοῦ Κράτους. Ὑπάρχουν ἅπειρα ἀνέκδοτα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποὺ μαρτυροῦν φανερά γιὰ ὅλα αὐτά. Ἐπὶ τῆς ὑπουργίας του ἔγινε ἡ θεμελιώ-

σις τῶν ἔργων τοῦ φράγματος Μαραθῶνος καὶ ἡ ἔναρξις ἐκτελέσεως τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων τῶν πεδιάδων Σερρῶν καὶ Δράμας.

Τὸ 1929, λόγῳ διαφορᾶς ἀντιλήψεων μετὰ τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν σύμβασιν τῆς ὁδοποιίας τὴν ὁποίαν ὁ Χρηστομάνος θεωροῦσε ἀσύμφορον διὰ τὰ δημόσια συμφέροντα, παραιτεῖται τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας, ὅμως τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Βενιζέλου δέχεται ἀργότερα τὸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως, ὅπου μέχρι σήμερον τὸν ἐνθουμοῦνται μεθυσμασμὸ καὶ εὐγνωμοσύνη οἱ παλαιότεροι ὑπάλληλοι. Πεισθεὶς ἀπὸ πολλοὺς Ἀθηναίους ἐπιθυμοῦντας χρηστὴν διοίκησιν δέχεται νὰ θέσῃ ὑποψηφιότητα ὡς Δήμαρχος. Θορυβηθέντα τὰ κόμματα τορπιλλίζουν τὴν ἐκλογήν, ἀποτυγχάνει ὁ Χρηστομάνος καὶ ἐκλέγεται ὁ Μερκούρης!

Αὐτὴ εἶναι ἐν συντομίᾳ ἡ δημοσίᾳ πλευρὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀντωνίου Χρηστομάνου.

Τὸ 1900 ἐνυμφεύθη τὴν Ἑλένη Χατζηαργύρη, νέαν ὡραίαν, πλουσίαν καὶ ἐξ ἀρίστης οἰκογενείας. Τὸ 1901 ἀποκτᾷ τὸ πρῶτότοκό του παιδί, τὸν Ἀναστάσιο. Ὁ μικρὸς γίνεται τὸ καμάρι τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιάς, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ὑπερηφάνεια τῶν γονέων. Ἀργότερα τὸν θαυμάζει καὶ τὸν βλέπει ὡς Ἴνδαλμα ἡ μικρὴ του ἀδελφὴ ποὺ γεννιέται τὸ 1910. Ὁ Ἀντώνιος ἐργάζεται νυχθημερόν. Στάς ἕξ τὸ πρῶν φεύγει γιὰ τὸ Πανεπιστήμιον ἢ τὸ Ὑπουργεῖον, συνεδριάζει, συσκέπτεται, δημιουργεῖ, ἐξετάζει ἀσθένεις, ἐπιθεωρεῖ τίς ὑπηρεσίας εἰς τίς ἐπαρχίας, ταλαιπωρεῖται καὶ κουράζεται. Κάποτε σὲ μιὰ πλημμύρα τῆς πεδιάδος Σερρῶν, ὅταν κανεὶς δὲν ἐπιχειροῦσε νὰ τὴν διασχίσῃ διότι ὑπῆρχε φόβος νὰ πνιγῇ, πέρασε μέσα ἀπὸ τὰ νερά, γιὰ νὰ ἐπισκεφθῇ ἓνα ἀποκλεισμένο χωριό, μόνος ὁ Χρηστομάνος σκαρφαλωμένος στὸ τενεκεδένιον καροτσάκι ἐνὸς τολμηροῦ γαλατᾶ.

Ἡ μόνη διασκέδασή του, ὅταν ἀργὰ τὸ βράδυ γύριζε, ἦταν ἡ συλλογὴ τοῦ τῶν νομισμάτων, τὴν ὁποία καὶ ἐχάρισε μαζί μετὰ τὴν βιβλιοθήκην του καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Κράτος, ἡ συλλογὴ τῶν γραμματοσῆμων του καὶ ἡ μουσικὴ. Νομίζω, ὅτι τὸν βλέπω ἀκόμη σ' ἓνα μικροσκοπικὸ καμαράκι, «τὸ καταφύγιόν του» καθὼς ἔλεγε, στὸ ὁποῖον ὑπῆρχαν δπλα, ἐργαλεῖα, σκαπάνες καὶ σπόροι γιὰ τοὺς σχολικοὺς κήπους, βιβλία, λεξικά, ἔγγραφα καὶ χίλια μύρια ἄλλα πράγματα, νὰ ἐξετάζῃ προσεκτικὰ μιὰ καινούργια ἀπόκτηση, ἓνα νόμισμα ἢ ἓνα γραμματόσημο. Ἡ, ὅταν ἦταν πιὸ εὐδιάθετος, νὰ παίξῃ στὴν πια-

νόλα δλα τὰ ἀγαπημένα κομμάτια πού τοῦ θύμιζαν τὰ νεανικά του χρόνια. Ὅπερες ἀκουσμένες στή Βιέννη, κονσέρτα τοῦ Beethoven, Nocturnes τοῦ Chopin καί τόσα ἄλλα. Ἡ ἐγκυκλοπαιδική του μόρφωση ἦταν κάτι τὸ τρομακτικό. Δὲν νομίζω νὰ ὑπῆρχε θέμα στὸ ὁποῖο δὲν εἶχε ἐγκύψει. Ἀγαποῦσε πολὺ τὴ ζωγραφικὴ καὶ βοήθοῦσε, ὅπου μποροῦσε, τοὺς Ἑλληνας ζωγράφους. Μιά μεγάλη τοῦ ἀδυναμία ἦταν καὶ ἡ Γεωπονία, ἡ ἀγάπη τῆς γῆς, τοῦ πρασίνου. Γι' αὐτὸ ἀντὶ ὅπως τόσοι ἄλλοι νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μεγάλη του περιουσία, τὴν ὁποία ἐσχημάτισε ἀλήθεια μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ προσώπου του, εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀγόρασε ἐδῶ μεγάλα κτήματα στὰ ὁποῖα, ὅταν πῆγαινε τὸ Πάσχα ἢ σὲ ἄλλες γιορτές, περνοῦσε ὄρες φυτεύοντας καὶ κλαδεύοντας δένδρα καὶ ποτίζοντας μόνος του τὸν λαχανόκηπο. Μιά ἀπὸ τίς μεγάλες λύπες τῆς ζωῆς του ἦταν ἡ ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἡ ἀπώλεια καὶ ἐνὸς ἄλλου μεγάλου μέρους τῆς περιουσίας του τὴν ὁποῖαν, πιστεύων εἰς τὸ Κράτος, εἶχε τοποθετήσει εἰς ἑλληνικά χρεώγραφα.

Ὡς σύζυγος καὶ πατέρας ἦταν ὑπόδειγμα οἰκογενειάρχου καὶ φῶτεινὸ παράδειγμα γιὰ τὰ παιδιά του.

Τὸ 1930 ἀρρωσταίνει μὲ συμπτώματα πλευρίτιδος. Μόνον ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή κάνει τὴ διάγνωση ποιά εἶναι ἡ ἀσθένειά του. Κανεῖς δὲν θέλησε νὰ πιστέψῃ μιὰ τόσο φρικτὴ πρόγνωση. Ἀλιμονο! Καὶ αὐτὴ τὴ φορά, ὅπως πάντοτε, ἡ διάγνωσις του ἦταν σωστή. Ὑστερα ἀπὸ τρία ἔτη ἀφαντάστων πόνων καὶ βασάνων καὶ ἰδίως ψυχικῆς τυραννίας, γιατί εἶχε ἀκριβῆ ἐπίγνωση τῆς καταστάσεώς του, ἀπέθανε ὁ Ἀντώνιος Χρηστομάνος τὸ 1933.

Μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς δὲν τὸν ἐγκατέλειπε ἡ ὀξυδέρκεια, ἡ διαύγεια τοῦ πνεύματος καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς σχεδὸν ὑπαγόρευε ἄρθρα γιὰ τίς ἐφημερίδες, ἔδινε ὁδηγίες γιὰ τὴν Μακεδονικὴ Ἐταιρία, τὴν ἑταιρεία «Σπές».

Ὅταν τὸ πρῶτὸ τῆς 23 Ἀπριλίου 1933 ἔμαθε ἡ Ἑλλάς τὸν θάνατό του, κάτι σὰν ἓνα ῥίγος πέρασε στὴν ἀτμόσφαιρα. Ὁ Χρηστομάνος δὲν εἶναι πιά.

Καὶ τὴν ἡμέρα τῆς κηδείας του ἐμαύρισαν ἀπὸ κόσμον οἱ δρόμοι γύρω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο Καρύτση. Ὅχι μόνον ἀπὸ ἐπισήμους, πολιτικούς, ἰατροὺς καὶ γνωστούς, ἀλλὰ ἀπὸ κοσμάκη, ἀπὸ λαὸ πού τὸν ἐκλαιγε ἀληθινά. Καὶ μέσα στὸ πλῆθος αὐτὸ ἄκουγε κανεῖς συνεχῶς νὰ λέῃ ὁ ἓνας στὸν ἄλλον:

Ἐμένα μου ἔσωσε τὸ παιδί μου, ἐμένα τὴ γυναίκα μου, ἐμένα τὴ μητέρα μου, τὸν πατέρα μου, καὶ τὰ δάκρυα ποῦ πλημμύριζαν τὰ μάτια τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἦταν ἡ καλύτερη ἀνταμοιβή, ὁ μεγαλύτερος φόρος τιμῆς στὸν μέγαν αὐτὸν Ἄνδρα.

Ἄλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη ὅπου ἀκουσθῆ τὸ ὄνομά του, καὶ στὰ πιὸ μακρινὰ χωριά τῆς Ἑλλάδος, πάντοτε θὰ βρεθῆ κάποιος ποῦ νὰ τὸν θυμᾶται μὲ θαυμασμό καὶ εὐγνωμοσύνη, καὶ ἡ ἀνάμνησίς του περιβάλλεται σάν ἀπὸ φωτοστέφανο. Θὰ ἤθελα ἔδω νὰ ἀντιγράψω τὰ ὄσα ἔγραψε τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του ἕνας πιστὸς του συνεργάτης :

«Καθῆκον σεβασμοῦ, ἐκτιμῆσεως καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος μεγάλου Ἑλλήνος Ἀντωνίου Χρηστομάνου μοὶ ἐπιβάλλει νὰ χαράξω τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμάς ἐπὶ τῇ ὁδυνῆ ἄπωλεία του.

«Ὁ Ἀντώνιος Χρηστομάνος, φύσις ἐκλεκτὴ καὶ προνομιούχος, ἐδικαίωσε δι' ὅλης τῆς πολυσυνθέτου δράσεώς του τὰς παραδόσεις τῆς οἰκογενείας του, τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινωνίας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πατρίδος.

«Ὡς ἐπιστήμων ἐδόξασε, ἐλάμπρυνε καὶ προήγαγε τὴν θείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐπιστήμην. Μόρφωσις τεραστία, ὀρθολογισμὸς καταπλήσων καὶ πείρα ἀδιάκοπος ἀνέδειξαν αὐτὸν ἐπὶ 30ετίαν τὸν μεγαλειότερον κλινικὸν τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης.

«Ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κράτους ἐφρούρησε κατὰ τρόπον παροιμιώδη τὰ δημόσια συμφέροντα.

«Ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ ἐπροστάτευσε εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολέων καὶ τῆς κοινωνίας.

«Ὡς πολίτης καὶ κοινωνικὸς ἄνθρωπος δὲν ἄφησε ἀκτίνα ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως εἰς ἣν νὰ μὴ πρωτοστατήσῃ μετὰ θεληματικότητος ἀκαταδαμάστου.

«Ἐξεπλήρωσε συνελόντ' εἰπεῖν τὸν ἀνθρώπινον προορισμόν του κατὰ πᾶσαν πληρότητα, ἀποβλέψας, κατὰ τὸν Κικέρωνα, εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς δικαιολογίας τῆς δημιουργίας διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἀρετῆς μετὰ δόξης καὶ τῆς δόξης μετ' ἀρετῆς.

«Ὡς εἰσόδημα τῆς ἀρετῆς ταύτης ἦτο τὸ πάνδημον πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ του καὶ ἡ παλλαϊκὴ ἀναγνώρισις τῆς ἀπωλείας ἐνὸς γίγαντος τῆς ἐπιστήμης, τιτάνος τῆς σκέψεως καὶ ὀγκολίθου ἐργατικότητος, ἀκεραιότητος καὶ εὐθύτητος. Καὶ μία εὐχὴ ἐξέρχεται ἀπὸ πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν :

«Εἶθε ἡ Ἑλληνικὴ γῆ νὰ γεννᾷ συχνότερα Χρηστομάνους».

Σήμερον πλέον υπάρχει μόνον ἓνας Χρηστομάνος. Ὁ Ἀναστάσιος Ἀντωνίου Χρηστομάνος. Ὁ νεώτερος Ἀναστάσιος ἐκκληρονόμησε τὴν ἐπιστημονικὴν ἰδιοφυῖα καὶ τοῦ παπποῦ καὶ τοῦ πατρός. Ἀπὸ παιδί ἀσχολεῖται μὲ μανία μὲ πειράματα, καὶ πολλὰς φορὰς βυθίστηκε τὸ σπῆτι τῆς ὁδοῦ Φειδίου τὶς νυκτερινὰς ὥρες στὸ σκοτάδι διότι, καθὼς φώναζαν κατατρομαγμένοι πάντα οἱ ὑπηρετές, «ὁ κύριος Τασάκος ἔκαψε πάλι τὶς ἀσφάλειες». Καὶ ἀλήθεια εἶχαν δίκην νὰ τρομάζουν, γιατί ἀπὸ τὸ ὑπόγειο ὅπου πειραματίζεται ὁ νεαρὸς Χρηστομάνος ἀκούγονται κρότοι ποὺ μοιάζουν μὲ ἐκρήξεις ἐνῶ ἀπὸ τὸ ντουλαπάκι μὲ τὶς ἀσφάλειες βγαίνει πυκνὸς καπνός.

Ὑστερα ἀπὸ λαμπρὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς ὁ Ἀναστάσιος ἐγγράφεται, παρὰ τὴν κλίση τοῦ πρὸς τὴν Χημείαν ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ πατέρα του, στὴ Ἱατρικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν. Τὸ 1919, δέκα ὀκτῶ ἐτῶν, γίνεται ἔμμισθος δεικτὴς ὑποβοηθὸς τοῦ Ἀνατομικοῦ Ἀθηνῶν καὶ ἔμμισθος ὑποβοηθὸς τῆς Γενικῆς Φυσιολογίας. Τὸ 1920 μεταγράφεται στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ζυρίχης ὅπου φοιτητὴς ἀκόμη, πρᾶγμα πρωτοφανὲς γιὰ τὴν Ἑλβετία, διορίζεται, ξένος αὐτός, ἀναπληρωτὴς τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φυσιολογίας W. Hess. Ἀργότερα ἐξακολουθεῖ τὶς σπουδὰς του εἰς Ἀϊδελβέργην καὶ Βερολίνο, ὅπου καὶ ἀνακηρύσσεται τὸ 1926 διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς. Εἶναι πραγματικὸς γιὸς τοῦ πατέρα του, καὶ οἱ καθηγηταὶ καὶ συνεργάται του τὸν ἐκτιμοῦν καὶ τὸν ἀγαποῦν.

Ὅταν ἐπιστρέφει στὴν Ἑλλάδα ἀρχίζει νὰ ἐξασκῆ τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα ὑπερῆκε. Ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ κολοσσιαῖα ὕλικά ὠφελήματα, τῆς ἔτοιμης πελατείας ποὺ τὴν τραβάει σάν μαγνήτης τὸ ὄνομα Χρηστομάνου, καὶ ἀφοσιώνεται στὴν Βιολογικὴν Χημείαν. Τὸ 1933 γίνεται Ὑφηγητὴς τοῦ μαθήματος αὐτοῦ, καὶ τὸ θέμα τοῦ ἐναρκτηρίου λόγου του εἶναι «Περὶ τῆς βιοχημείας τοῦ Καρκίνου».

Τὸ 1939, κατόπιν τῶν κανονισμένων ἀσκήσεων καὶ μαθημάτων τόσο στὴν Εὐρώπην ὅσο καὶ ἐδῶ, δίδει τὰς ἐπί πτυχίῳ ἐξετάσεις εἰς τὴν Χημείαν καὶ λαμβάνει τὸν βαθμὸν ἄριστα.

Καὶ τώρα δυστυχῶς ἐπεμβαίνει, ὅπως τόσο συχνὰ στὴν Ἑλλάδα, ἡ πολιτικὴ. Ὁ Ἀναστάσιος Χρηστομάνος, ἀναγνωρισμένος λαμπρὸς ἐπιστήμων, ποῦ τόσο νέος ἔχει ἤδη ἐπιτύχει τόσα πολλὰ, ποῦ εἶναι γεμάτος δράση καὶ ζωὴ, ποῦ ἔχει στίς φλέβες του τὴν πανεπιστημιακὴν παράδοσιν, παραγκωνίζεται μὲ πολιτι-

κές μηχανογραφίες από την τακτική έδρα της Βιολογικής Χημείας, παρά τις διαμαρτυρίες της πλειοψηφίας των καθηγητών της Ίατρικής Σχολής.

Ἄλλ' ὁ νεώτερος Χρηστομάνος εἶναι ἀντάξιος ἀπόγονος ἀξίων προγόνων. Παρά τὴν πικρία καὶ τὴν ἀπαγοήτευση πού αἰσθάνεται, δὲν παύει νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐπιστήμη. Μὲ χιλίες θυσίες καὶ δαπάνες, παρά τις στερήσεις καὶ κακουχίες τῆς Κατοχῆς, διαμορφώνει σὲ μιὰ ἄκρη τῆς αὐλῆς τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ ἓνα ἐργαστήριον. Καὶ ἐκεῖ βγαίνουν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη λαμπρὴς μελέτες καὶ ἐργασίες, οἱ ὁποῖες δημοσιεύονται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἀναφέρονται εἰς τὰ διεθνή συγγράματα. Μεταξὺ τῶν 41 ἐργασιῶν τοῦ ἠρωτεύουσα θέση κατέχει ἡ δίτομος «Βιολογικὴ Χημεία». Εἶναι δὲ ἡ πρώτη φορά πού δημοσιεύεται Βιολογικὴ Χημεία στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1947 ἐκλέγεται παμψηφεί ἔκτακτος καθηγητῆς τῆς Βιολογικῆς Χημείας.

Καὶ ἡ ἔρευνα ἐξακολουθεῖ. Νύχτες ὀλόκληρες φέγγει τὸ φῶς στὸ μικρὸ ἐργαστήριον. Νύχτες μακριὰς γράφει, σκυμμένος, τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραμάτων του. Γύρω του εἶναι οἱ εἰκόνες τῶν προγόνων. Τὸ βλέμμα τους θωπεύει μὲ ὑπερηφάνεια τὸ σκυμμένο κεφάλι τοῦ ἀπογόνου. Τηρεῖ καὶ αὐτὸς τὸν ὄρκο τοῦ Χρήστου Μάννου—εἶναι καὶ αὐτὸς πραγματικὸς Χρηστομάνος.

25 - 6 - 1953

Λ. ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΥ — ΚΑΛΙΝΣΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βασιλείου Σιμωνίδη :	Ἐντὶ Προλόγου	Σελ. 2-4
Πέτρου Πέννα :	Ὁ Μακεδὼν Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης	» 5-65
Ν. Ε. Πέτροβιτς :	Ἡ πρώτη ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 ὑπὸ τοῦ Βαυλγάρου Ἰωαννίτση	» 67-96
Ν. Ε. Πέτροβιτς :	Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Σερρῶν.....	» 97-161
Τρ. Θεοδωρίδου :	Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Ζιχνῶν καὶ οἱ Μητροπολίται τῆς....	» 163-180
Λ. Χρηστομάνου—Καλίνσκη :	Τὸ Ἀρχοντικὸ τοῦ Μπάμπουρα εἰς τὸ Μελένικον....	» 181-185
Λ. Χρηστομάνου—Καλίνσκη :	Οἱ ἔκ Μελενίκου Χρηστομάνοι.....	» 186-203

ΦΥΛΛΟΝ ΣΙΓΙΛΛΟΓΡΑΦΙΑΣ (σελ. 66)

- 1 Σφραγὶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν 1886.
- 2) Ὑπογραφὴ Μητροπολίτου Μελενίκου Κωνσταντίνου τοῦ 1894.
- 3) Ἡ σφραγὶς τοῦ «Κοινοῦ» Μελενίκου τοῦ 1813.
- 4) Σφραγὶς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τζουμαγιάς (νῦν Ἡρακλείας) τοῦ 1865).

ΕΙΚΟΝΕΣ

Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης :	»	7
Σέρραι (Νέα πόλις)	»	100
Ἅγιος Γεώργιος, τῶν Σερρῶν	»	101
Διασωθὲν τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως Σερρῶν εἰς συνοικίαν Ἀγίου Νικολάου	»	105
Διασωθὲν τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως τῶν Σερρῶν εἰς τὴν συνοικίαν Ἀγίου Παντελεήμονος	»	106
Ἐτῆρα εἰκῶν διασωθέντος τμήματος τῶν Σερρῶν..	»	106
Τουρκικὴ βρῦσις μετὰ ἀναγλύφους παραστάσεις ἔξω τοῦ περιβόλου τοῦ Τζαμίου «Ἁγία Σοφία»	»	107
Τὸ Μπεζεστένι	»	112
Φωτογραφία Πιστοποιητικοῦ Βαπτίσεως τοῦ 1841...	»	127
Νέα Ζίχνη.....	»	164
Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς, πρῶτος Μητροπολίτης Ζιχνῶν (νῦν Βερροίας καὶ Ναούσης).....	»	169
Κύριλλος Καρμπαλιώτης,τελευταῖος Μητροπολίτης Ζιχνῶν (νῦν Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων)	»	171
Ἀγαθάγγελος Τσαούσης, (νῦν Μητροπολίτης Νευροκόπιου καὶ Ζιχνῶν	»	174
Τὸ Ἀρχοντικὸ τῶν Μπάμπουρα.....	»	183
Τὸ Μελένικον.....	»	185

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ
ΣΕΡΡΩΝ-ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

Πρόεδρος	ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ
Ἀντιπρόεδρος	ΛΙΛΙΚΑ ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΥ — ΚΑΛΙΝΣΚΗ
Γεν. Γραμματεὺς	ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΝΝΑΣ
Ταμίας	Ν. Ε. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ
Ἐφορος	ΕΛΛΗ ΔΗΜ. ΑΓΓΕΛΟΥ

Μ Ε Λ Η

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΟΝΔΡΟΣ, ΟΥΜΒΕΡΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΣ,
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΦΗΚΑΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΕΓΟΣ,
ΜΙΧΑΗΛ ΜΕΓΓΡΕΛΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΤΡΑΚΟΓΛΟΥ.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΠΡΟΕΔΡΟΙ

- 1) ΣΤΙΑΠΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης—Πρόεδρος Ἐταιρίας
Μακεδονικῶν Σπουδῶν.
- 2) ΑΝΝΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ
Πρόεδρος Λυκείου Ἑλληνίδων.

Α Ν Α Κ Ο Ι Ν Ω Σ Ι Σ

Πάν ὄτι ἀφορᾷ τὴν Διοίκησιν τῆς Ἐταιρείας ὡς καὶ πᾶσα μελέτη πρὸς δημοσίευσιν εἰς προσεχεῖς τόμους τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» ἀποστέλλεται εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Πέτρον Πένναν καὶ εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Ἐταιρείας ὁδὸς Ἐλευθερίου Βενιζέλου 18, Ἀθήνας. — Τηλ. 23.604. Τὰ ἐμβάσματα δι' ἀποστολὴν τόμων θ' ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ταμίαν τῆς Ἐταιρείας κ. Ν. Ε. Πέτροβιτς ὁδὸς Ἑμμ. Μπενάκη 67 ΑΘΗΝΑΣ